THE NEW YORK TIMES BESTSELLER

WINNER OF THE 2005 PEN AWARD FOR NONFICTION

SAM HARRIS

İNANCIN SONU

İNANÇ VE MANTIĞIN KAFA KAFAYA ÇARPIŞMASI

THE END OF FAITH

RELIGION, TERROR AND THE FUTURE OF REASON

"Sam Harris'i okuyun ve uyanın!" Richard Dawkins - Guardian

kuzey

"Bu önemli bir kitap... Harris aramızdaki hatırı sayılır sayıda insanın düşündüğü ama çok azımızın söylemeyi isteyeceği şeyleri yazıyor."

Natalie Augier, New York Times Book Review

"İnancın Sonu gerçekten irkilten bir kitap.. Sam Harris'i okuyun ve uyanın."

Richard Dawkins, The Guardian

"Bu radikal saldırı liberal kaidelerin en kutsalına yani hoşgörü kavramına ... [İnancın Sonu] toplumun korkusuzca laikleştirilmesi için fazlasıyla mantıklı bir hareket çağrısı"

Stephanie Merritt, The Observer

"Harris'in güç gösterisi, (kör, sağır, dilsiz ve mantıksız) inancın varlığımızı nasıl tehdit ettiğini ortaya koyuyor. İnanç temelli mantıksızlığı ortaya koyuşu (İslami intihar bombacılarının dini fanatikliğinden Noam Chomsky'nin laik fanatikliğine kadar), içinde bulunduğumuz bu terör çağında mantıklı bir tartışma için bir uyandırma çağrısı. İnancın Sonu, dindar ve laik totaliterliğin kusursuz zorba yönetiminin ABD ve İsrail gibi kusurlu demokrasileri nasıl şeytanlaştırdığını gösteriyor. Bu, bütün mantıklı kişilerce mutlaka okunması gereken bir kitap."

Alan Dershowitz, Harvard Üniversite'sinde hukuk profesörü ve America on Trial kitabının yazarı

[Harris] öylesine enerjik ve sürekli bir öngörüyle yazıyor ki eleştirel okurlar bile onu eleştirmekte zorlanacaklar."

Daniel Blue, San Francisco Chronicle

"En sonunda köktendinci İslami terörizm ile bütün dini inançların mantıksızlığını birbirine bağlayan yaygın bağ üzerine odaklanmış bir kitaba kavuştuk. İnancın Sonu sadece tek bir dine değil, hepsine birden meydan okuyor."

-Peter Singer, The President of Good and Evil: The Ethics of George W. Bush isimli kitabın yazarı

"[Harris'in] önsezi hakkındaki özet açıklamaları ve "ahlaklı toplum" görüşü, bu konuda okuduğum herhangi bir yazıdan aşağı değil."

John Derbyshire, New York Sun

"İşte, sağ kanattaki dindarlara politikacıların yaptıkları ittifakın ve buna liberallerin verdiği güçsüz ve tereddütlü tepkinin başarısızlığının Amerikan demokrasisi için oluşturduğu tehlikeyi anlayan bütün Amerikalılara çınlayan bir uyarı. Harris'in görüşlerinin ve ortaya koyduğu delillerin bazıları tartışılır olsa da, dindar liberallere yaptığı uyanma çağrısı tam yerine oturmuş."

Joseph C. Hough Jr.,
president of Union Theological Seminary, New York

"İnancın Sonu, organize dinin tehlikelerini ve saçmalıklarını öylesine güçlü ve öylesine korkusuzca seslendiriyor ki okuduğumda kendimi, rahatlamış, hakları savunulmuş ve ne düşündüğü anlaşılmış birisi olarak hissettim... Harris şu modern Amerika'da aramızda bulunan hatırı sayılır sayıda insanın düşündüğü ama çok azımızın söylemeyi isteyeceği şeyleri yazıyor... Bu önemli bir kitap, doğasından gelen zorluğu ve bölücülüğü bulunan bir konunun insan mantığının acımasız muhakemesinden korunmaması gerektiği hakkında."

Natalie Angier, The New York Times Book Review

"Sam Harris'in yazdığı İnancın Sonu isimli kitap terörizm ve onu haklı çıkaran ve ödüllendiren dinin merkezi rolü hakkında gerçekten irkiltici bir kitap. Diğerleri 'aşırı uçtakileri' dinin 'gerçek' mesajını 'çarpıtmakla' suçluyorlar. Harris ise sorunun kökenine yani dinin kendisine işaret ediyor. Ilımlı bir din bile bir tehdit çünkü bizi saygı duymaya ve 'bazı acayip iddialara kanıt olmadan inanılabileceği fikrinin değerli bir şey olduğuna' yönlendiriyor. Neden Bin Ladin gibi adamlar çirkin gaddarlıklarını çekinmeden seslendiriyorlar? Cevap 'söyledikleri şeye gerçekten inanıyor' olmaları. Sam Harris'i okuyun ve uyanın!"

Richard Dawkins, The Guardian

"Mantık ve inanç arasındaki fikir ayrılığı hakkında başka bir kitaba ihtiyacımız var mı? Eğer Sam Harris'in kitabı olan İnancın Sonu gibi iyi yazılmış bir kitapsa, Evet!"

New Scientist

"Sam Harris hiç durmayan bir nükleer saldırı başlatıyor... Cesur ve canlandırıcı bir tez... İnancın Sonu, dindar insanları günümüzde eleştiriye karşı dokunulmaz kılan duvarları yıkmak adına gözüpek ve korkusuz bir girişim... İnancın Sonu gerçekten çok gerekli..."

The Independent (U.K.)

"Bu radikal saldırı liberal kaidelerin en kutsalına yani hoşgörü kavramına ... [İnancın Sonu] toplumun korkusuzca laikleştirilmesi için fazlasıyla mantıklı bir hareket çağrısı"

Stephanie Merritt, The Observer

"Bu kitap, herhangi bir zamanda dini inancın mantıksızlığına kafa yormuş herkeste duygular uyandıracak... Bay Harris'i eleştirenler bile, onun Katar'lara yapılan eziyetlerden George Bush kabinesine kadar geniş ve kapsamlı analizinin gücünü teslim edecektirler."

The Economist

SAM HARRIS

İNANCIN SONU

THE END OF FAITH

İNANÇ VE MANTIĞIN KAFA KAFAYA ÇARPIŞMASI

Çeviren
Tunç Tuncay Bilgin

ISBN 978 - 9944 - 315 - 89 - 0

kuzey

Copyright © by Sam Harris.
All rights reserved.

Kitabın bütün hakları yazara aittir. Yayınevimiz kitabın Türkiye haklarını temsil etmektedir.
Kitaptan tanıtım amacı ile yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmadan, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayıncılık
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34
Kat 5 Bağcılar İstanbul Sertifika No: 12683

Çeviren
Tunç Tuncay Bilgin

Editör
Erol Karaarslan

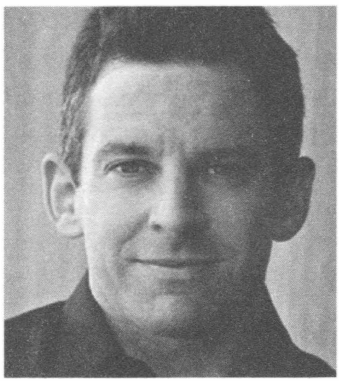
ISBN
978 - 9944 - 315 - 89 - 0

1. Baskı
Mayıs 2014

Kuzey Yayınları
www.kuzeyyayinlari.com
Perpa Tic. Merk. B Blok K 11 Okmeydanı Şişli İstanbul
Sertifika no: 12121

kitapla ilgili her türlü durumda bizimle
kitap@kuzeyyayinlari.com adresinden iletişime geçebilirsiniz

annem için

yazarın bütün kitapları

İnancın Sonu
The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason (2004)

Letter to a Christian Nation (2006)

The Moral Landscape:
How Science Can Determine Human Values (2010)

Lying (2011)

Free Will (2012)

yayıncının notu

Bu kitabın yayınlanmış olması, yayıncının, çevirmenin, editörün ve matbaanın bu kitaptaki fikirlere katıldığı anlamını **taşımaz**. Bu kitabın yayınlanması, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**'nin **10. Maddesi** gereği suç değildir.

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri **değiştirilmeden** alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Not: Kitabın bazı bölümlerinin anlaşılması için editör ve çevirmen çeşitli dipnotlar eklemiştir. Bu notların yazarın dipnotlarından ayrılması amacı ile, editörün dipnotları *-ed.n.-* ve çevirmenin dipnotları *-çev.n.-* ile sonlanmaktadır.

İÇERİK

BÖLÜM 1
Mantık Sürgünde **11**

Dindeki "Ilımlılık" Safsatası 19
Geçmişin Gölgesi 25
Cennet Uğruna Çektiklerimiz 28
Dinsel Aşırılık 32
Ölüm: İlüzyonlar Pınarı 39
Mantığın Ötesindeki Dünya 43
İnançla Barışık Olmak 47
Aklımızı Başımıza Toplamak 50

BÖLÜM 2
İnancın Doğası **53**

Eylem İlkeleri Olarak İnançlar 57
Mantıksal Tutarlılığın Gerekliliği 59
Amerikan Büyükelçiliği 61
Dünyanın Temsili Olarak İnançlar 64
Doğru ve Yanlış Meselesi 66
İnanç ve Kanıt 68
İnanç ve Delilik 77

BÖLÜM 3
Tanrının Gölgesinde **85**

Cadı ve Yahudi 94
Yahudi Soykırımı 106

BÖLÜM 4
Köktenci İslamda Sorunlar **113**

İslam Savunusunda İntihar Saldırıları Haklı Bulunabilir mi? 132
İslam Savunusunda İntihar Saldırıları Herhangi Bir Koşulda Haklı Kılınabilir mi? 134
Atomun Gücü ve Cihat 136
Çarpışma 138
Müslümanların "Aşağılanması" Bilmecesi 140
Hüsnükuruntu Tehlikesi 143
Solcuların Mantıksızlığı ve Noam Chomsky'nin Tuhaf Hikayesi 147
Mükemmel Silahlar ve "Sivil Zayiatın" Etiği 151
Değerli Kaynakların İsrafı 156
Ne Yapabiliriz? 159

BÖLÜM 5
Cennetin Batısı **163**

Ezeli ve Ebedi Yasamacı 166
Günah Savaşı 171
İlaçların Tanrısı 178

BÖLÜM 6
İyiliğin ve Kötülüğün Bilimi **183**

Etik ve de Zihin Bilimleri 189
Ahlaki Topluluklar 192
Görecilik Şeytanı 194
Önsezi 198
Etik, Ahlaki Kimlik ve Kişisel Çıkar 201
Ahlak ve Mutluluk 207
Engizisyoncuların Lideri 209
Sahte Seçenek: Pasifizm 216

BÖLÜM 7
Bilinç Üzerine Deneyler **221**

Mutluluğun Peşinde 224
Bilinç 226
"Ben" Dediğimiz Şey Nedir? 229
Doğunun Bilgeliği 233
Meditasyon 235

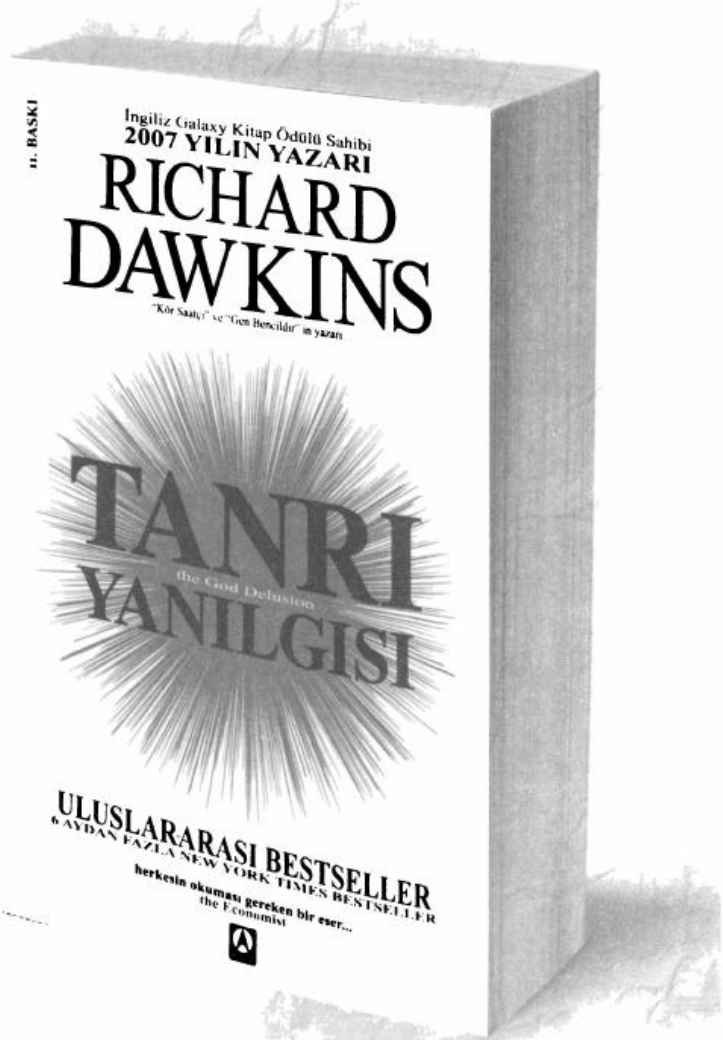
Sonsöz **239**

Bölüm Notları **243**

Bölüm 1 Notları: Mantık Sürgünde 245
Bölüm 2 Notları: İnancın Doğası 250
Bölüm 3 Notları: Tanrının Gölgesinde 260
Bölüm 4 Notları: Köktenci İslamda Sorunlar 269
Bölüm 5 Notları: Cennetin Batısı 276
Bölüm 6 Notları: İyiliğin ve Kötülüğün Bilimi 283
Bölüm 7 Notları: Bilinç Üzerine Deneyler 301

KAYNAKÇA **315**

ULUSLARARASI BESTSELLER
6 AYDAN FAZLA NEW YORK TIMES BESTSELLER

TANRI YANILGISI

"herkesin okuması gereken bir eser..."
the Economist

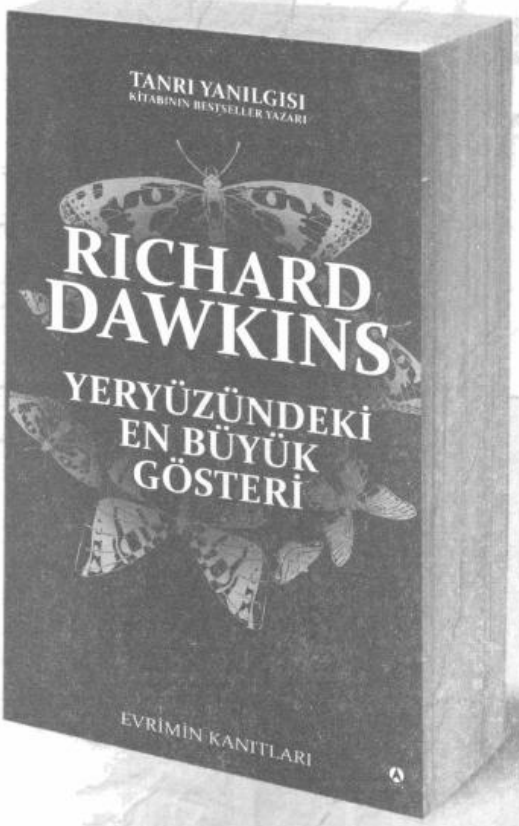
www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=TAN

BÖLÜM 1

MANTIK SÜRGÜNDE

İngiltere, Kanada, İrlanda ve Avustralya'da Çok Satanlarda
1 NUMARA!

"Richard Dawkins bilimsel berraklığın ve espritüelliğin ustası ... bölümler muhteşem ve derinden etkileyici ... kitabın konusu belirli bir çağa ait olmayan bir değer"
Simon Ings, The Sunday Telegraph - Haftanın Kitabı

YERYÜZÜNDEKİ EN BÜYÜK GÖSTERİ
Evrim İçin Kanıtlar

Dawkins'in bu en yeni kitabı, yaradılışçıların ve evrim karşıtlarının iddialarına karşı son darbe. Yeryüzünün en ünlü evrimcilerinden biri **olan** Dawkins'ten, yeryüzünün en büyük gösterisinin kanıtları bu kitapta yer alıyor.

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=YEBG

GENÇ adam duraktan ayrılmak üzere olan otobüse biniyor. Üzerinde bir palto var. Paltosunun içindeyse bir bomba taşıyor. Cepleri çiviler, metal bilyeler ve fare zehriyle dolu.

Kalabalık otobüs şehrin göbeğine doğru ilerliyor. Genç adam orta yaşlı bir çiftin yanındaki koltuğa oturuyor. Otobüsün bir sonraki durağa varmasını bekleyecek. Yanındaki çift görünüşe bakılırsa yeni bir buzdolabı alma derdinde. Kadın modele karar vermiş fakat el yakan fiyatından dolayı kocasının canı biraz sıkkın. Karısının kucağında açık duran broşürdeki başka bir modele işaret ediyor. Sonraki durağa gelmek üzereler. Otobüsün kapıları açılıyor. Kadın kocasının seçtiği modelin üst dolaplardan dolayı sığmayacağını hesaplıyor. Yeni yolculardan ilk girenler boşta kalan son sandalyeleri de doldurduktan sonra koridor ayaktaki yolcularla dolmaya başlıyor. Otobüs artık tam dolu. Genç adam gülümsüyor. Bir düğmeye basarak kendisi ve yanındaki çiftle beraber otobüsteki yolculardan 20 tanesini havaya uçuruyor. Çiviler, metal bilyeler ve fare zehiri, sokaktan geçenlere ve yakındaki arabalarda oturanlara da zarar vererek zayiatın artmasını temin ediyor. Her şey planlandığı gibi gitti.

Anne ve babasının genç adamın akibetini öğrenmeleri uzun sürmüyor. Her ne kadar bir oğul kaybetmenin hüznü içinde olsalar da, kazandığı başarıdan dolayı müthiş bir gurur duyuyorlar. Cennete gittiğini ve kendilerine takip etmeleri için bir yol hazırladığını biliyorlar. Ayrıca düşmanlarını da sonsuza dek cehenneme yolladı. Bunun adı çifte zafer. Komşuları bu olaydan dolayı kutlamalar yapıyor, genç adamın anne ve babasına yiyecek ve para hediye ediyorlar.

Elimizdeki veriler bunlar. Genç adamla ilgili emin olduklarımız bunlardan ibaret. Davranışlarına bakarak onun hakkında başka çıkarımlarda bulunabilir miyiz? Mesela okulunda popüler biri miydi? Fakir miydi yoksa zengin mi? Zekası düşük müydü yoksa yüksek mi? Davranışlarına bakarak bunları çıkarmamız mümkün değil. Acaba üniversiteye gitmiş miydi? Makine mühendisi olarak parlak bir geleceği vardı belki. Davranışları bu tarz yüzlerce soru hakkında hiçbir ipucu barındırmıyor.[1] *(kitap boyunca son notlar böyle köşeli parantez içinde numaralandırılacaktır. Numaralı notlara kitabın sonunda ulaşabilirsiniz.)* Peki öyleyse nasıl oluyor da tek bir sorunun cevabı bu denli bariz, hatta hayatınız üzerine iddiaya girebileceğiniz kadar bariz olabiliyor? Genç adamın hangi dinden olduğunu tahmin etmek neden bu kadar basit?[2]

İNANÇ, bir kez çekildi mi insanın hayatındaki diğer herşeyi yerinden eden bir kol gibidir. Biliminsanı mısınız? Liberal mi? Irkçı mı? Bunlar inancın gerçek hayata yansımalarından başka bir şey değildir. İnançlarınız dünya görüşünüzü belirler, davranışlarınıza yön verir, diğer insanlara verdiğiniz duygusal tepkileri tayin eder. Eğer şüpheniz varsa, aşağıdaki önermelere bir bakın; bunlardan herhangi birine inanıyor olsaydınız deneyimleriniz nasıl da bir anda değişiverirdi bir düşünün:

1. Yalnızca iki haftalık ömrünüz kaldı.
2. Piyangodan yüz milyon dolarlık büyük ikramiye kazandınız.
3. Uzaylılar kafatasınızın içine bir alıcı yerleştirdi ve düşüncelerinizi manipüle ediyorlar.

Bunlar laftan ibaret; ta ki siz inanmaya başlayana kadar. Bir kez inandınız mı, aklınızın kumandası olup çıkarlar; arzularınızı, korkularınızı, beklentilerinizi ve davranışlarınızı onlar belirlerler.

Yalnız görünüşe bakılırsa en değer verdiğimiz inançlarımızın bazılarında bir sorun var: birbirimizi amansızca öldürmemize neden oluyorlar. İnsanları saflara ayıran, ama iş katliam yapmaya gelince birleştiren fikirlerin köklerinin genelde dinlerde olduğunu görmek için tarihe ya da herhangi bir gazetenin sayfalarına şöyle bir göz atmak yeterli. Öyle anlaşılıyor ki eğer insanoğlu savaşa savaşa günün birinde kendi sonunu getirirse, bu kaderimizin yıldızlara böyle yazılmış olmasından değil,

kitaplarımıza böyle yazılmış olmasından kaynaklanacak. Geleceğimiz, "Tanrı", "cennet" ve "günah" gibi sözcüklerle ne yapacağımıza bağlı.

Halihazırdaki durumumuzu özetleyecek olursak: dünyadaki insanların çoğu evrenin yaratıcısının bir kitap yazdığını düşünüyor. Ne yazık ki elimizde bu türden birden fazla kitap var; üstelik her biri kendisinin şaşmaz olduğunu iddia ediyor. İnsanlar dil, ten rengi, doğum yeri veya başka bir klansal özellikten ziyade bu birbiriyle çelişkili iddiaların hangisini kabul ettiklerine göre gruplara ayrılmaya meyilliler. Sözkonusu metinlerin her biri, okurlarından çeşitli inanç ve davranışları benimsemelerini talep ediyor. Bunların aralarında iyi huylu kısımlar olduğu gibi, olmayanlar da var. Ancak hepsinin taviz vermeksizin üzerinde anlaştığı bir esas bulunuyor: diğer dinlere ya da inanmayanların görüşlerine "saygı" Tanrı'nın onayladığı bir şey değil. Her dinde evrensel birliğin ruhu ara ara kendini gösterse de, dinsel geleneklerin hepsinin ortak ilkesi, diğerlerinin hatalarla dolu olduğu, bilemedin en iyisinden ciddi eksikler içerdiğidir. Dolayısıyla hoşgörüsüzlük dinlerin içine işlemiştir. Bir insan bazı fikirlerin sonsuz mutluluğa (ya da tam tersi, sonsuz mutsuzluğa) yol açacağına inanmışsa (yani *gerçekten* inanmışsa) sevdiği insanların inançsızların telkinleriyle yanlış yola sapması ihtimaline razı olamaz. Basitçe söyleyecek olursak: sonraki yaşam hakkında emin olmak, bu hayatta tavizkar olmakla bağdaşmaz.

Ne var ki bu tarz gözlemlerde bulunmak anında sorunlara yol açıyor, çünkü bir insanın dinsel inancını sorgulamak kültürümüzde bir tabu. Liberaller ve muhafazakarlar ender görülen bir şey yaparak bu konu üzerinde anlaşmaya varmışlar: dinsel inançlar mantık tartışmalarının menzili dışında kalıyor. Bir insanın Tanrıyla ve sonraki yaşamla ilgili düşüncelerini eleştirmek, fizik veya tarihle ilgili düşüncelerini eleştirmekten farklı olarak kaba ve münasebetsiz sayılıyor. Böyle olunca da bir intihar bombacısı kendini bir sokakta 20 tane masum insanla beraber havaya uçurduğunda inançların oynadığı rol hafife alınıyor. Bu anlayışa göre ona bunu yaptıran nedenler ya siyasi, ya ekonomik ya da tamamen kişisel olmalı. Zaten din olmasaydı da gözü kararmış insanlar korkunç şeyler yapardı. Böylece din her yerde ve her seferinde temize çıkarılıyor.

Fakat teknolojinin yeni ahlaki mecburiyetler doğurmak gibi bir huyu var. Savaş sanatında öyle bir teknik gelişme gösterdik ki, dinsel farklarımız (ve dolayısıyla dinsel *inançlarımız*) yaşamımızın önünde bir tehdit haline geldi. Milyarlarca komşumuzun fizikötesi şehadete,

ya da Vahiyler Kitabı'nda[1] yazanların birebir gerçekliğine, ya da varlığını binlerce yıl zihinlerde sürdürmüş diğer fantastik kavramlara inandığı gerçeğini görmezden gelemeyiz artık. Çünkü komşularımız kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlarla donanmış durumda. Bu gelişmelerin saflığımızın son durağını simgelediğine şüphe yok. "Tanrı" ve "Allah" gibi sözcükler ya "Apollo" ve "Baal"ın yanına gidecek, ya da dünyamızı yerle bir edecek.

Kötü fikirler mezarlığında yapacağımız birkaç dakikalık bir yürüyüş, bu gibi kavramsal devrimlerin mümkün olduğunu görmemize yeter. Simya örneğini düşünün: bin yıldan uzun bir süre boyunca insanları etkisi altına aldı. Oysa günümüzde simyacılık yaptığını ciddi ciddi söyleyen birisi, toplumun sorumluluk gerektiren çoğu konumundan kendini menetmiş olur. Din-temelli inançlar da aynı şekilde sürelerini doldurmak zorundalar.

Bildiğimiz anlamdaki dinin bir alternatifi var mı peki? Üzerinde düşününce anlıyoruz ki, bu doğru bir soru değil. Kimya, simyanın "alternatifi" değildi ki; cahilliğin en cafcaflı halinin sahici bilgiyle yer değiştirmesiydi.[3] Göreceğimiz üzere, tıpkı simyada olduğu gibi, dinsel inancın "alternatiflerinin" ne olduğu sorusu da yersiz bir sorudur.

TABİİ Kİ inançlı insanların hepsi bir değildir; bir yelpaze üzerinde yer alırlar: kimi bir yandan manevi bir gelenekten teselli ve ilham alırken, öte yandan hoşgörü ve çeşitlilikten taviz vermez, kimiyse kafirliğin sonunu getireceğini bilse dünyayı ateşe vermekten çekinmez. Demek istediğim, bir *ılımlı dindarlar* vardır, bir de *aşırı dinciler*; bu ikisinin tutkularının ve niyetlerinin karıştırılmaması gerekir. Ancak bu kitabın ana temalarından biri, ılımlı dindarların kendilerinin de korkunç bir dogmanın taşıyıcısı olduğu: her birimiz diğerlerinin haksız inançlarına saygı duymayı öğrendiğimizde barışa giden yolun açılacağını hayal ediyorlar. Bu kitapta, dinsel hoşgörünün bizzat kendisinin (yani her insanın Tanrı hakkında dilediğine inanmakta özgür olması gerektiği fikrinin) bizi uçuruma doğru sürükleyen ana güçlerden biri olduğunu gösterebilmeyi umuyorum.

İnsanın insana yaptığı zalimliklerin sonunun bir türlü gelmiyor olmasında, dinsel inançların oynadığı rolü fark etmekte zorlanıyoruz. Bunun şaşılacak bir yanı yok; sonuçta hala çoğumuz dinin insan hayatındaki ana bileşenlerden biri olduğuna inanıyoruz. Dinsel ılımlılığı olduğu kadar dinsel aşırılığı da beslemekte olan iki yanlış kanı var ki,

1 Vahiyler Kitabı: Yeni Ahit'in (İncil'in) alt-kitaplarından biri. *-çev.n.*

dinsel inancı mantık eleştirilerinin menzili dışında tutuyor: (1) çoğumuz insanların dinsel inançtan elde ettiği (örneğin güçlü birliktelik duygusu, güzel ahlak ve ruhani deneyimler gibi) güzellikler bulunduğuna ve bu güzelliklerin başka yerden elde edilemeyeceğine inanıyor; (2) çoğumuz din adına arada bir işlenen korkunç suçların *inancın* kendisinden değil, açgözlülük, kin ve korku gibi insanoğlunun sütü bozuk doğasından kaynaklandığına, kaldı ki bunlara karşı en iyi (hatta tek) çarenin yine din olduğuna inanıyor. Bu iki genel kanı bir araya geldiğinde, aklıselimin toplumsal tartışmalarımızda bir salgın misali yayılmasına karşı aşı görevi görüyorlar.

Çoğu ılımlı dindar tüm inançların eşit derecede geçerli olduğunu savunarak kendini çoğulcu anlayışın görünüşteki yüce yoluna vurmuş durumda. Ancak böyle yaparak her dinin gerçeği kendi tekeline alma konusundaki iflah olmaz talepkarlığını görmezden geliyorlar. Bir Hıristiyanın, kıyamet gününde yalnızca vaftiz olmuş kardeşlerinin kurtulacağını düşündüğü sürece diğerlerinin inançlarına "saygı" duyması mümkün değildir; sonuçta cehennem ateşinin bizzat bu fikirlerle harladığını ve şu anda bile savunucularını beklemekte olduğunu bilir. Müslüman ve Museviler de genel olarak kendi dinleri için aynı yaklaşımı sergiler ve diğer dinlerin düştüğü yanlışları binlerce yıldır aynı şevkle dile getirirler. Bu rakip inanç sistemlerinin eşit derecede kanıttan yoksun olduğunu söylemeye gerek yoktur herhalde.

Oysa H. G. Wells, Albert Einstein, Carl Jung, Max Planck, Freeman Dyson ve Stephen Jay Gould gibi nice aydın, mantıkla inanç arasındaki savaşın çoktan sona erdiğini ilan etmişlerdi. Evrene dair tüm inançlarımızın uyuşmasına gerek yoktu. Bir insan kafasında ördüğü ayırıcı duvarın farkına bile varmaksızın pazar günü Tanrıdan sakınan bir Hıristiyan olarak ibadet edip, pazartesi sabahı tekrar bir biliminsanı olarak işine gidebilirdi. Böylece ne yardan vazgeçmiş olurdu, ne serden. Kitabımızın başlardaki bölümlerinde göreceğimiz gibi bu tarz düşünebilme lüksü, yalnızca dinsel otoritenin ayağına siyasi zincir vurulmuş olan yerlere özgüdür. Kutsal kitabın doğruluğundan şüphe edenlerin cezalandırıldığı yerlerde, Gould'un din ve devlet arasındaki ilişki için kullandığı "sevgiye dayalı konkordato" kavramı tamamen bir yanılsamadan ibarettir.[4]

Tabii bu ılımlı veya aşırı inançlıların duygularının basit, ya da yanlış yöne sapmış olduğu anlamına gelmez. Çoğumuzun duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan şeyin (her ne kadar dolambaçlı yollardan

ve korkunç bir bedelle olsa da) din olduğunu inkar edemeyiz. Kaldı ki dünyanın işleyişine bilimsel veya başka yollardan vakıf olmak da bu ihtiyaçlarımızı doyurmaya yetmez. Varlığımızın manevi bir boyutu olduğu aşikar; hatta belki bu boyutu kabullenmek insan yaşamının en yüksek amacıdır. Ancak buna ulaşmak için, İsa'nın bir bakireden doğduğu veya kutsal kitabın Tanrı sözü olduğu gibi sınanması mümkün olmayan iddialara iman etmemiz gerekmediğini göreceğiz.

Dindeki "Ilımlılık" Safsatası

Herhangi bir dinin Tek Gerçek Tanrı'nın şaşmaz sözünü temsil ettiği fikrine değil inanmak, göz önünde bulundurmak bile ansiklopedik boyutta bir tarih, mitoloji ve sanat cahilliği gerektirir. Sonuçta her dinin inançları, ibadet şekilleri ve tasvirleri, aralarındaki asırlar boyu süren çapraz-tozlaşmaya tanıklık eder. Hayali kaynakları ne olursa olsun, modern dinlerin öğretileri, cemaatleri kalmadığı için binlerce yıl önce mitolojinin hurda yığınına atılanlardan daha savunulası değildir. Zira Yehova'nın veya Şeytan'ın gerçekten varolduğuna dair bir inancı haklı çıkaracak kanıtlar, dağındaki tahtına kurulmuş Zeus'un veya denizleri çalkalayan Poseidon'un varlığına dair kanıtları geçmez.

Gallup araştırmasına göre, Amerikalıların yüzde 35'i, İncil'in evrenin Yaratıcısının birebir ve şaşmaz sözü olduğuna inanıyor.[5] Bir diğer yüzde 48'i ise, İncil'in Tanrının "esinlenmiş" sözü olduğuna (yani yine şaşmaz ama bazı pasajların düz anlamlarıyla değil, simgesel anlamlarıyla okunması gerektiğine) inanıyor. Geriye bu metni insan suretinde, sonsuz bilgeliğe sahip bir Tanrının yazdığından (üstüne üstlük içindeki 250.000 böcek türüyle beraber bu dünyayı yarattığından) şüphe eden yüzde 17'lik bir kısım kalıyor. Amerikalıların yüzde 46 küsuru yaradılışa birebir, düz anlamıyla inanıyor (yüzde 40'lık bir kesimse Tanrının milyonlarca yıl içinde yaradılışı yönlendirdiği inancında). Bu da demek oluyor ki Amerikalıların 120 milyonu, Babil ve Sümerlilerin birayı mayalamayı öğrenmesinden *sonra* evrenin yaratıldığına inanıyor. Eğer araştırma sonuçları bizi yanıltmıyorsa, yaklaşık 230 milyon Amerikalı, ne içsel bütünlüğe, ne de tarzında tutarlılığa sahip olmayan bir kitabı herşeyi bilen, herşeye gücü yeten ve her yerde var olan bir ilahın yazdığına inanıyor demektir. Hindular, Müslümanlar veya Museviler arasında yapılacak bir anketten de benzer sonuçlar çıkacağına şüphe yok. Bu da biz insanların, efsanelerin etkisiyle nasıl da tamamen kendimizden geçtiğimizi gösteriyor. Peki nasıl oluyor da bir tek bu alana özgü bir şekilde, dünyayla ilgili inançlarımızın mantık ve kanıttan azade olmasını doğal karşılıyoruz?

21. yüzyılda "ılımlı" dindar olmanın ne anlama geldiğini, bu oldukça şaşırtıcı zihniyet manzarasına bakarak değerlendirmeliyiz. Her dindeki ılımlı insanlar kutsal kitaplarının büyük kısmını çağdaş dünyanın

yaşantısı doğrultusunda gevşek bir şekilde yorumlamak ya da görmezden gelmek zorunda kalır. Burada ekonomik bir gerçeğin de devrede olduğu şüphesiz: insanlar birşeyler üretmeyi bırakıp müşterilerini ve finansörlerini kafir diye öldürmeye başlarlarsa ekonomik açıdan kendileri için pek hayırlı olmaz. Ilımlı bireyin kutsal metinleri düz anlamlarıyla yorumlamaktan kaçınmasına dair ilk yapmamız gereken gözlem şu: bu tutum metinlerin kendisinden değil, Tanrıya ait olduğu iddia edilen sözlerin yazıldığı şekliyle kabul edilmesini güçleştiren kültürel gelişmelerden kaynaklanır. Ilımlılığı kuvvetlendiren bir başka unsur ise Amerika'da çoğu Hıristiyan ve Musevinin İncil'i baştan sonra okumamış olduğu gerçeğidir. Bu yüzden İbrahim'in Tanrısı'nın şirkin[1] yok edilmesini nasıl hararetli bir şekilde istediği hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Tesniye kitabına[2] baktığımızda, örneğin oğlunuz veya kızınız günün birinde yoga dersinden dönüp de Krişna inancını savunacak olursa, Tanrı'ya göre yapılması gerekenin çok net olduğunu görüyoruz:

> "Öz kardeşin, oğlun, kızın, sevdiğin karın ya da en yakın dostun seni gizlice ayartmaya çalışır, senin ve atalarının önceden bilmediğiniz, dünyanın bir ucundan öbür ucuna dek uzakta, yakında, çevrenizde yaşayan halkların ilahları için, 'Haydi gidelim, bu ilahlara tapalım' derse, ona uymayacak, onu dinlemeyeceksin. Ona acımayacak, sevecenlik göstermeyecek, onu korumayacaksın. Onu kesinlikle öldüreceksin. Onu önce sen, sonra bütün halk taşa tutsun. Taşlayarak öldürün onu. Çünkü Mısır'dan, köle olduğunuz ülkeden sizi çıkaran Tanrınız olan RAB'den sizi saptırmaya çalıştı."
>
> TESNİYE 13:7-11

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Çocukları şirk koştukları için taşlamak Batı'da gözden düşmüş olsa da, ılımlı bir Hıristiyan veya Musevinin bu türden pasajların "simgesel" okumalarını dile getirdiklerini duyamazsınız. (Aslında bakarsanız, Tesniye kitabında bu tür yorumlu okumaları Tanrı'nın açıkça yasakladığı anlaşılıyor: "Size bildirdiğim bütün buyruklara iyice

1 Şirk, dinde Tanrıya eş ve ortak koşmak, isnad etmektir. "Tanrının tek olduğu" esasına karşı gelmek ve inkâr etmek olan şirk, çoğu dinde suçların en büyüğüdür. *-ed.n.*

2 Tesniye Kitabı (Yeni adıyla Yasa Kitabı): Eski Ahit'in (Tevrat'ın) alt kitaplarından biridir. Hıristiyanlar Eski Ahit ve Yeni Ahit'in her ikisine birden inanır. *-çev.n.*

uyun. Bunlara hiçbir şey eklemeyin, hiçbir şey çıkarmayın." (Tesniye 13:1) Yukarıdaki pasajın İncil'in diğer bölümlerinden bir ayrıcalığı yok. İncil'i modern yaşamla bağdaştırmanın tek yolu bu gibi barbarlıkları görmezden gelmektir. Dindeki "ılımlılığın" sorunlarından biri de burada yatıyor: kutsal metinlerde yazılanların bazı kısımlarına kayıtsız kalma konusunda hiçbir dayanakları bulunmuyor.

Günümüzde herhangi birinin dinsel konularda "ılımlı" olmasının tek nedeni, insanoğlunun son 2000 yıllık düşüncelerinin meyvelerini (demokratik siyaset[6], her alanda bilimsel ilerleme, insan haklarına saygı, kültürel ve coğrafi soyutlanmaya son, vs.) özümsemiş olmasıdır. Dinsel metinlerde düz anlamcılıktan dışarıya çıkan kapılar *içeriden* açılmaz. Köktendinci olmayanlarda gördüğümüz ılımlılık, dinin kendi kendine geliştirdiği bir tutum değildir; daha ziyade çağdaşlığın indirdiği bir yığın çekiç darbesi sonucunda dinin bazı şüpheli yönlerinin günışığına çıkmış olmasının bir sonucudur. Bu gelişmelerden biri de şüphesiz kanıta itibar etme eğilimimiz ve ileri sürülen herhangi bir sava eldeki kanıtlar derecesinde ikna olmamızdır. Aslında bu açıdan en kökten inançlılar bile mantığın ışığında hareket eder; tek fark şu ki onlar inançlarıyla ilgili tasvip edilemez iddiaları kendilerine mazur gösterebilmek için beyinlerinde bir bölümleme yapmıştır. Koyu bir Hıristiyana karısının onu aldattığını, ya da yoğurdun insanları görünmez yaptığını söylerseniz diğer herkes gibi kanıt isteyecek ve yalnızca kanıtları sunabildiğiniz ölçüde ikna olacaktır. Ama aynı adama yatağının yanında tuttuğu kitabın görünmez bir ilah tarafından yazıldığını, eğer içindeki evrenle ilgili en uçuk iddialardan bir tanesini bile kabul etmezse ilahın sonsuza dek onu ateşte yakacağını sözlerseniz ne kanıt ister ne birşey.

Şu bir gerçek ki günümüzdeki en eğitimsiz insan bile bundan iki bin yıl önce yaşamış herkesten belirli konularda daha fazla şey *biliyor*. Üstelik bu bilgilerin çoğu dinsel metinlerle ters düşüyor. İşte dinsel ılımlılık da buradan kaynaklanıyor. Son yüz yılda tıpta yaşanan gelişmelerden haberdar olanlarımızın büyük kısmı artık hastalıkları kişinin günah işlemiş olmasına veya cin çarpmasına bağlamıyor. Evrendeki nesneler arası mesafeleri duyanlarımızın çoğu (aslına bakarsanız yarısı), herşeyin 6.000 yıl önce yaratılmış olduğu iddiasını (özellikle de uzak yıldızlardan gelen ışıkların dünyaya milyonlarca yılda ulaştığı düşünülürse) ciddiye almakta zorlanıyor. Ne var ki çağdaşlığa verilen bu gibi tavizler dinin zaman içinde mantıkla uyumlu hale geldiği, ya da

dinsel geleneklerimizin ilkesel olarak yeniliklere açık olduğu anlamına gelmiyor. Buradaki asıl olay, dinin bazı kurallarını görmezden gelme (veya "baştan yorumlama") gerekliliğinin artık kaçınılmaz hale gelmiş olması. Uzak bir şehre kalp ameliyatı olmak için uçan herhangi biri, Musa'dan bu yana fizik, coğrafya, mühendislik ve tıptaki gelişimleri, açıkça dile getirmese bile, kabul etmiş demektir.

Dolayısıyla bu metinler bütünlüklerini zaman içinde korumuştur diye düşünmek yanlış olur (korumamışlardır); biz bazı pasajlarını yok saydıkça bir tür düzenlenme sürecinden geçmişlerdir; hepsi bu. Geriye kalanların çoğunun, yani "iyi kısımların" bu ayıklama sürecinden muaf tutulması ise ahlaksal sezgilerimizi ve ruhani deneyim kapasitemizi henüz modern anlamda kavrayamamış olmamızdan kaynaklanır. İnsan beyninin işleyişini daha iyi anlamış olsaydık, bilinç hallerimiz, davranış şekillerimiz ve dikkatimizi yönelttiğimiz şeyler arasında bağlantılar ve yasalar keşfedebilirdik şüphesiz. Bir insanı diğerinden daha mutlu yapan şey nedir? Neden sevgi, nefrete değil de mutluluğa vesile olur? Neden güzelliği çirkinliğe, düzeni kaosa tercih ederiz? Neden gülümsemek ve gülmek kendimizi iyi hissetmemizi sağlar? Neden ortak deneyimler insanları birbirlerine yakınlaştırır? Benlik bir yanılsama mıdır? Ve eğer öyleyse bu durum insan yaşamı için ne gibi sonuçlar doğurur? Bunlar ancak gelişkin bir zihin-bilimin yanıtlayabileceği türden sorulardır. Eğer böyle bir bilim geliştirebilirsek, dinsel metinlerimizin mistiklere olan faydası, bugün gökbilimcilere olan faydalarından fazla olmayacaktır.

Dinde ılımlılık savunulası bir konum gibi görünse de, evrene dair bugüne kadar öğrendiklerimizi (ve hala öğrenemediklerimizi) göz önünde bulunduracak olursak, dinde aşırılık ve dinsel şiddete karşı bir koruma sağlamaz. Dinsel metinlere harfiyen uymayı düstur edinmiş birinin gözünde ılımlı dindar, başarısız bir kökten-dinciden başkası değildir. Büyük olasılıkla kendini diğer inançsızlarla beraber cehennemde bulacaktır. Dinsel ılımlılığın hepimiz için tehdit oluşturmasının nedeni, dinsel düz anlamcılığa ciddi bir eleştiri getirilmesine izin vermemesidir. Kökten dincilerin çıldırmış olduklarını söyleyemeyiz, çünkü tek yaptıkları inanç özgürlüklerini yaşamak; *dinsel* anlamda yanıldıklarını söyleyemeyiz, çünkü dinsel metinler üzerindeki bilgileri çoğunlukla rakipsizdir. Ilımlı dindarlar olarak tek söyleyebileceğimiz, dinsel metinleri oldukları gibi kucaklamanın bize yüklediği kişisel ve toplumsal bedellerin hoşumuza gitmiyor olduğu. Bu yeni bir inanış

biçimi değil, hatta dinsel metinlere getirilen yeni bir yorum da değil; olsa olsa Tanrıyla (ilkesel açıdan) hiçbir ilgisi olmayan çeşitli insani eğilimlere taviz verme durumu. Dinsel ılımlılık *dünyevi* bilgiyle dinsel *cahilliğin* bir ürünü. Ve dinsel açıdan onu kökten-dincilikle aynı düzeye taşıyacak, niyetinde samimi olduğunu gösterebilecek hiçbir şeyi yok. [7] Metinler yoruma pay bırakmayacak kadar kesin bir dille yazılmış: en ufak bir kusur barındırmıyorlar. Onların bakışına göre değerlendirince, dinsel ılımlılık Tanrı'nın yasalarına tamamen boyun eğmeye karşı bir gönülsüzlükten başka bir şey değil. Bir yandan metinleri harfiyen yaşamaktan geri durup, diğer yandan böyle yaşayanların mantıksızlıklarına göz yuman ılımlılar, inanç ve mantıklarının ikisine birden eşit derecede ihanet ediyor. İnancın özündeki dogmalar (yani bir Tanrı'nın var olduğunu ve bizden ne istediğini de biliyor olduğumuz) sorgulanmadığı sürece dinsel ılımlılığın bizi bu kördüğümden çıkarmak yönünde hiçbir faydası olmayacaktır.

Dinsel ılımlıların iyi kalpliliği, dinsel inançlarının umut ve cehalet arasındaki yürümeyecek bir evlilik olduğunu değiştirmez. Ayrıca diğer insanlarla olan ilişkilerimizde mantığın işlediği alanları kısıtlamaktan bir kötülük gelmeyeceğini de garantilemez. Dinsel ılımlılık, geleneksel dinin hala kabul edilebilir parçalarına tutunma eğilimini temsil ettiği ölçüde maneviyat, ahlak ve kaynaşma adına daha gelişkin yaklaşımların önünü tıkamaktadır. Ilımlı dindarlara soracak olursanız, ihtiyacımız olan şey bu alanlarda kökten bir yeni yaklaşım ve kavrayış değil, Demir Çağından kalma felsefenin yalnızca seyreltilmesidir. Ilımlıların taleplerine göre ahlak, sosyal kaynaşma ve hatta ruhani deneyim konularında tüm yaratıcılığımızı ve mantığımızı seferber etmek yerine, dünya konusundaki cahillikleriyle kendi hayatlarını viraneye çevirmiş erkek ve kadınlardan bize aktarılmış bir inanç sistemini devam ettirmeli ve antik çağların batıl inançlarına ve tabularına bağlı kalacak şekilde standartlarımızı gevşetmekle yetinmeliyiz. Hayatın başka hangi alanında geleneklere böylesi bir bağlılık kabul edilebilir? Tıpta mı? Mühendislikte mi? Siyaset bile ahlaki değerlerimizin ve ruhani dünyamızın çağ dışılığını taşımıyor artık.

14. yüzyılda yaşamış iyi eğitimli bir Hıristiyanı hayata döndürdüğümüzü hayal edin. Bu adam çağımız için tam anlamıyla bir kör cahil olurdu; yalnız dinsel konular hariç. Coğrafya, gökbilim ve tıpla ilgili bilgilerine çocuklar bile gülerdi; gelgelelim, Tanrıyla ilgili bilgileri üç aşağı beş yukarı bizimle aynı olurdu. Dünyayı evrenin merkezinde

sanması, ya da "trepanasyon"un[1*] bilgece bir tıbbi müdahale olduğuna inanması budalaca olsa da, dinsel inançları eleştiriden uzak olurdu. Bunun iki açıklaması var: ya dünyayı dinsel açıdan anlayışımızı bin yıl önce (diğer her alandaki bilgilerimiz henüz umutsuzca hamken) mükemmelleştirdik, ya da din, öğretilerin korunması üzerine kurulu olduğundan dolayı gelişimi kabul etmiyor. İkinci görüşü destekleyen pek çok etken olduğunu göreceğiz.

Her geçen yılla birlikte insan yaşantısına dair elimizdeki verilerin gittikçe daha büyük kısmının dinsel inançlarımız tarafından kucaklaması gerekmez mi? Eğer din insanoğlunun ihtiyaçlarına yanıt veren hakiki bir platformsa, o zaman *gelişime* müsait olması gerekir; öğretilerinin ise gitgide daha az değil, daha çok faydalı olması gerekir. Her alanda olduğu gibi dinin de *günümüzün* arayışlarına cevap vermesi gerekir; sırf geçmişin doktrinlerini tekrarlaması değil. Şu an doğru olanın şu an *keşfedilebilir* olması ve dünyaya ilişkin diğer tüm bildiklerimizle uyum içinde olması gerekir. Bu ölçüte göre değerlendirildiğinde, din müessesesi baştan aşağı geri kalmıştır. Yaşadığımız kültürel, teknolojik ve hatta ahlaki değişimlerden sağ çıkamaz. Aksi taktirde *bizim ondan* sağ çıkacağımıza inanmak için pek az neden var.

Ilımlılar kimseyi Tanrı adına öldürmekten yana değildir, ama "Tanrı" sözcüğünü sanki neden bahsettiğimizi biliyormuşçasına kullanmamızı isterler. Ayrıca atalarının inandığı Tanrı'ya *gerçekten* inananlara da sert bir eleştiri getirilmesini istemezler; hoşgörü ister, belki de hepsinden önemlisi, kutsal olduğunu söylerler. Dünyamızın haliyle ilgili açıkça ve dürüstçe konuşmak (örneğin İbrahimci dinlerin kutsal kitaplarının insanların hayatlarını mahveden yanlışlarla dolu olduğunu söylemek) ılımlıların anladığı şekliyle hoşgörüye yakışmaz. Ne var ki bu tarz siyasi doğruculuk lüksümüz daha fazla kalmadı. Cahilliğimizin yerleşik kalıplarını yaşatmak için ödediğimiz bedeli fark etme zamanımız geldi artık.

1 Trepanasyon (baş delgi ameliyatı), insan kafatasında delik açma uygulamasıdır. Arkeolojik kanıtlar bunun en eski cerrahi işlemlerden biri olduğunu gösterir. Öyle anlaşılıyor ki bu işlem saralı ve zihinsel özürlülere, içlerindeki şeytanı çıkarmak için uygulanıyordu. Günümüzde de çeşitli nedenlerden dolayı hastaların kafatası açılsa da, şeytanın veya cinin bu delikten dışarı çıkacak olması bu nedenler arasında yer almaz.

Geçmişin Gölgesi

Kendisini yok etmeye azmetmiş bir evrende bulunduğunun farkına varan insanoğlu, gerek birey, gerekse toplum olarak karşısında yer alan güçleri anlamanın önemini çabucak fark etmiş, böylece dünyaya dair hakiki bilgilerin peşine düşmüştür. Bu durum, din açısından her zaman ciddi bir sorun olagelmiştir. Ne de olsa her din, elinde hiçbir kanıt olmayan önermelerinin doğruluğunu telkin eder. Dahası her din, *kanıtın nasıl olabileceğini bile aklın almadığı* önermelerin doğruluğunu telkin eder. İşte Kierkegaard'ın "iman sıçrayışı" derken kastettiği "sıçrayış" budur.

Dünyayla ilgili tüm bildiklerimizi bir anda unutuversek ne olurdu? Yarın sabah yedi milyarımızın birden hiçbir şey bilmez bir şekilde uyandığını hayal edin. Kitaplarımızın ve bilgisayarlarımızın hepsi yerli yerinde, fakat içeriklerini anlayamıyoruz. Ne arabalarımızı kullanmasını biliyoruz, ne de dişlerimizi fırçalamasını. İlk hangi bilgimizi geri isterdik? Eh, yemek ve barınak bulma ihtiyaçlarının en başta geleceğine şüphe yok. Aletlerimizi kullanmayı ve tamir etmeyi de bir an önce öğrenmek isterdik. Bir de tabii sözlü ve yazılı konuşmak en temel önceliklerimiz arasında yer alırdı; ne de olsa dili bilmek diğer birçok becerinin kapısını açar. Peki bu insanlığımızı geri kazanma sürecinin tam olarak neresinde İsa'nın bir bakireden doğmuş olduğunu bilmemiz önemli hale gelirdi? Ya da tekrar diriltilmiş olduğunu? Peki bu gerçekleri (yani eğer sahiden gerçeklerse) tekrar nasıl öğrenebilirdik? İncil'i okuyarak mı? Raflarımızda buna benzer daha pek çok antik çağdan kalma inciler olacağını unutmayın: örneğin bereket tanrıçası İsis'in başında etkileyici bir çift inek boynuzu olduğu "gerçeği" gibi. Okumayı sürdürdüğümüzde, Tor'un yanında bir çekiç taşıdığını, Marduk'un kutsal hayvanlarının at, köpek ve çatal dilli ejderha olduğunu öğrenirdik. Tekrar diriltmeye çalıştığımız dünyamızda en yüce payeyi acaba hangisine verirdik? Yehova'ya mı? Şiva'ya mı? Peki evlenmeden cinsel ilişkiye girmenin günah olduğunu ne zaman öğrenmemiz gerekirdi? Ya da zina yapanların recm edilmesi gerektiğini? Ya da ruhun zigota döllenme anında girdiğini? Peki ya kitaplarımızın bir tanesinin çok

özel bir konumu olduğunu, çünkü bizzat evrenin Yaratıcısı tarafından yazıldığını iddia etmeye başlayan aramızdaki tuhaf insanlar hakkında ne düşünürdük?

Kendimizi doyurmayı ve giydirmeyi becerdikten sonra, tekrar öğrenmek isteyeceğimiz manevi gerçekler de olacaktır mutlaka. Bunlar şu anki halimizde de mükemmel bildiğimizi iddia edemeyeceğimiz gerçekler. Sözgelimi bir insanın korkularının ve içedönüklüğünün üstesinden gelerek diğer insanları sevmesini nasıl sağlayabiliriz? Bir anlığına, böyle bir kişisel dönüşüm sürecinin var olduğunu ve bunun bilinmeye değer olduğunu varsayalım. Bir başka deyişle umursamaz, korku ve nefret dolu insanları sevgi dolu insanlara dönüştürmeyi sağlayan güvenilir bir yol, bir beceri, bir disiplin, bir kavramsal anlayış veya bir besin takviyesi olsun. Eğer böyle bir şey olsaydı, öğrenmeye can atardık. Hatta bu anlamda faydası dokunabilecek birkaç kutsal pasaj da olabilir. Yalnız doğruluğu sınanamayan doktrinlere gelecek olursak, bunları tekrar kabullenmemizin hiçbir mantığı olmazdı. İncil ve Tevrat'ın ve diğer kutsal kitapların kendilerine Ovid'in *Metamorfozlar*'ının ve *Mısır Ölüler Kitabı*'nın yanında saygın bir yer bulacakları neredeyse kesin görünüyor.

Söylemek istediğim, bugün kutsal saydığımız çoğu şeyin kutsal olmasının tek nedeni *dün* kutsal sayılıyor olmaları. Eğer dünyamızı baştan kurabilseydik, antik edebiyatta yer alan ve sınanması mümkün olmayan savlar uğruna, bırakalım ölmeyi ve öldürmeyi, hayatlarımızı düzenlememiz bile haklı gösterilemezdi. Peki bunu *şimdi* neden yapamıyoruz?

Çoğu insanın gözlemlediği üzere din, insan hayatına anlam vererek toplumların (ya da en azından tek bir dinde birleşmiş olanların) kaynaşmasını sağlar. Bu tarihsel bir gerçek; dinlerin fetih savaşlarında ne derece payı varsa bayramlarda ve kardeşçe sevgide de o derece payı vardır. Halbuki modern dünya, en azından potansiyel olarak, ekonomik, çevresel, siyasi ve tıbbi gereksinimlerden dolayı zaten kaynaşmış durumda. Dinin bu yeni dünya üzerindeki etkileri ise tehlikeli boyutlarda gerici. Geçmişimiz sırf *geçmiş* olduğu için kutsal olamaz. Kaldı ki arkamızda bırakmak istediğimiz ve çok net olarak bir daha asla geri dönmemesini umduğumuz yığınla şey var: kralların kutsal hakları, feodalizm, kast sistemi, kölelik, siyasi idamlar, hadım etme, dirikesim[1],

1 Canlı bir organizmanın, iç organları üzerinde gözlem ve deney yapmak için ölmemesine dikkat edilerek kesilmesi. *-çev.n.*

köpek-ayı dövüşleri, kan davaları, bekaret kemerleri, acıyla imtihan[1], çocuk işçiliği, insan kurban etme, hayvan kurban etme, recm, yamyamlık, gebelik kontrolüne karşı tabular, insan radyasyon deneyleri ... Bu liste bitmek tükenmek bilmez. Ama listeyi tamamlayabilseydik bile, dinin doğrudan sorumlu olduğu eziyetlerin oranı herhalde yine değişmezdi. Aslına bakarsak, biraz önce saydığımız insanlığın onurunu kırıcı maddelerin hemen hemen hepsini, kanıta itibar etmemeye, şu veya bu dogmaya gözü kapalı inanmaya bağlayabiliriz. Bu yüzden dinsel inancın bir tür *kutsal* insanlık geleneği olduğu, dolayısıyla iddialarının uçukluğu ve kanıtlarının kıtlığı açısından kendine özgü bir konumu olmasının doğal olduğu fikri, yüceltilmek için fazla canavarcadır. Dinsel inanç, zihin gücümüzün tavizsizce kötüye kullanımı açısından eşi benzeri olmayan bir kültürel ufuk noktasıdır: ötesine geçildiğinde mantıksal tartışma imkansız hale gelir. Her gelen kuşağa baştan yutturulduğunda, dünyamızın ne kadar gereksizcesine karanlık ve vahşet dolu bir geçmişe teslim edildiğini görmemizi engeller.

1 Tarihte farklı kültürlerde uygulanmış, ateşle, zehirle, kaynayan suyla, kaynayan yağla, soğuk suyla imtihan gibi türleri olan bir yargı yöntemi. Eğer zanlı suçsuzsa, Tanrı'nın ona yardım edeceği ve imtihanı geçeceği düşünülürdü. Örneğin kaynayan suyla imtihanda, zanlıdan kaynayan suyun içinden bir cismi çıkarması istenir, sonraki 3 günde elin iyileşmesi veya kangren olmaya başlamasına göre suçlu veya suçsuz olduğuna karar verilirdi. *-çev.n.*

CENNET UĞRUNA ÇEKTİKLERİMİZ

Dünyamız, ilkokul eğitimi görmüş birinin çürütebileceği inançlar uğruna türümüzün geleceğini tehlikeye atan erkek ve kadınların yaptıklarına hızla yenik düşüyor. Hala bunca insanın antik efsaneler yüzünden ölüyor olması, korkunç olmasının yanında akıllara durgunluk veren bir gerçek. Bu efsanelere olan bağlılığımız, gerek ılımlı, gerek aşırı olsun, sonunda bizi yok edebilecek gelişmeler karşısında bugüne kadar hep sessiz kalmamıza neden oldu. Aslına bakarsanız din, geçmişte olduğu gibi bugün de bir şiddet kaynağı. Sırf son dönemden birkaç örnek verecek olursak: Filistin (Yahudiler ile Müslümanlar), Balkanlar (Ortodoks Sırplar ile Katolik Hırvatlar; Ortodoks Sırplar ile Boşnak ve Arnavut Müslümanlar), Kuzey İrlanda (Protestanlar ile Katolikler), Keşmir (Müslümanlar ile Hindular), Sudan (Müslümanlar ile Hıristiyanlar ve Animistler), Nijerya (Müslümanlar ile Hıristiyanlar), Etiyopya ve Eritre (Müslümanlar ile Hıristiyanlar), Sri Lanka (Seylan Budistleri ile Tamil Hinduları), Endonezya (Müslümanlar ile Timorlu Hıristiyanlar), Kafkaslar (Ortodoks Ruslar ile Çeçen Müslümanlar; Müslüman Azeriler ile Katolik ve Ortodoks Ermeniler). Bu yerlerde din, son on yılda, gerçek anlamda milyonlarca insanın *doğrudan* ölüm nedeni oldu. Bu olaylar kontrolden çıkmış psikoloji deneylerini aklınıza getiriyorsa, gerçekten de öyleler. İnsanlara ölümden sonra ne olduğuna dair birbirinden farklı, birbiriyle bağdaşmayan ve sınanması mümkün olmayan kavramlar verip ardından sınırlı kaynaklarla birlikte yaşamaya mecbur ederseniz, sonuç tam da gerçek hayatta gördüğümüz gibi olur: sonu gelmez bir katliam ve ateşkes döngüsü. Eğer tarihin ortaya koyduğu su götürmez bir gerçek varsa, o da kanıtların söylediklerini duymazdan geldiğimizde, normalde olmadığımız kadar kötü insanlara dönüştüğümüz gerçeğidir. Bu şeytani düzeneğe bir de kitle imha silahlarını eklerseniz, uygarlığın yıkımı için reçeteniz hazır demektir.

Farklı dinsel inançlara saygı gösterilmesi gerektiğini savunan pencereden baktığımızda, nükleer silah konusunda Hindistan ve Pakistan arasındaki "inceldiği yerden kopsun" tarzı siyasi yaklaşım hakkında ne söyleyebiliriz? Dinsel çeşitlilik savunucularına göre burada iki ülkenin

diplomasi beceriksizlikleri dışında eleştirilecek bir yan yok; gerçekte ise tüm anlaşmazlık, mantık dışı efsanelerin benimsenmesinden kaynaklanıyor. Hindistan ve Pakistan'ın birbirinden ayrılışı sırasında gerçekleştirilen dinsel katliamlarda bir milyondan fazla insan öldü. O günden bu yana iki ülke arasında üç resmi savaş yaşandı ve sınır bölgesinde dökülen kan durmak bilmedi. Şimdi ise sırf Noel Baba'nın geyiklerinin adları kadar hayal ürünü bazı "gerçekler" üzerinde anlaşamadıkları için, birbirlerini nükleer silahlarla yok etme noktasına gelmiş durumdalar. Ve öyle bir düşünce yapıları var ki, bu konularda ellerinde kanıt *olmaksızın* hayatlarını ortaya koyabilecek derecede bir heyecana kapılabiliyorlar. Anlaşmazlık sözde toprak üzerine olsa da aslında Keşmir bölgesi üzerindeki iddiaları dinsel farklılıklarının doğrudan bir sonucu. İşin aslı Hindistan ve Pakistan'ın farklı ülkeler olmasının tek nedeni, İslam ve Hindu inançlarının bir arada barış içinde yaşayamaması. Zaten dininin gereklerini yerine getiren bir Hindu'nun neredeyse her gün şöyle ya da böyle Allah'ın gücüne gidecek bir şey yapmaması İslamın bakış açısına göre pek mümkün değil. Bu insanların uğruna savaştığı "topraklar" bu dünyada bile değil. Politik söylemlerimizde dine verdiğimiz ödünler yüzünden, tarihteki en büyük şiddet kaynağının kökünü kazımak şöyle dursun, sözünü bile edemez hale geldiğimizi ne zaman fark edeceğiz?

> Çocukların gözleri önünde anneler kılıçtan geçiriliyordu. Genç kadınlar gündüz vakti çırılçıplak soyuluyor, tecavüz ediliyor, ardındansa ... yakılıyordu. Hamile bir kadının karnını kesip doğmamış bebeği bir kılıcın ucunda havaya kaldırdılar ve sonra şehrin her yerinde yanmakta olan ateşlerden birine doğru fırlattılar.[8]

Bu hikaye Orta Çağda ya da masal kitaplarında geçmiyor. Bu *bizim* dünyamız. Davranışın nedeni ise ne ekonomik, ne ırkçı, ne de siyasi. Yukarıdaki alıntı 2002 kışında Hindistan'da Hindular ve Müslümanlar arasında patlak veren şiddetti betimliyor. İki grup arasındaki tek fark Tanrıyla ilgili inanışlarındaydı. Bir ay süren bu ayaklanmalar sırasında binden fazla insan öldü: yani İsrail-Filistin çatışmalarında on yılı aşkın bir sürede ölenlerin neredeyse yarısı kadar. Üstelik olasılıkları akla getirince bunlar küçük rakamlar. Hindistanlıların ve Pakistanlıların ölüm sonrası yaşam hakkındaki görüşlerini düşününce nükleer bir savaş ne-

redeyse kaçınılmaz gözüküyor. Arundhati Roy'un ifadesiyle söyleyecek olursak, Batılı beyaz emperyalistlerin konuyla ilgili endişesi "siyahlara nükleer bomba konusunda güven olmaz"[9] şeklinde özetlenebilir. Bu suçlama tam bir kepazelik. Bomba konusunda kimseye "güven olmayacağı" bir yana, dinin Hint yarımadasında oynadığı istikrar bozucu rolü görmezden gelmek hem pervasız, hem de iki yüzlü bir tutum. Dileriz anlaşmazlığın altında yatan gerçek nedenler günün birinde çözüme kavuşturulana dek laiklik ve akılcılık, füzeleri silolarında tutmaya devam eder.

Eleştirmek için bir dini özellikle seçip ayırmak gibi bir niyetim olmasa da, Müslüman olalım veya olmayalım, tarihin bu aşamasında İslamın öne çıktığına şüphem yok. Tabii Müslümanların çoğunun mantıklı ve diğerlerine karşı hoşgörülü olduğunu söylemeye gerek bile yok. Yalnız ileride de göreceğimiz gibi, bu modern erdemler dinlerin kendisinden kaynaklanmıyor. 4. bölümde açıklamaya çalışacağım gibi, bir insan İslam öğretisine riayet ettiği ölçüde (yani İslam'a *gerçekten* inandığı ölçüde) saldırgan olabilir. Bu inancının meydana getirdiği saldırganlığın Müslüman "aşırı dinci"lerle sınırlı kalmadığı artık aşikar. 11 Eylül 2001'deki olaylara Müslüman dünyasının verdiği tepkiler, 21. yüzyıl insanlarının büyük bir çoğunluğunun hala şehitliğe inandığı konusunda şüpheye yer bırakmıyor. Bu beklenmedik olayın ardından "teröre karşı savaş" ilan ettik. Bu biraz "cinayete karşı savaş" gibi birşey; sorunlarımızın asıl kaynağının üstünü örten bir sınıflandırma hatası. Terörizm insanoğlunun vahşetinin *kaynağı* değil, yansımasıdır olsa olsa. Eğer Usame bin Ladin bir ülke başkanı olsaydı ve Dünya Ticaret Merkezi füzelerle yıkılmış olsaydı, 11 Eylül'de yaşananlar savaş kabul edilirdi. O zaman da "savaşa karşı savaş" mı ilan edecektik?

Sorunumuzun bir tek terörizmle değil, aynı zamanda dinin kendisiyle ilgili olduğunu görmek için tek yapmamız gereken, dindar teröristlerin bunu neden yaptıklarını kendimize sormak. Usame bin Ladin'in kişisel kindarlığının veya psikolojik bozukluğunun bulunmadığı biliniyor; sonuçta ne fakirdi, ne eğitimsiz, ne sanrılı, ne de Batı şiddetinin bir kurbanıydı. Peki böyle birisi neden hiç tanışmadığı sayısız erkek, kadın ve çocuğu katletmek uğruna kendini mağara köşelerinde dolaplar çevirmeye adadı? Bu sorunun yanıtı açık; nitekim bin Ladin de bunu sakin bir dille, insanları kusturma noktasına gelene kadar, tekrar tekrar ifade etti. Yanıt, bin Ladin gibi insanların inandıklarını söyledikleri şeylere *gerçekten* inanıyor olmaları. Onlar kutsal kitabın birebir

gerçekliğine inanıyor. Neden 19 iyi eğitimli, orta sınıf erkek bu dünyadaki yaşamlarını binlerce komşusunu katletme ayrıcalığına ulaşmak için feda etti? Çünkü böyle yaparlarsa doğrudan cennete gideceklerine inanıyorlardı da ondan. İnsanların davranışlarının bu kadar eksiksiz ve doyurucu şekilde açıklanabildiği durumlar nadirdir. Peki öyleyse bu açıklamayı kabul etmekte neden bu kadar gönülsüz davranıyoruz?

Önceden gördüğümüz gibi, çoğu Amerikalının Usame bin Ladin'le, 19 hava korsanıyla ve dindar dünyanın büyük kesimiyle paylaştıkları bir ortak nokta var. Belirli fantastik önermelere kanıt olmaksızın inanılabileceği fikrini biz de savunuyoruz. Bu tür safdil kahramanlıklar kabul görmekle kalmıyor, ayrıca geçmişteki günahları affettirici oldukları düşünülüyor, hatta *gerekli* görülüyor. Bu mesele, postadan şarbon çıkma olasılığından çok daha derin ve endişe verici. Bir inanışın kanıt olmadan da kutsanabileceği fikrine, ya da kısaca söylersek dinsel inanca, verdiğimiz tavizler bizi öyle bir noktaya getirmiş ki, dünyamızdaki anlaşmazlıkların en yaygın nedenlerinden birini, bırakalım çözmeye çalışmayı, dile getirmeye bile çekinir olmuşuz.

DİNSEL AŞIRILIK

Müslüman aşırı dincilerin ne açıdan aşırı olduklarını ortaya koymamız gerekir. Onlar *inanmakta* aşırı. Kutsal kitabın ve hadisin (Peygamber'in söz ve davranışlarını anlatan kaynakların) birebir sözüne olan bağlılıklarında aşırılar. Çağdaşlığın ve laik kültürün, ahlak ve maneviyatla bağdaşmadığına inanmaları da *buradan* kaynaklanıyor. Aşırı dinci Müslümanlar Batı kültüründen ithal edilen şeylerin, karılarını ve çocuklarını Tanrı'dan uzaklaştırdığına eminler. Ayrıca bizim inanmayışımızı da, İslam'ın yayılmasını engellediği ölçüde, öldürülmeyi hak edecek kadar korkunç bir günah olarak görüyorlar. Bu tutkularını sözcüğün sıradan anlamıyla "nefret"e indirgemek yanlış olur. Müslüman aşırı dincilerin çoğunun ne Amerika'ya gitmişliği var, ne de bir Amerikalıyla tanışmışlığı. Batının emperyalizmine olan hınçları ise Dünya ortalamasının çok daha altında.[10] Asıl mesele şu, bir tür hastalığının kendilerine bulaşma korkusundan muzdaripler sanki. Ayrıca çeşitli kimselerce dile getirildiği gibi, biraz da kendilerini "küçük düşürülmüş" hissetmenin ağırlığı var: kendi uygarlıkları karaya otururken tanrısız, günahkar insanların dokundukları herşeyin efendisi olduğunu gördüler. Bu duygu biraz da inançlarından kaynaklanıyor. Bu aşırı dincilerin nefreti, hayatın temel ihtiyaçlarından yoksun bırakılmış fakirlerin nefreti gibi değil. Onlarınkisi, seçilmiş insanlara barbarlar tarafından boyun eğdirilmiş olmasının nefreti. Usame bin Ladin'in hiçbir talebi yoktu. Dünyanın zenginliği halklara eşit dağıtılsın demiyordu. Filistin'in devlet olması talebi bile sonradan düşünülmüş gibi duruyor. Biraz anti-Semitizmden, biraz da Filistinlilerle olan dayanışma duygusundan geliyor (tabii söylemeye gerek yok, bu anti-Semitizm ve dayanışma da dinden kaynaklanıyor). Ama öyle anlaşılıyor ki onu en çok rahatsız eden şeyler kutsal Müslüman topraklarındaki kafirlerin (Amerikan askerlerinin ve Yahudilerin) varlığı ve Siyonistlerin toprak hırsıydı. Dolayısıyla hıncının nedeni tamamen dinseldi. Belki de Amerikalılardan doğrudan nefret etse herkes için çok daha iyi olurdu.

Nefretin insanoğlunun temel duygularından biri olduğuna şüphe yok. Bu nefreti çoğu aşırı dincinin hissettiği de görülüyor. Ancak insanların ahlaki kimliklerini dine göre belirledikleri diğer her yerde olduğu

gibi burada da nefretin anasının yine din olduğunu unutmamak lazım. Müslüman olanlarla olmayanlar arasındaki tek belirgin fark, Müslüman olmayanların Allah'ın tekliğine ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şahitlik etmemeleri. İslam genişlemek isteyen bir dindir; bu yüzden altında militan Müslüman dünyasının yönünü belirleyecek ırkçı veya milliyetçi bir doktrin olması pek mümkün değildir. Müslümanlar ırkçı veya milliyetçi de olabilir elbet, ama neredeyse kesin olan bir şey varsa o da şu: eğer Batı topyekün İslama geçecek olsaydı ve haliyle kutsal topraklardaki tüm Yahudi haklarını reddetseydi, Müslümanların "nefret"i de ortadan kalkacaktı.[11]

Korkunç suçları işleyen Müslümanların çoğu cennete gitme arzularını açıkça dile getiriyor. İsraillilere saldırırken başarısız olan Filistinli bir intihar bombacısı, kendini buna iten şeyi "şehadet sevdası" olarak açıklamıştı. "Hiçbir şeyin öcünü alma peşinde değildim," diye eklemişti, "Tek isteğim şehit olmaktı." Şehit adayı Zeydan, kendini esir alan İsraillilerin "pek çok Araptan daha iyi" olduğunu da teslim etti. Ölümünün ailesi üzerinde yol açacağı yıkım konusundaysa, şehidin cennette kendisine eşlik etmesi için 70 kişiyi seçebileceğini[1] dile getirdi. Dolayısıyla ailesini de yanına aldırabilecekti.[12]

DEDİĞİM GİBİ, inançlı insanlar şiddeti doğuranın inancın kendisi değil, insanoğlunun ilkel doğası olduğunu savunuyor. Ancak bana sorarsanız yaşlı ve güleç öğretim görevlilerini kutsal kitaba karşı geliyorlar diye yakmak[13], ya da kendi çocuklarının korkunç bir şekilde ölmesini kutlamak, sıradan insanların yapacağı şeyler değil; tabii evrenin doğasına dair gerçekliği pek muhtemel olmayan bazı şeylere inanmıyorsanız. Hemen hemen hiçbir din, temel inançlarını sınamamızı ya da doğruluğunu gözden geçirmemizi sağlayacak bir yöntem sunmadığı için, her kuşak öncekilerin batıl inançlarını ve kabilesel nefretlerini miras almaya mahkumdur. Eğer insan doğasının az gelişmişliğini masaya yatıracak olursak, elimizde hiçbir delil bulunmayan önermeler uğruna yaşama, ölme ve öldürme hevesimizin, ilk konuşacağımız konular arasında yer alması gerekir.

Amerika'da lider konumunda bulunanların çoğu, İslam inancıyla "terörizm" arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını söyleyecektir. Halbuki Müslümanların Batılılardan dinlerinden dolayı nefret ettikleri ve kutsal kitabın da bu nefreti buyurduğu çok açık. "Ilımlı" Müslümanların sık sık dile getirdikleri bir iddia, kutsal kitapta bu tür bir buyru-

1 Şefaat hakkı -*çev.n.*

ğun hiçbir şekilde yer almadığı ve İslam'ın bir "barış dini" olduğudur. Fakat bundan şüphe duymak için tek yapmanız gereken kutsal kitaba bakmaktır:

> Ey peygamber! Kafirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!
>
> KURAN 9:73

> Ey iman edenler! Kafirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.
>
> KURAN 9:123

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Dini bütün Müslümanlar, farklı kültürleri küçümsemekten kendilerini alıkoyamaz. Bu farklı kültür, dünyevi olması ölçüsünde gavur bir kültürdür; dini olması ölçüsünde ise (Hıristiyanlarda ve Yahudilerde olduğu gibi) Tanrının vahyinden uzaklaşmıştır ve her açıdan İslam'ın aydınlığı yanında sönük kalır. Günümüzde Batının bütün Müslüman ülkelerden çok daha fazla refah ve maddi güce sahip olması ise dini bütün Müslümanların gözünde şeytanın bir oyunudur. Ve bu durum cihad için hep bir açık davetiye olarak kalacaktır. Bir insan Müslüman olduğu müddetçe (yani İslam'ın Tanrı'ya giden tek yol olduğuna ve kutsal kitabın bu yolu kusursuz bir şekilde dile getirdiğine inandığı müddetçe) kendi inancına şüpheyle bakan herkesi kendinden aşağı görecektir. Dahası ona göre, dünyada bu gibi inançsızların varlıkları bile, kendi yavrularının ebedi mutluluğu yakalamasını tehlikeye atmaktadır. Eğer kendisinin ve çocuklarının uymak zorunda olduğu yasaları bu tür insanlar belirliyorsa, inançlarının dayattığı potansiyel şiddet, varlığını hep koruyacaktır. Ekonomik refahın veya eğitimin dinsel şiddete çare olmakta kendi başlarına yetersiz kalmaları da işte bu yüzdendir. İyi eğitimli, orta sınıf kökten-dincilerin Tanrı adına ölmeye ve öldürmeye hazır olduklarına şüphe yoktur. Samuel Huntington[14] ve diğerlerinin de dile getirdiği gibi, gelişmekte olan dünyadaki kökten dincilik, fakir ve eğitimsizlere özgü bir akım değildir.

İnancın aşırı dincilerin şiddetini yaymadaki rolünü görebilmek için tek yapmamız gereken, bunca aşırı dincinin canlı bomba olmaya neden bu denli hevesli olduğunu sormaktır. Cevap: çünkü kutsal kitap bunu bir kariyer fırsatı gibi gösteriyor. Batı sömürgecilik tarihindeki hiçbir şey bu davranışı açıklayamaz (gerçi bu tarihin bizim de itiraf etmemiz gereken çok şey içerdiği şüphesiz). İslamdaki şehadet ve cihad inançlarını çıkardığımızda, intihar bombacılarının davranışlarına anlam vermek imkansız hale geliyor. Aynı şey ölümlerinin ardından istisnasız gerçekleşen halkın sevinç gösterileri için de geçerli. Ama bu inançları tekrar yerine koyduğunuzda, bu sefer de neden daha çok insanın intihar bombacısı olmadığını merak etmeye başlıyorsunuz. Din öğretilerinin "terörizmle hiçbir bağı yoktur" diyenlerin (ki tüm radyo ve televizyon kanalları bunlarla dolu) yaptıkları kelime oyunundan başka birşey değil.

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

> Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükafat ile, kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. ... Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükafatı Allah'a düşer. ... Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.
>
> Kuran 4:95-101

Dini metinlerle hokkabazlık yapanlardan genelde şu tarz sözler duyarız: "İslam barış dinidir. Zaten 'İslam' sözcüğü 'barış' demektir. İntihar ise kutsal kitapta yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu teröristlerin yaptıklarının İslami bir temeli yoktur." Hazır bu kadar laf ebeliği yapmışken biz de kutsal kitapta nükleer bombalardan bahsedilmediğini ekleyelim o

zaman. Evet, Kuran'da intiharın yasaklanması olarak yorumlanabilecek bir söz geçiyor: "Kendinizi helak etmeyin." (4:29). Ancak içlerinden Boeing 767 geçebilecek kadar açık kapılar bırakıyor:

> O halde, dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında satanlar Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükafat vereceğiz. ... İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda savaşırlar. O halde siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. ... De ki: "Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır." ...
>
> KURAN 4:74-78

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

İslam'ın dinsel ve sivil otorite arasında ayrım gözetmiyor olmasını[15] yukarıdaki şehadet davetiyeleri ile birleştirdiğimizde, Kuran'ı düz anlamıyla okumaktan doğan ikiz terörler ortaya çıkıyor: (1) devlet düzeyinde değerlendirildiğinde, aşırı dincilerin dünya hakimiyeti özlemiyle hareket etmeleri Tanrı tarafından açıkça buyuruluyor; (2) birey düzeyinde değerlendirildiğinde ise, şehitlik kavramı, bu amaç doğrultusunda yapılacak en büyük fedakarlık için bir neden sunuyor. Bernard Lewis'in gözlemlediği gibi, Peygamberin döneminden beri, İslam "Müslümanların hafızalarında ve zihinlerinde politik ve askeri güce sahip olma ile özdeşleşmiş"tir.[16] Hoşgörü ve dinsel çeşitlilik söz konusu olduğunda, İslam'ın temel felsefesinin bahtı özellikle karadır; zira bir Müslümanın mahşer gününde hepimizi bekleyen zorlu mahkemeyi[1] es geçip doğrudan cennete girmesinin tek yolu şehadettir. Tekrar diriltilerek meleklerce sorgulanacağı günün beklentisiyle toprağın altında yüzyıllarca çürümektense, şehit olan kişi "kara gözlü hurilerin"[2] kendisini beklediği Allah'ın bahçesine doğrudan buyur edilir.

Kuran ve İncil gibi metinler, inananlara göre Tanrı'nın sözlerinin harfiyen dökümü olduklarından dolayı, değerlendirip eleştirirken akla getirebilecekleri *her olası* yorumu göz önünde bulundurmak gerekir; çünkü her türlü yorum, değişen vurgu ve atlamalarla bir yerlerde mutlaka yapılacaktır. Buradaki asıl sorun kimi Müslümanların Kuran'da az

1 Mahkeme-i Kübra -*çev.n.*
2 56:22 -*çev.n.*

miktardaki saldırganlık karşıtı mesajı görmeyi ihmal etmeleri ve bu yüzden inanmayan masumlara korkunç şeyler yapmaları değil; buradaki asıl sorun, çoğu Müslümanın kutsal kitaplarının *gerçekten birebir Tanrı'nın sözü* olduğuna inanmalarıdır. Usame bin Ladin'in dünya görüşünü düzeltmenin yolu Kuran'da intiharı suç sayan tek satıra işaret etmek değildir, çünkü sonuçta bu muğlak ifade, "Şeytanın dostları"na karşı savaş çağrısından başka hiçbir yoruma açık olmayan pasajların sık çalılıkları arasında yer alır. Bu dünyanın bin Ladin'lerine verilecek en uygun yanıt, başka konulardaki metinleri okurken gözettiğimiz kanıtları, dinsel metinleri okurken de gözeterek hepimizin doğru okumasını sağlamaktır. Yok eğer çoğumuza bu kitapları Tanrı'nın yazıp yazmadığına en azından *kesin emin olmadıklarını* itiraf ettirmenin bir yolunu bulamıyorsak, o zaman Kıyamet Savaşına[1] olan günlerimiz sayılı demektir; çünkü Tanrının bize birbirimizi öldürmemiz için verdiği nedenler, diğer yanağımızı dönmemiz için verdiği nedenlerden kat be kat fazla.

Çoğu insanın, "İsa", "Allah", "Ram" gibi sözcüklerin, sonsuz azap ile sonsuz mutluluk arasındaki fark anlamına gelebileceğine inandığı bir çağda yaşıyoruz. Söz konusu ödül ve cezaların büyüklüğünü göz önüne alırsak, bazılarımızın arada bir diğer insanları yanlış sihirli sözcükleri kullandıkları, ya da doğru sözcükleri yanlış nedenlerden kullandıkları için öldürmek zorunda hissetmesi şaşırtıcı değil. Bir insan evrende işlerin böyle yürümesinin en doğrusu olduğu yargısına nasıl varabilir? Çünkü kutsal kitaplarımız öyle söylüyor. Peki kutsal kitaplarımızda hiç hata olmadığını nereden biliyoruz? Çünkü kitapların *kendileri* öyle söylüyor. Bu gibi epistemolojik kara delikler dünyamızın ışığını hızla içlerine çekiyor.

Elbette din kitaplarımızda bilgece, avutucu ve güzel pek çok şey bulunuyor. Ama bilgelik, avutuculuk ve güzellikle dolu sözler Shakespeare'in, Virgil'in ve Homer'in sayfalarında da var. Üstelik bugüne kadar kimse onların eserlerinden ilham alıp binlerce insanı öldürmedi. Bazı kitapların Tanrı tarafından yazılmış olduğu inancı (ki aynı Tanrı, anlaşılması pek mümkün olmayan nedenlerden dolayı, Shakespeare'i kendisinden çok daha iyi bir yazar yapmış), insanlar arasındaki geçmişteki ve günümüzdeki anlaşmazlıkların en temel kaynağını ortaya koymamız konusunda elimizi kolumuzu bağlıyor.[7] Nasıl oluyor da bu fikrin komiklik derecesindeki saçmalığı bizi saat başı diz-

1 Melhame-i Kübra -*çev.n.*

lerimizin üzerine çökertmiyor? Böyle bir şeye bunca insanın inanabileceği içimizden çok azının aklına gelirdi desek abartmış mı oluruz? Tabii eğer *gerçekte* inanmıyor olsalardı! Öyle bir dünya hayal edin ki insanlar kuşaklar boyunca bazı *filmlerin* Tanrı tarafından çekildiğine veya bazı yazılımları onun kodladığına inanıyor olsun. Bizden sonraki kuşaklardan milyonlarca insanın *Yıldız Savaşları* veya Windows 98'i farklı yorumlamaları yüzünden birbirini katlettiğini hayal edin. Bundan daha saçma herhangi bir şey, ama *herhangi bir şey* olabilir miydi? Gelgelelim, bu bizim şu anda içinde yaşıyor olduğumuz dünyadan daha saçma olmazdı.

Ölüm: İlüzyonlar Pınarı

İyi veya kötü her şeyin değişerek sonunda yok olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Dünya sanki bizi sırf canı istediğinde midesine indirmek için yaşatıyor. Anne babalar çocuklarını, çocuklar anne babalarını yitiriyor. Eşler birbirinden göz açıp kapayıncaya kadar ve bir daha asla kavuşmamak üzere ayrılıyor. Dostlar bunun son el sallayış olduğunu bilmeden birbirine el sallıyor. Uzaktan bakıldığında, teması yitiriş olan dev bir gösteriden başka bir şey değil bu hayat.

Ancak görünüşe bakılırsa tüm bunların bir çaresi var. Eğer doğru yaşarsak (ille de ahlaklı olması gerekmiyor, ama belli bazı antik inanışlar ve kalıplaşmış davranışlar çerçevesinden çıkmazsak) istediğimiz herşeyi öldükten *sonra* elde edebiliriz. Bedenlerimiz er geç bizi yarı yolda bıraktığında, fiziksel saframızı fırlatıp atarak yükselir ve yaşarken sevdiğimiz herkesle tekrar biraraya geleceğimiz diyara doğru yolculuk ederiz. Tabii haddinden fazla mantıklı olanlar ve diğer ayaktakımı bu mutlu yerden uzak tutulacaklar. Yaşarken kuşkularını askıya alanlar ise sonsuza dek istediklerini yapma hakkına sahip olacaklar.

Akla hayale gelmeyecek sürprizler dünyasında yaşıyoruz: güneşi ışıldatan füzyon enerjisinden tutun, bu ışıltının milyarlarca yıl boyunca dünyanın üzerinde yaptığı dansın genetik ve evrimsel sonuçlarına varıncaya kadar. Cennet ise, yüzeysel endişelerimizin neredeyse hepsini gideriyor; üstelik Karayiplere mavi deniz yolculuğuna eşdeğer lüksler de cabası. Ne kadar harika bir tesadüf. Hani insan bilmese, sevdiklerini kaybetme korkusuyla cenneti ve onun gözeticisi olan kendi suretindeki Tanrıyı insanoğlunun kendisinin yarattığını sanacak.

Diyelim ki rutin bir kontrol için doktorunuza gittiniz. Size korkunç bir haberi var: bulaştığı insanların %100'ünü öldüren bir virüs kapmışsınız. Virüs o kadar sık mutasyona uğruyor ki ne yapacağı hiç belli olmuyor. Yıllarca, hatta on yıllarca gizil kalabildiği gibi bir saat içinde de öldürebiliyor. Kalp krizine de yol açabiliyor, beyin felcine de, akıl hastalığına da, kanserin binbir türlüsüne de. Hatta bazen intihara bile yol açabiliyor. İşin aslı, son nefesinizi nasıl alacağı hiç belli olmuyor. Korunma yöntemleri olarak, ne diyet, ne sağlık kürleri, ne de inzivaya

çekilme kar etmiyor. Virüsün ilerleyişini durdurmaya ömrünüzü bile adasanız öleceğiniz kesin, çünkü yakın zamanda bir tedavisi bulunacak gibi gözükmüyor. Vücudunuzun bozulma süreciyse çoktan başladı bile.

Çoğumuz bunu korkunç bir haber olarak değerlendirecektir şüphesiz; tamam ama bunun nesi yeni *haber*? Ölümün kaçınılmazlığı da bu hastalığın seyriyle aynı değil mi? Ve hayat bu hayali virüsle aynı özellikleri taşımıyor mu?

Her an ölebilirsiniz. Hatta belki bu paragrafı sonuna kadar okumaya bile yetmez ömrünüz. Üstelik sırf bu da değil, ileride bir an gelecek ve *kesinlikle* öleceksiniz. Eğer ölüme hazırlık, ne zaman ve nerede öleceğinizi bilmeyi gerektiriyorsa, büyük ihtimalle hazırlıksız yakalanacaksınız. Ölecek ve bu dünyayı terk edecek olmanızın kaçınılmazlığı yetmezmiş gibi, ayrıca öyle zamansız terk edeceksiniz ki, şu anki herşey (ilişkileriniz, gelecekle ilgili planlarınız, ilgi alanlarınız, sahip olduğunuz her şey) tamamen bir ilüzyondan ibaretmiş gibi gelecek. Gelecekle ilgili düşünürken tüm bu şeyler bir tür kazanım gibi görünse de, ölüm hiç de öyle olmadıklarının kanıtıdır. Hayatın tıpası görülmez bir el tarafından açıldığında, son hesapta kazanım diye birşey olmayacak.

Sanki bunlar yeterince aşağılayıcı değilmiş gibi, çoğumuz bu arada kendi nevrozumuzun belki mutsuzluğunu değil ama sessiz can sıkıntısını çekmekteyiz. Bir yandan ailemizi ve dostlarımızı sever ve onları kaybetmekten korkarken öte yandan kısa ömürlerimizin kesiştiği zaman diliminde onları gönlümüzce sevmekten aciziz. *Kendimizle* ilgilenmemiz gerekiyor sonuçta. Freud ve ardıllarının işaret etmekten hiç bıkmadıkları üzere, her birimiz iki zıt dürtü tarafından çekiştiriliyoruz: dünyayla kaynaşıp yok olmak, ya da bireysellik şatomuza çekilmek. Her iki dürtü de uç noktalara götürüldüğünde bizi mutsuzluğa mahkum ediyor. Birey olarak önemsizliğimiz bize korku veriyor; aslında hayatımız boyunca yaptıklarımız, bu korkuyu kendimizden uzak tutmak için yaptığımız girişimlerden ibaret. Her ne kadar üzerinde düşünmemeye çalışsak da, bu hayatta emin olduğumuz neredeyse tek şey günün birinde ölecek ve herşeyi geride bırakacak olmamız. Ama yine de çelişkisel bir biçimde, buna inanmak neredeyse imkansız geliyor. Gerçeklikle ilgili duyularımız sanki kendi ölümümüzü kapsamıyor. Şüpheye yer bırakmayan yegane şeyden şüphe ediyoruz.

Bir insanın ölümden sonra ne olacağına dair taşıdığı inançlar, yaşamla ilgili inançlarını da belirler. İnanca dayalı dinin ölümden sonra-

sına dair bilgimizdeki boşlukları doldurur gibi yapmasının gücü de buradan gelir: bu gerçeğin altında ezilenlerin üstündeki yükü kaldırmış olur. *Ölmeyeceksin*. Bu söze bir kez inandı mı, başka türlü aklına bile getirmeyeceği şeyleri yapabilir insan.

Tek çocuğunuz bir anda zatürreden ölse nasıl hissederdiniz bir düşünün. Bu olaya tepkiniz büyük ölçüde öldükten sonra ne olduğuna bağlı olurdu. Örneğin şöyle bir düşünce rahatlatıcı olurdu şüphesiz: "O Tanrı'nın küçük meleğiydi; onu geri aldı çünkü İsa'nın yanında bulunmasını istedi. Cennete gittiğimizde bizi orada bekliyor olacak." Hatta eğer sizi her türlü tıbbi müdahaleden alıkoyan Hıristiyan Bilim[1] inancına sahipseniz, çocuğunuza antibiyotik vermeyi reddederek Tanrıyla işbirliği yapmış olduğunuzu bile düşünebilirsiniz.

Ya da diyelim ki Harem-i Şerif'in mülkiyeti konusunda İsrail ve komşuları arasında nükleer bir savaş çıktığını öğrendiniz. Eğer İsa'nın yeryüzüne döneceğine inanan bir Hıristiyansanız, şüphesiz bu haberi İsa'nın gelmek üzere olduğu şeklinde yorumlayacaksınız. Ölüm faturası ne olursa olsun, bundan daha güzel bir haber olabilir mi? Bir insanın sonraki yaşamla ilgili inançlarının bu dünyaya bakış açısını doğrudan belirlediğini yadsımak mümkün değil.

Tabii aslında dinsel ılımlılık, ölümden sonra ne olacağına kesin emin olmamaktan kaynaklanır. Bu konudaki delillerin kıtlığını düşünürsek, bu akıllıca bir tavır. Ancak dinsel ılımlılık, hiç şüphe duymayanların mantıksızlığını (ve oluşturdukları tehlikeyi) eleştirmek konusunda başarısız kalır. Bu konulardaki sessizliğimizin sonucunda, bugün Amerika'da eğer bir başkan adayı cennet ve cehennemin varlığından duyduğu şüpheyi açıkça dile getirirse, seçilmesi imkansız hale gelebiliyor. Siyasi liderlerimizden başka bir "bilgi" alanında değil de bir bu alanda yetkinlik beklememiz gerçekten düşündürücü. ABD'de bir berberin bile zanaatını sergilemeden önce geçmesi gereken bir ehliyet sınavı varken, savaş ilan etme ve ulusal politikalarımızı belirleme yetkisi verdiğimiz kişilerin (yani insanların yaşamını kuşaklar boyu kaçınılmaz olarak etkileyecek kişilerin) işe başlarken herhangi bir konuda bilgili olmaları kendilerinden beklenmiyor. Siyaset bilimci, ekonomist veya hatta avukat olmaları bile beklenmiyor; uluslararası ilişkiler, askeri tarih, kaynak yönetimi, inşaat mühendisliği veya başka bir konuda, modern bir süper güce başkanlık yaparken gerekebilecek herhangi

1 (İng. Christian Science) Ruhani gerçekliğin tek gerçeklik olduğuna ve bu dünyanın bir ilüzyondan ibaret olduğuna inanan, hastalıkların duayla iyileştirilmesi gerektiğini düşünen ve modern tıbbı reddeden, radikal bir Hıristiyan mezhebi. *-çev.n.*

bir alanda bilgili olması istenmiyor. Mali destekçi bulma konusunda becerikli olmaları, televizyonda hoş gözükmeleri ve belirli *efsaneler* konusunda anlayışlı olmaları yeterli. Bir sonraki başkanlık seçimlerimizde İncil okuyan bir aktörün, okumayan bir roket mühendisinden daha çok oy alacağı neredeyse kesin. Mantıksızlığın ve uhreviliğin hayatımızı yönetmesine izin verdiğimizin bundan daha net bir göstergesi olabilir mi?

Ölüm olmasaydı, inanç temelli dinin etkisi yok denecek kadar az olurdu. Belli ki ölüm gerçeği bize dayanılmaz geliyor; inanç ise mezara girdikten sonra daha iyi bir hayata kavuşacağımız umudundan besleniyor.

Mantığın Ötesindeki Dünya

Bu kitabın son bölümünde göreceğimiz gibi, insan yaşantısının en uygun "ruhani" veya "mistik" gibi sıfatlarla açıklanabilecek bir kısmının da var olduğu su götürmez. Bunlar kendimizi anlamlı hissettiğimiz, bencilliğimizden arındığımız, "kendim" adını verdiğimiz dar kimliklerimizin üstüne çıktığımız yüksek duygu anlarıdır. Ancak bu duyguların hiçbiri, herhangi bir metnin, kutsallığı kendi tekeline alan kibirli ve dışlayıcı iddialarını haklı çıkarmaya yetmez. Teknoloji, siyaset veya diğer kültür alanlarında nasıl geliştiysek, kendimizi duygusal ve ruhsal açıdan besleme becerimizin de gelişmemesi için hiçbir neden yok. Dahası, bir geleceğimizin olmasını istiyorsak bu gelişimi sergilemek *zorundayız*.

Ruhsal dünyamızın temelinde, olası insani deneyimler yelpazesinin kendi öznelliğimizin sınırlarından çok ama çok daha geniş olması yatar. Bazı deneyimler insanın dünya görüşünü baştan aşağı değiştirebilir. Ruhani geleneklerin hepsinin altında, yaşamlarımızın kalitesinin dikkatimizi neye yönlendirdiğimize bağlı olduğu kavrayışı yatar. Ruhsal pratiklerin çoğunun etkileri olumludur ve bunları ortaya çıkarmak kendimize olan borcumuzdur. Bir başka önemli nokta da bu değişikliklerin yalnızca ruhsal değil, aynı zamanda zihinsel ve kavramsal değişikliklere de yol açmasıdır. Matematiksel veya biyolojik bir içgörüye sahip olmak nasıl mümkünse, kendi öznelliğimizin doğası hakkında içgörüye sahip olmak da aynı şekilde mümkündür. Meditasyon yapmaktan halusinojen ilaçlara varana kadar çeşitli yöntemler, insan deneyiminin ne derece ucu açık ve şekillendirilebilir olduğunun göstergesidir. Bilgeler, sıradan bir insanın "ben" dedikleri şeyden sıyrıldığı taktirde evrenin geri kalanından ayrı oldukları hissini giderebileceklerinin binlerce yıldır farkındaydı. Farklı ruhani geleneklerin takipçileri tarafından dile getirilmiş olan bu olgu, nörobilimsel, felsefi ve ayrıca içgözlemlerimizden bildiğimiz sayısız kanıtla destekleniyor. Daha iyi bir sözcük olmadığından "ruhani" veya "mistik" diye nitelendirebileceğimiz bu deneyimler, (olması gerekmediği kadar) nadir, (dünyayla ilgili sahici gerçekleri açığa çıkardıkları için) önemli ve kişisel açıdan

dönüştürücü güce sahiptir. Ayrıca kendimizle evrenin geri kalanı arasında, öznellik duvarlarımızın arkasından bakınca gördüğümüzden çok daha derin bir bağ olduğunu ortaya sererler. Bu tarz deneyimlerin aranmaya değer olduklarına şüphe yok; ama öte yandan bu deneyimlerin çevrelerinde büyümüş yaygın dinsel fikirlerin, özellikle Batıda, inanılmaz oldukları kadar tehlikeli olduklarına da hiç şüphe yok. Hayatlarımızın bu boyutuna getireceğimiz gerçek anlamıyla akılcı bir yaklaşım, bir yandan öznelliğimizin derecesini açık fikirlilikle görmemizi sağlarken, diğer yandan özgür ve sıkı sorgulama taraftarlığı adına dinsel geleneklerimizin geri kafalı ve dogmatik kısımlarından arınmamızı sağlayacaktır.

Ayrıca büyük kısmı ana-akım bilim tarafından görmezden gelinen, bazı ruhsal olguların gerçekliğine işaret eden verilerin varlığı yönünde iddialar bulunuyor.[18] "Sıradışı iddialar sıradışı kanıtlar gerektirir" sözü bu gibi konularda iyi bir yol gösterici ilke olmakla birlikte, evrenin sandığımızdan çok daha garip bir yer olduğunu da aklımızdan çıkarmamalıyız. Sağlıklı, bilimsel bir şüpheciliğin açık görüşlülüğe engel oluşturmadığını iyi anlamak gerekir.

Mistiklerin iddiaları nörolojiyle tutarlılık gösteriyor. Bugüne kadar hiçbir insan dünyayı nesnel olarak algılamamış, hatta nesnel olsun olmasın, herhangi bir dünya algılamamıştır. Şu içinde bulunduğunuz anda görsel bir deneyim yaşıyorsunuz. Gördüğünüz ve duyduğunuz dünya, bilincinizin bir düzenlemesinden başka birşey değil, ki bilincin fiziksel hali de hala bir muamma. Sinir sisteminiz evrenin iç içe geçmiş uğultularını görüntü, ses, koku, tat ve dokunma kanallarına ayırır (hatta profriyosepsiyon, kinestezi, interosepsiyon ve ekolokasyon gibi daha az bilinen duyuları da bunlara dahil edebiliriz).[19] Şu anda yaşantıladığınız görüntü, ses ve kalp atışı gibi duyular, beynin prizmasından fışkıran bir ışık yelpazesi gibidir. Rüyalarla hakikaten aynı harçtan yapılmışız.[1] Uyanan ve rüya gören beyinlerimiz temelde aynı aktivitelerle meşgul. Tek fark, duyusal veriler ve ön loblarımızda olduğu anlaşılan gerçeklik-denetleyicileri, beyinlerimizi uyurken çok daha az kısıtlıyor. Bu demek değil ki duyusal deneyimlerimiz bize gerçeklikle ilgili genel bir fikir vermiyor; veriyor elbette, fakat deneyimlerimizi oluşturan herşey önce sinir sistemimiz tarafından yapılandırıldıktan, düzenlendikten veya güçlendirildikten sonra bilincimizde beliriyor. Bu durum

1 Yazar, Shakespeare'in "Fırtına" adlı oyunundaki ünlü dizelere atıfta bulunuyor: "rüyalarla aynı harçtan yapılmışız biz / kısa hayatlarımız uykuyla çevrelenmiş" *-çev.n.*

hem bildiklerimizin temelleriyle ilgili felsefi soruları birlikte getiriyor, hem de deneyimimizin niteliğini kendi irademizle dönüştürebilmek için harika fırsatlar sunuyor.

Dış dünyadan girdi alan her bir nörona karşılık, almayan 10 ila 100 nöron bulunur. Dolayısıyla beyin çoğunlukla kendi kendisiyle konuşmaktadır. Ayrıca (koklama duyusunu saymazsak) duyu almaçları aracılığıyla dünyadan gelen hiçbir bilgi, bilincin içeriğine ev sahipliği yaptığı düşünülen kortekse doğrudan gitmez. Devrede daima bir veya iki bağlantı noktası (sinaps) bulunur. Bu sinapslar sözkonusu nöronlara geribildirim veya beynin diğer bölgelerinden gelen bilgileri kaynaştırma fırsatı verir. Bazı ilaçların, duygu hallerinin, hatta kavramsal içgörülerin deneyimlerimizi böylesine kökten değiştirebilmesi, sinyallerin bu şekilde kaynaşmasından/bulaşmasından kaynaklanır. Beyniniz şu anda içinde bulunduğunuz dünyanın görüntüsünü size ulaştırmak üzere ayarlanmıştır. Çoğu ruhani geleneğin özünde, beynin farklı şekilde de ayarlanabileceği yönündeki haklı iddia yatar.

Gelgelelim, insanların ara sıra gerçeklikle bağlarının koptuğu psikotik deneyimler yaşadığı da bir başka gerçek. Görünüşe bakılırsa insan kendi çözümlemesini pek çok farklı şekilde yapabilir, duyumsal verilerden pek çok farklı anlam çıkartabilir ve dünyanın nasıl işlediği hakkında pek çok farklı inanışa sahip olabilir. Her görsel deneyim eşit değildir, kaldı ki bunlardan çıkarılan dünya görüşleri eşit olsun. Herşeyde olduğu gibi, burada da küçük farklar büyük farkları doğurabilir; dahası bu farklar, mantıksal bir zeminde tartışılabilir.

Sonradan göreceğimiz gibi, maneviyat, ahlak ve pozitif duygular arasında yakın bir bağ vardır. Bu konulara bilimsel yaklaşım henüz emekleme döneminde olsa da, örneğin çoğumuzun sevgiyi korkuya tercih etmesi, ya da gaddarlığı kötü birşey olarak değerlendirmesi gibi olgular, iki cismin hangisinin daha büyük olduğu ya da bir yüzün erkeğe mi yoksa kadına mı ait olduğu konusunda anlaşabilmemizden daha gizemli olmasa gerek. Beyin düzeyinde, insanın mutluluğunu kodlayan yasaların kişiden kişiye değişmesi düşük bir olasılık. Kitabın ilerleyen bölümlerinde, henüz bilimsel ayrıntılar elimizde hazır olmasa da bu gerçeği kullanarak pek çok çıkarımda bulunabileceğimizi göreceğiz.

İNANÇLA ilgili sorunları ve "ılımlı" dinsel inancın, belki kasıtsız da olsa, varlığımızın devamı için meydana getirdiği tehlikeyi irdeledikten sonra, ahlaki sezgilerimizi ve ruhani deneyim kapasitemizi mantıksal bir dünya görüşünde nasıl bir yere oturtacağımızı tartışmaya geçebili-

riz. Bunun için hem insan beynine dair gelişen anlayışımızdan, hem yaşamın geri kalanıyla olan genetik bağımızdan, hem de dinsel fikirler tarihinden gelen içgörüleri seferber etmemiz gerekecek. İlerleyen bölümlerde, gerçek olmayı aynı anda başarabilmeleri açısından insanı şaşkınlığa sürükleyen şu iki fikri bağdaştırmaya çalışacağım: (1) dinsel geleneklerimiz, gerçek ve önemli olmanın yanında hem kişisel, hem de bilimsel açıdan incelenmeyi sonuna kadar hak eden çeşitli ruhani deneyimlerin varlığına tanıklık eder; (2) bu deneyimlerin çevresinde gelişmiş olan inançların çoğu günümüzde varlığımızı tehdit eder hale gelmiştir.

Yalnızca mantığımızla yaşayamayız. Bu dünyanın dehşetleri hayatlarımıza zorla girmeye başladığında, mantığın antiseptiği, inancın balsam merheminin yerini asla tutamaz.[20] Çocuğunuz öldüğünde veya karınız hiçbir doktorun iyileştiremeyeceği korkunç bir hastalığa yakalandığında, ya da kendi bedeniniz adımlarını mezara doğru sıklaştırdığında, mantık, pusulası ne kadar geniş olursa olsun, git gide daha keskin bir formaldehit kokusu yayacaktır. Bu durumda çoğumuzun vardığı yanlış yargı, insanoğlunun bu tür ihtiyaçlarını yalnızca belirli fantastik fikirlere doyurabileceğidir. Halbuki kalıcı bir kutsallık hissiyatına sahip olmak için mantıksız olmamız, ya da daimi bir sayrılık halinde yaşamamız gerektiği hiçbir yerde yazmıyor. Tam aksine maneviyatın, mantığın sınır çizgisini aydınlatırken bile tamamen mantıksal olabileceğini (hatta *olması gerektiğini*) gösterebilmeyi umuyorum. Çünkü bunu görebilirsek, birbirimizi öldürme nedenlerimizin önemli bir kısmını geçmişte bırakabiliriz.

Bilimin ruhani ve ahlaki sorular karşısındaki sessizliğinin sona ermesine az kaldı. Bu konularda günün birinde tamamen akılcı hale gelebilecek (en uç mistik deneyimleri bile açık ve bilimsel sorgulamanın kapsamına sokacak) bir yaklaşımın ilk işaretlerini psikologlar ve nörobilimciler arasında daha şimdiden görebiliyoruz. Hayatlarımızın sevgi, şefkat, hayranlık ve coşkuyla taşması için ille de mantıksız olmamızın gerekmediğini, ruhanilik ve mistisizmin akılla barışık olabileceğini fark etme zamanımız geldi artık. İlerleyen bölümlerde, bu iddialarımı hem kavramsal, hem de deneysel bir tabana oturtmaya çalışacağım.

İnançla Barışık Olmak

İnancın asla sırf kişisel bir mesele olmadığını iyi anlamak gerekiyor. İşin aslı, eylemler ne kadar kişiselse, inançlar da yaklaşık o kadar kişisel olabilir; çünkü sonuçta her inanç, potansiyel bir eylemdir. Yağmur yağacağı inancı, şemsiyesi olanların eline o şemsiyeyi tutuşturur. Veya duanın kesin etkili bir yöntem olduğu inancı, gerçek hayatta uygulamaya döküldüğü anda herkesi ilgilendiren bir durum olup çıkar: bir cerrah dünyevi aletlerini bir kenara itip hastasının yaralarını duayla dikmeye çalışsa, ya da bir pilot kontrol paneline doğru "Haleluyah" diye tekrarlayarak yolcu uçağını indirmeye çalışsa, kendini kişisel inanç diyarından mahkeme koridorlarına doğru giderken bulur.

Bir insan neye inanıyorsa ona göre davranır. Seçilmiş halktan olduğunuza, çocuklarınızı Tanrı'dan uzaklaştıran şehvet düşkünü bir kültürün girdabına kapılmış olduğunuza, gavurları katlederseniz sonsuza dek hayal ötesi güzelliklerle ödüllendirileceğinize inanıyorsanız, bir gökdelene uçakla dalmak için birinin sorması yeter. Buradan da anlaşılabileceği gibi, bazı inançların tehlikesi *özünden* gelir. İnsanoğlunun akla hayale sığmayacak bir gaddarlık kapasitesi olduğunu biliyoruz; peki ama şunları da sormamız gerekmez mi: bu gaddarlık kapasitemizi ne tür ideolojiler doruğa çıkarır? Ve bu inançları gündelik söylemlerimizin yıpratıcı etkilerinden zarar görmeyecek şekilde, dahası tarihin seyri veya aklın hücumlarına karşı binlerce yıl ayakta kalabilecek şekilde nasıl konumlandırabiliriz? Bunlar hem kültürel, hem de psikolojik mühendislik gerektiren sorular. İnanç dogmasının (özellikle iman edenlere ebedi kurtuluş vaat edip şüphecileri lanetleyenlerin) kusursuz çözüm olmadığı çoktan beridir belli.

Kitaplarımızın evrenin Yaratıcısı tarafından yazılmış olduğuna dair en ufak bir delil bulunmadığını, önce krallar ve başkanlardan başlayarak hepimizin itiraf etmesinin zamanı geldi artık. İncil'in çöllerde yaşayan, dünyanın düz olduğunu sanan ve el arabasını gelişen teknolojinin nefes kesen bir örneği olarak değerlendiren insanlar tarafından yazılmış olduğu nerdeyse kesin. Derleyicilerin ve düzeltmenlerin emekleri ne kadar büyük olursa olsun, dünyaya bakış açımızı böyle bir

belgeye dayandırmak demek, insan aklının laik siyaset ve bilim kültürü sayesinde kazandığı 2.000 yıllık medeniyet içgörüsünü inkar etmek demektir. Medeniyetin karşısındaki en büyük engelin salt aşırı dincilik olmadığına değineceğiz. Bu engel daha ziyade, inanca sağladığımız kültürel ve entellektüel ayrıcalıklardır. Dünyadaki dinsel çatışmaların sorumlusu büyük ölçüde dinsel ılımlılardır; çünkü dinsel metinleri düz anlamlarıyla okumaya ve dinsel şiddete gerektiği gibi karşı çıkmaya imkan vermeyen ortamı onların inancı sağlar.

HER hakiki söylemin uyması gereken asgari müşterek, mantıksal değerlendirmeye tâbi olduğunu kabul etmektir. Hem böylece tartışmanın kenarında duranlar da ifade etmek istediği gerçekleri anlama şansına sahip olabilir. Sürdürülebilir bir mantıksal tartışmanın ulusal, dinsel ve etnik sınırları aşmak zorunda olması da bu yüzdendir. Sonuçta Amerikan (veya Hıristiyan veya beyaz ırk) *fiziği* diye bir şey yoktur.[21] Maneviyat ve ahlak da bu ölçüte uyar, çünkü altyapıları ne olursa olsun, benzer sorgulama yöntemleri verildiğinde tüm insanlar benzer ruhani deneyimler ve ahlaki sezgilerde birleşirler. Halbuki dinle ilgili "gerçeklerde" durum böyle değildir. Bir Hıristiyanın veya Müslümanın birbirlerine söyleyecekleri hiçbir şey, inançlarını karşılıklı tartışmaya açık hale getirmez, çünkü inançlarının temel ilkeleri, onları din değiştirmekten alıkoymaktadır. Kanıt olmaksızın iman ederek akılcılığa sırtlarını dönmüşlerdir. İnananları sorgulamaktan men etmek dinlerin doğaları gereğidir. Bununla birlikte, artık Batı'da insanları dine küfür ettikleri için öldürmüyor oluşumuz, kötü fikirlerin, ne kadar kutsal olurlarsa olsunlar, iyi fikirlerin arasında sonsuza dek barınamayacaklarının bir göstergesi.

İnanç ve eylem arasıdaki bağı değerlendirdiğimizde görüyoruz ki, nasıl ki salgın hastalıklar veya temel hijyen konularında fikir çeşitliliğini hoş görme lüksümüz yoksa, dinsel inançlar konusunda da fikir çeşitliliğini hoş görme lüksümüz kalmamıştır. Dünyada "hastalıkların mikrop teorisi"ni[1] hala duymamış olan ve insanların sağlık konusundaki cahilliklerinin kurbanı olduğu kültürler bulunuyor. Bu inançları "hoş görüyor" muyuz? Eğer bizim sağlıklarımızı da tehlikeye atıyorlarsa hayır.[22]

Görünürde tehlikesiz olan inançlar bile, eğer haksız iseler hoş görülmesi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Örneğin çoğu Müs-

1 Hastalıkların mikrop teorisi (veya kısaca mikrop teorisi): Çoğu hastalığa vücuttaki belirli mikro-organizmaların neden olduğunu iddia eden, özellikle 19. yüzyılın 2. yarısında Pasteur ve Koch'un çalışmalarından sonra genel kabul gören teori. *-çev.n.*

lüman, Tanrı'nın kadınların nasıl giyindiğiyle yakından ilgilendiğine inanıyor. Zararsız gibi gözükse de, bu düşüncenin yol açtığı acılar inanılmaz boyutlarda. 2002 Dünya Güzellik Yarışmasında Nijerya'da çıkan ayaklanmada 200'den fazla insan öldü; masum erkekler ve kadınlar palalarla doğrandı, kimisi canlı canlı yakıldı. Sırf kadınların sahillerde bikiniyle dolaşmaması uğruna. Bu olaydan önce yine aynı yıl Mekke'deki dini polis, itfaiyecilerin ve sağlık görevlilerinin, yanan bir binada mahzur kalan onlarca ergenlik çağındaki kızı kurtarmasını engelledi.[23] Niye? Çünkü kızlar kutsal kitabın zorunlu kıldığı geleneksel baş örtülerini takmıyorlardı. Yangında 14 kız öldü, 50 kız yaralandı. Dinciler Tanrı'nın etek boylarıyla ilgilendiğine inanmakta serbest olmalı mı gerçekten?

AKLIMIZI BAŞIMIZA TOPLAMAK

11 Eylül olayları, dünyadaki savaş yanlısı hoşnutsuz kesime karşı savunmasızlığımızı göstermekle kalmadı, ayrıca ulusal söylemimizdeki karanlık ve akıl dışı bir akımı gözler önüne serdi. Kendi kültürümüzün düşmanlarımızın akıl dışılığına ne derece ortak olduğunu görebilmek için, gelin şöyle birşey yapalım: halka yönelik söylevlerde geçen her "Tanrı" sözcüğünü favori Yunan mitolojisi tanrımızla değiştirelim. Başkan Bush'un Ulusal Dua Kahvaltısı'nda[1] şöyle dediğini hayal edin: "Bütün tarihin ve insan hayatının altında bir hedef, bir amaç yatıyor; bu amaç, dürüst ve adaletli *Zeus* tarafından belirlenmiştir." 11 Eylül saldırısından sonra 20 Eylül 2001'de yaptığı Kongre konuşmasını düşünün: "Özgürlük ve korkunun, adalet ve zulümün ezelden beri süregelen savaşında *Apollon*'un tarafsız olmadığını biliyoruz." Açıkça görülüyor ki beylik laflar inançlarımızın içi boşluğunu ve garipliğini bizden gizliyor. George Bush, sık sık 14. yüzyıla layık sözler sarf ettiğinde hiçkimse "Tanrı", "haçlı seferi" veya "mucize yaratan kudret"[2] gibi sözlerin onun için ne anlama geldiğini merak etmiyor. Hala antik dünyanın sakatatlarını yediğimiz yetmezmiş gibi, bir de bunu yaparken kasıntı bir hava takınıyoruz. Gazeteci ve tarihçi Garry Wills, Bush döneminde Beyaz Saray'ın "odadan odaya dolaşan dua toplulukları ve İncil çalışma gruplarıyla beyaza boyanmış bir manastırı andırdığını" yazmıştı.[24] Bu durum İslam dünyasının fanatiklerini ne kadar endişelendiriyorsa, bizleri de o kadar endişelendirmesi gerekir. Antik Yunanlılar İsa doğmadan yüzyıllar önce mitolojik Tanrılarını toprağa gömmüşken, bizde hala Bill Moyers gibi adamların Tekvin kitabının modern yaşamla nasıl bağdaştırılabileceğini belirlemek gibi ulvi bir amaç uğruna okumuş adamları bir araya toplayabiliyor olmasından dolayı kendimizden utanıp dizlerimizin üzerine çöksek yeridir. Orta Çağa doğru gözü kara adımlarla ilerlerken, acaba söylemlerimize yön veren efsanelerimiz, tarihte başkalarına olduğu gibi bizim içimizden de pek çok insanı ölüme sürükleyecek mi diye düşünmeden edemiyor insan.

1 (İng. National Prayer Breakfast) A.B.D.'de, her yıl Şubat ayının ilk perşembesi düzenlenen, siyaset ve iş dünyasından seçkin insanların bir araya geldiği bir toplanma etkinliği. *-çev.n.*

2 (İng. Wonder-Working Power) Bir Hıristiyan ilahisi *-çev.n.*

Bugünden 200 yıl sonra, uzayda koloniler kurmaya doğru ilerleyen küresel bir medeniyet haline geldiğimizde, bize dair *birşeyler* değişmiş olacak: olmak zorunda; yoksa o günün şafağı doğana kadar kendimizi belki yüz kez yok etmiş olacağız. Kitle imha silahları üretmenin çocuk oyuncağı haline geleceği bir zamana doğru hızla yaklaşıyoruz; gerekli bilgi ve teknoloji şimdi dünyanın her köşesine ulaşıyor. Fizikçi Martin Rees'in işaret ettiği gibi, "Bir kişinin el altından çevireceği tek bir işlemle milyonlarca insanın ölümüne neden olabileceği veya bir şehri yıllarca girilmez hale getirebileceği bir çağa giriyoruz..."[25] Teknolojimizin ulaştığı gücü düşününce, gelecekte şehadet heveslilerinin iyi komşudan sayılmayacağını görmek zor değil. Çok basit bir ifadeyle, efsanelerimize inanma lüksümüz kalmadı artık.

İnsanların birbiriyle gerçek anlamda ucu-açık işbirliği yapmaları için olmazsa olmaz koşul, inançlarını yeni bilgiler doğrultusunda şekillendirmeye hazır olmalarıdır. Birlikte yaşayabileceğimiz bir dünya, ancak kanıt ve argümanlara açık olmamızla mümkün olabilir. Mantıklarını kullanan insanlar her konuda anlaşır diye bir şey yok elbette, ama mantıklarını kullanmayan insanların dogmalarına göre saflara ayrılacakları kesin. Bu karşılıklı sorgulama ruhu, dinsel inancın tam anlamıyla bir antitezidir.

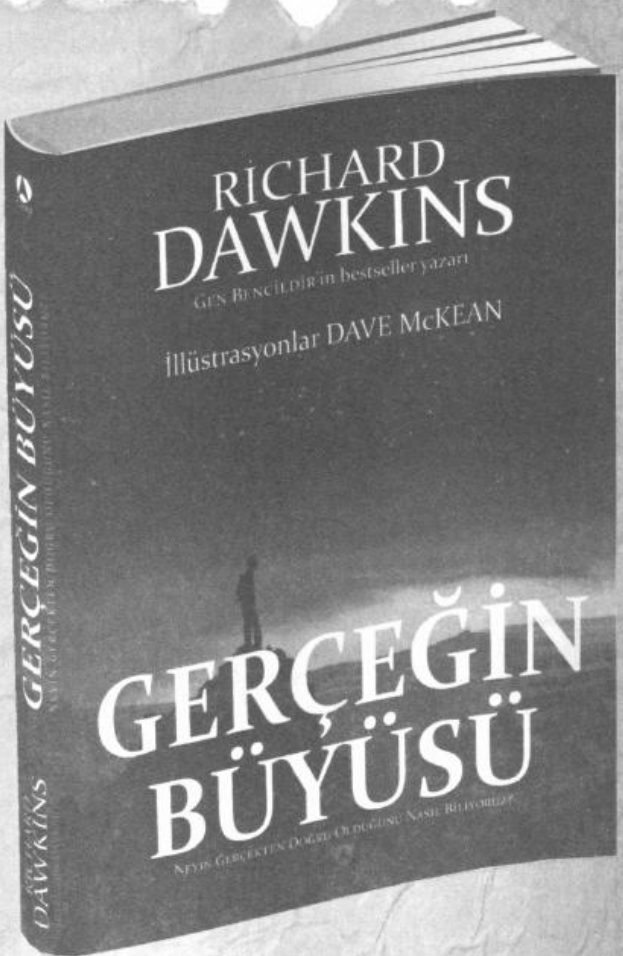
Eski dünya görüşümüze tümden defteri kapatmak belki hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olsa da, bizden sonraki kuşakların çoğu inancımızı olağan dışı, antika, aptalca ve intiharla eş anlamlı görecekleri neredeyse kesin. Birbirimizle olan diyaloglarımızdaki asıl görevimiz, insanoğlunun sorgulaması karşısında bir bin yıl daha ayakta kalması en düşük ihtimalli inançlarımızı veya belki bizi bin yıl daha yaşatmaya engel olması en yüksek ihtimalli inançlarımızı belirleyip eleştiriye tâbi tutmak olmalıdır. Günümüzün ahmaklıklarından sağ çıkmayı başardığımız takdirde, gelecek kuşakların bakış açısına göre bugünkü davranışlarımızdan hangisi en saçma gelecek acaba? Dinsel meşgalelerimizin bu listenin üst sıralarında yer almayacaklarını hayal etmek zor.[26] Umudumuz, soyumuzdan gelenlerin bizlere şükranlık duyacak olması. Ancak bir başka umudumuz da, bizlere acıma ve iğrenmeyle bakmaları olmalı; tıpkı bizim de çok uzak olmayan bir geçmişteki köle sahibi atalarımıza baktığımız gibi. Kendimizi şu anki medeniyet seviyemizden dolayı kutlamak yerine, zamanı geldiğinde nasıl da geri kafalı görüneceğimizi düşünmeli ve bu tür düzeltmelere zemin hazırlamaya çalışmalıyız. Kanıt olmaksızın dile getirilen inancın, söyleyen kişiyi küçük

düşüreceği bir zamana doğru yol almalıyız. Dünyamızın şu anki haline baktığımızda arzulanmaya değer başka bir gelecek görünmüyor.

Dinsel inançlarımızın çoğunun ne kadar saçma olduğu hakkında hiç çekinmeden konuşmaya mecbur olsak da, korkarım bunun zamanı henüz gelmedi. Bu açıdan, sonraki bölümlerde okuyacaklarınız bir umut duasının ruhuyla yazılmıştır. Dileğim, günün birinde bu konular üzerinde açık düşünebilir hale gelmemizdir, öyle ki çocuklarımız kitapları için birbirlerini öldürmeyecek seviyeye gelsinler. Eğer bunu çocuklarımıza yaptıramazsak, o zaman korkarım hepimiz için çok geç olacak, çünkü her ne kadar bir insanın yaratanına kavuşması hiçbir dönemde zor olmamışsa da, 50 yıl içinde diğer herkesi de beraberinde ona kavuşturmak, haddinden fazla kolay hale gelecek.[27]

BÖLÜM 2

İNANCIN DOĞASI

GERÇEĞİN BÜYÜSÜ

NEYİN GERÇEKTEN DOĞRU OLDUĞUNU NASIL BİLİYORUZ?

Büyünün pek çok çeşdi var. Doğaüstü büyü, atalarımızın bilimsel yöntemi geliştirmeden önce dünyayı açıklamak için kullandıkları büyüdür. Eski Mısırlılar gecenin varlığını, tanrıça Nut'un güneşi yutmasıyla açıklamışlardı. Vikingler gökkuşağının, tanrıların dünyaya uzanan köprüsü olduğuna inanıyorlardı. Japonlar depremleri dünyayı sırtında taşıyan dev bir kedibalığının kuyruğunu sallamasıyla açıklıyorlardı. Bunlar büyü içeren, sıradışı masallar. Ama bir başka büyü türü daha var ve bu büyü bu sorulara gerçek cevaplar keşfederken yaşadığımız keyifte yatıyor. Bu sözünü ettğim, gerçeğin büyüsü, yani bilim.

Zeki düşünce deneyleri, göz kamaştıran resimler ve ağzınızı açık bırakacak gerçeklerle Gerçeğin Büyüsü şaşırtıcı derecede geniş bir yelpazedeki doğa olaylarını açıklıyor. Madde neden yapılmıştır? Evren kaç yaşındadır? Tsunamilere neden olan şey nedir? Neden bu kadar çok çeşit bitki ve hayvan var? İlk kadın veya erkek kimdi? Bu kitap sadece bilimsel ipuçlarını bulup çıkarmakla kalmayan, okuyucuyu da bir bilimci gibi düşünmeye teşvik eden çarpıcı bir dedektiflik hikayesi.

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=GB

SIKLIKLA dini inançların dünyaya dair bilgilerle ilgili diğer iddialardan farklı olduğu savunulur. Onlara farklı bir şekilde *muamele ettiğimiz* açık; özellikle de günlük söylemlerimizde kişilerin bu inançlarını gerekçelendirmelerini talep ederken. Fakat bu durum, dini inançların önem arz eden herhangi bir açıdan özel oldukları anlamına gelmez. Bir insanın dünyayla ilgili belli bir önermeye *inandığını* söylediğimizde, aslında ne demek isteriz? Zihinsel faaliyetlere ilişkin aşina olduğumuz bütün sorularda, kullandığımız kavramların aşinalığının bizi yanlış yola saptırmamasına dikkat etmemiz gerekir. "İnanç" kavramı için tek bir kelime kullanıyor oluşumuz, inanmanın başlı başına evrensel bir olgu olduğu anlamına gelmez. Bunu hafıza kavramına benzeterek örnekleyebiliriz: insanlar sıklıkla "hafıza" kaybından bahseder; ancak onlarca yıllık deneyler insan hafızasının birçok farklı biçimde ortaya çıkabildiğini göstermiştir. *Uzun* ve *kısa dönemli* hafızalarımız, birbirinden tamamen farklı ve ayrı sinirsel bağlantıların birer ürünü olmakla kalmaz; kendi içlerinde de birçok alt sisteme ayrılır.[1] Dolayısıyla günümüzde artık "hafızadan" bahsetmek, daha ziyade "deneyimden" bahsetmek gibidir. Kullandığımız zihinsel kavramları beyinsel bağlamda anlamaya çalışmadan evvel, onların ne anlama geldiklerinden tam olarak emin olmamız gerektiği aşikârdır.[2]

Kedi ve köpeklerin bile insanlar, yerler ve olaylar ile kurdukları ilişkiler bakımından dünya hakkında birçok şeye "inandıkları" söylenebilir. Ama bizim peşinde olduğumuz *inanma* kavramı bu değil. İnsanların bilinçli olarak sürdürdüğü inanma eyleminden bahsederken, dil yoluyla edinilen ve nakledilen inançlardan bahsediyoruz; "Evi karıncalar istila etmiş," "Tofu, bir tatlı türü değildir," "Peygamber kanatlı bir at üzerinde cennete yükselmiştir." Belirli bir önermeye inanmak, onun dünyanın belli bir durumunu temsil ettiğine içtenlikle inanmak anlamına gelir; bu bilgi de inançlarımızın nasıl işlemesi gerektiğine dair kurallar ile ilgili temel içgörüler sunar.[3] Bilhassa, kanıtlara neden bu kadar değer verdiğimizi ve dünya hakkındaki önermelerin mantıksal anlamda birbirleriyle tutarlılık içinde olmaları konusunda neden böylesine ısrarcı olduğumuzu ortaya koyar. Bu baskılar din ile ilgili konular için de aynı ölçüde geçerlidir. "İnanç özgürlüğü" (yasal bağlamının aksine) sadece bir efsanedir. Bilim veya tarih hakkında geçersiz inançlar geliştirmekte; ya da "zehir", "kuzey" ve "sıfır" gibi kelimeleri *canımızın istediği anlamda kullanmakta* ne kadar özgürsek; Tanrı hakkında neye inanmak istiyorsak ona inanmakta da ancak o kadar özgür olduğumuzu göreceğiz. Bunları yapma hakkına sahip olduğunu iddia eden bir kimse, geri kalanımız kendisini dinlemekten vazgeçtiğinde şaşırmamalıdır.

Eylem İlkeleri Olarak İnançlar

İnsan beyni dünya hakkında inançlar geliştirme konusunda bereketli bir üreticidir. Hatta beynin *insansılığı* da büyük ölçüde, önermeli gerçeklerle ilgili yeni açıklamaları, zaten kabul etmiş olduğu sayısız başka açıklamanın ışığında değerlendirme kapasitesinde yatar. İnsanlar doğruluk ve yanlışlık, mantıksal gereklilik ve çelişki ile ilgili sezgilerine başvurarak dünyaya dair birbirleriyle tutarlı olan, kendilerine ait bakış açıları geliştirir. Bu sürecin altında yatan sinirsel olaylar nelerdir? Sunulan bir önermenin *doğru* veya *yanlış* olduğuna inanması için beynin ne yapması gerekir? Şu an için bu konuda hiçbir fikrimiz yok. Elbette bunda dil yetisinin kullanımı çok büyük bir rol oynuyor olmalı. Ancak esas zorlu iş beynin algı, hafıza ve akıl yürütmeden gelen ürünleri kişisel önermelerle nasıl ilişkilendirdiğini ve onları nasıl sihirli bir şekilde yaşamlarımızın özü haline getirdiğini keşfetmek olacaktır. Duyusal ve bilişsel becerilerimizin evrimini yönlendiren şey, büyük olasılıkla belirli ilkel organizmaların yararlandığı hareket yeteneğidir. Bu varsayım, eğer hiçbir canlı dünyadan edindiği bilgi ile bir şey *yapamıyor* olsaydı; doğanın da böylesi bir bilgiyi derleyen, muhafaza eden ve işleyen fiziksel yapılardan iyileştirme amacıyla seçilim yapamayacağı gerçeğinden çıkan sonuçtur. Dolayısıyla, görme kadar ilkel bir duyu bile bir motor sistemin varlığına dayanıyor gibi görünmektedir. Besini yakalayamıyorsanız veya kendiniz besin haline gelmekten ya da bir uçurumdan aşağı yuvarlanmaktan kaçınamıyorsanız, dünyayı görmenizin de zaten pek bir anlamı olmazdı; ve tabii ki görme duyusunda meydana gelen ve hayvanlar aleminin hemen her üyesinde rastladığımız türden gelişmeler de hiç ortaya çıkamazdı.

Bu nedenle bütün yüksek düzeyli bilişsel olguların (ki inançlar da bunlardan biridir) bir şekilde hareket kapasitemizin birer sonucu oldukları tartışmasız gibi görünmektedir. İnanç uyarlanımsal bağlamda fevkalâde faydalı olmuştur. Ne de olsa olayları öngörmeyi ve eylemlerimizin olası sonuçlarını değerlendirmeyi, dünya hakkındaki çeşitli önermelere *inanarak* başarırız. İnançlar *eylem ilkeleridir:* beyin düzeyinde ne olurlarsa olsunlar, dünyaya dair algımızın (ve hatalı algımı-

zın) temsil edildiği ve davranışlarımıza rehber olacak hale getirildiği süreçlerdir.[4]

İNANCIN duygusal yaşantımız üzerindeki gücü sınırsız görünmektedir. Şüphesiz, hissetmeye yetkin olduğunuz her türlü duyguya karşılık onu çok kısa bir sürede harekete geçirebilecek olan bir de inanç vardır. Şöyle bir önermeyi ele alalım: kızınıza bir İngiliz hapishanesinde yavaşça işkence ediliyor.

Bu önermeye inanan bir kişinin zihninde ve bedeninde beliren mutlak panik hali ile sizin aranızda duran şey nedir? Belki de kızınız yoktur veya onun güvenli bir şekilde evde olduğunu biliyorsunuzdur; ya da İngiliz hapishane gardiyanlarının cana yakınlıkları ile ünlendiklerine inanıyorsunuzdur. Sebebi ne olursa olsun, inanç kapısı henüz zıvanasından çıkmamıştır.

İnanç ile davranış arasındaki bağlantı, işin ciddiyetini önemli oranda artırır. Bazı önermeler o kadar tehlikeli olabilir ki, onlara inanan kişileri inandıkları için öldürmek bile etik olarak doğru sayılabilir. Bu kulağa sıra dışı bir iddia gibi gelebilir ama aslında sadece içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin sıradan bir gerçeği ifade etmektedir. Birtakım inançlar yandaşlarının hiçbir barışçıl yöntemle ikna edilemeyecek hale gelmesine yol açarken, bir yandan da onları başkalarına karşı fevkalade vahşi eylemlerde bulunmaya teşvik eder. Gerçekten de bazı insanlarla konuşmanın hiçbir yolu yoktur. Bu tür insanlar yakalanamazsa (ki genellikle de yakalanamazlar), normal şartlar altında gayet hoşgörülü olan kişiler tarafından meşru müdâfaa gerekçesiyle öldürülmeleri haklı bulunabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'da yapmaya çalıştığı ve bizim kadar diğer Batılı ülkelerin de yapmaya mecbur olduğu şey budur; hem kendimiz hem de diğer ülkelerde yaşayan masum insanlar için yaratacağı bedel çok ağır olacak olsa bile. Esasında sadece fikirlerin savaşı olan bir şey uğruna kan dökülmeye devam edilecek.[5]

Mantıksal Tutarlılığın Gerekliliği

İnançlarla ilgili fark edilmesi gereken ilk şey, komşularıyla aynı kaderi paylaşmak zorunda olduklarıdır. İnançlar hem mantıksal, hem de semantik açıdan birbirleri ile bağlantılıdır. Her biri birçok başka inancı zorunlu kılar ve onlar tarafından da zorunlu kılınır. *Boeing 747'nin dünyanın en iyi uçağı olduğu* yönünde bir inanç, ondan hem daha esasi (örneğin *uçaklar gerçektir*), hem de daha türevsel olan (örneğin *747'ler 757'lerden daha iyidir*) pek çok başka inancın varlığını gerektirir. *Bazı erkeklerin koca olduğu* inancı, *bazı kadınların karı* olduğu önermesinin de geçerli olmasını gerektirir; çünkü "koca" ve "karı" terimleri karşılıklı olarak bizzat birbirlerini tanımlamaktadır.[6] Hatta mantıksal ve söz dizimsel zorunluluklar aynı madalyonun farklı iki yüzü gibidir; çünkü kelimelerin her yeni bağlamda ne anlama geldiğini bilme ihtiyacımız, inançlarımızın çelişkilerden (en azından mantıksal olarak) arınmış olmasını gerektirir. "Anne" kelimesini farklı bağlamlarda aynı anlama gelecek şekilde kullanmak istiyorsam, aynı anda hem *annemin Roma'da doğduğuna,* hem de *annemin Nevada'da doğduğuna* inanıyor olamam. Annem süpersonik hızda giden bir uçakta doğmuş olsa bile, bu önermelerin her ikisinin de doğru olması mümkün değildir. Burada başvurulabilecek hileler mevcuttur: belki de Nevada eyaletinde "Roma" isimli bir şehir vardır; ya da belki "anne" kelimesi önermelerin birinde "biyolojik anne", diğerinde "üvey anne" anlamına geliyordur; ancak bütün bu istisnalar sadece kuralı kanıtlamaya hizmet eder. Öne sürülen bir inancın *neyle ilgili olduğunu* bilmek için kullandığım kelimelerin ne anlama geldiğini bilmem gerekir; kelimelerin ne anlama geldiklerini bilmem için de inançlarımın genel anlamda tutarlı olmaları gerekir.[7] Kullandığımız kelimeler, üretebileceğimiz düşünce türleri ve dünya hakkında inanabileceğimiz gerçekler arasında sıkı bir ilişki olduğu açıktır.

Davranışsal zorunluluklar da bir o kadar baskılayıcıdır. Bir arkadaşın evine akşam yemeği için giderken; onun hem *Main sokağının kuzeyinde yaşadığına*, hem *Main sokağının güneyinde yaşadığına* inanıp, hem de bu inançlarım doğrultusunda *harekete geçemem*. Normal seviyedeki bir psikolojik ve bedensel uyuşma, aynı anda zıt yönlere doğru hareket edecek şekilde güdümlenmemi imkansız hale getirir. Bireysel

kimliğin kendisi de böylesi bir tutarlılık gerektirir: eğer kişinin inançları son derece tutarlı değilse, bu kişinin beyninde dolaşan ve birbiriyle uyumsuz olan inanç takımları kadar da kimliği bulunacaktır. Bundan şüphe duyuyorsanız bütün günü hasta bir şekilde yatakta geçirdiğine, aynı zamanda da bir tur golf oynadığına inanan; isminin aynı anda hem Jim, hem de Tom olduğuna inanan; veya genç bir oğlu olduğuna ama aynı zamanda da hiç çocuk sahibi olmadığına inanan bir adamın öznelliğini hayal etmeye çalışın. Birbiriyle bağdaşmayan bu inançların sayısını ne kadar arttırırsanız arttırın, sonunda inanç sahibinin tek bir özne olduğuna dair algınız yok olacaktır. Mantıksal tutarsızlık birey olma algımızla belli bir düzeyde çelişmektedir.

Dolayısıyla mantıksal tutarlılığa biçtiğimiz değer ne hatalı, ne de gizemlidir. Söylediklerimin başkaları (ve elbette *kendim*) tarafından anlaşılabilir olması için dünyaya ilişkin inançlarımın da büyük ölçüde tutarlı olması gerekir. Davranışlarımın inançlarımdan bilgi edinebilmesi için de, eyleme dökülmesi en azından *mümkün olan* inançlara sahip olmam gerekir. Ne de olsa belli mantıksal ilişkiler dünyamızın temel yapısına işlemiş gibi görünmektedir.[8] Telefon çalar . . . arayan ya abimdir, ya da değildir. Bu önermelerden ya birine inanırım, ya da diğerine (veya bilmediğime inanırım) ama *her ikisine birden* inanmak hiçbir koşul altında kabul edilebilir değildir.

Kuralcılıktan sapmalar, özellikle de eski inançların üzerine yenilerini inşa etmemize yol açan çıkarımsal kurallar bağlamındaki sapmalar birçok araştırma ve tartışma alanının konusu olmuştur.[9] Bu konularla ilgili kişinin yaptığı yorum ne olursa olsun, hiç kimse insanların tutarlılık açısından mükemmel olduğuna inanmaz. Akılcılık konusundaki başarısızlığımız, basit mantıksal tutarsızlıklardan öznelliğin belirgin bir şekilde kesintiye uğramasına kadar uzanan geniş bir yelpazede ve çeşitli biçimlerde kendisini gösterir. Örneğin "kendini kandırma" ile ilgili edebi eserlerin birçoğu kişinin belli bir önermeye zımnen inanırken, kendisini onun karşıt tezine de başarıyla ikna edebileceğini ima eder (örneğin *karım beni aldatıyor, karım sadıktır)*; oysa böylesi bilişsel çarpıtmaların nasıl var olabildiği (veya gerçekten var olup olmadığı) sorusuyla ilgili halâ epeyce tartışma vardır.[10] Psikolojik bütünselliğe dair diğer aksaklıklar (ki bunlar da "ayrık beyin" hastalarından "çoklu kişilik bozukluğu" vakalarına kadar uzanır) beynin inançları işleyen bölgelerinin yapısal ve/veya işlevsel olarak birbirlerinden ayrılmış olmaları bağlamında bir nebze de olsa açıklanabilir.

Amerikan Büyükelçiliği

Durumu en iyi anlatan örneklerden birisi şu: nişanlımla Fransa seyahatindeyken, Paris'teki Amerikan büyükelçiliğine ilişkin inançlarımızın tuhaf bir şekilde birbirinden ayrıldığını fark ettik.

> *İnanç sitemi 1:* 11 Eylül olayının etkileri halen dünyayı karartmaya devam ederken, seyahatimiz sırasında teröristlerin bariz hedefleri olabilecek mekânlardan kaçınmaya karar vermiştik. Bu tür yerlere ilişkin listemizin başında da Paris'teki Amerikan büyükelçiliği yer alıyordu. Paris Batı dünyasında en fazla Müslüman nüfusunu barındıran şehirdir; bu büyükelçilik de önlenmiş olan bir terörist intihar eyleminin hedefi olmuştur. Amerikan büyükelçiliği Fransa'da kendi isteğimizle ziyaret edeceğimiz son yer olurdu.
>
> *İnanç sistemi 2:* Paris'e varmadan önce bir otel odası bulma konusunda büyük bir sıkıntı yaşamıştık. Bol miktarda boş odası bulunan Right Bank haricinde baktığımız her otel doluydu. Right Bank'ın rezervasyonunda görevli olan kadın bize ek bir masraf ödemeksizin normal oda fiyatına süit oda sahibi olabileceğimizi söyledi. Ayrıca avluya veya avlu dışına bakan, yani Amerikan büyükelçiliği manzarasına sahip olan seçenekler de sundu. Ona "Siz hangi manzarayı tercih ederdiniz?" diye sordum. "Büyükelçilik manzarasını seçerdim. Çok daha huzur verici" diye yanıtladı. Aklımda geniş bir büyükelçilik bahçesi canlandı ve "Harika. Onu seçiyoruz o halde." dedim.

Ertesi gün otele ulaştık ve bize avlu manzaralı odanın verilmiş olduğunu gördük. Hem nişanlım, hem de ben hayal kırıklığına uğramıştık. Ne de olsa bize Amerikan büyükelçiliği manzaralı bir oda vadedilmişti.

Nerede olduğumuz konusunda kendisine haber vermek için Paris'te yaşayan bir arkadaşımızı aradık. Dünya gerçekleri konusunda bir hayli bilgili olan arkadaşımız bize şöyle dedi: "O otel Amerikan büyükelçiliğinin tam yanında. Bu yüzden size ek ücret ödemeksizin süit oda teklif ediyorlar. Siz aklınızı mı kaçırdınız? Bugün günlerden ne, biliyor musunuz? Dört Temmuz."

Yaşamlarımızda böylesine büyük bir tutarsızlık olması şaşkınlık vericiydi. Günümüzün oldukça büyük bir bölümünü aynı anda tam da bu yerden hem *kaçınmak*, hem de *oraya yakın olmak* için harcamıştık. Bunu fark ettiğimizde o kadar şaşırdık ki, o anda kafamızdan aniden boynuzlar çıksa ancak o kadar şaşırabilirdik.

Fakat psikolojik açıdan bu kadar gizemli görünen bir şey nörolojik anlamda gayet önemsiz olabilir. Öyle görünüyor ki "Amerikan büyükelçiliği" ifadesi iki farklı bağlamda kullanılınca, beyinlerimizde onunla bağlantılı olan farklı ağları etkinleştirmişti. Dolayısıyla bu ifade iki değişik *anlam* kazanmıştı. Birinci durumda ana terörist hedefi; ikincisinde ise bir otel odasından görülmesi arzulanan bir manzarayı ifade etmişti. Fakat bu ifadenin *dünyadaki* anlamı tek ve bölünmezdir; sonuçta Paris'te olup da bu isme karşılık gelen tek bir bina vardır. Sinir ağları arasındaki bu iletişim ihmal edilebilir görünmüş, beyinlerimiz etkin bir şekilde bölünmüştü. Bu bölünmenin ne kadar zayıf olduğunu kolayca çökmesinden anlarız. İçten içe halâ Amerikan büyükelçiliği manzaralı bir oda arzulayan nişanlımın bu konuyla ilgili bakış açısını bütünleştirmek için yapmam gereken tek şey, ona dönüp açık bir hayret ifadesi ile "Bu otel Amerikan büyükelçiliğine sadece 3 metre uzaklıkta!" demek oldu. Bölünme çöktü ve o da tıpkı benim gibi şaşkına döndü.

Hal böyleyken bile birbiri ile bağdaştırılamayan psikolojik veriler şunlardır: söz konusu günde, isteğimiz dahilinde kendimizi Amerikan büyükelçiliğinin yakınına yerleştireceğimiz tek bir an yoktu, ama onu gören bir manzaraya sahip olan odaya yerleşmeye hevesli olmadığımız bir an da yoktu.Davranışsal ve dilsel gereksinimler inançlarımız arasında nerede olursa olsun tutarlılık aramamızı gerektirse de; en bütünselleştirilmiş beyinde bile *tam* bir tutarlılığa ulaşmanın imkansız olduğunu biliriz. Bu durum bir kişinin inançlarını bir bildiri listesi gibi düşündüğümüz anda belirgin hale gelir; *Parkta yürüyorum*; *Parklarda genellikle hayvanlar olur; Aslanlar birer hayvandır* vb. Bunların her biri kendi içinde başlı başına birer inançtır; aynı zamanda gelecekte

yapılacak çıkarımlar (hem iyi olanlar: *birazdan bir hayvanla karşılaşabilirim*; hem de kötü olanlar: *birazdan bir aslanla karşılaşabilirim*) için de muhtemel bir dayanak ve dolayısıyla dünyayla ilgili yeni inançlardır. Eğer mükemmel tutarlılık elde edilmek isteniyorsa, her yeni inancın mantıksal çelişkiler bakımından diğerleri ve ondan türeyen bileşimler ile karşılaştırılması gerekir.[11] Fakat bu noktada ufak bir hesaplama güçlüğü ile karşılaşırız: Listeye eklenen her yeni önerme ile yapılması gereken karşılaştırmaların sayısı katlanarak artar. *Mükemmel* bir beyin, mantıksal çelişki bakımından kaç tane inancı kontrol edebilir? Bunun cevabı şaşırtıcıdır. Bildiğimiz evren boyutlarında olan fakat ancak bir proton büyüklüğündeki bileşenlerden meydana gelen, işlem geçiş hızı ışık hızı değerinde olan ve büyük patlama anından bugüne değin her parçası uyum içinde çalışan bir bilgisayar bile bu listeye hala 300. inancı eklemeye çalışıyor olurdu.[12] Bu durum dünya görüşümüzün çelişkilerden tamamen arınmış olduğunu garanti edebilme olasılığımız hakkında ne söylemektedir? Buna rüya içinde rüya bile denemez.[13] Ancak dil ve davranışın gerektirdikleri açıkça ortada olduğuna göre, tutarlılığından kuşku duyduğumuz her konuda yine de tutarlılık aramamız gerektiği açıktır; çünkü buradaki başarısızlık ya dilsel ya da davranışsal bağlamdaki bir başarısızlık ile aynı anlama gelir.[14]

DÜNYANIN TEMSİLİ OLARAK İNANÇLAR

Dünya hakkındaki en temel bilgilerin bile mümkün olabilmesi için, sinir sistemindeki düzenlilikler, ortamdaki düzenlilikleri tutarlı bir şekilde yansıtıyor olmalıdır. Birinin yüzünü her gördüğümde beynimde farklı bir nöron takımı etkin hale geliyor olsaydı, ona ilişkin herhangi bir anı geliştirmem mümkün olamazdı. Yüzü bir an için bir insan yüzüne, hemen ardından bir tost makinesine benzeyebilirdi ve bu tutarsızlığa şaşırmak için de herhangi bir neden bulunmazdı. Çünkü bu durumda söz konusu sinirsel aktivasyon örüntüsü, kendisi *ile* uyumlu olacak bir şey de bulamazdı. Stephen Pinker'in da belirttiği gibi, "akılcılığın akılla ilgisi olmayan bir fiziksel süreçten nasıl doğabileceğini" açıklayan tek şey, bilgiyi işleyen sistem (beyin veya bilgisayar) ile mantık veya olasılık kuralları arasındaki düzenli yansıtımdır.[15] Kelimeler de tıpkı inançlar gibi (mantıksal açıdan tutarlı olmaları gerektiği için) sistematik ve kurala dayalı bir biçimde düzenlenir; çünkü hem bedenin hem de dünyanın düzenleniş biçimi böyledir. Şu cümleyi ele alalım: *Jack'in beslenme çantasında bir elma ve bir portakal var.* Buradaki "ve" kelimesinin söz dizimsel (ve dolayısıyla mantıklı) anlamı, bu ifadeye inanan herkesin şu önermelere de inanmasını garanti eder: *Jack'in beslenme çantasında bir elma var* ve *Jack'in beslenme çantasında bir portakal var.* Bu durum söz diziminin dünyayı etkileyen sihirli bir özelliğe sahip olmasının değil; "ve" gibi kelimeleri nesnelerin düzenli davranışlarını yansıtmak için kullandığımız gerçeğinin basit bir sonucudur. İki önerme arasında bağlantı olduğunu kabul eden ama her birini de ayrı ayrı reddeden birisi; ya "ve" kelimesinin kullanım amacını ya da elma, portakal, beslenme çantası gibi kelimelerin neyi ifade ettiğini anlamıyor demektir.[16] Tesadüfe bakın ki bir elmayı ve bir armudu Jack'in beslenme çantasına koyduğunuz zaman çantanın içinden bir elma, portakal veya ikisini birden çıkarıp alabileceğiniz bir evrende yaşıyoruz. Kelimelerin anlamlarını, onların söz dizimsel ilişkilerini ve de akılcı bir biçimde kendilerini, dünyadaki nesnelerin sahip olduğu düzenli davranış örüntüsünden ancak belli bir düzeye kadar ayırabiliriz.[17]

İNANÇLAR ne olurlarsa olsunlar; hiçbirimiz sınırsız sayıda inanca sahip olamayız.[18] Filozoflar inançların nicel olup olmadıkları konusunda şüphe duyuyor olsa da, beynimizin saklama kapasitesinin[19], soyut anılarımızın sayısının ve aşağı yukarı 100.000 sözcükten oluşan kelime dağarcığımızın sınırlı olduğu açıktır. Dolayısıyla, *günlük hayatımızda etkin olan* (zihnimizde zaten barındırdığımız) inançlar[20] ile ihtiyaç halinde oluşturabildiklerimiz arasında bir ayrım yapılması gerekmektedir. Eğer inanmak algılamaya biraz da olsa benziyorsa, herhangi bir anda inançlarımızdan kaç tanesinin zihnimizde mevcut olduğuna ilişkin sezgilerimizin güvenilir olamayabileceği açıktır. Mesela "değişim körlüğü" konusunda yapılan araştırmalar dünyanın sandığımızdan çok daha az bir bölümünü algıladığımızı ortaya koymuştur; sonuçta görsel alanın büyük bir bölümü biz farkında bile olmadan bir anda değişebilir.[21] Bilgisayar oyunculuğuyla yapılan bir benzetme de bu duruma uymaktadır: mevcut bilgisayar oyunları, oyuncu onun varlığını talep edecek bir harekette bulunana kadar sanal dünyalarının belli kısımlarını hesaplamaz.[22] Belki de bilişsel kararlarımızın birçoğu buna benziyordur.[23]

İnandığımız şeylerin çoğu ister zihnimizde her zaman bulunuyor, ister sürekli yeniden oluşturuluyor olsunlar; birçok inancın davranışlarımıza rehber olmadan evvel taze olarak yeni baştan incelenmesi gerekir. Bu durumu daha önce inandığımız bir önermeden her kuşku duyduğumuzda gözlemleyebiliriz. Çarpım tablosunu unutmanın nasıl bir his olacağını bir düşünün: 12 x 7 = ? Hepimiz 84 sonucunun aklımıza pek de yatmadığı anlar yaşamışızdır. Böylesi zamanlarda 12 x 7 = 84 olduğuna yeniden inanıyor olduğumuzu söyleyebilmek için birtakım ek hesaplamalar yapmak zorunda kalabiliriz. Veya çok tanıdık bir insanın ismi konusunda şüpheye düştüğünüzü hayal edin: "İsmi gerçekten de Jeff miydi? Ona böyle mi hitap ediyordum?" Çok sık kullanılan inançların bile zaman zaman, o an için güvenilirlik yaratma anlamında başarısız olabildikleri açıktır. Doğruyu test etmeye ilişkin böylesi başarısızlıkların önemli anlamları vardır; ki bunlara da şimdi değineceğiz.

DOĞRU VE YANLIŞ MESELESİ

Eski arkadaşlarınızla bir lokantada akşam yemeği yediğinizi hayal edin. Lavaboyu kullanmak üzere kısa bir süreliğine masadan ayrılıyorsunuz ve döndüğünüzde arkadaşlarınızdan birisinin "Sessiz olun. O adam bu konu hakkında hiçbir şey bilmemeli" diye fısıldadığını duyuyorsunuz.

Bu ifadeden ne çıkarabilirsiniz? Her şey bahsedilen "o adamın" kendiniz olup olmadığına inanmanıza bağlıdır. Eğer bir kadınsanız ve dolayısıyla "o adam" tarifine uymuyorsanız, büyük olasılıkla sadece konuyu merak edersiniz. Yerinize oturduktan sonra fısıldayarak "Siz kimden bahsediyorsunuz?" diye sorabilirsiniz bile. Buna karşın eğer erkekseniz, işler bir anda ilginç hale gelir. Eğer doğum gününüz sadece birkaç hafta sonraysa, şerefinize bir sürpriz parti planlandığını düşünebilirsiniz. Değilse, daha Shakespeare'ci olasılıkları da hesaba katmanız gerekebilir.

Önceki bilişsel kararlarınızı ve sözün söylendiği andaki kavramsal ipuçlarını göz önünde bulundurduğunuzda, beyninizin içindeki bir tür inanç-onay devresi çeşitli olasılıkları test etmeye başlar. Arkadaşlarınızın yüzlerini incelemeye başlarsınız. Surat ifadeleri, bu sözlerle ilgili şu anda aklınıza gelmeye başlayan çok daha sevimsiz çıkarımlar ile uyumlu mu? Acaba arkadaşlarınızdan birisi eşinizle ilişkiye girdiğini mi itiraf etmişti? Bu ne zaman olmuş olabilir? Zaten aralarında her zaman belli bir çekim vardı. . . . Sadece şu kadarını söyleyeyim ki, bu olaylara ait çıkarımlardan hangisi sizin için bir inanç haline gelirse, o inancın önemli kişisel ve toplumsal sonuçları olacaktır.

Şu anda bir kişinin verilen bir önermeye inanmasının veya inanmamasının beyin düzeyinde ne anlama geldiğiyle ilgili bir algıya sahip değiliz; fakat onu takiben ortaya çıkan bütün bilişsel ve davranışsal kararların bu farka bağlı olduğunu biliyoruz. Bir önermeye inanmak için onun temsil ettiği içeriği desteklememiz, dolayısıyla da davranışsal olarak bu içeriğe yatkın hale gelmemiz gerekir. Anlık gelişiyor olsa da, bu sürecin kendiliğinden meydana geldiğine ve bir fikrin sadece kavranmasının bile ona inanmakla eşdeğer sayılabileceğine inanmak için oldukça iyi sebeplerimiz vardır. Hollandalı filozof Spinoza inanç

ve algının aynı şey olduğunu, diğer yandan inançsızlığın belli bir reddetme tutumu gerektirdiğini düşünmüştü. Felsefe alanındaki bazı ilginç çalışmalar bunu desteklemektedir.[24] Bir önermeyi anlamak ile fiziksel dünyadaki bir nesneyi algılamak arasında büyük bir benzerlik olması çok muhtemeldir. Varsayılan ayarlarımız görüntülerin aksi kanıtlanana kadar gerçek olduğunu kabul etmemize yol açıyor olabilir. Bu durum az önce arkadaşımızın bize ihanet etme ihtimalini düşündüğümüzde bile kalbimizin neden yerinden fırlayacak gibi olduğunu açıklar.

İnancın oluşumu ister pasif ister aktif bir süreç olsun (hem kendimize, hem de başkalarına ait olan), sözel ifadeleri mantıksal ve olgusal hatalar bakımdan sürekli olarak incelemeye tabi tuttuğumuz açıktır. Böylesi hataları bulma konusundaki başarısızlığımız, aksi takdirde anlam taşımayacak olan ifadelerin mantığına göre yaşamamıza izin verir. Elbette, tek bir kelimenin değişmesi bile hoşgörü ile ölüme meydan okuma becerisi arasındaki farkı yaratabilir: çocuğunuz gecenin bir yarısı yanınıza gelip, "Baba, koridorda bir fil var" derse, yatağına kadar ona eşlik ederken yanınızda hayali bir silah taşıyormuş gibi davranabilirsiniz; fakat eğer, "Baba, koridorda bir *adam* var" derse, büyük ihtimalle gerçek bir silah taşımaya meyilli olursunuz.

İNANÇ VE KANIT

İnsanların fikirlerini değiştirme konusunda genellikle isteksiz olduklarını gözlemlemek için özel bir psikoloji veya sinirbilimi eğitimi almış olmanıza gerek yoktur. Pek çok akademik yazarın da belirttiği gibi, inançlarımız konusunda onlara sebepsiz yere ekleme veya çıkarma yapmıyor oluşumuz bakımından tutucuyuz. *Epistemik* anlamda inanç (dünyaya dair bilgilerimizi temsil etmeye yönelik olan inanç) sadece belli bir önermenin *doğru* olmasını dilememizi değil, doğru olduğuna inanmamızı da gerektirir. Düşünme eylemimiz üzerindeki böylesi bir kısıtlamanın iyi bir şey olduğu gayet açıktır; zira kontrolsüz hüsnükuruntu inançlarımızı onların temsil etmelerini beklediğimiz dünyadaki düzenlilikten ayıracaktır. Sırf inanmak hoşumuza gidiyor diye bir önermenin doğru olduğuna inanmak neden *yanlıştır*? Buradaki sorunu görmek için, "çünkü"[1] kelimesin anlamı üzerinde bir süre düşünmek yeterlidir. "Çünkü" kelimesi bir önermenin doğru *olması* ile kişinin onun öyle olduğuna inanıyor olması arasında *geçici* bir bağlantı kurulduğu hissini yaratır. Bu durum kanıta verdiğimiz değeri gösterir: çünkü kanıt sadece dünyadaki durumlar ile onlara dair inançlarımız arasındaki geçici bağlantının tanımıdır. ("Suikastçi Oswald'ın Başkan Kennedy'i vurduğuna inanıyorum çünkü silahta onun parmak izlerini buldum ve çünkü kuzenim de onu bunu yaparken gördü ve kuzenim yalan söylemez.") Bir önermenin doğru olduğuna ancak dünyaya dair deneyim veya düşüncelerimizin söz konusu önermenin doğruluğuna değinmesi *sebebiyle* inanırız.[25]

Diyelim ki Tanrı'nın var olduğuna inanıyorum ve küstah birisi de buna *neden* inandığımı soruyor. Bu soru "Tanrı'ya inanıyorum çünkü...." kalıbındaki bir cevabın yolunu açar; hattâ bunu gerektirir. Fakat (Pascal'ın önerdiği gibi) "Tanrı'ya inanıyorum çünkü ihtiyatlı olmak bunu gerektirir" diyemem. Elbette bunu *diyebilirim*; fakat o zaman "inanmak" kelimesini "Suyun iki hidrojen ve bir oksijenden meydana geldiğine inanıyorum çünkü 200 yıllık fizik deneyleri bunu destekliyor"

1 Söz konusu "çünkü" kelimesinin İngilizce karşılığı yazarın da kullandığı haliyle "because" dır. Yazar, "because" kelimesinin ortaçağ İngilizcesindeki "by+cause" kalıbından türediğini belirtiyor (by: ile, cause: sebep). *–çev.n.*

veya "Bahçemde bir meşe ağacı olduğuna inanıyorum çünkü onu görebiliyorum" gibi cümlelerdeki anlamıyla kullanmış olamam. "Tanrı'ya inanıyorum çünkü beni iyi hissettiriyor" gibi bir cevap da verememem. Bir Tanrı'nın var olması halinde benim kendimi iyi hissedeceğim gerçeği, bana onun var olduğuna dair en ufak bir neden sunmaz.

Tanrı'nın varlığının yerine başka bir rahatlatıcı önermeyi koyarak bunu rahatlıkla anlayabiliriz. Bahçemin bir yerlerinde buzdolabı büyüklüğünde bir elmasın gömülü olduğuna inanmak istediğimi varsayalım. Tabii ki buna inanmak beni fevkalâde iyi hissettirebilir. Ama bahçemde bugüne kadar keşfedilenlerden bin kat daha büyük bir elmasın gerçekten de gömülü olduğuna inanmak için bir nedenim var mıdır? Hayır. Burada Pascal'ın kumarı, Kierkegaard'ın yaşadığı inanç sıçraması ve bunlara benzer başka epistemolojik saadet zincirleri işe yaramaz. Tanrı'nın varlığına inanmak onun varlığıyla, yani *inancımın zaten nedeni olan varlığıyla* bir tür ilişki içinde olduğuma inanmak demektir. Sorgulanan veri ile benim onu kabullenişim arasında bir çeşit olağan bağlantı veya bu bağlantıya dair bir gösterge olmak zorundadır. Bu yolla, dünyaya ilişkin inançlar olmaları bakımından dini inançların da başka herhangi bir inanç kadar kanıta dayanmaları gerektiğini anlayabiliriz.

İNANÇLARIMIZIN dünyaya ilişkin durumları temsil etme girişimi olduklarını kabul ettiğimiz anda; geçerli olabilmeleri için dünya *ile* doğru bir ilişki içinde bulunmaları gerektiğini görürüz. Şu gayet açık olmalıdır: bir kişi birtakım ruhani deneyimler yaşadığı veya İncil'de anlatılanları çok akla yatkın bulduğu veya kilisenin otoritesine güvendiği için Tanrı'ya inanıyorsa, hepimizin en sıradan gerçekleri bildiğimizi iddia ederken oynadığımız doğrulama oyununun aynısını oynuyor demektir. Bu söylediğim dini inanç sahibi birçok kişinin büyük ihtimalle karşı çıkacağı bir şey; fakat karşı çıkmak sadece faydasız değil, aynı zamanda konuyla da *bağlantısız*. Dünyaya dair inançlarımızın mantık düzleminde bulunabileceği başka bir yer yok. Dinsel önermeler dünyanın gerçek haline ilişkin bilgi sundukları iddiasında oldukları sürece, dünya ve ona dair diğer inançlarımız ile bağlantılı olmak zorundadırlar; *Tanrı dualarınızı gerçekten duyar, O'nun ismini boş yere ağzınıza alırsanız başınıza kötü şeyler gelir* vb. Böylesi önermeler yalnızca bu kadar yerleşik oldukları için onları takip eden düşünce veya davranışlarımızı etkileyebilmektedir. Bir kişi inançlarının dünyanın gerçek durumunu (görünen veya görünmeyen, ruhani veya dünyevi) temsil ettiğini

kabul ettiği sürece, inançlarının dünyanın durumunun birer *sonucu* olduğuna da inanmak zorundadır. Bu gerçek, tanım gereği o kişiyi yeni kanıtlara açık hale getirir. Gerçekten de dünyada bir kişinin dini inançlarını sorgulamasına sebep olacak, akla yatkın hiçbir değişiklik gerçekleşmiyor olsaydı; bu o kişinin, inançlarını dünyaya dair hiçbir durumu hesaba katmadan oluşturduğunun kanıtı olurdu. Dolayısıyla inançlarının dünyayı *temsil ettiğini* de iddia edemezdi.[26]

DİNİ inançları eleştirmek adına birçok şey söylenebilecek olsa da onların gücünü yok sayamayız. Aramızdan milyonlarca insan şimdi bile batıl inançları uğruna ölmeyi göze alabilmekte ve daha milyonlarcası da bu uğurda birilerini öldürmeye istekli görünmektedir. Yaşamları boyunca korkunç bir çile çekmeye mahkum olanlar veya ölümün eşiğinde yaşayanlar, çoğu zaman asılsız önermelerden birisiyle kendisini avutur. İnanç çoğu insanın, yalnızca akıl ile aydınlatılmış bir dünyada olmasını hayal bile edemeyeceğimiz türden bir metanetle hayatın zorluklarına dayanmasını sağlar. İnanç ayrıca, basit ama iyi veya kötü beklentilerin bedenimizi sağlığa veya zamansız ölüme sürükleyebildiği durumlarda da doğrudan fiziksel sonuçlara yol açıyor görünmektedir.[27] Fakat inançların insan yaşamı üzerinde büyük bir etkisi olduğu gerçeği, onların *geçerliliği* konusunda bize bir şey söylemez.

Eziyet verici sanrılardan muzdarip paranoyak kişiler üzerinde CIA terörünün de büyük bir etkisi olabilir; ama bu o kişinin telefonlarının dinlendiği anlamına gelmez.O halde iman nedir? İnançtan farklı bir şey midir? İbranice *'emûnâ* (yüklem hali: *'mn*) terimi "inanç sahibi olmak", "inanmak" veya "güvenmek" gibi değişik şekillerde çevrilebilir. Tevrat'ın Yunancaya tercüme edilmiş hali olan Septuagint'de de *pisteuein* kelimesi ile bu anlam korunmuş ve Yeni Ahit'te benimsenmiştir. İbraniler 11:1 bölümünde, iman "umut edilenlere güvenmek, görünmeyen şeylerin varlığına dair sağlam bir inanç taşımak" şeklinde tanımlanmıştır. Bu ifade, doğru okunduğunda, inancı (imanı) tamamen özgeçerli bir kavram olarak sunar: bir kişinin henüz gerçekleşmemiş ("umut edilenler") veya kanıtı bulunmayan ("görünmeyen şeyler") bir şeye inanmasının, onun bizzat geçerliliğine kanıt oluşturduğunu ("emin olmak") önermektedir. Bakalım bu yöntem işe yarıyor mu: Nicole Kidman'ın bana aşık olduğuna dair oldukça heyecan verici ve "sağlam bir inanç" taşıyorum. Kendisiyle hiç tanışmadığım için bana abayı yakmış olduğuna dair tek kanıtım da bu his. Dolayısıyla gerekçem şu: duygularım, Nicole ve benim aramda özel, hatta doğaüstü bir bağ ol-

duğuna işaret ediyor; zaten öyle olmasaydı en başından bu duyguyu nasıl hissedebilirdim ki? Evinin önünde kamp kurup gerekli girişimlerde bulunmaya karar verdim; ne de olsa böyle bir inanç işleri epey karmaşık hale getiriyor.

Bu kitap boyunca sıradan, dini bağlamda kullanılan; yani "belli tarihi ve doğaüstü önermelere inanmak ve hayatı onlara göre yaşamak" anlamına gelen inanç kavramını eleştiriyorum. Kelimenin hem İncil'deki, hem de dindarların kullandığı biçimdeki anlamı bütünüyle açık görünüyor. Bazı teolog ve düşünürler iman kavramını "her şeye safça inanma güdüsünden fazlası olan doğaüstü bir ilke" haline getirmeye çalışmıştır. Paul Tillich *İnancın Dinamikleri (Dynamics of Faith - 1957)* isimli kitabında kavramın özgün anlamını hafifleterek tamamen yok etmiş, "taparcasına inanmak" dediği kavramla birlikte iman ile inanç arasındaki her türlü denklemi de ortadan kaldırmıştır.

Şüphesiz başka teologlar da buna benzer girişimlerde bulunmuştur. Elbette herkes "inanç" kavramını istediği gibi yeniden tanımlamakta ve dolayısıyla da onu akılcı veya doğaüstü amaçlarına uygun hale getirmekte özgürdür. Ama dindar kişileri binlerce yıldır harekete geçiren "inanç" bu değildir. Benim üzerinde durduğum husus tam da Tillich'in tanımladığı şey, yani "çok fazla kanıta dayanmayan bilme eylemi" anlamına gelen inanç [iman] kavramıdır. Ne de olsa benim savım tek başına Tillich'e değil, bütün dinlerin inananlarını kapsayan bir çoğunluğa yöneliktir.Her kutsal ayrıntının altında yatan şeytanı gizlemeye çalışan Tillich gibi kişilerin kayda değer girişimlerine karşın gerçek şudur: en basit anlamıyla dini inanç, en önemli meseleler (özellikle de insan yaşamını zamanın ve ölümün yıkıcı etkilerinden esirgeyen bir çeşit düzeneğin var olduğunu vadeden önermeler) bakımından hiçbir şekilde *gerekçelendirilmemiş* olan inançtır. Her şeye safça inanma hali dünyevi söylemlerin akla yatkınlık, içsel tutarlılık, nezaket ve tarafsızlık gibi kısıtlarından arınmaya başladığında imana dönüşür. Cemaatten ne kadar uzaklaşmış olduğunuzu düşünürseniz düşünün (şu anda Hubble Uzay Teleskopu'ndaki aynayı onarıyor olsanız bile), inancı insani değerler hiyerarşisinin en tepesine, üstelik de hiçbir kanıta dayanmaksızın yerleştirmiş olan bir kültürün ürünü olmanız kuvvetle muhtemeldir. Bu alemde geçer akçe cehalettir; "Görmeden iman edenlere ne mutlu" (Yuhanna 20:29). Ve bu dünyaya ait gerçekleri yok saymak, ebeveyninin hayalindeki tanrıya riayaten kutsal bir görev olarak değilse de en azından bir seçenek olarak her çocuğa öğretilir.

Fakat iman yanıltıcı bir şeydir. Bunu anlamak için inançlı kişilerin dinsel hayata ilişkin bütün doğaüstü olguları inançlarının *ispatı* sayıyor olmalarına bakmak yeterlidir; örneğin Bakire heykelinin gerçekten ağlaması veya topal bir çocuğun mucizevi bir şekilde iyileşip koltuk değneklerinden kurtulması gibi. Dindar kişiler böylesi durumlarda, belirsizlik çölünde gezerken bir şişe soğuk bilgi zemzemi bulmuş gibi olurlar. Temel inançlarımızı doğrulama ihtiyacı duyduğumuz ve eninde sonunda doğrulanacaklarını düşündüğümüz için onlara inandığımız gerçeğini yadsımak mümkün değildir. İncil'de anlatılanların kelimesi kelimesine doğru olduğuna dair su götürmez fiziksel kanıtlar ortaya çıkmış olsaydı, dinine bağlı herhangi bir batılı Hıristiyan buna kayıtsız kalır mıydı? Turin kefeninin[28] M.S.29'daki Diriliş Pazarı'ndan[1] kalma olduğunun karbon tarihleme yöntemiyle belirlendiğini hayal edin: böyle bir keşfin bütün Hıristiyan dünyasında günah sayısında çarpıcı bir düşüş, huşu ve sevinç yaratacağına şüphe duyan var mı?Bu, inanmak için ortada hiçbir *iyi* gerekçe yokken, gerekçe aramaya tenezzül bile etmeyen inançla aynı inançtır. Fakat destekleyici bir kanıtın ortaya çıkması halinde inançlı kesim de tıpkı inançsızlar gibi verilere dikkat eder hale gelir. Bu durum inancın, kanıtların ortaya çıkmasını bekleme isteğinden başka bir şey olmadığını gösterir; kanıt dediğimiz şey ister Kıyamet Günü olsun, ister başka bir güçlü kanıt. Bu taksitli bilgi arayışıdır: şu anda inanıp ölene kadar da test edilemeyen bir hipoteze göre hayatını yaşarsan, sonunda haklı olduğunu keşfedersin!

Ama yaşamın başka herhangi bir alanında inanç, mezarın bu yanında tahsil edilmesi için herkesin ısrarcı olduğu bir çektir: mühendis duvarın dayanacağını söylüyor; doktor hastalığın penisiline dirençli olduğunu söylüyor: bu insanların, dünyanın nasıl olduğuna ilişkin iddiaları için yanlışlanabilir nedenleri vardır. Mollanın, rahibin ve hahamın ise yoktur. Bu dünyada veya onların deneyimledikleri dünyada, temel inançlarının çoğunun yanlış olduğunu gösterecek hiçbir değişiklik meydana gelemez. Bu da bu tür inançların dünyayı herhangi bir şekilde incelemekten veya deneyimlemekten doğmadığının kanıtıdır. (Karl Popper'in tabiriyle, "yanlışlanabilir değildir.") Öyle görünüyor ki, Yahudi Soykırımı bile birçok Yahudi'nin her şeye gücü yeten ve iyiliksever bir Tanrı olduğundan şüphe duymasına neden olmamıştır. Halkınızın yarısı sistemli bir şekilde fırınlara gönderiliyorsa ve bu olay her

1 Hıristiyanlar Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten üç gün sonra dirildiğine inanır ve dini bayramları olan Paskalya ile bu günü kutlarlar. Paskalya haftası Diriliş Pazarı (Paskalya Pazarı) ile başlar. *-çev.n.*

şeye gücü yeten bir Tanrı'nın çıkarlarınızı hiç de gözetmediğine dair bir kanıt teşkil etmiyorsa, başka herhangi bir şeyin de işe yaramayacağını varsaymak akla yatkındır. Bir molla kutsal kitabının kelimesi kelimesine Tanrı'nın sözü olduğunu nereden biliyor? Buna "bilmek" kelimesini herhangi bir dilde gülünç duruma düşürmeden verilebilecek tek cevap şudur: *bilmiyor!Bir* kişinin inancı (çok önemli meseleler hakkında olan ve bizlerin toplum olarak, şu an için gerekçelendirilmesine gerek görmediğimiz inançlar) onun yalnızca dünya hakkındaki inançlarının bir alt kümesidir. Artık, söylevlerimizi bu şekilde birimlere ayırmanın ne kadar büyük bir uyumsuzluk yarattığını fark etmemizin vakti geldi. Bundan sonra teolojik bilgilere ilişkin tüm iddialar 11 Eylül 2001 sabahında Dünya Ticaret Merkezi'nin yüzüncü katında, gününe yeni başlayan bir adamın bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Bunu yaptığımızda, o anda bu adamın aklından geçen (ailesi ve arkadaşları, yapıp bitirdiği ve henüz yapmadığı işler, bir şeker daha gerektiren kahvesi) ile ilgili düşüncelerinin, jet yakıtıyla diri diri yanmak ile üç yüz metre aşağıdaki betona çakılmak arasında yapılması gereken korkunç derecede katı ve basit seçim nedeniyle kesintiye uğradığını görürüz. Hatta hayal bile edemeyecekleri kadar erken bir zamanda, mutlak bir dehşet ve kafa karışıklığı içinde yaşamları ellerinden alınan binlerce erkek, kadın ve çocuğun bakış açısını edinmemiz gerekir. 11 Eylül'deki gaddarlığı gerçekleştiren insanlar hiç de Batı medyasının sürekli tekrarladığı gibi "korkak" veya bildiğimiz anlamda deli değildi. İman sahibiydiler: ve görünen o ki, *mükemmel* iman sahibiydiler; ki bu da artık kabul edilmesi gerektiği üzere korkunç bir özelliktir.DİNİ İNANCIN böyle kestirip atılarak reddedilmesinin birçok okura, özellikle de onun sunduğu rahatlatıcı etkenleri doğrudan yaşamış olanlara acımasızca geleceğine eminim. Fakat doğrulanmamış inançların insan aklı üzerinde rahatlatıcı etkiye sahip olabileceği gerçeği, bu görüşlerinin lehine değildir. Eğer her doktor ölmekte olan hastasına kesin olarak iyileşeceğini söyleseydi, bu da çoğu kişiyi rahatlatırdı; ama gerçeği yok etme pahasına. Gerçek bizi neden ilgilendirmelidir? Bu soru Sokrat'ını beklemektedir. Amacımıza ulaşmak için gerçeğin inançlı kişiler için de öncelikli bir ilgi alanı olduğunu gözlemlememiz yeterlidir; sonuçta sunulan belli bir doktrinin *gerçekliği*, onların inançlarının nesnesidir. Gerçekleri yok saymak pahasına rahatlık aramak hiçbir zaman dini inançların itici gücü olmamıştır; sonuçta dinsel öğretilerin tamamı, kimseyi rahatlatmadığı halde insanların inanmayı seçtiği korkunç önermelerle doludur. Bu

önermeler gerçekliğin karanlıkta kalan ufacık bir bölgesini dahi gözden kaçırmış olmak istemeyen taraftarları tarafından, üstelik de sebep oldukları onca acıya rağmen benimsenir.

İnançlı kesim gerçeği her şeyin üstünde tutar ve bu anlamda da filozof ve bilim insanlarına benzer. İman sahibi kişiler kutsal, bağışlayıcı ve doğaüstü gerçeklere ilişkin bilgiden başka bir şey talep etmez: *İsa sizin günahlarınız için öldü; İsa Tanrı'nın oğludur; Bütün insanların ölümden sonra yargılanacak olan ruhları vardır.* Bunlar dünyanın durumuyla, nasıl olduğuyla ilgili belirgin iddialardır. Bir kişinin inancını faydalı, kurtarıcı ve hatta mantıksal açıdan olası hale getiren tek şey, o doktrinin gerçeklik ile tamamen uyumlu olmasıdır; çünkü zaten bir doktrine iman etmek, onun gerçek *olduğuna* inanmak anlamına gelir. Belli bir öğretinin taraftarlarını, diğer öğretilerin geçersiz olduğu konusunda o öğretinin gerçekliğinden başka ne ikna edebilir? Diğerlerinin kâfir öğretisi ilan edilip hor görülmesinin tek sebebi, *yanlış* olduklarının varsayılmasıdır. Bu nedenle, eğer bir Hıristiyan kutsal metinlerde anlatılanların gerçekliğine ilişkin hiçbir zımni bilgi talebinde bulunmuyorsa, ancak bir Müslüman, bir Yahudi (veya bir ateist) kadar İsa taraftarı sayılabilir. İsa'nın gerçekten de normal bir doğumla dünyaya gelip sonra da bir vahşi hayvan gibi öldürüldüğünü keşfedecek olursa (bunların bir şekilde su götürmez birer gerçek olduğunu kabullenirse), bu vahiylerin bu kişinin inancına öldürücü bir darbe vuracağı kuşkusuzdur. Bir dine iman edenler gerçeğe hiçbir zaman ilgisiz kalmamıştır; fakat buna rağmen imanın temel kuralı, en çok önemsedikleri meselelere dair gerçekleri yalanlardan ayırt etme konusunda onları donanımsız hale getirir.

İnançlı kişilerin dünyevi konularda tıpkı laik komşuları gibi (olabildiğince akla uygun) davranmaları beklenebilir. Önemli kararları verirken, kanıta ve onun doğruluğuna en az dinsiz birisi kadar önem vermeye eğilimlidirler. Kan naklini reddeden Yehova Şahitleri veya modern tıptan tamamen vazgeçmiş olan Hıristiyan Bilim Kilisesi müritleri bu kuralın istisnaları gibi görünüyor olsalar da, aslında değillerdir. Bu tür insanların tek yaptığı, dini inançları çerçevesinde mantıklı davranmaktır. Sonuçta çocuğuna iyi gelecek bir ilacı dini inancı nedeniyle reddeden hiçbir anne, dua etmenin yalnızca rahatlatıcı bir kültürel uygulama olduğuna inanmıyordur. Daha ziyade, nihai kurtuluşunun Tanrı'nın gücüne ve nezaketine duyduğu güvenin göstergesi olan birtakım davranışlara bağlı olduğuna inanır. Bu da onu uğruna

çocuğunun hayatını bile ikinci plana atmaya razı olacağı bir yola sürükler. Açıkça akıl dışı olan bu tarz davranışlar, dini doktrinleri deneysel anlamda doğrulamayı hedeflediği için çoğu kez akla hizmet eder. Hatta inancın dışa vurulmasına dair en uç davranışlar bile, eldeki inanç göz önünde bulundurulduğu zaman çoğu kez gayet akılcıdır. En renkli örneklerden biri olarak Pentekostal[1] akımının yılan danslarını ele alalım: hem İncil'in içeriğine (bu alıntıda Markos 16:18) kelimesi kelimesine inandıklarını hem de onun *doğruluğunu* ispatlamak için "yılanları tutarlar" (çeşitli çıngıraklı yılan türlerini), "öldürücü bir zehir içerler" (genellikle striknin) ve kehaneti ("bundan zarar görmeyecekler") kendileri üzerinde teste tabi tutarlar. Tabii ki bazıları işlem sırasında hayatını kaybeder, tıpkı hareketin kurucusu George Hensley gibi (1955 yılında yılan ısırığından ölmüştür); ki bu da inançlarının zayıflığına değil, sadece çıngıraklı yılan zehri ve strikninin bazen etkili bir zehir olduğuna kanıttır.Dayanak olarak benimsenen inanç hangisiyse, belli bir durumda neyin akla yatkın görüneceğini belirleyen de o olacaktır. "Cennetin Kapısı" isimli tarikatın üyeleri Hale-Bopp kuyruklu yıldızını takip ettiğine inandıkları uzay aracını göremeyince, bu amaçla satın almış oldukları 4.000$'lık teleskopu bozuk olduğu gerekçesiyle iade etmişti.

ANCAK, imanın gerçekten faydalı olduğu bir şey varsa, o da geçmişin gelecekten daha iyi olacağına ya da en azından daha kötü olmayacağına dair sunduğu inançtır. İsa'nın öğretilerini şu unutulmaz cümleyle özetleyen Norwichli Julian'ın (1342-1413) meşhur görüşünü ele alalım: "Her şey iyi olacak ve her şey iyi olacak ve her türlü şey iyi olacak." Birçok dini doktrinin bütün cazibesi, şu cümlenin görkem ve gizeminde yatar: *sonunda her şey iyi olacak*. İnanç bu önermenin şimdi tadını çıkarmak, gelecekte de onu garantiye almak için kullanılacak bir araç olarak sunulur. Hiç şüphe yok ki inançlı kişiler için önemli olan tek şey böylesi bir düzeneğin *hakiki* varlığı, birkaç kelime söylemenin veya bir kraker yemenin günahlardan arınmak için etkili birer araç olduğu *gerçeği,* Tanrı'nın bizi izlediğinin, dinlediğinin ve lütfunu bahşetmek üzere beklediğinin *kesinliği*; kısacası, doktrinin gerçek hayat ile kelimesi kelimesine uyumlu olmasıdır.Şaşkınlık verici salgın (1348 yılının) Haziran ayında Paris'e ulaşmıştı ve bir buçuk yıl boyunca da şehre keder salacaktı...

1 Pentekostalizm: Evanjelik Hristiyanlık içerisinde gelişen ve Tanrı ile kişisel bir deneyim yaşanmasına önem veren bir akımdır. *–çev.n.*

Fransa kralı VI. Philip, Paris Üniversitesi tıp fakültesinden bu felakete ilişkin bir açıklama talep etti. Profesörler gökyüzündeki bir düzensizlik nedeniyle güneşin Hindistan civarındaki okyanusları aşırı ısıttığını ve sulardan zehirli buharların salınmaya başladığını söyledi. Tıp fakültesi birçok çözüm önerisi sundu. Örneğin öğütülmüş biber, zencefil ve karanfil içeren et suyu tüketmek yararlı olacaktı. Kümes hayvanı, su kuşu ve genel olarak bütün yağlı et ürünlerinin tüketiminden ise kaçınmak gerekiyordu. Zeytinyağı ölümcül olabilirdi. Banyo yapmak tehlikeliydi ancak lavman yapılması faydalı olabilirdi. Doktorlar şu uyarıyı yaptı: "Hayatına değer veren erkekler cinsel ilişkiden kaçınmalıdır."Kral bunun hala tanrının gazabı olabileceğinden endişe ediyordu. Dinin kutsallarına hakaret eden kişilere yönelik bir ferman yayınladı. İlk hakarette kâfirin bir dudağı; ikincisinde diğer dudağı; üçüncüde ise dili kesilecekti...

.Şehrin yetkilileri yayılmakta olan paniği önlemek için sert tedbirler aldı. Zil çalmayı yasakladılar. Siyah giyenleri suçlu ilan ettiler. Cenazelerde ikiden fazla kişinin toplanmasını veya halka açık yerlerde kedere işaret eden davranışların sergilenmesini yasakladılar. Bu felaketi başlarına getiren öfkeli Tanrı'yı sakinleştirmek için, Cumartesi günleri öğleden sonra çalışılmasını, ayrıca kumarı ve küfrü yasakladılar. Evlilik dışı ilişki yaşayan herkesin derhal evlenmesini emrettiler. Torunai başrahiplerinden biri olan Li Muisis evlenenlerin sayısında hatırı sayılır bir artış olduğunu, kutsal değerlere artık hakaret edilmediğini ve kumarın da zar imalatçılarının tespih yapmaya başlamasına neden olacak kadar azaldığını sevinçle ifade etti. **Ayrıca, yenice erdemli bir yer haline gelen bu şehirde 25.000 vatandaşın vebadan öldüğünü ve şehrin kenar mahallelerindeki büyük çukurlara gömüldüğünü de kaydetti.**[29]Bu insanların dini inançları tam olarak nerede bitmiş ve dünyevi inançları nerede başlamıştı? 14. yüzyılda yaşamış olan ve bugün eleştirilerin hedefi haline gelen bu Hıristiyanların vebayla, onun ortaya çıkış nedenleriyle ve bulaşma yollarıyla ilgili *bilgiyi* (yani, hem doğru hem

de geçerli olan inançları) arzuladıklarından ve dolayısıyla da onunla savaşmak için etkili çözüm yolları bulmayı umduklarından şüphe edebilir miyiz? Sahip oldukları inancın öğretilerine duydukları güveni güçlendiren şey, katıksız cehaletten başka nedir? Örneğin bu salgının (ambarlarında, her biri veba mikrobu taşıyan pire ordularıyla dolu sıçanlar barındıran ve onları karaya indiren) ticari gemiler tarafından taşındığını biliyor olsalardı, enerjilerini kâfirlerin dillerini kesmeye, zilleri susturmaya, parlak renkli kıyafetler giymeye ve lavman kullanımını açıkça teşvik etmeye harcarlar mıydı? Bu mutsuz insanlara karşı yapılan bir tartışmayı kazanmak için kullanılacak en sağlam araç penisilin olurdu; başka "kültürel bakış açılarının" hakim olduğu yerlerden değil, gerçeğin çok daha yüksek yamaçlarından getirilen penisilin.

İnanç ve Delilik

İnançlarımızın lisanın ve dünyanın görünürdeki yapısı ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu gördük. "İnanç özgürlüğümüz"; tabi eğer böyle bir şey gerçekten varsa, asgari düzeydedir. Bir insan elinde hiçbir kanıt olmasa da belli bir önermeye inanmakta gerçekten özgür müdür? Hayır. Kanıt (ister duyusal olsun, ister mantıksal) belli bir inancın gerçekten de dünyayla *ilgili* olduğunu en baştan düşünmemize sebep olan tek şeydir. Hiçbir akılcı gerekçesi bulunmayan çok sayıda inanca sahip kişiler için kullandığımız sıfatlar vardır. İnançları aşırı sıradansa bu tür insanlara "dindar" deriz; değilse "deli", "psikotik" veya "kuruntulu" kelimelerini tercih ederiz. Elbette inanç sahibi birçok insanın akli dengesi gayet yerindedir, inançlarından dolayı gaddarlık yapanların bile. Fakat birkaç Yahudi genci öldürürse Tanrı'nın kendisini 72 huriyle ödüllendireceğine inanan birisi ile Alfa Centauri'deki uzaylıların saç kurutma makinesi aracılığıyla kendisine dünya barışına dair mesajlar ilettiğine inanan birisi arasındaki fark nedir? Kesinlikle bir fark olduğu açıktır; ama bu fark dini inancı pek de göze hoş gösteren bir fark değildir.

Bir insanın başka hiç kimsenin inanmadığı bir şeye inanması için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Doğruluğuna dair hiçbir kanıt gösteremediğiniz (ve dolayısıyla da başka insanlarla konuşurken gerekçelendiremediğiniz) fikirler tarafından yönetilmek, genellikle ciddi bir zihinsel soruna sahip olduğunuza işaret eder. Birçok kişinin inandığı mantıksızlığa inanmak delilik değildir ama evrenin Yaratıcısı'nın düşüncelerimizi duyabildiğine inanmanın toplumumuzda normal karşılanıyor olması sadece tarihsel bir kazadır. Tanrı'nın pencerenize çarpan yağmur damlaları yoluyla Mors alfabesi kullanarak sizinle iletişim kurduğuna inanmanız ise akıl hastalığının göstergesidir. Bu nedenle, dindar kişilerin çoğu deli değilse bile temel inançları kesinlikle öyledir. Bu şaşırtıcı bir durum değildir; ne de olsa birçok din, eski cehaletin ve kafa karışıklığının ürünlerini adeta yüceltmiş ve bunları sanki başlangıçtan beri var olan doğrularmış gibi sunarak bize miras bırakmıştır. Bu yolla aramızdan milyarlarcası, "aklı başında olan hiç kimsenin kendi başına inanamayacağı bir şeye" inanır hale gelmiştir. Fakat işin aslına baktığımızda, çoğu dini geleneğin temelinde yatan görüşler kadar akıl hastalığını çağrıştıran başka bir inançlar bütünü hayal etmek zordur. Katolik inancının mihenk taşlarından birini ele alalım:Aşai Rabbani ayini sırasında yaşayanlar ve ölüler adına Tanrı'ya gerçek, uygun ve teskin edici bir kurban sunulduğuna; İsa Mesih Efendimizin ruhu ve kutsallığı ile birlikte Beden'i ve Kan'ının da en kutsal ayin olan Efharistiya'da tamamıyla, gerçekten ve hakiki olarak mevcut olduğuna; ekmeğin bütün maddesel içeriğinin Beden'e, şarabın bütün maddesel içeriğinin Kan'a dönüştüğüne ve Katoliklerin *cevher değişimi*[1] diye isimlendirdiği bu dönüşüme inanıyorum. Ayrıca, her farklı görünüş[2] ile İsa'nın bir bütün olarak tamamının ve gerçek bir kutsamasının aktarıldığına inanıyorum.[30]

Anlaşılan, bakire bir kadından doğan ve ölümün eşiğinden dönerek bedenen cennete yükselen İsa Mesih, şimdi de artık bir kraker haline getirilip yenebiliyor. Hatta en sevdiğiniz Burgonya şarabına okunup üflenen birkaç Latince kelime sayesinde, onun kanını da içebiliyorsunuz. Bu inançları onaylayan bir destekçinin deli olduğuna kanaat getirileceğine şüphe var mı? Dini inançları tehlikeli yapan şey, başka bakımlardan gayet normal olan insanların deliliğin meyvelerini top-

1 "Transubstantiation" terimi için "cevher değişimi", "özdeğişim" veya "dönüşüm" gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bu terim, yazıda tariflenen İsa'nın şaraptan ve kutsal krakerden kana ve bedene dönüşümünü anlatır. *–çev.n.*

2 Burada kullanılan "görünüş" kelimesi, duyularımızla algılayabildiğimiz her şeyi tanımlayan Latince "species" teriminin karşılığıdır. *–çev.n.*

layıp onları bir de *kutsal* saymasına olanak sağlamasıdır. Çünkü her yeni nesil dini önermelerin, tüm diğer önermelerin aksine gerekçelendirilmeye lüzum duymadığını öğrenerek yetişir; uygarlığımız hala akıl dışılığın orduları tarafından kuşatılmış durumdadır. Şimdi bile çok eskiden yazılmış metinler uğruna birbirimizi öldürüyoruz. Böylesine trajik biçimde saçma olan bir şeyin mümkün olabileceğine kim inanırdı ki?*Neye İnanmalıyız?*

Dünya hakkında inandığımız konuların birçoğuna başkaları inanmamızı söylediği için inanırız. Dünya görüşlerini meydana getiren şey, uzmanların otoritelerine ve sıradan insanların tanıklıklarına duyulan güvendir. Hatta daha eğitimli hale geldikçe, ikinci elden bize ulaşan inançların sayısı da artar. Sadece duyusal veya teorik olarak gerekçelendirebildiği önermelere inanan bir kişi, dünya hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyor demektir; tabii eğer kendi cehaleti tarafından çabucak öldürülmezse. Çok yüksek bir yerden düşmenin sağlığınıza zararlı olduğunu nereden biliyorsunuz? Bu şekilde gerçekleşen bir ölüme tanık olmadığınız sürece, bu inancı başka insanların otoritelerinin ışığında benimsersiniz.[31] Bunda herhangi bir sakınca yoktur. Yaşam epistemolojik anlamda yalnız geçirilemeyecek kadar kısa, dünya da o derece karmaşıktır. Yabancıların nezaketine değilse de bilgisine ve doğruluğuna ihtiyacımız vardır.

Fakat bu durum ne bütün otoritelerin geçerli olduğu, ne de en iyi otoritelerin her zaman güvenilir olacağı anlamına gelir. İyi iddialar kadar kötüleri, hatasız gözlemler kadar hatalı olanları da mevcuttur ve her birimiz dünya hakkında belli bir inancı benimsemenin akılcı olup olmayacağı konusundaki son kararı veren kişi olmak zorunda kalırız. Şu bilgi kaynaklarını ele alalım:

> 1. Akşam haberlerindeki sunucu Colorado eyaletinde büyük bir yangın çıktığını söylüyor. Kırk bin hektarlık arazi yanmış durumda ve yangın da hala kontrol altına alınabilmiş değil.
>
> 2. Biyologlar eşeyli üremenin moleküler temelinin DNA olduğunu söylüyor. Hepimiz kalıtım yoluyla ebeveynlerimizin DNA'sına ait unsurlar aldığımız için onlara benziyoruz. Hepimizin kolları ve bacakları var çünkü DNA onları üreten proteinleri gelişimimizin erken aşamalarında kodluyor.

> 3. Papa İsa'nın bakire bir kadından doğduğunu ve öldükten sonra da bedenen tekrar canlandığını söylüyor. O'nun evreni 6 günde yaratmış olan Tanrı'nın oğlu olduğunu belirtiyor. Buna inanırsan öldükten sonra cennete gidersin; inanmazsan sonsuza kadar acı çekeceğin yer olan cehenneme gidersin.

Bu iddialar arasındaki fark nedir? Buradaki "uzman görüşler", neden aynı düzeyde saygıyı hak etmez? Şimdiye kadar yaptığımız tahlillerin ışığında 1 ve 2 numaranın otoritesini onaylayıp, 3 numarayı yok saymak çok zor olmasa gerek.*1. Önerme:* Colorado'daki yangınla ilgili haberi neden ikna edici buluyoruz? Düzmece olabilir. Ama alevlerle kaplı yamaçlara ve aşağıya yangın önleyici madde atan uçaklara ait televizyon görüntülerine ne demeli? Belki de bir yangın vardır ama başka bir eyalettedir. Belki de aslında yanan yer Texas'tadır. Bu tür olasılıkları göz önünde bulundurmak akılcı bir yaklaşım olur mu? Hayır. Peki, neden? İşte, "sağduyu" kavramı bu noktada devreye girer. İnsan aklına dair bildiklerimiz, diğer insanlarla geniş çaplı iş birliğimizin başarısı ve hepimizin haberlere duyduğu güven düzeyi göz önünde bulundurulunca; saygın bir televizyon kuruluşundaki yüksek maaşlı bir sunucunun böylesi bir aldatmacayı kurgulamış olması veya binlerce itfaiyeci, muhabir ve dehşete düşmüş konut sahibinin Texas ile Colorado'yu birbiriyle karıştırmış olması pek muhtemel değildir. Sağduyu içeren bu tür yargıların oluşumunda dünyadaki çeşitli süreçler arasındaki nedensel ilişkilere bakış açımız, farklı neticelerin olasılığı ve sözlerini dikkate aldığımız kişilerin çıkarları (veya mevcut örnekte çıkarları olmayışı) rol oynar. Profesyonel bir haber spikerinin Colorado'daki yangın hakkında yalan söylemesi ona ne kazandırabilir? Burada ayrıntılara girmenin gereği yok; eğer akşam haberlerini sunan kişi Colorado'da yangın çıktığını söylüyor ve sonra da yanan ağaçların görüntülerini yayınlıyorsa, Colorado'da gerçekten de bir yangın çıktığına oldukça emin olabiliriz.

2. Önerme: Peki, ya bilimin "doğruları"? Onlar da doğru mudur? Bilimsel teorilerin doğası gereği içerdiği geçicilik konusunda çok fazla yazılıp çizilmiştir. Karl Popper bir teorinin doğru olduğunu asla kanıtlayamayacağımızı; sadece yanlış olduğunu kanıtlama konusunda başarısız olabileceğimizi söylemiştir.[32] Thomas Kuhn bilimsel teorilerin her kuşakta toptan revizyona uğradığını ve dolayısıyla da gerçeklerle tek noktada buluşmadıklarını söylemiştir.[33] Mevcut kuramlarımızdan

hangisinin yarın yanlış sayılacağını tahmin etmemiz mümkün değildir; o halde onlara ne kadar güvenebiliriz? Bu tür görüşleri savunan birçok dikkatsiz kişi bilimin de tıpkı diğerleri gibi sıradan bir beşeri söylem alanı olduğu ve dolayısıyla da dünyaya dair gerçeklerle bağlantısı bakımından edebiyat veya din gibi alanlardan farklı olmadığı sonucuna varmıştır. Her "doğru", kapanın elinde kalmaktadır.

Fakat bütün söylem alanları aynı dayanaklara sahip değildir; bunun en basit nedeni de bütün söylem alanlarının zaten aynı dayanaklara (veya herhangi bir dayanağa) *ihtiyaç duymuyor* oluşudur. Bilim dünyaya ilişkin savlarımızın doğru olduğunu (veya en azından yanlış olmadığını) kanıtlama çabalarımızdan en ciddisi olduğu için bilimdir. [34] Bunu bir kuram kapsamındaki gözlem ve deneyler yoluyla yaparız. Belli bir bilimsel kuramın hatalı olabileceğini söylemek, o kurama ait her ayrıntının yanlış olduğu veya başka bir kuramın doğruluk bakımından onunla aynı olasılık düzeyinde bulunduğu anlamına gelmez. DNA'nın genetik kalıtımın temel yapı taşı *olmama* ihtimali nedir? Eğer öyle değilse, Doğa Ana'nın gerçekten de çok fazla açıklama yapması gerekecek demektir. Genotip ile fenotip arasındaki sağlam ilişkiyi (ve belirli genetik mutasyonların tekrarlanabilir etkilerini) ortaya koyan 50 yıllık deney sonuçlarını açıklamalıdır. Kalıtıma dair öne sürülecek ve moleküler biyolojinin mevcut savlarını hükümsüz kılacak her açıklama, şu anda bu savları destekleyen dağlarca veriyi de izah edebilmelidir. Günün birinde, DNA'nın kalıtımla *hiçbir ilgisi bulunmadığını keşfetme* ihtimalimiz nedir? Buna rahatlıkla "sıfır" diyebiliriz.3. *Önerme*: Papa'nın otoritesine güvenebilir miyiz? Milyonlarca Katoliğin güvendiği açık. Hatta öyle ki, Papa'nın inanç ve ahlak konusunda *yanılmaz* olduğu kabul ediliyor. Katoliklerin Papa'nın hakkında konuştuğu her konuya hâkim olduğuna inanmakla *hata yaptığını* gerçekten de söyleyebilir miyiz? Kesinlikle söyleyebiliriz.

Hiçbir kanıtın Papa'nın çoğu temel inancını doğrulamaya yetmeyeceğini biliyoruz. Yirminci yüzyılda yaşayan birisi İsa'nın gerçekten de bakire bir kadından doğduğunu nasıl bilebilir? Galile'li bir kadının cinsel geçmişiyle ilgili gerekli (üstelik de insan biyolojisine dair iyi bilinen verilerle taban tabana çelişen) verileri mistik veya başka türden olsun, hangi muhakeme süreci sunuyor olabilir? Bir zaman makinesi bile bize bu konuda yardımcı olamaz; tabi eğer Meryem'i İsa'ya gebe olduğu varsayılan aylar boyunca, yirmi dört saat, gözümüzü ayırmadan izlemeye niyetli değilsek.

Hayali deneyimler özünde tarihsel verileri cevaplamakta asla yeterli olamazlar. Diyelim ki Papa tıpkı Da Vinci'nin tablosundan fırlamış haliyle rüyasında İsa'yı gördü. Rüyasındaki İsa'nın gerçek İsa'ya *benzediğini* söyleyebilecek konumda bile olmazdı. Ne kadar çok rüya ve hayal görmüş olursa olsun, Papa'nın yanılmazlığı tarihsel İsa'nın gerçekten Tanrı'nın Oğlu olup olmadığı, bakire bir kadından doğup doğmadığı veya ölüleri diriltip diriltemediği gibi meseleler bir yana; onun gerçekten sakallı olup olmadığı hakkında bile yargıda bulunabilecek düzeye ulaşamaz. Bunlar ruhani deneyimlerin ispatlayabileceği türden önermeler değildir. Papa'nın hayallerine veya kendi hayallerimize güvenip inanacağımız bir senaryo hayal edebiliriz elbette. Eğer İsa bir anda ortaya çıkıp, "Vatikan Kütüphanesi'nde tam tamına otuz yedi bin iki yüz yirmi altı tane kitap var" deseydi ve de bu konuda haklı olsaydı, dünyanın durumuna ilişkin söyleyecek sözü bulunan birisiyle en azından *diyalog halinde olduğumuzu* hissedebilirdik. Papa'nın gördüğü hayalden yeterli sayıda kanıtlanabilir söylem ayıklayabilseydik, İsa'nın gelecekte ortaya atacağı iddiaları da ciddiye almaya başlardık. Bütün mesele, bu otoritenin böylesi otoritelerin oluşabileceği tek yöntem ile ortaya çıkacak olmasıdır; dünyaya ilişkin, sonrasında gözlemlerle de desteklenebilen iddialarda bulunabilmesidir. 3 numaralı önerme söz konusu olduğunda, Papa'nın İncil'den başka dayanağı olmadığı açıktır. Derlendiği tarihlerde geçerli sayılan kanıt kriterleri düşünüldüğünde, bu belge onun inançlarını doğrulamak için yeterli değildir.PEKİ, ya göklere çıkarılan dini inanç özgürlüğüne ne demeli? Bunun da basına ve biyolojiye inanma özgürlüğümüzden farkı yoktur; medyanın bir yangın haberi kurgulayarak komplo hazırladığına veya moleküler biyolojinin sonunda hepten yanlış çıkabilecek bir kuram olduğuna inanan herkes, ahmak sayılma özgürlüğünü kullanıyor demektir. Dinsel mantıksızlık söylevlerimizde daha da büyük bir iz bırakıyor olmalıdır; ne de olsa, dünyada yaşanan silahlı çatışmaların hala en temel sebeplerinden birisidir. Büyük olasılıkla henüz siz bu paragrafın sonuna bile gelmeden, başka birilerinin Tanrıyla ilgili inançları yüzünden bir insan daha ölecektir. Belki de artık, hemcinslerimizin kendi dini inançlarını sürdürmek için daha iyi gerekçeler sunmalarını talep etmemizin zamanı gelmiştir; tabi eğer buna herhangi bir gerekçe bulunabilirse.Eşcinsel rahip ve rahibeleri, meydanlarda kol ve bacak kesme cezasına sıcak bakmayan Müslüman din adamlarını, her Pazar düzenli olarak kiliseye gidip de İncil'i bir kez olsun baştan sona okumamış olan kişi-

leri ve modernite ürünü bunlara benzer utangaç aykırılıkları bir kenara bırakıp, bu kutsal kitaplarımızın gerçekten neler içerdiğini özgürce konuşmaya başlamamız gerekiyor. Bu kitapların ve insanlık tarihinin yakından incelenmesi, bütün dehşet verici zulüm eylemlerinin bu kitapların sayfalarına başvurularak aklanabileceğini, hatta emredilebileceğini gösterir. Tanrı'nın lütfu için birbirimizi düpedüz öldürmekten, ancak bugüne kadar kutsallığından hiç kuşku duyulmamış ifadelerin üzerinden akrobatik hareketlerle atlayıp sakınarak kurtulabiliriz. Bertrand Russell'ın şu gözlemi çok doğrudur:Eskiden Meksika ve Peru'daki İspanyollar Yerli çocuklarını önce vaftiz edip, hemen ardından da beyinlerini yere saçarlardı. Böylece bu çocukların Cennet'e gitmesini temin etmiş oluyorlardı. Hiçbir geleneksel Hıristiyan bu eylemi kınayacak mantıklı bir sebep bulamamışken, günümüzde yaşayanların neredeyse tümü bu olayı kınar. Kişisel ölümsüzlük doktrininin Hıristiyanlara has biçiminin, ahlak üzerinde saymakla bitmeyecek kadar çok yıkıcı etkisi olmuştur. . . .[35]

İnançları sayesinde başka insanların iyiliği için olağanüstü özverilerde bulunan milyonlarca insan olduğu doğrudur. Dünyanın henüz gelişmekte olan ülkelerinde yaşayan fakir insanlara Hıristiyan misyonerler tarafından yapılan yardımlar, dini görüşlerin hem güzel hem de yapılması gerekli olan eylemlere yol açabildiğini göstermektedir. Fakat özverili davranmak için dinlerin sunduğundan çok daha iyi gerekçeler bulunabilir. İnancın birçok insanı iyi işler yapmaya teşvik ediyor olması, inancın kendisinin iyilik için elzem (veya hatta iyi) bir teşvik aracı olduğunu göstermez. Bir insan evrenin doğasıyla ilgili birtakım olağanüstü fikirlere inanmadan da kendi yaşamı pahasına başkalarını kurtarabilir. Buna karşılık, bugüne kadar işlenmiş olan en korkunç insanlık suçları, gerekçelendirilmemiş inançlardan kaynaklanmıştır. Bu neredeyse herkesin bildiği bir gerçektir. Soykırım eylemleri, çoğu zaman faillerinin akılcılığını yansıtmaz; barışçıl insanları ayrım yapmaksızın öldürmenin hiçbir *iyi* sebebi olamaz. Bu tür suçlar seküler nitelikli de olsalar, toplumdaki herkesin her söylenene inanması nedeniyle işlenebilmiştir. Stalin ve Mao tarafından öldürülen milyonlarca insanı ele alalım: Bu tiranlar akılcılığı destekler gibi görünmüş olsalar da, komünizm bir siyasi rejimden fazlasıydı.[36] Baskı ve korkudan meydana gelen düzeneğinin altında, uğruna nesiller boyu birçok insanın katledildiği katı bir ideoloji yatıyordu. Sahip oldukları inançlar bu dünyanın ötesindeki doğaüstü diyarlara uzanmadığı halde, hem kült

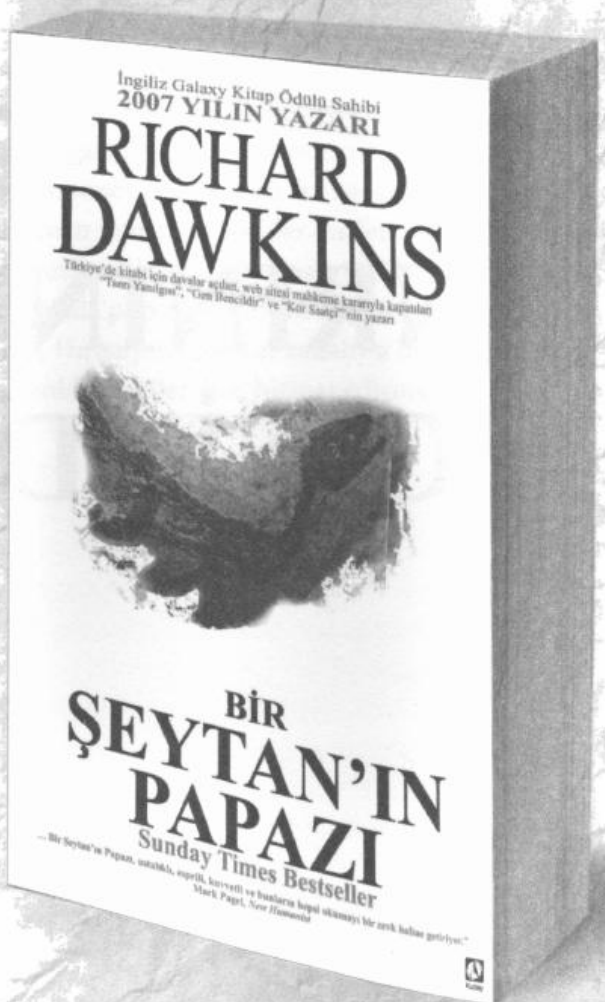
hem de akıl karşıtıydı. Bunun için (Mendel ve Darwin'in "kapitalist" biyolojisine karşıt olarak gösterilen) Lysenko'nun "sosyalist" biyolojisine yönelik dogmatik biçimde benimseyici tutumu örnek verebiliriz. Bu yaklaşım, yirminci yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği ve Çin'de on milyonlarca kişinin kıtlık nedeniyle ölümüne zemin hazırlamıştır. Bir sonraki bölümde, inanç tarihinin en karanlık iki olayını yani Engizisyon Mahkemelerini ve Yahudi Soykırımını inceleyeceğiz. Vaka incelemesi olarak ilkini seçtim çünkü tarihin başka hiçbir döneminde bu kadar çok sayıda sıradan insanın Tanrıyla ilgili kişisel inançları yüzünden böylesine dengesizleştiği görülmemiştir; aklın ve mantığın çöküşü hiç bu kadar tam ve sonuçları da hiç bu kadar vahim olmamıştır. Soykırım ise çoğu zaman tamamen seküler bir fenomen olarak nitelendirildiği için konumuzla alakalıdır. Oysa işin aslı böyle değildir. Kül fırınlarındaki her tuğlada payı bulunan (ve bugün de büyümekte olan) Yahudi düşmanlığı, Hıristiyan teolojisi kanalıyla bize ulaşır. Fark etmiş olsun veya olmasınlar; Naziler dine hizmet ediyordu.

BÖLÜM 3

TANRININ GÖLGESİNDE

Sunday Times Bestseller

... Bir Şeytan'ın Papazı, ustalıklı, kuvvetli ve bunların hepsi okumayı bir zevk haline getiriyor
Mark Pagel, *New Humanist*

BİR ŞEYTANIN PAPAZI

"Bilimsel prensipler diyarına zevk uyandıran bir seyahat ... parlak bir şekilde sunulmuş ve kutlanmış."
Kirkus Reviews

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=DEVIL

HERHANGİ bir uyarı olmaksızın yakalandınız ve hakimin karşısına çıkarıldınız. Bir fırtına yaratıp, köyün ekinlerinin telef olmasına mı neden oldunuz? Komşunuza nazar değdirip ölümüne mi sebep oldunuz? Komünyon ayininde sunulan şarap ve ekmeğin İsa'nın eti ve kanı olduğundan şüphe mi duydunuz? Kısa bir süre sonra, bu tip sorulara verilebilecek cevapların sizi aklayamayacağını öğreneceksiniz.

Sizi suçlayanların adları size söylenmeyecek. Ama aslında kim olduklarının çok da önemi yok, zira bu saatten sonra size yaptıkları suçlamaları geri alsalar bile, onlar da yalancı şahitlik nedeniyle cezalandırılacaklar. Bu arada, size yönelik yaptıkları ilk suçlamaları da hala geçerliğini koruyor olacak. Adalet mekanizması, inanç ile öylesine yağlanmış olacak ki, bu karar değişikliğinin sonuca hiç bir etkisi olmayacak.

Ama bir şekilde farklı seçeneklere sahipsiniz yine de: suçunuzu itiraf edebilir ve suç ortaklarınızın adını verebilirsiniz. Evet, mutlaka suç ortaklarınız olmalı. Sizin suçlarınıza ortak olacak başkalarını da işin içine karıştırmadıkça hiç bir suç itirafınız kabul edilmeyecek. Belki de siz ve seçeceğiniz üç suç ortağınız gerçekten de yaban tavşanına dönüştünüz ve şeytanla ahbaplık ettiniz. Ayaklarınızı ezmek için imal edilmiş demir botların görüntüsü hafızanızı tazelemeye yardım etmiş gibi görünüyor. Evet, Friedrich, Arthur ve Otto da sizin gibi büyücü. Peki ya karıları? Onların hepsi de cadı.

Şimdi, suçunuzun ciddiyeti ile orantılı olarak cezalandırılma zamanınız geldi: Kırbaçlanma, Kutsal Topraklar'a yapılan hac ziyareti veya daha büyük ihtimalle uzun süreli, muhtemelen ömür boyu sürecek bir hapis cezası. «Suç ortaklarınız» da yakında işkenceye tabi tutulacak.

Bir diğer seçeneğiniz de masum olduğunuzu söylemek, ki gerçek olan da genelde budur (ne de olsa bir insanın fırtınaya neden olabilmesi oldukça nadir rastlanan bir durumdur). Buna karşılık olarak, zindancılarınız sizi kazığa bağlayıp yakmadan önce, bir insanın şahit olabileceği en korkunç ızdıraplarla tanıştıracaklar. Aylar hatta yıllar boyu zifiri karanlıkta hapis tutulabilirsiniz, defalarca dövülüp aç bırakılabilirsiniz veya tahta sıraların üzerine başınız bir yöne, bacaklarınız bir yöne çekilecek şekilde bağlanabilirsiniz. El ve ayak parmaklarınız işkence aletleriyle burulabilir, ya da ağzınıza, makatınıza ya da vajinanıza sokulan armut biçimle bir mengene ile, daha fazla acı çekmenizin mümkün olamayacağı işkencelere maruz kalabilirsiniz. Kollarınızı gövdenizin arkasına çekip, bir sopaya tutturulmuş halde sizi tavana asabilir ve ayaklarınıza ağırlık bağlayabilirler ve omuzlarınızı yerlerinden çıkarabilirler. Bu işkenceye *squassation*[1] da ekleyebilirler, ki bu, çoğu zaman ölümünüze neden olarak sizi kazığa bağlanarak acı çekmekten kurtarabilir.

Eğer, yargısal işkencenin aklınızın alamayacağı kadar acımasız bir seviyeye geldiği İspanya'da yaşayacak kadar şanssızsanız, kendinizi (üzerinde boynunuzla bacaklarınızı sabitlemeye yarayan dikenleri olan tamamen demirden yapılmış bir sandalye olan) "İspanyol sandalyesine" oturtulmuş bulabilirsiniz. Ruhunuzun kurtulmasına yardımcı olabilmek amacıyla, çıplak ayaklarınızın altına, içinde yanan kömürler bulunan bir mangal yerleştirilir ki ayaklarınız yavaş yavaş kızartılabilsin. Ancak, sapkınlığın lekesi kolay çıkmayacağından, ayaklarınızın altına tekrar tekrar erimiş hayvan yağı sürülecek ki, çabuk yanmasınlar. Ya da bir tahta sıraya bağlanırsınız ve göbeğinize içi fare dolu demir bir kazan ters çevrilip koyulur. Demir kazana yeterince ısı uygulandığında, içindeki fareler dışarı çıkmaya çalışırken göbeğinizde ısırarak tüneller açacaklardır.[2]

Can havliyle suçunuzu itiraf etmeye, işkencecilerinize gerçekten de bir sapkın, bir kafir, bir büyücü, ya da cadı olduğunuzu söylemeye karar verirseniz, bu itirafınız hakim karşısında da tekrarlatılacak: bu sırada, yaptığınız itirafı işkence altındayken verdiğinizi söylemeye yeltenirseniz, bu durum sizin ya işkencecilere geri gönderilmenize ya da doğrudan kazığa götürülmenize neden olacak. Eğer, günahlarınızı itiraf ederseniz, ebedi ruhunuzun akibeti hakkında sınırsız endişe duyan bu merhametli ve eğitimli adamlar, sizi kazığa bağlayıp yakmadan önce boğarak öldürmek nezaketini gösterecekler.[3]

Ortaçağ Kilisesi, Kutsal Kitap'ta yer alan, recm cezasından, insanları canlı canlı yakmaya dek uzanan çeşitli önerilerin, sapkınlığı ortadan kaldırmak için fazlasıyla yeterli olduğunu fark etmişti.[4] Eski Ahit'i herhangi bir yorum olmaksızın, kelimesi kelimesine okursanız, yalnızca sapkınları öldürmeye izin verdiğini değil, bunu emrettiğini görürsünüz.

Sonradan sonraya, bu kutsal görevi yerine getirmesi ve hatta bunu yalnızca Kilise'nin otoritesiyle gerçekleştirmesi için bir güruh bulmanın hiç de zor olmadığı görüldü; çünkü o dönemde İncil'in herhangi bir Avrupa diline çevrilmesi hala ölüm cezasını gerektiren bir suçtu. [5] Aslına bakılırsa, metin, on altıncı yüzyıla kadar sıradan insanların erişimine uygun hale gelmeyecekti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yasanın Tekrarı, her engizisyoncunun listesinin en başta gelen metniydi; çünkü inançlı olanlara, farklı tanrıları benimseyen herkesi, hatta kendi ailelerinin üyelerini bile, açık açık öldürmelerini buyuruyordu. Bu belgenin yazarı, yalnızca birkaç ölümlünün tamamen yürürlüğe koyabildiği totaliteryanizm için bir deha örneği sergileyerek, bu tür dini cinayetlerde yer alamayacak kadar hassas bünyelere sahip kişilerin de öldürülmesini talep etmektedir (Yasanın Tekrarı 17:12-13).[6] Kutsal metinlerde Engizisyon için hiçbir gerekçe bulunamayacağını düşünenlerin, bu görüşlerini açıklığa kavuşturmak için İncil'e başvurmaları yeterlidir:

> Tanrınız RAB'bin yaşamanız için size vereceği kentlerin birinde, içinizden kötü kişiler çıktığını ve, "Haydi, bilmediğiniz başka ilahlara tapalım" diyerek kentlerinde yaşayan halkı saptırdıklarını duyarsanız, araştıracak, inceleyecek, iyice soruşturacaksınız. Duyduklarınız gerçekse ve bu iğrenç olayın aranızda yapıldığı kanıtlanırsa, o kentte yaşayanları kesinlikle kılıçtan geçireceksiniz. Kenti yok edip orada yaşayan bütün halkı ve hayvanları kılıçtan geçireceksiniz. Yağmalanan malların tümünü toplayıp meydanın ortasına yığın. Kenti ve malları Tanrınız RAB'be tümüyle yakmalık sunu olarak yakın. Kent sonsuza dek yıkıntı halinde bırakılacak. Yeniden onarılmayacak.
>
> Yasanın Tekrarı 13:12-16

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden. Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Apaçık ortada olan sebeplerden dolayı, kilise, nihai hükmü görmezden gelmeyi tercih etmektedir: yani kafirlerin mallarını ve mülklerini yakıp yıkmayı.

İsa, Eski Ahit'teki yasaların harfi harfine yerine getirilmesini talep etmenin yanında, kafirlerin ve inançsızların öldürülmesi konusunda, Yuhanna 15:6'da, daha ileri iyileştirmeler yapmıştır: "Eğer bir kişi benim yasalarıma uymazsa, bir dal gibi koparılır ve kurur; başka insanlar da onları toplar, ateşe atar ve yakar." İsa'yı mecazi olarak yorumlayıp yorumlamamak ise, elbette, kişiye kalmıştır. Ancak bu metnin sorunu, (aslına uygun olanlar da dahil) birçok yorumlamasının, inanç savunusunda canavarlıkları aklamak için kullanılabilmesidir.

Engizisyon Mahkemeleri resmi olarak 1184 yılında, Papa 3. Lucius'un himayesinde, popüler Katharizm hareketini ezmek için kurulmuştur. Katharlar (Yun. "saf, temiz olanlar" anlamına gelen *katharoi* sözcüğünden türemiştir), maddi dünyanın Şeytan tarafından yaratıldığını ve bu yüzden de kötülüğün ta kendisi olduğunu öne süren Maniheizmden ayrılarak (Mani'nin kendisinin de Zerdüşt rahiplerin emriyle MS 276'da canlı canlı derisi yüzülmüştür) kendi dallarını oluşturmuştur. Katharlar da kendi içlerinde, fedakar *perfecti*ler ve onlara tapan ve ruhani sınıftan olmayan *credente*ler ("inananlar") olarak ikiye ayrılmıştır. *Perfecti*ler et, yumurta, peynir veya yağ yemez, günlerce oruç tutar, katı bir şekilde bakir kalır ve tüm bireysel varlıklarından feragat ederlerdi. *Perfecti*lerin yaşamı öylesine çetindi ki, çoğu *credente*, yalnızca güvenli bir şekilde ölüm döşeklerine yattıklarında onların rütbesine katılır, böylece de diledikleri gibi yaşadıktan sonra, yine de Tanrıya kutsallık içinde giderdi. Bu zorlu doktrine, kiliseninkini kullanarak boşuna bir savaş yürütmeye çalışmış olan Aziz Bernard, bu başarısızlığın sebeplerini şöyle açıklamıştır: "(Katharlar) konusunda ise, her şey ayıplanacak bir şeydir... ve söylediklerini, yaptıklarıyla kanıtlarlar. Bu kafirlerin ahlakına değinecek olursak da, kimseyi aldatmazlar, kimseye baskı uygulamazlar, kimseye vurmazlar; yanakları oruç tutmaktan solmuştur... elleri rızıkları için çalışmaktadır."[8]

Aslına bakılırsa, bu insanlarda, dünyanın yaratılışıyla ilgili belirli alışılmadık inançlara olan bağlılıkları dışında bir sorun yoktur. Ama sapkınlık, sapkınlıktır. İncil'in, Tanrının mutlak sözünü barındırdığına inanan her kişi, bu insanların neden öldürülmesi gerektiğini de anlayacaktır.

Engizisyon, başta bazı nazik adımlar atmıştır (itiraf almak için işkence kullanımı, 1215 yılındaki Dördüncü Lateran Konsülü'ne kadar

"resmen" onaylanmamıştır), ama yetkilerin genişletilmesi için iki gelişme planlanmıştır. İlki, 1199'da, Papa 3. Innocent'ın suçlu bir kafirin tüm mal varlığının kiliseye bağışlanmasını emrettiğinde gelmiştir; sonrasında da kilise, bu mal varlığını yerel yetkililer ve kafiri suçlayan kişilerle, açık yürekliliklerine birer ödül olarak paylaşmıştır. İkincisi ise Dominisyen tarikatının yükselişidir.[9] Aziz Dominic'in kendisi, o günün bütün iyi Katoliklerinin vardığı yargıyı göstererek, Katharlara şöyle seslenmiştir: "Yıllardır sizleri, kibarlıkla, vaaz vererek, dua ederek ve ağlayarak boşu boşuna uyardım. Ama benim ülkemdeki bir atasözünde de dendiği gibi, 'kutsamanın bir işe yaramadığı yerde, yumruklar da iş görür'. Bizler, ne yazık ki milletleri ve krallıkları bu diyara karşı silahlandıracak olan siz prenslere ve piskoposlara karşı ayaklanıyoruz."[10] Azizlik, birçok farklı tatta ortaya çıkıyor gibi görünmektedir. Dominic'in dilenci rahiplerden oluşan kutsal tarikatının kurulmasıyla, Engizisyon, çalışmalarına canla başla başlamaya hazır hale gelmiştir. O zamanın genel barbarlığı bizi tarihsel açıklamaların korkusuna alıştırmasın diye, Engizisyon'un faillerinin (işkenceciler, muhbirler ve bunların bu eylemlerini emredenler,) herhangi bir seviyedeki din alimleri olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Bunlar, Tanrının adamlarıydı: papalar, piskoposlar, rahipler ve vaizler. Bu adamlar, yaptıklarıyla değilse de sözleriyle, yaşamlarını, Yeni Ahit'te gördüğümüz haliyle, hastaları iyileştiren ve ilk taşı günahsız olanların atmasını buyuran haliyle İsa'ya adamış adamlardı:

> 1234 yılında, Aziz Dominic'in azizlik mertebesine yükselmesi Toulouse'ta nihayet ilan edilmişti ve Piskopos Raymond du Fauga da, yakınlarda bir evde yaşayan ve ateşler içinde yanan yaşlı bir kadına bir Kathar ritüelinin uygulanacağını duyduğunda, öğle yemeği için ellerini yıkıyordu. Piskopos aceleyle kadının yanına vardı ve kendisinin bir dost olduğu konusunda onu ikna etti; sonrasında da kadını inançları üzerinde bir sorguya çekti ve onu bir kafir olmakla itham etti. Bundan dönmesini istedi. Kadın bunu yapmayı reddetti. Bunun üzerine, Piskopos, kadının yatağını açıklık bir alana taşıttı ve kadın burada yakıldı. "Piskopos, rahipler ve onların eşlikçileri bu işin tamamlandığını gördükten sonra," diye yazdı Kardeş Guillaume, "manastırın yemekhanesine geri döndüler ve Kutsanmış

> Dominic'le Tanrıya şükranlarını sunarak, kendileri için hazırlanmış olanları keyif içinde yediler."[11]

Kilise'nin, İsa'nın komşularımızı sevmekle veya diğer yanağımızı dönmekle ilgili ana mesajlarını bir cinayet ve yağma doktrinine nasıl dönüştürdüğü sorusu, can sıkıcı bir gizem barındırıyor gibi görünmektedir; ama aslında gizem falan yoktur. İncil'in heterojenliğinden ve çeşit çeşit bağdaşmaz hedefleri gerekçelendirebilmesini sağlayan kendisiyle doğrudan doğruya çelişmesinden[12] ayrı olarak, asıl suçlunun inancın kendisi olduğu barizdir. Bir insan, ihtiyacı olan tek şeyin, herhangi bir kanıt olmaksızın, bir ifadenin (inançsızların cehenneme gideceği veya Yahudilerin yeni doğmuş bebeklerin kanını içtiği gibi) doğruluğuna inanması olduğunu düşündüğünde, bu insan her şeyi yapabilecek bir hale gelir.

Engizisyon'a istikrarlı bir şüpheli ve suç yargıları akışı sağlayan yeniliklerle birlikte, olması gerektiği gibi, onun kötü şöhretine sebep olan uygulamalar, Mahkeme'nin, zanlılardan itiraf almak için işkenceye başvurması, tanıkları ifade vermeye zorlaması ve kafirleri, bir günah işlerken onunla işbirliği yapanların isimlerini vermeye ikna etmesidir. Bu davranışın mazereti, doğrudan, insanların yasalarını çiğneyenler için uygun olan işkencenin Tanrının yasalarını çiğneyenler için hayli hayli uygun olduğu sonucuna varan Aziz Augustine'den gelmiştir.[13] Ortaçağ Hıristiyanları tarafından da uygulanan adli işkence, bu insanların inancının yalnızca nihai, çılgınca bir yansımasıdır. *Hakikatlerin* böylesi manyakça bir yöntemle ortaya çıkarılacağını herhangi bir insanın düşünmüş olması bile kendi içinde bir mucizedir. 1764'te Voltaire'in de yazdığı gibi, "Burada ilahi bir şey var; çünkü insanların bu boyunduruğu sabırla taşımış olmasını akıl almıyor."[14]

Bunlarla çağdaş bir İspanyol otodafesi (kafirlerin, sıklıkla yakılarak, idam edildiği halka açık törenler), resmi tamamlamızı sağlayacaktır. İspanyol Engizisyonu, kafirleri idam etmeye 1834 yılına kadar son vermemiştir (son otodafe, 1850'da Meksika'da gerçekleştirilmiştir) ve bu da, Charles Darwin'in *Beagle*'la yelken açtığı ve Michael Faraday'in elektrikle manyetizm arasındaki ilişkiyi keşfettiği zamanlara denk düşmektedir.

> Sonrasında ise mahkumlar, derhal, idam yeri olan ve yakılacakların sayısı kadar kazıkların dikili olduğu Riberia'ya

taşınır. Kötüler ve fena yola sapanlar, önce boğulur ve sonra da yakılır; inançlılar onların kazıklarına birer merdiven dikerler ve Cizvitler, kiliseyle barışmaları için onları birkaç kez tekrarlayarak uyardıktan sonra, onları sonsuz işkence çekecekleri yere götürmek için bekleyen zebanilere teslim ederler. Bunun üzerine, büyük bir haykırış ve feryat yükselir: "Alazlayın köpeklerin sakallarını!". Uzun sopalara bağlanmış ve saldırgan alevlerle tutuşmuş karaçalı demetleri, kazıktakilerin sakallarını tutuşturur; yüzleri yana yana kapkara olana dek, çevreleyen kalabalığın en gürültülü, neşe dolu alkışları sarar etrafı. Son olarak da, üzerinde kurbanların zincirli olduğu kazığın dibindeki karaçalılar ateşe verilir; kurbanlar öylesine yüksekte oturuyorlardır ki, alevler oturdukları oturağı nadiren aşar ve kurbanlar yanmaz, kızarırlar. Bu içler acısı görüntüye ve kurbanların edebildikleri kadar, "Tanrı aşkına merhamet!" diye feryat etmelerine rağmen, bu görüntü, tüm çağlarda ve her cinsiyetten insan için bir eğlence ve hoşnutluk kaynağı olmuştur.[15]

Protestan reformcular, çeşitli konularda Roma'yla aralarındaki bağı kestiğinde, onların insan kardeşlerine karşı davranışları, bunlardan daha az rezil olmamıştır. Halka açık idamlar, her zamankinden daha popüler hale gelmiştir: kafirler hala küle dönüştürülmekte, alimler küstahça mantık gösterilerinde bulunduklarından işkenceye uğrayıp öldürülmekte, zina edenler ise tereddüt edilmeksizin katledilmekteydi.[16] Tüm bunlardan çıkarılacak temel ders, Will Durant tarafından güzelce özetlenmiştir: "Hoşgörüsüzlük, güçlü bir inancın en doğal sonucudur; hoşgörü, ancak inanç kesinliğini yitirdiğinde ortaya çıkar; kesinlik, ölümcüldür."[17]

Burada kafa karıştıracak pek bir şey yoktur. Kaderinde sonsuza dek yanmak olan insanları yakmak, sevdiklerinizi aynı kaderden kurtarmak için ödenmesi gereken küçük bir bedeldir. Açık bir şekilde görülmektedir ki, aksi halde mantıklı insanların mantıksız inançların içeriği tarafından güdülenebileceği inanç ve mantığın nikahsız birlikteliği, toplumu, en yüksek seviyede kafa karışıklığı ve iki yüzlülük ve aşağıda bekleyen engizisyoncu işkencelerle, kaygan bir zemine yerleştirmektedir.

CADI VE YAHUDİ

Tarihsel olarak, kilise tarafından hedef tahtasına oturtulup da haklarında konuşulmayı hak eden iki grup vardır. Cadılar bu bağlamda özel bir ilgiyi hak etmektedir; çünkü, cadılar ortaçağ Avrupası'nda herhangi bir birlik kurmadıklarından, onlara yapılan zulmün başlaması için sıradışı seviyelerde bir bönlük gerekmiştir. Pagan muhalifler cadılar meclisi toplamamış, gizlice buluşup, Şeytan'la nişanlanıp, kendilerini grup seks ve yamyamlığın hazzına bırakmamış ve komşularına, ekinlere ve büyükbaş hayvanlara büyü yapmamıştır. Görünüşe göre, bu tür düşünceler, folklörün, canlı düşlerin ve büsbütün geyik muhabbetlerinin birer ürünüdür ve en dehşet verici işkencelerle elde edilmiş itiraflarla doğrulanmıştır. Anti-semitizmin burada yer almasının sebebi ise hem uğradığı adaletsizliğin boyutu hem de bariz biçimde teolojik kökleridir. Hıristiyan öğretisinin bakış açısından, Yahudiler, alelade kafirlerden bile daha kötüdür; onlar, İsa Mesih'in kutsallığını apaçık biçimde tanımayan kafirlerdir.

Tüm Hıristiyanlık aleminde, cadılara ve Yahudilere vurulan damgalar ilginç benzerlikler gösterse de (iki grup da sıklıkla Hıristiyan bebekleri öldürüp onların kanlarını içmek şeklinde şen şakrak ve pek imkansız bir suçla itham edilmiştir[18]), durumları birbirinden oldukça farklıdır. Cadılar, çok büyük bir olasılıkla, hiçbir zaman var olmamıştır ve üç yüz yıl süren eziyet sonucunda bu ithamla öldürülenlerin sayısı 40.000, belki de 50.000'dir[19]; Yahudiler ise binlerce yıl boyunca Hıristiyanlarla yan yana yaşamış, onların dinine babalık yapmıştır ve Yeniden Diriliş inancından daha sağlam olmayan sebeplerden ötürü, M.S. ilk yüzyıllardan itibaren cinai bir hoşgörüsüzlüğe maruz kalmıştır.

Cadı avlarına dair anlatılanlar, bunların, birçok açıdan, Engizisyon tarihi boyunca kafirlere uygulanan ve çok daha yaygın olan eziyetleri andırdığını göstermektedir: yalnızca suçlamalar temelinde tutuklanma, itiraf almak için işkence, suç ortaklarının isimleri verilene kadar itirafların kabul edilmemesi, alevlerde ağır ağır ölmek ve yeni suçlananların yakalanması. Şu anekdot, örnekseldir:

> 1595 yılında, Köstence yakınlarındaki bir köyde yaşayan ve yurttaşların bir bayram günü eğlenceleri izlediği bir et-

> kinliğe davet edilmediği için sinirlenen yaşlı bir kadının kendi kendine bir şeyler mırıldandığı, sonrasında da bir tepedeki tarlaların arasından geçerek gözden kaybolduğu duyuldu. Bundan iki saat kadar sonra gök gürültülü bir fırtına çıktı ve dansçıları iliklerine kadar ıslatıp, ekinlere de kayda değer bir zarar verdi. Önceden de cadılık yaptığından şüphelenilen bu kadın yakalandı, tutuklandı ve bir deliğe şarap doldurup bu şarabı karıştırarak fırtınayı yaratmakla suçlandı. Kadın, itiraf edene kadar işkenceye uğradı; sonraki akşam da canlı canlı yakıldı.[20]

Köylülerin, komşularına karşı ayaklanmasına sebep olacak şekilde üst üste gelmiş birçok etken hakkında genelleme yapmak zor olsa da, cadıların varlığına dair inancın, bu olgunun temel şartı olduğu ortadadır. Ama insanların inandığı şey, tam olarak neydi? Görünüşe göre, komşularının iblisle seks yaptığına, geceleri bir süpürgenin üzerine oraya buraya uçtuğuna, kediye veya yaban tavşanına dönüştüğüne ve insan eti yediğine inanıyorlardı. Daha da önemlisi, kara büyüye, yani gizemli yollarla başkalarına zarar verilebileceğine tamamen inanıyorlardı. Görünüşe göre, ortaçağ Hıristiyanları, kısa ve zorlu bir yaşam süresince bir insanın başına gelebilecek tüm felaketler arasında, özellikle bir komşularının, kendilerine büyü yapmak suretiyle, sağlıklarını ve iyi talihlerini bozacağından endişelenmiştir. Böyle bir fikri, bu fikrin ortaya çıkardığı fantastik zulüm gösterileriyle birlikte yok edebilecek tek şey, ancak bilimin ilerleyişi olabilirdi. Hastalık yapıcı mikrop teorisinin, hastalıkların sebeplerine dair batıl inançların birçoğunu tarihe gömerek ortaya çıkışının ancak 19. yüzyılın ortalarında gerçekleştiğini hatırlamalıyız.

Bu tür gizemci inançlar, ilkel ve sihir-zihinli atalarımızdan bize kalan birer mirastır. Örneğin, şevkli yamyamlar olan Yeni Gineli Fore halkı, bunun yanında, büyücülük yaptığından şüphelenilen insanlara karşı da korkunç bir intikam dayatmaktaydı:

> Halk toplantılarına katılmanın yanında, Fore erkekleri, büyücü olduğuna inandıkları insanları avlıyor ve kısas olarak öldürüyordu. Avcılar, büyücülere karşı, *tukabu* adı verilen özel bir saldırı şekli uyguluyordu: böbreklerini çıkarıyorlar, cinsel organlarını eziyorlar ve kasık kemiklerini taş balta-

> larla parçaladıktan sonra, dişlerini boyunlarına geçiriyorlar, nefes borularını koparıyorlar ve kanlarının akması için bambu kıymıklarını damarlarına batırıyorlardı.[21]

Bu eylemlerin her birinin birer metafizik öneme sahip olduğuna şüphe yoktur. Görünüşe göre, bu davranışlar, en azından 1960'lara kadar Fore insanları arasında oldukça sıradan olmuştur. Burada, insan cehaletinin korkunç komedisinin kendini gösterdiği nadir anlardan biri vardır: Fore insanları yalnızca, aralarındaki büyücüler yüzünden değil kendi ölülerinin beden ve beyinlerini yeme şeklindeki dini töreleri yüzünden bir *kuru* (ölümcül bir süngersi beyin enfeksiyonu) salgınına maruz kalmıştır.[22]

Ortaçağ ve Rönesans boyunca, hastalıkların iblisler ve kara büyü sebebiyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Çelimsiz, yaşlı kadınların güçlü kuvvetli adamları öldürdüğüne ve adamların atlarının boynunu kırdığına (işkence altında itiraf edilen eylemler) dair anlatılar mevcuttur ve görünüşe göre, az sayıda insan bu tür suçlamaları mantıksız bulmuştur. Zanlılara yapılan acımasız işkenceler bile sapkın bir mantığa oturtulmuştur: zanlının merhamet için yakarışlarına rağmen, inanılan şey, şeytanın, zanlının vücudunu acıya karşı hissiz kılmış olduğudur. Yani yüzyıllar boyunca olan şey, çirkin, yaşlı, dul veya akıl hastası olmaktan birazcık daha suçlu olan insanların imkansız suçlarla yargılanması ve sonuç olarak Tanrı adına katledilmesidir.

Yaklaşık dört yüz yıl sonra, birkaç din adamı durumun çılgınlığını takdir etmeye başlamıştır. Frederick Spee'nin epifanisini düşünelim: "İşkence, Almanya'mızı cadılarla ve adı duyulmamış şeytanlıklarla dolduruyor; ve yalnızca Almanya'yı değil, buna kalkışan her milleti... Eğer hepimiz cadı olduğumuzu itiraf etmemişsek, bu, her birimizin işkenceye uğramamış olmasındandır."[23] Ama Spee, bu mantıklı kanıya, şüpheci bir arkadaşı, Brunswick dükü tarafından cadı olduğundan şüphelenilen bir kadına onun huzurunda ustaca işkence etmesi ve kadını sorgulaması sonucunda varmıştır. Bu zavallı kadın, Brocken Tepesi'nde[1] Spee'nin kendisinin bir kurda, bir keçiye ve daha başka hayvanlara dönüşüşüne ve orada toplanan cadılardan doğan kurbağa başlı, örümcek bacaklı sayısız çocuğa babalık edişine şahit olduğu şeklinde ifade vermiştir. Bir arkadaşının kendisine eşlik edişi ve kendi masumiyetinden emin oluşuyla elbette şanslı olan Spee, cadı mahkemelerin-

1 Brocken Tepesi: Kuzey Almanya'daki Harz Dağları'nın, Ortaçağ'da cadıların toplanma yeri olduğuna inanılan, en yüksek noktası. *–çev.n.*

deki adaletsizlikleri detaylarıyla inceleyen *Dikkatli Suçbilimi (Cautio Criminalis - 1631)* isimli kitabı üzerinde çalışmaya koyulmuştur.[24]

Ancak Bertrand Russell, bütün mantıklı insanların Spee kadar talihli olmadığını gözlemlemiştir:

> İşkenceler en üst seviyelere ulaşmışken bile, kimi cesur akılcılar, fırtınalara, dolulara, kasırgalara ve yıldırımlara gerçekten de kadınların entrikalarının sebep olup olmadığından şüphe etme cesaretini göstermiştir. Bu insanlara da hiçbir merhamet gösterilmemiştir. Böylelikle, on altıncı yüzyılın sonlarına doğru, Treves Üniversitesi'nin rektörü ve Seçim Mahkemesi Baş Yargıcı olan Flade, sayısız cadıyı mahkum ettikten sonra, kadınların verdiği ifadelerin belki de işkenceden kurtulma isteğinden kaynaklandığını düşünmeye başlamış, bu da bu yönde yargılara varmakta isteksizlik göstermesine sebep olmuştur. Sonrasında, kendisini Şeytan'a satmakla suçlanmış ve başkalarının uğramasına sebep olduğu o işkencelere kendisi de maruz kalmıştır. Tıpkı onlar gibi, Flade de suçunu itiraf etmiş ve 1589'da boğulduktan sonra yakılmıştır.[25]

1718 yılında (İngiltere çiçek aşısıyla tanıştırılırken ve İngiliz matematikçi Brook Taylor cebirde düzeltmeler yaparken), cadı avı çılgınlığının hala kudretli bir toplumsal güç olduğunu görmekteyiz. Charles Mackay, Caithness'tan (Kuzey İskoçya) bir olay nakleder:

> Sersem bir adam olan William Montgomery isimli bir marangozun, kedilere karşı amansız bir nefreti vardı ve kader bu ya, kediler de kızgınlık dönemlerini geçirmek için genellikle bu adamın arka bahçesini seçerdi. Bu belanın neden komşularına değil de kendisine musallat olduğunu düşünerek uzunca bir süre kafa patlattı. Nihayet, kendisine eziyet edenlerin kediler değil de cadılar olduğu şeklinde dahiyane bir sonuca vardı. Kendisinin bu fikri ise bahsi geçen kedilerin kendi aralarında insan sesiyle konuşmasına sıklıkla şahit olduğu üzerine yemin eden hizmetçi kız tarafından destekleniyordu. Bahtsız tekirler kendisinin bahçesinde bir kez daha toplandığında, yiğit marangoz da tetik-

> te bekliyordu. Bir balta, bir kama ve bir palayla silahlanıp, kedilerin arasına fırlayıverdi. Kedilerden birini baltasıyla sırtından, ikincisini kalçasından, üçüncüsünü de bacağından yaraladı; ama hiçbirini ele geçiremedi. Birkaç gün sonra, mahallede iki tane yaşlı kadın öldü; ve söylenene göre, kadınların cesetleri gömülmeye hazırlanırken, birinin sırtında diğerinin de kalçasında yakın zamanda açılmış yara izlerine rastlanmıştı. Marangoz ve hizmetçisi, bunların o kediler olduğuna ikna olmuştu; tüm ülke de aynı hikayeyi bir ağızdan anlatmaya başladı. Herkes, bunu doğrulayan bir kanıt için gözlerini açmıştı; böyle bir kanıt da yakında ortaya çıktı. Yetmişlerinin sonunda sefil, yaşlı bir yaratık olan Nancy Gilbert, yatağında, bacağı kırık olarak bulundu. Bir cadı olabilecek kadar çirkin olduğundan, bu kadının da marangozun elinden zor kurtulan kedilerden biri olduğu iddia edildi. Sonrasında ise, toplumdaki şüpheler hakkında bilgi sahibi olan adam, kedilerden birine palasının sırtıyla vurduğunu oldukça net bir şekilde hatırladığını ve bunun da kedinin bacağını kırmış olabileceğini iddia etti. Nancy derhal yatağından sürüklenerek çıkarıldı ve hapse atıldı. İşkence başlamadan evvel, bacağını nasıl kırdığını oldukça doğal ve anlaşılır biçimde açıkladı; ama bu açıklama kimseyi tatmin etmedi. İşkencecinin profesyonel ikna çalışmaları sonuç verdi ve kadın bambaşka bir hikaye anlatmaya başladı; kendisi elbette ki bir cadıydı ve belirtilen gece Montgomery tarafından yaralanmıştı; ayrıca yakın zamanda ölmüş olan iki yaşlı kadın da, söylediği diğer isimlerle birlikte, birer cadıydı. Bu zavallı yaratık, evinden ayrı kaldığı ve onca işkenceye uğradığı için öylesine acı çekti ki, hapishanedeki ikinci gününde öldü.[26]

Tekrar etmek gerekirse, belirli inançların dudak uçuklatan sonuçlarını gözlemlemenin yanında, bu cadı avcılarının şüphelerini doğrulama girişimlerinde buldukları mantıklı yolları da bir kenara yazmamız gerekmektedir. Gözle görülür öneme sahip bağlantılar aramışlardır: *herhangi* bir kadın işe yaramazdı; onlara, bir kedide bulunan yaranın benzerine sahip bir kadın gerekiyordu. Bir kez yaşlı kadınların kedilere dönüşebildiği önermesini kabul ederseniz, geriye kalan hemen hemen her şey *bilim* olacaktır.

Kilise, işkence kullanımını, Papa 7. Pius'un 1816'da yaptığı gafa kadar kınamamıştır.

ANTİ SEMİTİZM[27], kilise doktrinine, payandanın Gotik katedrallere dahil olduğu kadar dahildir ve Yahudilerin kanı bu korkunç gerçeğe M.S. ilk yüzyıllardan itibaren tanıklık etmiştir. Tıpkı Engizisyon tarihi gibi, antisemitizmin tarihine de bu kitap bağlamında yeterince değinilemeyecektir. Ne kadar kısa sürerse sürsün, bu konuyu açmamın sebebi, Yahudilere karşı gösterilen mantıksız nefretin, bizim zamanımızda en ciddi biçimde hissedilen bir dizi etkiye yol açmış olmasıdır. Antisemitizm, hem Hıristiyanlığa hem de İslam'a içkindir; iki gelenek de Yahudileri, Tanrının ilk vahiylerini doğru düzgün işleyememiş beceriksizler olarak görmektedir. Hıristiyanlar bunun yanında Yahudilerin İsa'yı öldürmüş olduğuna ve ondan sonra hayatlarına Yahudi olarak devam etmelerinin de İsa'nın mesihlik mertebesini sapkınca inkar etmek anlamına geldiğine inanmaktadır. Yahudi, Hıristiyan veya Müslüman inancı fark etmeksizin, bağlam ne olursa olsun, Yahudi nefreti, bir inanç ürünü olarak kalmaktadır.

Çağdaş Müslüman antisemitizmi, bunu, büyük oranda Hıristiyan muadiline borçludur. Yahudilerle ilgili birçok komplo teorisinin kaynağı ve bir Rus antisemitizm kalpazanlığı olan *Siyon Liderlerin Protokolleri*, şu anda Arap dünyasında güvenilir bir metin olarak görülmektedir.[28] Son zamanlarda, Kahire'deki ana akım gazetelerden biri olan *El-Ekber*'de yayımlanan bir yazı, Müslümanların uyguladığı antisemitizmin, günümüzde, Beyaz Saray'daki Gül Bahçesi'nde yapılacak herhangi bir el sıkışmanın düzeltemeyeceği ölçüde derinleştiğini göstermektedir: "Yeryüzündeki en azılı suçlulara karşı Filistinliler adına önceden intikam alan Hitler sayesinde (ruhu şad olsun) ... yine de kendisinden bir şikayetimiz var: aldığı intikam yeterli değildi."[29] Bu yazı, Müslümanların alkollü içki içebildiği, sinemaya gittiği, oryantal dans izleyebildiği ve hükümetin köktenciliği baskıladığı, [birzamanlar] ılımlı Kahire'de yazılmıştır. Görünüşe göre, İslam dünyasında Yahudi nefreti hala sıcaktır.

Yahudilerin çağlar boyunca artan ve Soykırım'la da doruğa ulaşan acılarının vehameti, onların bu sıkıntıları kendi kendilerinin başına açtığı şeklindeki herhangi bir iddiayı değerlendirmeyi imkansız kılmaktadır. Ancak bu, biraz da sığ bir anlamla, doğrudur. Kilisenin yükselişinin öncesinde, Yahudiler, kendi dini kültürlerinin ayrıklığı ve sözde üstünlüğü yüzünden (yani kendi mantıksız, ayrılıkçı inançları

yüzünden) diğer toplumlarla kaynaşmayı reddettikleri için, bir şüphe ve zaman zaman da işkence öznesi haline gelmişlerdir. Her ne kadar birçok inançta "seçilmiş halk" dogması ima edilmiş olsa da, Yahudilikte, antik dünyada hiç görülmeyen bir şekilde belirgin tutulmuştur. Çok tanrılı dinler arasında, sonradan gelen Yahudilerin tek tanrıcılığı sindirilememiştir. Yahudilerin bir halk olarak açık bir biçimde şeytanlaştırılması, Hıristiyan kilisesinin çılgınca işler yapmasını gerektirmiş olmasına rağmen, Yahudi ideolojisi hoşgörüsüzlük için günümüze kadar gelebilen bir günah keçisi olarak kalmıştır. Bu inanç sistemi, teolojik bir doğa halinde hayatta kalmaya en az uygun sistemlerden biri gibi görünmektedir. Hıristiyanlık da İslam da Eski Ahit'in kutsallığını benimsemiş ve kendi inançlarına kolayca uyarlamıştır. İslam; İbrahim, Musa ve İsa'yı, Muhammed'in müjdecileri olarak onurlandırmaktadır. Hinduizm, çok sayıdaki koluyla, gördüğü neredeyse her şeyi kucaklamaktadır (örneğin birçok Hindu, İsa'yı, Vishnu'nun bir avatarı olarak görmektedir). Yahudilik, kendini, dinmek bilmeyen hatalarla sarılmış halde bulmaktadır. Bu yüzden, bunca hizipçi ateşi kendine çekmesi pek de şaşılacak bir şey değildir. Yahudiler, dindar oldukları kadar, Tanrıyla benzersiz bir anlaşma yapmış kişiler olduklarına da inanırlar. Bunun sonucu olarak da, son iki bin yılı, onları kendilerinden farklı gören insanlarla geçirmiş ve doğal olarak kendilerini farklı hissetmişlerdir. Yahudilik de doğası gereği her din kadar ayrılıkçı, gerçekçiliğinde her din kadar saçma ve modernliğin uygarlaşan içgörüsüyle her din kadar anlaşmazlık içindedir. Anlaşmazlıklarla dolu bir coğrafyada "inanç özgürlüklerini" uygulamakta olan Yahudi yerleşimciler, şu anda Orta Doğu'da barışın önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Eğer biri İsrail-Filistin çatışmasını alevlendirecek olursa, Yahudiler, İslam ve Batı arasındaki savaşın doğrudan sebebi olacaktır.[30]

BİRİNCİ yüzyıldaki Hıristiyanların sorunu basitti: onlar İsa'yı Mesih (Yun. *christos*) olarak gören bir Yahudi mezhebine mensuplarken, birçok dindaşları buna inanmıyordu. İsa, elbette ki bir Yahudiydi; annesi de Yahudi bir kadındı. Havarilerinin her biri de Yahudiydi. İsa'nın Yahudilerin arasında, kendisini, Yahudiliğin gerekliliklerini yerine getiren ve muhtemelen Roma'ya Yahudi egemenliğinin geri gelmesi için çabalayan bir Yahudiden başka bir şey olarak gördüğüne dair herhangi bir kanıt da yoktur. Birçok yazarın da gözlemlediği gibi, İbrani kehanetlerinin, İsa'nın zamanına denk gelen birçok kolu, Hıristiyanlığın esaslarını yazanların özürlerine ve sıklıkla da acınası bilginliklerine ihanet etmiştir.

Örneğin, İsa'nın yaşamının Eski Ahit'e uymasını sağlayan Luka ve Matta'nın yazarları, İşaya 7:14'ün Yunan yorumuna gönderme yaparak, Meryem'in bakire (Yunancada *parthenos* olarak geçen *Başak burcu*nun İngilizcedeki karşılığı *virgin*dir; *virgin* ise Türkçede hem *Başak burcu* hem de *bakire* anlamına gelmektedir) olarak gebe kaldığı konusunda ısrar etmiştir. Meryem'in bakireliğine meraklı olanlar için ne yazık ki, İbranicedeki (*parthenos* sözcüğünün yanlış bir çeviri örneği olduğu) *alma* sözcüğü, bekarete herhangi bir imada bulunmadan, yalnızca "genç kadın" anlamına gelen bir sözcüktür. Hıristiyanların bakireden doğum dogması ve kilisenin seks konusundaki gerginliği, kesinlikle İbraniceden yapılan yanlış bir tercümeden ibarettir.[31]

Bakireden doğum öğretisine vurulan bir başka darbe de diğer yazarlar olan Markus ve Yuhanna'nın bu konuda hiçbir şey bilmemesidir; ne var ki, ikisi de İsa'nın gayrimeşruluğu konusunda yaşıyor gibi görünmektedir.[32] Görünüşe göre, Pavlus, İsa'nın Yusuf ve Meryem'in oğlu olduğunu düşünmektedir. Kendisi, İsa'nın doğumuna ilişkin, Meryem'in bekareti hakkında hiçbir yorumda bulunmadan, "Kan yoluyla Davut'un tohumundan doğma" (Romalılar 1:3 – Yusuf'un onun babası olduğu anlamında) ve "bir kadından doğma" (Galatyalılar 4:4 – İsa'nın gerçekten insan olduğu anlamında) şeklinde atıfta bulunmuştur.[33]

Meryem'in bekareti, her zaman için Tanrının sekse karşı tutumuna dair fikir verici olmuştur: seks, Adem'den sonraki nesillere vasiyet olunan ilk günahın aktarıldığı mekanizma olarak, doğası gereği günahtır. Görünüşe göre, Batı uygarlığının iki bin yıl boyunca kutsal seks nevrozundan çekmesinin tek sebebi, Matta ve Luka'nın yazarlarının İbranice bilmemesidir. İsa ve havarilerinin gerçek takipçileri olan Yahudilere göre, bakireden doğum, kendilerine yapılan zulüm için daimi bir gerekçe olarak sunulmuştur; çünkü bu durum, İsa'nın ilahiliği adına sunulan başlıca "kanıtlardan" biridir.

İsa'nın yaşamını Eski Ahit'e uydurma girişimleriyle birlikte, Yeni Ahit'teki mucizeler üzerine yapılan vurgunun, ilk Hıristiyanların kendilerini, ne kadar tereddütlü olursa olsun, inançlarının *mantıklı* görünmesini sağlamaya adadıklarını ortaya çıkardığını belirtmek gerekmektedir. Herhangi bir mucizenin bariz önemi ve kehanetin yaygın bir biçimde kabul edilişi düşünüldüğünde, bu sözde yaşanmış olayların İsa'nın ilahiliğine birer kanıt olduğunu düşünmek, mantıklı gelmiş olmalıdır. Augustine de kendi payına, çıkıp bunu doğrudan söylemiştir: "Mucizeler olmasaydı, Hıristiyan olmayacaktım!" Bin yıl sonra, Blaise

Pascal (matematik dehası, filozof ve fizikçi), İsa'nın kehaneti tasdik edişinden öylesine etkilenmiştir ki, kısa ömrünün son dönemlerini Hıristiyan öğretisini savunmaya adayarak şöyle yazmıştır:

> İsa yoluyla, Tanrıyı biliyoruz. Tanrıyı bildiğini ve onun varlığını İsa olmadan kanıtlayabildiğini iddia edenlerin ellerindeki kanıtlar hiçbir işe yaramaz. Ama İsa'yı kanıtlamak için, bizim elimizde kehanetler, yani somut ve elle tutulur kanıtlar vardır. Yaşananlarla da yerine getirilmiş ve doğruluğu kanıtlanmış olan bu kehanetler, bu gerçeklerin kesin, İsa'nın da ilahi olduğunu kanıtlar niteliktedir.[34]

"Somut ve elle tutulur" mu? Böylesine hünerli bir zihnin bu tür bir dogmanın gölgesinde çalışmış olması, herhalde o çağın en büyük tuhaflıklarından biri olmuştur.[35] Bugün bile, Yeni Ahit'teki kehanetin görünüşte tasdiklenmesi, İsa'yı mesih olarak kabul etmenin ana sebebi olarak sunulmaktadır. "İnanç sıçraması", gerçekten de bir kurgudur. Hiçbir Hıristiyan, hatta birinci yüzyıldaki Hıristiyanlar bile buna güvenmeye razı olmamıştır.

TANRI İsrail'le anlaşmasını yapmış ve Oğlunu bir Yahudi kılığında dünyaya göndermişken, ilk Hıristiyanlar da giderek putperestleşmekte ve öğreti yayıldıkça, yeni vaftiz olanlar, Yahudilerin İsa'nın mesihliğini inkar edişini eksiksiz bir şeytanlık olarak görmekteydi. Bu hizipçi dünya görüşü, Pavlus'un zamanında da halihazırda kök salmıştı:

> Çünkü ey kardeşler, siz Yahudiye'de bulunan Mesih İsa'daki kilise topluluklarına uyanlar oldunuz; çünkü onlar da Yahudilerden çektikleri gibi, siz de yurttaşlarınızdan aynı şeyleri çektiniz; O Yahudiler ki, hem Rab İsa'yı ve hem de kendi peygamberlerini öldürdüler; bizi de zulmederek kovdular; ve Allah'ı hoşnut etmiyorlar; ve bütün insanlara karşıdırlar; Her zaman kendi günahlarını doldurmak üzere, kurtulsunlar diye Yahudi olmayanlarla (Gentile'lerle) konuşmaktan bizi engelliyorlar; ama onların üzerine son derece gazap gelmiştir.
>
> SELANİKLİLER 2:14-16

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Yahudilerin şeytan gibi gösterilmesi durumuna, Yuhanna İncili'nde de rastlanmaktadır:

İsa onlara [Yahudilere] şöyle dedi: "Eğer babanız Allah olsaydı, beni severdiniz. Ben Allah'tan geldim. Beni dünyaya Allah gönderdi, ben kendiliğimden gelmedim. Ne dediğimi anlamıyorsunuz, çünkü öğrettiklerimi dinlemiyorsunuz. Siz asıl babanız olan İblis'in isteğini yerine getirirsiniz. İblis başlangıçtan beri bir katildir. O Allah'ın hakikatine karşıdır. Onda hakiki olan hiç bir şey yoktur çünkü o yalan söylemeyi sever. O yalanın babasıdır. Size hakikati söylüyorum. Siz hâlâ bana inanmıyorsunuz.

Yuhanna 8:41-45

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

M.S. 70'te Tapınak'ın yıkılmasıyla, Hıristiyanlar (putperesti ve Yahudisiyle), Roma lejyonlarının, Tanrının cezasını İsa'ya ihanet edenlere paylaştırdığını düşünerek, kehanetin yerine getirilişine tanıklık ettiklerini düşünmüştür. Çok geçmeden, antisemitizm muzaffer bir kendini beğenmişlik kazanmış; Hıristiyanlığın M.S. 312'de devlet dini mertebesine yükselmesi ve İmparator Konstantin'in din değiştirmesiyle birlikte, Hıristiyanlar, dünyadaki Yahudiliğin itibarsızlaştırılmasını düzenlemeye ve bunun keyfini çıkarmaya açık açık başlamıştır.[36] Yahudilere önceden verilmiş olan birçok vatandaşlık hakkını hükümsüz kılan yasalar yapılmıştır. Yahudiler ordudan ve yüksek memurluktan men edilmiş ve din propagandası yapmaları ve Hıristiyan kadınlarla cinsel ilişkiye girmeleri (iki durumda da idam cezasıyla karşılaşmak suretiyle) yasaklanmıştır. Altıncı yüzyılda yazılan Jüstinyen Kanunları, Mishnah'ı (Yahudilerin sözlü yasalarının uygulanmasını) yasadışı hale getirerek ve Diriliş'le Kıyamet'e inançsızlığı idam cezasına çarptırılacak bir suç yaparak, Yahudilerin yasal statüsünün boş ve hükümsüz olduğunu ilan etmiştir.[37] Halihazırda bir hizipçi olan Augustine, Yahudilere boyun eğdirildiğinde bayram etmiş, onların kaderinin, kutsal metinlerin gerçekliğine ve Hıristiyanların kurtuluşuna tanıklık ederek dünyada dolaşmak olduğu bilgisinden de özel bir keyif almıştır. Nihayetinde, Yahudilerin acı çekmesi ve köleliği, İsa'nın Mesihliğinin kanıtıdır.[38]

Tıpkı cadılarda olduğu gibi, Avrupa'daki Yahudiler de inanılmaz suçlarla itham edilmiştir. Bunların arasında en yaygın olanı ise, Yahudilerin çeşitli ritüellerinde kullanmak amacıyla (genellikle yeni doğmuş) Hıristiyanların kanına ihtiyaç duyduğu inancından doğmuş olan, "kan ritüeli" olarak bilinen suçtur. Ortaçağ boyunca, Yahudiler, düzenli olarak Hıristiyan çocukları öldürmekle suçlanmış ve bu suça karşılık layıkıyla aşağılanmıştır. Kadın ve erkek fark etmeksizin tüm Yahudilerin adet kanaması yaşadığı ve stoklarını yenilemek için Hıristiyan kanına ihtiyaç duyduğu oldukça iyi bilinmekteydi. Aynı zamanda, İsa'yı öldürmelerinin cezası olarak korkunç hemoroidlere ve iltihaplı yaralara sahiplerdi; ve "masum" Pontius Pilate'ın[1] karşısındaki o beklenmedik övünçlerine cevap olarak da (Matta 27:25), "O'nun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!" Yahudilerin, bu hakaretler karşısında bir teselli olarak Hıristiyan kanına başvurmuş olması hiç de şaşırtıcı gelmemelidir. Hıristiyan kanının, aynı zamanda, bir parşömene damlatıp yumruk yapılmış ellerinin arasında sıkıştırmak için ona sahip olacak kadar talihli Yahudi kadınların doğum sancısına iyi geldiği de söylemektedir. Aynı şekilde, Yahudilerin kör olarak doğduğu ve gözlerine sürülen Hıristiyan kanının onlara görme yetisi kazandırdığı da oldukça yaygın bir bilgidir. Yahudi çocuklar, sıklıkla, parmakları alınlarına yapışmış halde doğardı ve bu endişe verici hareketi çocuğa zarar vermeden bertaraf etmenin tek yolu da bir Hıristiyanın kanıydı.

Bir kez doğduğu zaman, bir Yahudinin Hıristiyan kanına duyduğu arzu zar zor giderilebilirdi. Sünnet töreni sırasında, kutsal yağın (Hıristiyanlara has bir madde olan, *crissam*) yerini Hıristiyan kanı almıştır; ve her iki cinsiyetten Yahudi çocuklar da sonraki hayatlarında, (yolu kesilip bir çukurdan boğazlanan) zavallı, dindar bir adamın kanını cinsel organlarına sürmüş ve üreyebilir hale gelmişlerdir. Ortaçağ Hıristiyanları, Yahudilerin, allıktan aşk iksirine kadar ve hatta cüzzama karşı korunma amaçlı olarak, birçok durumda onların kanlarını kullandığına inanmaktaydı. Tüm bu olanlar göz önüne alındığında, Yahudilerin, büyüklerinin daha sonra düğün ziyafetlerinde kullanması için, tüm çağlar boyunca "borularla ve kamışlarla" Hıristiyan çocukların kanını emmeye düşkün olduğundan kim şüphe duyabilir ki? Son olarak, tüm temellerini kapsayacak bir zihinle, Yahudiler, ölmekte olan kardeşlerini (yeni vaftiz edilip, hemen sonrasında boğulmuş) masum Hıristiyan bir bebeğin kanına bulamış ve bu sırada da, "Eğer peygamberler tara-

1 MS 26 - 36 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye eyaletinin valisi. *-çev.n.*

fından müjdelenen Mesih geldiyse ve o, İsa'ysa, bu masum kan seni sonsuza dek korusun!" demişlerdir.[39]

Kan iftirası, devasa kavram yanılgılarının üzerinde yalpalamaktadır; en çok da o dönemlerde yaygın biçimde kabul edilen, insan vücudunun çeşitli bileşenlerinin sihirli ve tedavi edici özellikleri olduğu düşüncesi üzerinde. Bu durum, cadılara da yöneltilen benzer suçlamaları, örneğin insan yağından yapılan mumların çevresini aydınlatırken onu taşıyan insanı görünmez kıldığı gibi inançların kabullenilişini anlaşılır kılmaktadır.[40] İnsan merak ediyor; acaba bu mucizevi dalavere araçları demode olmadan önce, kaç hırsız, elinde pis kokulu bir mumla, komşusunun antresinde ganimet arayışındayken yakalanmıştır?

Ama büsbütün gotik saçmalığa göre hiçbir şey, dindar Hıristiyanları yüzyıllar boyunca tasalandıran bir ceza olan ortaçağın "*kutsal ekmeğe saygısızlık*" endişesini geçemez. Din değiştirmeye zorlama öğretisi, resmi olarak 1215'teki (engizisyoncuların işkence kullanımını onaylayan ve Yahudilerin sivil veya askeri kariyerlere atanmasını yasaklayan) Dördüncü Lateran Konsülü'nde kabul edilmiş, kısa süre sonra da Hıristiyan (bugünkü Katolik) inancının en önemli ögesi haline gelmiştir. (*The Profession of Faith of the Roman Catholic Church*'teki ilgili kısım, 2. bölümde alıntılanmıştır.) O andan itibaren, cemaatin ev sahibinin, ekmek ve şarap töreninde İsa Mesih'in canlı bedenine dönüşmüş olması, bu dünyaya dair inkar edilemez bir gerçektir. Bu inanılmaz dogma, tekrarlar üzerine kurulu bir şekilde, herkesi memnun etmek için ortaya çıktıktan sonra, Hıristiyanlar, bu canlı ekmeklerin, Yahudilerin ve kafirlerin ellerinde her türlü kötü muameleye ve hatta fiziksel işkenceye maruz kalmasından endişelenmiştir. (İnsan merak ediyor; İsa'nın bedenini *yemek*, neden ona işkence etmekle aynı şey değildir.) Yahudilerin, bedeninin savunmasız krakerler biçiminde erişilebilir olduğunu bile bile, Tanrının Oğlu'na zarar verme arayışında olduklarından şüphe duyulabilir mi? Tarihsel veriler, bu hayali suça dair *tek bir* imaya cevap olarak, yaklaşık üç bin Yahudinin katledildiğini götermektedir. Kutsal ekmeğe saygısızlık suçu, tüm Avrupa'da yüzyıllar boyunca cezalandırılmıştır.[41]

Seküler antisemitizmin ortaya çıkışı, bu teolojik emirler altındaki işkencelerin tarihinin dışındadır. Alman Nazizmi veya Rus sosyalizmi gibi, açık biçimde Hıristiyanlık karşıtı olan hareketler bile, kilisenin öğretisel hoşgörüsüzlüğünü miras almış ve kanunlaştırmıştır. Hayret verici bir şekilde, kan iftirası kadar gerçek dışı fikirler, İslam dünyasında da geniş çapta inanan bularak, bugün de bizlerle birlikteliğini sürdürmektedir.

YAHUDİ SOYKIRIMI

> Hepimizin içindeki Nasyonal Sosyalizm, sorgusuz sadakate, bireysel durumlarda sebep aramayan Führer'e teslimiyete, onun emirlerinin sessizce icra edilmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bizler, Führer'in, Alman tarihini şekillendirmek için daha yüksek bir çağrıya itaat ettiğine inanıyoruz. Bu inanç hiçbir şekilde eleştirilemez.
>
> *RUDOLF HESS, HAZİRAN 1934'TEKİ BİR KONUŞMASINDA*[43]

Nazizm, Almanya'daki yükselişi sırasında "sorgusuz sadakat" yolunda çok şeye ihtiyaç duymaktaydı. Hitler'e duyulan aşağılık (ve *dini*) sadakatin ötesinde, Soykırım, insanların birçok mantıksız şeyi kabul etmesinden ortaya çıkmıştır.

> Heinrich Himmler, SS askerlerinin, kahvaltıda pırasa yiyip maden suyu içmesi gerektiğini düşünüyordu. İnsanların telepati yoluyla itirafta bulunabileceğini düşünüyordu. Kral Arthur ve yuvarlak masanın izinden giderek, yemek masasında yalnızca on iki kişiye izin veriyordu. Ari ırktakilerin, diğer ırklar gibi maymunlardan ve şebeklerden evrilmediğine, dünyaya, zamanın başlangıcından beri buzun içinde muhafaza edildikleri gökyüzünden indiklerine inanıyordu. Görevi bu kozmik buz teorisini kanıtlamak olan bir meteoroloji birimi kurmuştu. Aynı zamanda, kendisinin, I. Heinrich'in reenkarnasyonu olduğunu düşünüyordu. Himmler'inki, uç bir durumdu: fazlasıyla deli bir insanın sergileyeceği bir görüntüydü. Fakat Himmler'in karakteristiklerinden birisi toplumda çok yaygın paylaşılıyordu: zihni gelişmeye teşvik edilmemişti. Bilgilerle ve görüşlerle dolup taşmıştı ve hiçbir eleştirel güce maruz kalmamıştı.[44]

İnsan, her totaliter teşebbüsün kalbinde, kötü bir biçimde tasarlanmış, ama saçma sapan bir ölüm makinesinin dişlileri gibi kaçınılmaz olarak çalışan, tuhaf dogmalar görebilmektedir. Elbette ki Nazizm, çeşitli ekonomik ve siyasi etkenlerden evrilmiştir, ama bu etkenlerin bir araya getirilişi, Alman halkının ırksal saflık ve üstünlüğe beslediği inanç sayesinde gerçekleşmiştir. Irk meselesinin bu cazibesinin esas yüzünde, bütün kirli bileşenlerin (yani eşcinsellerin, sakatların, Çingenelerin ve hepsinden de çok, Yahudilerin) vatanlarına karşı bir tehdit oluşturduğuna dair bir kesinlik yatmaktadır. Ayrıca, her ne kadar Almanya'da Yahudilere duyulan nefret kendisini baskın olarak seküler bir biçimde göstermiş olsa da, aslında doğrudan ortaçağ Hıristiyanlığından miras alınmıştır. Yüzyıllar boyunca, dindar Almanlar, Yahudileri kafirlerin en kötü türü olarak görmüş ve tüm toplumsal sorunları, onların inançlılar arasındaki süregiden varlığına yormuştur. Daniel Goldhagen, Almanların, bir "ırk" ve bir "millet" olarak Yahudilere dair algısının izlerini takip etmiş, bu takip de, bu antik Hıristiyan kininin bariz biçimde milliyetçi formülasyonunda zirve yapmıştır.[45] Elbette, Yahudilerin *dini* olarak şeytanlaştırılması da aynı şekilde çağdaş bir olgudur. (Tabii, Vatikan da 1914 yılında, kendi gazetelerinde kan iftirasını hala sürdürmekteydi).[46] İronik bir biçimde, Yahudilere duyulan nefret on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki özgürlük hareketlerine dek ırksal bir eğilim kazanmadığından, tam da Yahudilerin ezelden beri Almanya'da (veya başka bir yerde) (gettolara hapsedilerek ve vatandaşlık haklarından mahrum bırakılarak) kötü muamelelere maruz kaldığı gerçeği, modern, seküler bir antisemitizm kolunu ortaya çıkarmıştır. Yahudilerin Alman toplumuna bütün imtiyazlar ve vatandaşlıkla birlikte katılması için çaba gösteren, kendinden menkul "Yahudi dostları" bile, Yahudilerin, Alman ırkıyla sürdürdüğü ilişkiler yoluyla ıslah edilip saflaştırılabileceği varsayımıyla hareket etmiştir.[47] Yani Almanya'daki liberal hoşgörü de sıklıkla en az onların muhafazakar rakipleri kadar antisemitik olabilmekteydi; çünkü muhafazakarlardan ayrıldıkları tek nokta, Yahudilerin de ahlaki bir yenilenme kabiliyetlerinin olduğuna inanmalarıydı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, liberal deneyim Yahudileri Alman hoşgörüsünün el değmemiş çözücüsünde eritmekte başarısız olduktan sonra, bir zamanların "Yahudi dostları", aralarındaki bu yabancılara, kendilerinden daha az idealist olan çağdaşlarının en başından beri besleyip büyüttüğü nefretle bakmaya başlamışlardır. 1861-1895 arası öne çıkan antisemitik yazar ve yayınlar tahlil edildiğinde, Yahudi düş-

manı Almanların cinayete ne kadar eğilimli olduğu ortaya çıkmaktadır: "Yahudi sorunu"na "çözümler" sunuyormuş gibi görünenlerin üçte ikisinin tamamı, Yahudilerin fiziksel olarak imhasını açık açık savunmuştur; ve Goldhagen'ın da ifade ettiği gibi, bu, Hitler'in yükselişinden onlarca yıl öncesinde gerçekleşmiştir. Elbette, bir halkı toptan imha etme fikri, "soykırım" kavramı henüz doğru düzgün oluşmadan önce de düşünülmüştür ve böylesine büyük ölçeklerde katliamların pratikte de uygulanabilir olduğu, bugünden çok uzun zaman önce, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda gösterilmiştir.

Goldhagen'ın, Almanlar'ın Hitler'in "gönüllü cellatları" olduğu şeklindeki suçlaması genelde adil gibi görünmekle birlikte, diğer milletlerden insanların da bu konuda istekli olduğu da eşit derecede doğrudur. Soykırımsal antisemitizm, bir süredir, özellikle de Doğu Avrupa'da dolaşmaktaydı. Örneğin, 1919 yılında, yalnızca Ukrayna'da altmış bin Yahudi öldürülmüştür.[48] Üçüncü Reich, Yahudilere alenen işkence etmeye başladıktan sonra, Polonya, Romanya, Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Hırvatistan ve başka yerlerde Yahudi aleyhtarı katliamlar patlak vermiştir.[49]

1935 yılında Nuremberg yasalarının geçmesiyle birlikte, Alman Yahudi karşıtlığı dönüşümünü tamamlamıştır. Yahudiler, prensipte, sağlıklı Almanya'ya düşman bir ırk olarak düşünülecektir. Böylelikle, kişi, dini ideolojisinden uzaklaşabilir ve hatta kilisede vaftiz olabilirken kendisi olmayı bırakamayacağı için, Yahudiler kökten bir biçimde çaresizleştirilmiştir. Kilisenin, bütün bir halkı katletme girişimine alenen suç ortaklığı yapmasıyla da bu noktada karşılaşmaktayız. Alman Katolikler, esas inançlarından en az biriyle kesişen ırkçı bir itikate olağanüstü biçimde uysal yaklaştıklarını göstermişlerdir: çünkü eğer vaftizin gerçekten günahlardan arındırma gücü olsaydı, o halde din değiştiren Yahudilerin de kilisenin gözünde kurtarılmış olması gerekmekteydi. Ama görmüş olduğumuz gibi, herhangi bir inanç sistemindeki tutarlılık hiçbir zaman kusursuz değildir; ve nihayet Alman kiliseleri, verdikleri hizmet süresince düzeni sağlamak için, cemaatlerini, *dua etme zamanlarında* Yahudilere saldırmamaları yönünde uyaran broşürler bastırmak zorunda kalmıştır. Bir kişinin ırkının değiştirilemeyeceğinin altı da 1881 tarihli, Vatikan onaylı bir gazetede çizilmiştir: "Ah, Yahudiliğin aslında bir ırk, bir halk, bir millet olduğunu değil de, Katoliklik, Paganlık, Protestanlık gibi, yalnızca bir din olduğunu düşünenler nasıl da yanlıştır, nasıl da yanılgı

içindedir! ... Çünkü Yahudiler, yalnızca dinleri yüzünden Yahudi değildir... Aynı zamanda ve özellikle de ırkları yüzünden Yahudidir."[50] Alman Katolik piskoposluğu ise kendi kılavuzunu 1936'da yayımlamıştır: "Irk, toprak, kan ve halk, Tanrı Babamız'ın yarattığı ve gerekli özeni göstermemiz için biz Almanlar'a güvendiği, vazgeçilmez doğal değerlerdir."[51]

Ama kilisenin Nazilerle asıl şeytani işbirliği yaptığı nokta, onlara soy kayıtlarını açmaya istekli olmaları ve böylece de Nazilerin, bir kişinin Yahudi atalarının izini sürmelerini sağlamış olmasıdır. Katolik Kilisesi'nin tarihçilerinden olan Guenther Lewy, şöyle yazmıştır:

> [Katolik] Kilise'nin, Nazi devletine, Yahudi atalara sahip insanları ayıklamakta yardım edip etmemesi gerektiği sorusunda hiçbir tartışma yürütülmedi. Aksine, bir rahip, 1934'ün Eylül'ünde, *Klerusblatt*'ta, "Bizler, her zaman için, minnet veya nankörlük gözetmeksizin, halkımız için fedakarca çalıştık," diye yazmıştı. "Halkımıza bu hizmette de elimizden gelenin en iyisini yapacağız." Kilise'nin bu konudaki işbirliği, Yahudi olmanın bedelinin devletteki işlerden atılmak veya geçim kaynağını kaybetmekten çıkıp, sınırdışı edilme veya doğrudan yaşamını kaybetmeye dönüştüğü savaş yıllarında da devam etti.[52]

Tüm bunlar, Katolik Kilisesi'nin, gücünün azalması sonucunu doğurmasına rağmen, Nazi platformunun büyük bir kısmına karşı durmasına rağmen yaşanmıştır. Goldhagen, aynı zamanda bizlere, "insanlık tarihindeki tüm suçlardan daha fazla suç işledikten sonra" bile, savaş öncesinde, sırasında veya sonrasında, hiçbir Alman Katoliğin aforoz edilmediğini de hatırlatmaktadır. Bu, gerçekten de sıradışı bir gerçektir. Bu süre zarfında, kilise, alışılmadık görüşlere sahip oldukları için teologları ve alimleri kitleler halinde aforoz etmeye ve yüzlerce kitabı yasaklamaya devam etmekteydi; ancak yine de, (sayısız örneği bulunan) tek bir soykırım faili bile, Papa XII. Pius'ın o devamlı kusur bulan alnında tek bir kırışıklık yaratmayı bile başaramamıştır.

Bu hayret verici durum, kısa bir arasözü hak etmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, Vatikan, modern İncil yorumcularının alışılmışın dışında çıkarımlarıyla, kendine has özenli ilim yoluyla savaşma girişiminde bulunmuştur. İncil üzerinde yapılacak titiz ve tarafsız

bir çalışmanın sonuçlarının Kilise öğretileriyle uyumlu olabileceğini göstermek için, Katolik alimler, modern eleştiri tekniklerini edinmeye teşvik edilmiştir. En seçkin Katolik alimlerin birçoğu bu metnin sözel gerçekliği hakkında şüpheci olmaya başladığını fark ettiğinde ise, "modernizm" adıyla bilinen bu hareket, çok geçmeden büyük bir utanç kaynağına dönüşmüştür. 1893 yılında, Papa XIII. Leo, şöyle bir duyuru yapmıştır:

> Kilisenin meşru ve kutsal kabul ettiği ... tüm bu kitaplar ve bu kitapların tüm parçaları, Kutsal Ruh'un verdiği ilhamla yazıldı. Yani, hatanın bir arada bulunması şöyle dursun, Kutsal ilhamın kendisi hatadan azadedir ve bu sebepledir ki, Tanrı, yani Yüce Hakikat, hatayı öğretmeye elverişsizdir.[53]

1907 yılında, Papa X. Pius, modernizmin kafirlik olduğunu ilan etmiş, kilisenin içindeki bileşenlerini kiliseden aforoz etmiş ve İncil'e dair tüm eleştirel çalışmaları, yasaklı kitaplar listesine yerleştirmiştir. Bu çalışmaların arasında, Descartes (seçme çalışmaları), Montaigne (*Denemeler*), Locke (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme), Swift (*Bir Fıçının Hikayesi*), Swedenborg (*Principia*), Voltaire (İngiltere Mektupları), Diderot (*Ansiklopedi*), Rousseau (*Toplum Sözleşmesi*), Gibbon (*Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*), Paine (İnsan Hakları), Sterne (*Duygu Yolculuğu*), Kant (*Saf Aklın Eleştirisi*), Flaubert (*Madam Bovary*) ve Darwin (*Türlerin Kökeni Üzerine*) isimleri, benzerlikleriyle dikkat çekmekteydi. Eleştirel bir sonradan bakışla, Montaigne'in *Meditasyonlar*'ı da yasaklılar listesine 1948'de eklenmiştir. O on yılın ilk dönemlerinde yaşanmış onca şeye bakıldığında, insan, papalığın, kendisini meşgul edecek daha ciddi suçlar bulabileceğini görebilir. Üçüncü Reich döneminin hiçbir liderinin (hatta Hitler'in bile) hiçbir zaman aforoz edilmemiş olmasına rağmen, Galileo'nun kafirliği 1992 yılına kadar bağışlanmamıştır.

Mevcut Papa II. John Paul'un sözlerine baktığımızda, meselenin bugünkü halini görebiliriz: "Kişi bunu kabul etsin veya etmesin, bu Vahiy, nihaidir. Kişi, yerin ve göğün Yaratıcı'sı ve Yüce Baba'mız olan Tanrıya ve Efendi ve yaşam Bahşeden Baba ve Kutsal Ruh'la aynı varlık olan Oğul'a, yani İsa Mesih'e inancını ilan ederek bunu kabul edebilir. Ya da bunların tamamını reddedebilir."[54] Kilisede modernizmin yük-

selişinin ve çöküşünün, akılcılık güçlerince bir zafer olarak düşünülmesi çok zor olsa bile, bu durum önemli bir noktayı resmetmektedir: dünyayı bilmek istemek, kişiyi yeni kanıtlara karşı savunmasız kılmaktadır. Dini öğreti ve dürüst sorgulamanın dünyamızda bu kadar nadir biçimde yan yana gelişi, şaşırtıcı değildir.

Kilisenin, ailelerinin gözleri önünde masum insanların karnını deştiği, yaşlı kadınları halka açık meydanlarda yaktığı ve sırf yıldızların doğası hakkında fikir yürüttükleri için alimlere çılgınlık noktasına dek işkence yaptığı günlerden bugüne çok fazla neslin geçmediğini düşündüğümüzde, aynı kilisenin, savaş yıllarında Almanya'da bir şeylerin fena halde ters gittiğini düşünmekte başarısız olması belki de pek de şaşırtıcı değildir. Tabii ki, (en adı çıkmışı Piskopos Alois Hudal olan) kimi Vatikan görevlilerinin, savaş sonrasında, Adolf Eichmann, Martin Bormann, Heinrich Mueller, Franz Stagl ve başka yüzlerce SS üyesinin Güney Amerika veya Orta Doğu'ya kaçmasına yardım ettiği de oldukça iyi bilinmektedir.[55] Bu bağlamda, insan, Vatikan'daki başka insanların Yahudilerin kaçışına yardım ettiğini de hatırlamadan edemiyor. Bu doğrudur. Ancak, aynı zamanda, Vatikan'ın yaptığı yardımın çoğunlukla söz konusu Yahudilerin önceden vaftiz edilip edilmemiş olduğuna bağlı oluşu da doğrudur.[56]

Şüphesiz, Avrupalı Hıristiyanların, aralarındaki Yahudileri korumak için kendi hayatlarını tehlikeye attığı ve hatta bunu Hıristiyan oldukları için yaptığı sayısız örnek de mevcuttur.[57] Ama bunlar, yeterince "sayısız" değildir. İsa'nın öğretileri yoluyla insanların zaman zaman kahramanca nezaket eylemlerinde bulunmaları, özellikle İsa'nın Tanrının oğlu olduğuna inanmadaki bilgelik veya gereklilikle ilgili hiçbir şey söylememektedir. Başkalarının acıları karşısında merhamet duygusunu hissedebilmek için yetersiz kanıtlara dayanan hiçbir şeye inanmamız gerekmediğini fark edeceğimiz kesindir. Ortak insanlığımız, insan kardeşlerimizin başına bir zarar gelmesini önlemeye çalışmamız için yeterli bir sebeptir. Öte yandan, soykırımsal hoşgörüsüzlük, kaçınılmaz olarak ilhamını başka bir yerde aramalıdır. Ne zaman insanların sivilleri kasıtlı olarak ve ayrım gözetmeksizin öldürdüğünü duysanız, kendinize, onların arkasında hangi dogmanın durduğunu sorun. Yeni ortaya çıkan bu katiller neye *inanıyor*? İnandıkları şeyin her zaman (ama *her zaman*) mantık dışı bir şey olduğunu göreceksiniz.

BU BÖLÜMDEKİ amacım, mümkün olduğunca kısa ve öz bir şekilde, mantıklı ve kaçınılmaz bir biçimde Hıristiyan inancından doğmuş

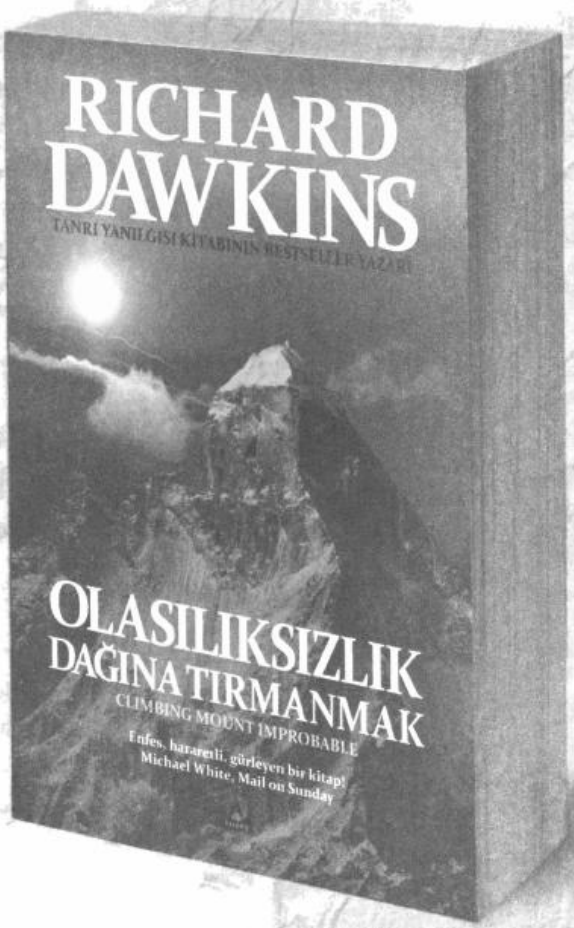
kimi korkunç olayları açıklamaktı. Ne yazık ki, bu dehşet katoloğunun içeriği, sonu olmayan bir biçimde artırılabilir. Auschwitz, Kathar kafirliği, cadı avları... bu sözcük grupları, bir yazar kendisine başka hiçbir iş edinmese, tanımlardan kesinkes sıyrılacak olan insan ahlaksızlığının ve insan acısının derinliğini göstermektedir. Mevcut bölümde birçok kişiye ve olaya değinmiş olduğumdan, yol kenarındaki bir kazanın yanından tam gaz geçmiş gibi hisseden okuyucular için yapabileceğim tek şey, onları bu konular üzerine olan edebiyata yönlendirmek olabilir. Bu tür müfredat dışı çalışmalar, Hıristiyanlık tarihinin, Tanrı sevgisini ödüllendirmekten çok, insanoğlunun sefalet ve cehaletinin bir hikayesi olduğunu ortaya çıkaracaktır.

Hıristiyan engizisyoncuların sayısı günümüzde artık oldukça azalmışken, bazı dinlerde bunlardan bolca vardır. Sonraki bölümde, Köktenci İslam'ın dünya görüşüne karşı duruşumuzda, mevkuf bir tarihe sahip bir uygarlıkla yüzleştiğimizi göreceğiz. Sanki zamanda bir kapı açılmış da, on dördüncü yüzyıldan insanlar dünyamıza akın etmektedir. Ne yazık ki, onlar da artık yirmi birinci yüzyılın silahlarını kuşanmıştır.

BÖLÜM 4

KÖKTENCİ İSLAMDA SORUNLAR

Enfes, hararetli, gürleyen bir kitap!
Michael White, Mail on Sunday

OLASILIKSIZLIK DAĞINA TIRNANMAK

"Dawkins, bilimin popülerleşmesi konusunda bir dâhi. Eğer daha önce onun kitaplarından birini okumadıysanız, Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak mükemmel bir başlangıç olacak: çünkü bu kitap duraksız bir zihinsel ve edebi haz içeriyor."
Mark Ridley

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=ODT

Her ne kadar bu kitaptaki argümanım inancın kendisini hedef alıyorsa da, inançlar arasındaki farklılıklar da gözden kaçamayacak kadar barizdir. Nihayetinde, dünyanın her köşesinde Jainist[1] teröristlerle değil de aşırı dinci İslamcı teröristlerle karşılaşıyor olmamızın bir sebebi vardır. Jainistler, onları, inançsızlara karşı intihar saldırılarına varan şiddet eylemlerine başvurmaya itecek veya bununla uzaktan yakından alakası olan herhangi bir şeye inanmazlar. Ele alınabilecek herhangi bir ölçüte göre (etik, pratik, epistemolojik, ekonomik vs.), bir pasifist inançlar vardır, bir de saldırgan inançlar; Müslümanların bazılarının saldırgan inançları daha çok sahiplendiklerini düşünüyorum.[1]

Tabii, her dinde olduğu gibi, İslam'ın da çok başarılı günleri olmuştur. Avrupalı Hıristiyanlar hadsiz hudutsuz bir cehaletin içinde keyif çatarken, İslam bilginleri cebri bulmuş, Platon ve Aristoteles'in yazılarını tercüme etmiş ve henüz ham olan çeşitli bilimlere önemli katkılar yapmıştır. Klasik Yunan dönemine ait metinlerin Latinceye çevrilmesi ve Batı Avrupa'da Rönesans'ın tohumlarını ekmesi ancak Müslümanların İspanya'yı fethi sayesinde gerçekleşmiştir. Her dine ait bu tarz gerçeklerin tasnifi için binlerce sayfa yazılabilir; ama ne amaçla? Bu, dini inancın iyi ve hatta yararlı olduğu anlamına mı gelir? Dünyada değerli olan neredeyse her şeyi dini inanca sahip insanların yarattığını söylersek yanılmış olmayız; çünkü bir çekiç savurmuş veya direğe bir yelken çekmiş olan hemen herkes, şu veya bu dini kültürün kendini adamış

1 Jainizm, Hinduzmle bağlantılı bir felsefedir. *–çev.n.*

bir üyesiydi. Çünkü bu işleri yapacak başka kimse yoktu. Aynı mantıkla, insanların yirminci yüzyıldan önce elde ettiği tüm kazanımların, yaşamın moleküler temeli hakkında son derece cahil olan kadınlar ve erkekler tarafından elde edildiğini de söyleyebiliriz. Bu, on dokuzuncu yüzyılda var olan biyolojinin bugün de sürdürülmeye değer olduğu anlamına mı gelir? Eğer Haçlı Seferleri sırasında büyük bir Mantık krallığı ortaya çıksaydı ve Avrupa'yla Orta Doğu'nun her şeye inanmaya hazır kalabalıklarını huzura kavuştursaydı, bugün dünyamızın neye benzeyeceğini bilmenin bir yolu yok. Belki de modern demokrasiye ve internete 1600'lerde kavuşmuş olabilirdik. Dini inancın, uygarlığımıza her alanda izler bırakmış olması, onun lehine bir argüman değildir. Aynı şekilde, sırf bir inancın müridi insan kültürüne kurucu nitelikte katkılar yaptı diye, o inancın aklanabileceği anlamına da gelmez.

Ancak, İslam tarihindeki iniş çıkışlar göz önünde bulundurulduğunda, bu kitap için seçtiğim giriş noktasının (yani, dini inançlarının götürdüğü yolu takip eden bir intihar bombacısının) birçok okuyucuyu çileden çıkarabileceğini düşünüyorum; çünkü bu nokta, Orta Doğu yorumcularının, şiddetin kökenleri hakkında söylediklerinin büyük bir kısmını göz ardı ediyor. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki acı veren işgalini göz ardı ediyor. Batı'daki güçlerle yozlaşmış diktatörler arasındaki gizli anlaşmaları göz ardı ediyor. Şu anda Arap dünyasının başına bela olan yerel fakirliği ve ekonomik fırsat eksikliğini göz ardı ediyor. Ama ben, bütün bunları görmezden gelebileceğimizi (veya güvenli bir şekilde rafa kaldırabileceğimizi) ileri sürüyorum; çünkü dünya, şu anda oldukça yaygınlaşmış türden terörist eylemler gerçekleştirmeyen ve hatta bu terörist eylemleri hiçbir zaman gerçekleştirmeyecek olan, yoksul, eğitimsiz ve sömürülmüş insanlarla dolu. Ayrıca kutsal kitaptaki öte dünya bilgisine sevdalanmış, Allah yolunda kafirleri katletmeye istekli, eğitimli ve varlıklı kadınların ve erkeklerin sayısı da azımsanmayacak boyutlardadır.[2]

Aşırı dincilerle savaş halindeyiz. Siyasi liderlerimizin bu gerçeği açık bir şekilde kabul etmesi, yakın dönem dışişleri politikalarımızdaki hedefler açısından iyi olmayacaktır, ama durum kuşkusuz budur. Durum, radikaller tarafından "esir alınan" bir barış dinine karşı savaşmakta olmamızdan ibaret değildir. Tam olarak kutsal kitapta tüm dindarlara emredilen ve daha sonra Peygamber'in sözlerini ve eylemlerini nakleden hadis literatüründe de ayrıntılarıyla açıklanan bir yaşam biçimiyle savaş halindeyiz. Kültürlerin birbirlerini yok etmenin eşiğinde

durmadıkları bir gelecek, Müslümanların, tıpkı birçok Hıristiyan'ın yaptığı gibi, dini kurallarının birçoğunu göz ardı etmeyi seçmiş oldukları bir gelecek olabilir. Ancak, öğretiler göz önüne alındığında, bana göre böylesi bir dönüşümün gerçekleşmesi ihtimali oldukça düşüktür.

Çıbanbaşı olmayan bir çıban

Birçok yazar, "köktencilik" hakkında konuşmanın sorunlu olduğuna işaret etmiştir çünkü bu kullanım köktencilerle ana akımcılar arasında öğretisel anlamda büyük farklılıklar olduğu izlemini yaratmaktadır. Ancak, gerçek şudur ki, bu sözcüğün Batı'da ifade ettiği anlamıyla, birçok dindar "köktencidir." Çünkü dine en ılımlı biçimde yaklaşanlar bile, genellikle, kutsal kitaplarının tek gerçek yaratıcının değişmez ve yanılmaz sözü olduğunu düşünür. Köktenciler ve ılımlılar arasındaki fark (ve genel olarak tüm "radikaller" ve ılımlılar arasındaki fark), siyasi ve askeri eylemlerin, inançlarının pratik uygulamasına ne derece içkin görüldüğünde yatar. Her halükarda, dinin, siyaset ve hukuk da dahil, insan yaşamının her yönünü düzenlemesi gerektiğini düşünen insanlara artık genellikle "köktenci" veya "radikal" denmiyor.

İslam'ın bakış açısına göre dünya, "İslam Evi" ve "Cihat Evi" olarak ikiye ayrılmış durumdadır; bunlardan ikincisi kaç tane Müslüman'ın, onlarla aynı inancı taşımayan insanlarla aralarındaki farklılıkların nihai olarak çözüleceğini düşündüğüne işaret etmektedir. Dinlerinin ayrılmaz bir parçası olan cihada aldırmamaya karar vermiş, ılımlıların da olduğu şüphe götürmez ancak, İslam, kuşkusuz, bir fetih dinidir. Dini bütünlerin (*Müslüman olarak*) tahayyül edebildiği tek gelecek, tüm kafirlerin dine döndürüldüğü, boyun eğdirildiği veya yok edildiği bir gelecektir. Dinin öğretileri, basitçe, hakimiyetin, "Tanrının düşmanları" ile sadece geçici olarak paylaşımına imkan vermektedir.

Birçok başka din gibi, İslam da çeşitli bölünmelere uğramıştır. Yedinci yüzyıldan beri, (çoğunlukta olan) Sünniler, Şiileri bölücülükle suçlamışlar; Şiiler de bu iltifatı iade etmişlerdir. Bu mezheplerin kendi içinde de bölünmeler yaşanmıştır; hatta İslamcı olduğu şüphe götürmez olanlar arasında bile. Bu bölünmelerin, İslam Evi'nin kendi içinde kendi aleyhine ayrışması şeklindeki etkilere sahip olduğunun notunu düşmenin haricinde, mezhep matematiğine hiçbir yönüyle girmemize gerek yoktur. Bu, şeriatın yönelttiği tehditleri hafifletmekteyse de, liberalizmle arasındaki çatışma aynen devam etmektedir. Ilımlı (*gerçekten* ılımlı, aşırılar karşısında *gerçekten* eleştirel) İslam, güç bela da olsa varlığını sürdürüyor gibi görünmektedir. Eğer gerçekten varsa, en az

ılımlı Hıristiyanlığın on dördüncü yüzyılda (benzer sebeplerden) yaptığı gibi, kendisini ustalıkla saklamaktadır.

Şeriatın diğerlerine en büyük tehdidi oluşturan ve savunucularının gizlemek için en çok çaba sarf ettiği özelliği, cihat ilkesidir. Bu terim, asıl anlamıyla, "mücadele" veya "çabalama" olarak çevrilebilir, ama bu bağlamdaki genel karşılığı, "kutsal savaştır" ve bu anlamı da kazara edinmemiştir. Dindarlar, bir kişinin kendi günahkarlığına karşı savaş açmayı ifade eden bir iç (büyük) cihadın varlığını öne çıkarsalar da, hiçbir vicdan muhasebesi, dış (küçük) cihadın, yani kafirlere ve dinden çıkanlara karşı yürütülen savaşın, dinin merkezi özelliklerinden biri olduğu gerçeğini gizlemez. "İslam'ın müdafaası" için girilecek olan silahlı bir çatışma, her erkeğin dini zorunluluğudur. Eğer "İslam'ın müdafaası" sözünün, tüm dindarların "nefsi müdafaa" biçiminde savaştığı anlamına geldiğini düşünürsek, yanılmış oluruz. Aksine, cihat görevi, belirsizliğe mahal vermeyecek şekilde, tüm dünyanın fethi için yapılan bir çağrıdır. Bernard Lewis'in de ifade ettiği gibi, "İhtimal odur ki, cihat görevi, yalnızca ateşkeslerle duraklayarak, tüm dünyaya İslam inancını kabul ettirene veya kurallarına boyun eğdirene kadar devam edecektir."[3] Dinciler, öbür dünyada olduğu kadar, *bu* dünyada da zafer istediklerini inkar etmezler. Malise Ruthven'in de belirttiği gibi, "Peygamber, kendisinin fatihi olmuştur... Eğer İsa'yı takip etmek, dünyevi hırsları terk etmek ve bireysel erdemler yoluyla kurtuluşu aramak anlamına geliyorsa, *Peygamberi takip etmek* de dini içeriden ve dışarıdan tehdit ettiği görülen güçlere karşı, er ya da geç silaha sarılmak anlamına gelir."[4] Bu içerik her ne kadar kutsal kitapta fazlasıyla yer alsa da, hadis literatürü, konuyu detaylandırır:

> "Mümin de olsa kafir de, her yöneticinizin yanında cihat etmek, görevinizdir."
>
> "Allah yolunda sabah ve öğleden sonra verilen en ufak (savaş) uğraşı, tüm dünyadan ve içindekilerden iyidir."
>
> "Cephede bir gün ve bir gece savaşmak, bir ay oruç tutmaktan ve dua etmekten iyidir."
>
> "Şehitliğin üstünlüğünü gördükten sonra dünyaya geri gelip (Allah yolunda) yeniden ölmek isteyen şehitlerden başka, ölüp de (ahrette) Allah'tan iyilik gören kimse, için-

dekilerle birlikte tüm dünya kendisine verilse de geri dönmek istemez."

"Cennet, kılıçların gölgesi altındadır."[5]

Buna benzer birçok hadis bulunabilir ve dinciler de bunları, kafirlere ve dinden çıkanlara karşı yapılan saldırıları meşrulaştırmak üzere kullanmaktadır.

Dine içkin olan şiddeti yumuşatmanın yollarını arayanlar, kutsal kitapta, rastgele şiddeti hedef alan birkaç satırın bulunduğunu gözlemledi. Cihat yürütenler ilk saldıran taraf olmamayı öğütlediler çünkü, "Tanrı saldırganları sevmezdi." Ama bu uyarının bir yaptırım gücü yok. Çatışmanın uzun tarihi göz önüne alındığında, kafirlere karşı gerçekleştirilen herhangi bir şiddet eylemi artık makul bir şekilde inancın müdafaası adı altında gerekçelendirilebiliyor. Irak'ta yaşanan son maceralar, şehitlik peşinde koşanların, önümüzdeki yıllar boyunca "Şeytan'ın dostlarına" karşı cihat yürütmesi için gerekli olan tüm mantıklı sebepleri sunuyor. Lewis, Tanrı için savaşanlara, nefsi müdafaa durumları dışında, kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmemelerinin emredildiğini; ama nefsi müdafaa üzerine yapılan bir vicdan muhasebesinin, militanların bu kısıtlamadan sıyrılmasına izin verdiğini ifade eder. Sonuç olarak, dini bütünler, cennetin gerçekliği veya cennete ulaşmanın yolunun şehitlikten geçtiği konusunda en ufak şüpheye sahip olamazlar. Aynı şekilde, dini kindarlık adı altında insan öldürmenin bilgeliğini ve akla yatkınlığını sorgulayamazlar. Kılı kırk yaranlar "ılımlıdır", çünkü bu doktrinin temel itkisi, inkar edilemezdir: kafirleri dine döndür, boyunduruk altına al veya yoket; dinden çıkanları yoket; ve dünyayı fethet. Dincilerin Batı'ya mal ettiği başlıca günahlardan biri "emperyalizm" iken, dünyanın fethinin emri oldukça ilginçtir:

> Emperyalizm, Orta Doğu'nun ve özellikle de İslam'ın Batı'ya karşı yürüttüğü davada, bilhassa önemli bir temadır. Onlara göre, dünya sömürgeciliğinin özel bir anlamı vardır. Örneğin, ilk önce Araplar, sonra da çok büyük bölgeleri ve nüfusları fethederek, onları İslam çatısı altında birleştiren Türkler tarafından kurulan büyük İslam imparatorluklarındaki Müslümanlar tarafından bu sözcük hiç kullanılmazdı. Müslümanlar için, Avrupa'yı fethedip

> yönetmek ve böylece Avrupalıların doğru inancı kucaklamasını sağlamak (onları buna mecbur bırakmak değil), kesinlikle meşruydu. Avrupalıların, İslam yerleşimlerini fethetmesi, Müslümanları yönetmesi ve daha da kötüsü, onları yoldan çıkarması, büyük bir suç ve günahtı. Müslüman algısına göre, İslam'a dönmek, dönen için bir menfaat, onun dönmesini sağlayanlar için ise bir erdem ve hünerdir. İslam yasalarında, İslam'dan çıkmaya ise irtidat denir; hem yoldan çıkan, hem de onu yoldan çıkaran için ölüm cezası gerektiren bir suçtur. Bu konuda, yasalar açık ve nettir. Eğer bir Müslüman İslam'ı reddederse ve hatta dinden dönmüş biri eski inancına geri dönerse bile, cezası ölümdür.[6]

İrtidat konusuna birazdan geri döneceğiz. Ancak, önce, Lewis'in, zaptedilenin doğru inancı benimsemeye zorlanmaması üzerine yaptığı yorumların bu bağlamda yanıltıcı olduğunu bir kenara not etmeliyiz. Kutsal kitabın "ılımlılar" üzerinde bir tür el freni görevi sağladığı doğrudur ("Dinde zorlama yoktur." (Kuran 2:256)) ama kutsal kitabın geri kalanına ve tarihine şöyle bir bakarsak, bu el freninin pek de kullanışlı olmasını beklememeliyiz gerektiği ortaya çıkar. Bu cümle, şu haliyle, dincilerin hoşgörüsü için oldukça kırılgan bir temel sunar. Öncelikle, dincilerin hoşgörü algısı, yalnızca Yahudiler ve Hıristiyanlar ("Kitap Ehli") için geçerlidir; bunun yanında, Budistlerin, Hinduların ve diğer putperestlerin pratiklerinin, ruhani olarak ahlaksız olduğu düşünülür.[7] Hatta, Kitap Ehli bile kendilerini gizlemeli ve "tevazu içinde", Müslüman yöneticilerine öşür vergilerini (cizye) ödemelidir. Diğer birçokları gibi, Fareed Zakaria da Yahudilerin yüzlerce yıl Müslüman yönetimi altında yaşadıklarını ve hiçbir zorlukla karşılaşmadıklarını gözlemlemiştir;[8] ama bu, yalnızca Hıristiyan yönetimi altında yaşadıkları zamanlarla kıyaslandığında böyledir. Aslına bakılırsa, Yahudilerin İslam Çatısı altındaki yaşamları, sonu gelmeyen sorunlarla ve düzenli yokediliş-lerle tanımlanabilir. Yahudilerin silah taşıyamamalarının, mahkemede kanıt sunmak zorunda olmalarının ve ata binememelerinin ortaya koyduğu sonuç, ortada bir ayrımcılık düsturunun bulunduğuna işaret eder. Yahudiler, ayırt edici kıyafetler giymeye (sarı rozet ilk Bağdat'ta ortaya çıkmıştır, Nazi Almanyası'nda değil) ve belirli sokaklardan ve binalardan uzak durmaya zorlanmışlardır. Şiddet ve hatta ölüm ceza-

sına çarptırılmamak için, gözlerini yerde tutarak, Müslümanların sol (abdestsiz) yanlarından geçmek zorunda bırakılmışlardır. Arap dünyasının kimi bölgelerinde, çocukların Yahudileri taşlamaları ve onlara tükürmeleri, yerel bir gelenek halini almıştır.[9] Bu ve diğer saldırganlıklar da organize saldırılarla vurgulanmıştır: Fas'ta (1728, 1790, 1875, 1884, 1890, 1903, 1912, 1948, 1952 ve 1955); Cezayir'de (1805 ve 1934); Tunus'ta (1864, 1869, 1932 ve 1967); İran'da (1839, 1867 ve 1910); Irak'ta (1828, 1936, 1937, 1941, 1946, 1948, 1967 ve 1969); Libya'da (1785, 1860, 1897, 1945, 1948 ve 1967); Mısır'da (1882, 1919, 1921, 1924, 1938-39, 1945, 1948, 1956 ve 1967); Filistin'de (1929 ve 1936); Suriye'de (1840, 1945, 1947, 1948, 1949 ve 1967); Yemen'de (1947); vb.[10] Hıristiyanların Müslüman yönetim altındaki hayatları, bundan birazcık daha keyifliydi.

Doktrin açısından bakıldığında, dincilerin hoşgörü algısınca, gayrimüslimler politik ve ekonomik olarak baskılanır, İslam'a döndürülür veya yok edilirdi. İslam dünyasının, tarihinin büyük bir bölümü boyunca tek bir devlet altında birleşemediği ve belki de hiçbir zaman birleşemeyeceği gerçeği, bu hakimiyet arzusu söz konusu olduğunda, önemsizdir. İslam'ın içindeki her bir politik topluluk için, "bildirilmiş olan yasalara itaati sağlamak, İslam devletinin görevidir."[11] Zakaria, Batı'da yaşayan Müslümanların, genellikle diğer insanların inançlarına hoşgörülü olduğunu gözlemlemiştir. Bu gözlem her ne kadar birçok Batı ülkesinin şu anda "militan İslamcılığın yuvası"[12] olduğu şeklindeki nahoş gerçeği gözardı etse de, şu an için bu nitelemeyi kabul edelim. Ancak, bu durumu Müslümanların hoşgörüsüne bağlamadan önce, kendimize, aşırı dinci hoşgörüsüzlüğünün, kendisini Batı'da nasıl ortaya çıkarabileceğini soralım. Radikalleşmiş bile olsa, ne tür bir azınlık, var olduğu müddetçe çoğunluğa karşı genellikle hoşgörüsüz olur? Ayan beyan ortaya çıkmış olan teröristler ve devrimciler bile, hayatlarının büyük bir bölümünü sabrederek geçirirler. Politik, ekonomik ve nicel zayıflığa karşı hoşgörüyü, özgün liberalizmle karıştırmamalıyız.

Lewis, "İslamcılara göre, İslam alemine katılan hiçbir toprak parçasından, bir daha asla vazgeçilemeyeceğini" söylemiştir.[13] Aynı şekilde, İslam alemine katılan hiçbir *zihnin* de bir daha asla bundan vazgeçemeyeceğini söyleyebiliriz: çünkü Lewis'in de söylediği gibi, irtidatın cezası, ölümdür. Bu gerçek üzerinde biraz daha oyalansak iyi olacak, çünkü bu, hiçbir liberal yorumlamanın asla tamamen sindiremeyeceği türden bir hoşgörüsüzlüğün temelidir. (İnancın ilkelerini sorgulamaya açık hale getirmek üzere) dünya hakkında çok fazla bilgi edinmeye

çalışmanın cezası, yokedilmektir. Yani, yirmi birinci yüzyılda, yalnızca bir saatliğine bile Müslüman olmuş bir kişi inancını kaybederse, Şeriat kurallarının geçerli olduğu her yerde uygulanacak yaptırım, o kişiyi öldürmektir.

Her ne kadar kutsal kitap, dinden çıkanları öbür dünyada bekleyen cezaları tanımlamakla yetinse de (Kuran, 3:86-91), hadisler, bu dünyada dağıtılacak olan adalet konusunda oldukça katıdır: "Her kim dinini değiştirirse, onu yok edin." Bu emirde gizli bir mecaz yoktur ve hiçbir liberal tefsir bilimi de onu bir kenara itemez. Bu emirlerin, kutsal kitabın kendisinde yazmadığı gerçeğine büyük bir önem verme eğilimi gösterebiliriz, ama pratik açıdan, hadis literatürü de en az kutsal kitap kadar dinci dünya görüşünün temel taşlarındandır. Hadislerin, genellikle kutsal kitabı yorumlamak için kullanılan bir tür lens görevi gördüğü göz önüne alındığında, birçok din hukukçusu, hadislerin, din pratiğinde daha büyük bir otoriteye sahip olduğunu düşünür.[14] Bazı liberal hukukçuların, mürtedin infazını onaylamadan önce, onun din karşıtı sözler söylemiş olması gerektiğini düşündüğü doğrudur, ama cezanın kendisi genellikle "aşırı" bulunmaz. Mürtedin öldürülmesindeki adalet, bir pratik olmasa bile, bir tür ana akım kabul meselesidir. Bu, Ayetullah Humeyni, Selman Rüşti'nin başına ödül koyduğunda neden hiçbir İslamcının itiraz için ortaya çıkmadığını da açıklıyor. Birçok Batılı, milyonlarca "ılımlının" neden bu fetvayı alenen reddetmediğini merak etmişti. Cevap, doğrudan doğruya dinin, Batı doğumlu bir halk sanatçısı olan Cat Stevens'ın (şu anda Yusuf İslam) bile adaletinden şüphe duyamadığı öğretilerinde yatıyor.[15]

Görmüş olduğumuz gibi, Hıristiyanlık ve Yahudilik, hoşgörüsüzlük bakımından kulağa birbirinin aynısı gibi geliyor olabilir: ama ikisi de bu yollardan geçeli birkaç yüz yıl oluyor. Ancak, İslam'da şu bir gerçektir ki, dünya üzerine özgürce yaptığınız sorgulamalar sonucunda yanlış kapıyı açarsanız, kardeşleriniz bu yüzden ölmenizi isteyebilir. O halde, dincilerin, "dinde zorlama yoktur" ifadesini ne anlamda kullandığını merak edebiliriz.

Lewis'in yazdığı son kitabını gözden geçirirken, Kenneth Pollack, benim bakış açıma çok daha güzel bir şekilde uygulanabilecek bir eleştiri ortaya attı:

> Lewis hala okuyucuları için daha derin sorularla cebelleşmiş değil. Orta Doğu'nun neden gelişme gösteremediği-

> ni, reform çabalarının neden başarısız olduğunu, küresel ekonomiye anlamlı bir biçimde entegre olmanın neden bu kadar bariz bir şekilde sorunlu olduğunu ve bu başarısızlıkların neden (geçtiğimiz 50 yılda Doğu Asya'da ve tartışmaya açık bir şekilde, günümüzde Hindistan, Latin Amerika ve hatta Sahraaltı Afrikası'nda olduğu gibi) başarı odaklı, yenilenmiş bir kararlılık değil de, bu tür eylemlere karşı İslami yasaklar olduğu halde, Batı'ya karşı kanlı intihar saldırılarına varan, istilacı ve yakıcı bir öfke ve ezilmişlik hissi yarattığını açıklayabilmiş değildir.[16]

Bunların hepsi güzel sorular (ve Zakaria hepsine akla uygun cevaplar sunuyor,) ama bunlar, o "daha derin sorular" değil. Kutsal kitabın cehennem ateşinden kaçınabilmeniz için inanmanızı söylediği türden şeylere inanıyorsanız, Usame bin Ladin'in eylemlerine, en azından sempati duyacaksınızdır. İntihar terörizmine getirilen yasakların sayısı, Pollack'ın öne sürdüğünün yanından bile geçmez. Kuran'da, tek bir muğlak cümle vardır: "Kendinizi helak etmeyin." (4:29). Bu konular üzerine yorum yapanların çoğu gibi, Pollack da kendisini, kutsal kitapta öne sürülen savlara (cennetin bizi bekliyor olması veya duyularımızın, Tanrı rızası için umutsuzca bir fetih ihtiyacı içinde olan, günahkar bir dünyanın kanıtından başka bir şey olmaması gibi) *gerçekten inanan* birisinin yerine koymakta yetersiz kalmış gibi görünüyor. Her hecesiyle gerçekten mükemmel bir kitap olan kutsal kitabı açın ve inançlı birinin gözleriyle okuyun. Tanrının kendisinin onaylamadığı insanlara ne kadar az şefkat harcanması istendiğini göreceksiniz. Sonsuz bilgelikte olan Tanrı, şüpheleriyle birlikte kafirleri lanetlemiştir. Onların ömrünü ve refahını uzattıkça uzatır; böylece günahları biriktikçe birikecek, öbür dünyada onları bekleyen azap da arttıkça artacaktır. Kutsal kitabın metninde, inançsızların yerilmesinde kullanılan sertliği aktarabilmek için, metinde göründükleri sırayla, aşağıda uzunca bir alıntı derlemesi sunuyorum. Yazdığına göre bunlar, evrenin yaratıcısının aklından geçenler (tabii, yerçekimi sabitleriyle ve atom ağırlıklarıyla meşgul değilken):

> "Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar." (2:6). "Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandı-

rır); azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir." (2:15). "... o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır." (2:24). "... Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. ..." (2:85). "Allah'ın lâneti inkarcıların üzerine olsun." (2:89). "Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır." (2:90). "Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâil'e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkar edenlerin düşmanıdır." (2:98). "Ne Kitab ehlinden inkâr edenler [Hıristiyan ve Yahudiler] ve ne de Allah'a ortak koşanlar [putperestler], Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir." (2:105). "... Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır." (2:114). "Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona inanırlar. Onu inkar edenlere gelince, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir." (2:121). "Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, (bu geçici kısa hayatta) rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti." (2:126). ".. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah dilediği kimseyi doğru yola iletir." (2:142). "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz." (2:154). "Fakat âyetlerimizi inkar etmiş ve kafir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir. Onlar ebedî olarak lânet içinde kalırlar. Artık ne kendilerinden azap hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır." (2:161-162). "Böylece Allah, onlara işledikleri fiilleri pişmanlık kaynağı olarak gösterir. Onlar ateşten asla çıkacak

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

da değillerdir." (2:168). "İnkar edenleri imana çağıran (peygamber) ile inkar edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar." (2:171). "...Onlar [inançsızlar] için elem dolu bir azap vardır." (2:175). "İşte bunlar hidayeti verip sapıklığı, bağışlanmayı verip azabı satın alanlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar(!) Bu (azab) da, Allah'ın, Kitab'ı hak olarak indirmiş olması (ve onların bunu inkar etmesi) sebebiyledir. Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler ise derin bir ayrılık içindedirler." (2:175-176). "Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır." (2:191-193). "Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (2:216). "Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır. İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (2:217-18). "... Zaten Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." (2:258). "... Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." (2:264). "...

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Zulmedenlerin yardımcıları yoktur." (2:270). "... Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. ..." (2:272).

"Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." (3:4). "Şüphesiz, inkar edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir fayda sağlar. Onlar ateşin yakıtıdırlar." (3:10). "İnkar edenlere de ki: "Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!" (3:12). "Şüphesiz Allah katında din İslam'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkar ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir." (3:19). "Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır." (3:28). "Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık." (3:118). "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez." (3:140). "Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisin geriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. ... Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir." (3:149-151). "Ey iman edenler! Kardeşleri sefere

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkarcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıkları (dünyalıkları)ndan daha hayırlıdır." (3:156-157). "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler." (3:169-170). "İnkar edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır." (3:178). "Rableri onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükafat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükafatın en güzeli Allah katındadır." Kafirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. (Onların bu refahı) az bir yararlanmadır. Sonra onların barınağı cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası." (3:195-197).

"... Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. ..." (4:46). "Bak Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter. Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar putlara ve sahte tanrılara inanıyorlar. İnkar edenler için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar." (4:50-51). "Şüphesiz

âyetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (4:56).

"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kafirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının." (5:57). "... Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur'an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. ..." (5:65). "... Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir." (5:67). "De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz." Andolsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'an onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme." (5:68). "Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene (Kur'an'a) inanıyor olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu günahkar kimselerdir. (Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz hıristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar." (5:81-82). "İnkar edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir." (5:86).

"Nitekim hak (Kur'an) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir." (6:5). "Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkan ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helak ettik

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır: Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

ve arkalarından başka bir nesil var ettik. (Ey Muhammed!) Eğer sana kağıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkar edenler, "Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir" diyeceklerdi. Bir de dediler ki: "Ona (açıktan göreceğimiz) bir melek indirilse ya!" Eğer (öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. (Hemen helak edilirlerdi)" (6:6-8). "Kim Allah'a karşı yalan uydurandan, ya da onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir? Şüphesiz ki, zalimler kurtuluşa eremez." (6:21). "İçlerinden, (Kur'an okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz), kulaklarına ağırlık koyarız. Her türlü mucizeyi görseler de onlara inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, "Bu (Kur'an) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil" derler. Onlar başkalarını ondan (Kur'an'dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar. Onlar farkına varmaksızın, ancak kendilerini helak ediyorlar. Ateşin karşısında durdurulup da, "Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak" dedikleri vakit (hallerini) bir görsen!" (6:24-27). "Hayır, (bu yakınmaları) daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü (de ondan). Eğer çevrilselerdi elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancıdırlar." (6:28). "... Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı. .." (6:35). "Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içerisindeki bir takım sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu şaşırtır. Kimi de dilerse onu dosdoğru yol üzere kılar." (6:39) "Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tövbe etselerdi ya... Fakat (onu yapmadılar) kalpleri katılaştı. Şeytan da yapmakta olduklarını zaten onlara süslü göstermişti. Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip

yıkıldılar. Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." (6:43-45). "Âyetlerimizi yalanlayanlara ise, yapmakta oldukları büyük günahkarlık sebebiyle azap dokunacaktır." (6:49). "... İşte onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamış bir içecek ve elem dolu bir azap vardır." (6:70). "... Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz, ve onun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hallerini bir görsen!" (6:93). "Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir. ... Allah dileseydi ortak koşmazlardı. ... Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz de ilkin ona iman etmedikleri gibi (mucize geldikten sonra da inanmazlar) ve yine onları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalar dururlar. Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatın şahidleri olarak) toplasaydık Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyorlar. İşte böylece biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları iftiralarıyla baş başa bırak." (6:106-112). "... Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz. ... Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılık ve yapmakta oldukları hilekârlık sebebiyle çetin bir azap erişecektir." (6:121-24). "Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir." (6:125).

Bu kitaptaki bütün kutsal kitap alıntıları, yanlışlıklara yer verilmemesi için orijinal İngilizce kitaptan çevrilmemiş, kutsal kitapların Türkiye'deki resmi çevirilerinden hiçbir harfleri veya virgülleri değiştirilmeden alıntılanmıştır. Kuran alıntıları, diyanetin resmi Türkçe çevirisinden, Eski ve Yeni Ahit alıntıları ise ilgili kitapların Türkçe çevirilerinden yapılmıştır.

Bunların tümünü incelemek tabii ki fazlasıyla yorucudur.[17] Ama metnin kendisini incelemek gibisi yoktur. Kullanılan Arapçanın kalitesini yargılayamam; belki de orijinal dilinde sanatsal bir şekilde kullanılmıştır. Ama kitabın içeriği hiç de öyle değil. Kutsal kitap, neredeyse her sayfasında, itaatkar Müslümanlara, kafirleri hor görmeyi emrediyor. Neredeyse her sayfada, çatışmanın öğüdünü veriyor. Yukarıda alıntılanan pasajları okuyup da inançla şiddet arasında bağlantı kuramayan kişilerin muhtemelen bir sinirbilimciye görünmesi gerekir.

Burada, esaslı bir ölüm kültünün pratikleri, insanoğlunun yarattığı tüm dinlerdekinden daha fazla vardır. İslam dünyasının en itibarlı düşünürlerinden ve Sünniler arasındaki modern İslamcılığın babası olan Sayyid Kütb, şöyle yazmıştır: "Kuran, Yahudilerin en aşağılık özelliklerinden birine daha işaret etmektedir: ne pahasına olursa olsun, nitelikten, şereften ve haysiyetten yoksun bir şekilde de olsa, yaşamak için duydukları namertçe arzu."[18] Bu ifade, aslında bir özetleme mucizesidir. Yahudilere karşı yapılmış rastgele bir saldırıdan ibaret gibi görünse de, aslında bu, radikallerin dünya görüşünün en saf halinin güçlü bir yansımasıdır. Bu cümleye birkaç dakika bakın; bütün bir hoşgörüsüzlük ve intihar özendiriciliği makinesi gözlerinizin önünde yapılanmaya başlayacak. Kutsal kitabın intihara koyduğu belli belirsiz yasak, üzerinde konuşmaya değmeyecek bir konu gibi görünüyor. Bazı İslam hukukçuları, intihar bombacılığının İslam'ın ilkelerine aykırı olduğunu (nerede bu hukukçular bu arada?) ve bu yüzden de intihar bombacılarının cehennem ehli olduğunu söyleyebilir tabii ki. Eğer varsa bile, azınlıkta kalan bu tür bir fikir, intihar saldırılarının İslam dünyasının büyük bir kısmı tarafından akılcılaştırıldığı gerçeğini değiştiremez (kaldı ki, Şeriat dünyasında bu tür eylemlere "kutsal patlamalar" deniyor). Tabii, İslam'ın ilkeleri göz önüne alındığında, bu tür bir akılcılaştırma fazlasıyla kolaydır. Dini bütün Müslümanların (cihat, şehitlik, cennet ve kafirler hakkındaki) inançları ışığında, intihar saldırılarının inançlarına hiç de ters düştüğü söylenemez. Bu yolla ölenlerin dindaşları tarafından şehit olarak görülmesi de hiç şaşırtıcı değildir. Belirli bir oranda ölüm riski barındıran askeri bir eylem, "intihar" olarak görülebilir; bu durum intihar ile "Allah rızası için savaşacak" birisinin görev sırasında ölmesi arasındaki farkı önemsiz kılabilir. Görünüşe göre, heyecanlı şehit adayları için işin özü şudur: kafirleri ya da dinden çıkanları "İslam'ı savunurken" öldürdüğünüz müddetçe, Allah, bu süreçte kendinizi öldürüp öldürmemenize bakmaz.

Geçtiğimiz günlerde, 38.000'den fazla insan, Pew Halk ve Basın Araştırma Merkezi'nin küresel çapta yürüttüğü bir araştırmaya katıldı. Sonuçlar, bu merkezin, *"2002'de Dünya Ne Düşünüyor?"* ismi verilen *Küresel Davranış Projesi*'nin ilk yayınını teşkil ediyor.[19] Araştırma, yalnızca Müslümanlara yöneltilen şu soruyu da içeriyordu:

> Kimi insanlar, sivil hedeflere yönelik intihar saldırılarının veya başka türden şiddet eylemlerinin, İslam'ı, onun düşmanlarına karşı savunmak şeklinde gerekçelendirildiğini düşünüyor. Başka insanlar, sebep ne olursa olsun, bu tür bir şiddetin haklı çıkarılamayacağına inanıyor. Siz, kişisel olarak, İslam savunusunda bu tür bir şiddetin sıklıkla, bazen veya nadiren gerekçelendirildiğini mi yoksa hiçbir zaman gerekçelendirilemeyeceğini mi düşünüyorsunuz?

Bu çalışmanın sonuçlarına göz atmadan önce, yan yana gelmiş "intihar saldırısı" ve "sivil hedefler" sözcük gruplarının önemini değerlendirmeliyiz. Şu anda, Müslümanların, savaş dışı durumlarda erkeklerin, kadınların ve çocukların kasten öldürülmesini veya yaralanmasını ("sıklıkla", "bazen", "nadiren" ve "asla") destekleyip desteklemedikleri konusunda (%2-%4 arası değişen bir hata payıyla) bilimsel bir ankete tabi tutuldukları bir dünyada yaşıyoruz. Pew'un çalışmasının kimi sonuçları şu şekilde (tüm oranların toplamı 100'e eşit değildir):

İSLAM SAVUNUSUNDA İNTİHAR SALDIRILARI HAKLI BULUNABİLİR Mİ?

	EVET	HAYIR	BİLMİYORUM/CEVAP VERMEYİ REDDEDİYORUM
Lübnan	73	21	6
Fildişi Sahilleri	56	44	0
Nijerya	47	45	8
Bangladeş	44	37	19
Ürdün	43	48	8
Pakistan	33	43	23
Mali	32	57	11
Gana	30	57	12
Uganda	29	63	8
Senegal	28	69	3
Endonezya	27	70	3
Türkiye	13	73	14

Bu rakamları yeterince rahatsız edici bulmuyorsanız, Suudi Arabistan, Yemen, Mısır, İran, Sudan, Irak ve Filistin bölgelerinin bu araştırmaya dahil edilmediğini göz önünde bulundurun. Onlar da olsaydı, Lübnan, listedeki liderliğini kaybedip birkaç basamak düşecekti. İntihar saldırıları, elbette, *intiharı* da gerektirir ve Müslümanlara göre de bu, Allah tarafından açık bir şekilde yasaklanmıştır. Dolayısıyla, eğer soru, "İslam'ı savunurken sivilleri hedef almak her koşulda haklı kılınabilir mi?" şeklinde olsaydı, Müslümanlardan terörizme çok daha büyük bir destek gelmesi beklenilebilirdi belki.

Ancak, Pew'un sonuçları, aslında yukarıdaki tablonun işaret ettiğinden çok daha iç karartıcı. Verilere daha yakından bakılacak olursa, anketörlerin, "nadiren gerekçelendirilebilir" ve "asla gerekçelendirilemez" şeklindeki cevapları birleştirerek sonuçları saptırdığı ve böylelikle de Müslümanları fazla barışçıl gösterecek bir kanaat uyandırdığı ortaya çıkacaktır. Ürdün'deki verilere bir kez daha bakalım: Ürdünlülerin %43'ü terörizmi desteklerken, %48'i desteklemiyor. Ancak, sorun şu ki, Ürdünlülerin %22'si, aslında, "nadiren gerekçelendirilebilir" cevabını vermişti ve bu da verilen "Hayır" cevaplarının neredeyse yarısına tekabül ediyor. "Nadiren gerekçelendirilebilir" şıkkı, ankete bu cevabı verenlerin, belirli koşullar altında, sivillerin, hiçbir ayrım gözetilmeden, hem de askeri bir operasyonun kazara gerçekleşen bir yan ürünü olarak değil de niyetlenilen sonuç olarak katledilmesini (*artı*, intiharı) onaylayabileceği anlamına geliyor. Yüreklerinde, "asla gerekçelendirilemez" cevabını bulamayan katılımcıların yüzdesine odaklandığımızda, Müslümanların terörizme gösterdiği hoşgörüye dair daha net bir resim görebiliriz (hala, "Bilmiyorum/Cevap Vermeyi Reddediyorum" yanıtlarının gölgelerinde gezinen birçok insanı bir kenara bırakırsak). Verileri bu biçimde ikiye ayırırsak, çağdaşlık güneşinin, Müslüman dünyasındaki parlaklığını görebiliriz:

İSLAM SAVUNUSUNDA İNTİHAR SALDIRILARI HERHANGİ BİR KOŞULDA HAKLI KILINABİLİR Mİ?

	EVET	HAYIR	BİLMİYORUM/CEVAP VERMEYİ REDDEDİYORUM
Lübnan	82	12	6
Fildişi Sahilleri	73	27	0
Nijerya	66	26	8
Ürdün	65	26	8
Bangladeş	58	23	19
Mali	54	35	11
Senegal	47	50	3
Gana	44	43	13
Endonezya	43	54	3
Uganda	40	52	8
Pakistan	38	38	23
Türkiye	20	64	14

Bunlar, korkunç oranlar. Eğer bütün Müslümanlar Türkiye'dekiler gibi (buradakilerden %4'ü intihar saldırılarının "sıklıkla", %9'u "bazen" ve %7'si de "nadiren" cevabını vermiş) cevap vermiş olsaydı bile, yine de hakkında endişelenmemiz gereken bir sorunumuz olurdu; ne de olsa, 200 milyondan çok ayan beyan terörizm destekçisinden bahsediyor olacaktık. Ama Türkiye, Müslüman dünyasının geri kalanına göre kıyaslandığında, bir iyi niyet elçiliği adası durumunda kalıyor.

Günün birinde Orta Doğu'ya barış geldiğini hayal edelim. Müslümanlar, böylesine yoğun bir şekilde onayladıkları intihar saldırılarına dair ne diyecekler? Bu "kutsal patlamaları" takiben yaptıkları kutlamaları nasıl açıklayacaklar? Göreceli bir imtiyazla doğmuş genç bir adam, patlayıcılara ve bilyeli rulmanlara kıyafetlerini sarıyor ve beraberinde bir grup çocukla, bir diskotekte kendisini havaya uçuruyor; bu çocuğun annesi de yüzlerce komşusu tarafından anında tebrik yağmuruna tutuluyor. Barış tesis edildiğinde, Filistinliler bu tür bir davranış hakkında ne düşünecek? Eğer hala dini bütün Müslümanlarsa, düşünmelerinin *gerekeceği* şey şu olacaktır: "Çocuklarımız şu anda cennette ve yolu da onları takip etmemiz için hazırladılar. Kafirler için de cehennem hazırlandı." Tesis edilse bile, hiçbir türden barışın bu tür inançlara uzun süre dayanamayacak olması, bana, insan doğasının neredeyse aksiyomatik bir gerçeği gibi geliyor.

Dünyadaki Müslümanların kayda değer bir kısmının, Dünya Ticaret Merkezi'ni yerle bir eden adamların şu anda Allah'ın sağ elinde, "bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmaklarının" (47:15) ortasında yaşadığına inandığı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Kabin sorumlularının boğazlarını kesen ve genç çiftleri çocuklarıyla birlikte saatte 800 kilometreyle ölüme sürükleyen bu adamlara, şu anda, "saadet ve ihtişam dolu bir krallıkta", "ebedi gençlik bahşedilmiş uşaklar" eşlik ediyor. Onlar, "yeşil ipekten, güzel, sırmalı giysilerle bezenmiş, gümüş bileziklerle süslenmiş" haldeler (76:15). Aldıkları ödüllerin listesi uzundur. Ama bir şehidin, yaşayan insanlar arasındaki son gününde yataktan erken kalkmasına sebep olan şey nedir? O on dokuz hava korsanından herhangi birisi, Allah'ın bahçesine girip ipekten kendi payına düşeni almak için acele etmiş midir? Orası şüpheli. Buradaki ironi, kendi çapında başlı başına bir mucize: bugün dünyada cinselliği en çok baskılayan insanlar[1] hurilerle dolu bir cennet kavramı uğruna şehitliğin cazibesine giriyor.[20]

Bu tarzda bir maneviyat düşkünlüğünden doğacak korkunç etik sonuçlar bir yana, kutsal kitaplardaki cennet tasvirinin ne kadar akıl karşıtı olduğunu da gözlemlemeliyiz. Yedinci yüzyılda yaşamış birisinin, cennetin, süt ve bal ırmaklarıyla dolu bir bahçe olduğunu söylemesi, yirmi birinci yüzyılda yaşayan birisinin, aynı yeri, her ruhun çok lüks yepyeni bir araba süreceği, ışıl ışıl bir şehir olarak tasvir etmesine denktir. Bir an durup düşününce, bu tür bildirimlerin, ne öbür dünya ne de insanın hayal gücü konusunda hiçbir şey öne sürmediği ortaya çıkacaktır.

[1] *Sahil Güvenlik* isimli dizinin yeniden yayınlanması üzerine bir öfkeye kapılan insanlar yani.

ATOMUN GÜCÜ VE CİHAT

Dini bütün Müslümanlar için, dini kimlik, diğer tüm kimlikleri geride bırakıyor gibi görünüyor. Ara sıra ortaya çıkan Arap milliyetçiliği etkilerine rağmen, Batı'da olduğu gibi, etnik veya ulusal bir kimlik İslam dünyasında hiçbir zaman kök salmadı. Amerika'nın Irak işgaline tepki olarak, Saddam Hüseyin'in bazı Müslümanlar arasında yaygın bir şekilde desteklenmesi, Müslüman dayanışmasının yansımalarına güzel bir örnektir. Hem bir seküler hem de tiran olarak, Saddam Hüseyin'den, Amerikan işgalinden önce fazlasıyla nefret ediliyordu; ve Müslümanların çoğunun tepkisi de, Saddam, Iraklılara, Kuveytlilere, İranlılara karşı ne suç işlemiş olursa olsun, kafirlerin Bağdat'ı işgal etmesi düşüncesinin hiçbir zaman kabul edilemez olduğunu ortaya çıkarmıştır; bu, hangi insancıl sebeplere hizmet ederse etsin. Saddam, tarihte hiçbir insanın öldürmediği kadar Müslüman öldürmüş veya onlara işkence etmiş olabilir (İran Irak savaşında hepsi Müslüman olan 1 milyon kişi öldü), ama heyhat Amerikalılar, "Allah'ın düşmanıdır."

Büyük resmi gözden uzaklaştırmamak önemlidir; çünkü enikonu absürt olan detaylar, gerçekten hiçbir anlam ifade etmiyor. İslam dünyasıyla girdiğimiz diyalogda, mantıklı gerekçelere dayanmayan ve bu yüzden tartışmaya açık olmayan, ama İslamcıların bize getireceğe benzedikleri taleplerin temelini oluşturan inançlara sahip insanlarla yüzleşiyoruz.

İslamcıların inançlarının nükleer caydırıcılıkta özel bir sorun teşkil etmesinin, dikkate değer endişelerimizden birisi olması gerekir. Uzun menzilli nükleer silahlara sahip bir şeriat rejimiyle *soğuk* savaşa girmemiz için küçük bir ihtimal vardır. Soğuk savaşlar, tarafların, ortak olarak ölüm tehdidinin caydırıcılığına sahip olmasını gerektirir. Şehitlik ve cihat düşünceleri, ABD'yle Sovyetler Birliği'nin yarım yüzyılı askıda, az çok durgun, kıyametin eşiğinde geçirmesine sebep olan mantığın çevresinde sorumsuzca gezinmek anlamına gelir. Yalnızca "cennet" sözcüğü etrafında kendini kaybetmiş bir şeriat rejimin eline uzun menzilli nükleer silahlar geçerse ne yapacağız? Tarihten ders çıkaracak olursak, savaş başlıklarının nerede olduğu veya hazırlık derecelerinin ne olduğu konusunda emin olamayacağız ve bu yüzden, onları yok et-

mek konusunda, hedeflenen, geleneksel silahlara güvenemeyeceğiz. Böylesi bir durumda, hayatta kalmamızı sağlayabileceğe benzeyen tek şey, nükleer saldırıyı ilk yapan olmaktır. Söylemeye gerek bile yok; bu, akla hayale sığmaz bir suçtur (çünkü tek bir günde on milyonlarca masum sivili öldürmek anlamına gelir), ama şeriatçıların inançları göz önüne alındığında, başvurabilinecek tek eylem bu olabilir. Böylesine ölçüsüz bir nefsi müdafaa eylemi, İslam dünyasının geri kalanı tarafından nasıl algılanırdı? Mesela, soykırımsal bir haçlı seferinin ilk baskını olarak görülebilirdi. Buradaki korkunç ironi de, *bunu öyle görmenin, o hale getirebileceğidir*: bu algının ta kendisi, bizi, nükleer tehdit taşıma kapasitesi barındıran bir Müslüman ülkeyle sıcak savaş durumuna sürükleyebilirdi. Tüm bunlar, sonuna dek çılgıncadır elbette: ben yalnızca, Batman, felsefe taşı veya tek boynuzlu atlarla aynı kategoriye ait olan dini fikirlerden dolayı dünya nüfusunun büyük bir bölümünün yok olabileceği şeklindeki bir senaryo tanımladım. Ancak, birçoğumuzun bir mit yüzünden ölmesinin korkunç bir abeslik olması, bunun gerçekleşmeyeceği anlamına gelmiyor. Tabii ki, inançların tadını çıkardığı birçok ihlalin dokunulmazlığa sahip olduğu göz önüne alınırsa, bu tür bir facia fazlasıyla mümkün görünüyor. En az o on dokuz hava korsanı kadar gayretli adamların, bir gün nükleer silahlara da el atabileceği ihtimaliyle yüzleşmek zorundayız. Özellikle de İslam dünyası bu ihtimali öngörmeli ve bunu önlemek için bir yol bulmalıdır. Teknolojinin istikrarlı bir şekilde yaygınlaştığını düşünürsek, zamanın bizim yanımızda olmadığını söyleyebiliriz.

ÇARPIŞMA

Samuel Huntington'ın İslam ve Batı arasındaki çatışmaya uygun gördüğü "uygarlıkların çarpışması" şeklindeki tanımlama meşhurdur. Huntington, nerede Müslümanlar ve gayrimüslimler sınır komşusu olsa, orada silahlı çatışmaların yükselme eğiliminde olduğunu söylemiştir. Nahoş bir gerçek için hoş bir söz bulmuş ve, "İslam'ın sınırları çatışmalıdır," demiştir.[21] Ancak, Huntington'ın tezine birçok düşünür de saldırmıştır. Edward Said, "bir din veya uygarlık hakkında genelleyici bir konuşma, büyük bir demagoji ve apaçık bir cehalet ürünüdür." diye yazmıştır.[22] Kendi adına, Said, Huntington'ın söylediklerini desteklemek şöyle dursun, El-Kaide üyelerinin "çılgın fanatiklerden" biraz daha öte olduğunu ve Branch Davidian tarikatıyla, Guyana'daki Rahip Jim Jones'un müritleriyle ve Aum Shrinkiyo kültüyle bir tutulması gerektiğini söyleyerek devam etmiştir: "Huntington, dünyadaki bir milyar civarındaki Müslüman'ın, 'kültürlerinin üstünlüğüne ikna olduğunu ve güçsüzlüklerine takıntılı hâle geldiğini' iddia etmiştir. Ne yapmış, 100 Endonezyalıyla, 200 Faslıyla, 500 Mısırlıyla, elli tane de Bosnalıyla mı görüşmüş? Öyleyse bile, bu ne biçim bir veri?" Bu tarz bir eleştiriyi samimiyetsiz bulmak çok zordur. Şüphesiz ki, bir kültürü genellemenin sınırlarını iyi belirlemeliyiz, ama Usame bin Ladin'in denginin Rahip Jim Jones olduğu düşüncesi gülünçtür. Said'in düşüncesinin aksine, bin Ladin, "Amerika'nın nefret ettiği ve korktuğu her şeyin kocaman, fazlasıyla kararlı bir sembolü" haline gelmemiştir.[23] Birinin, dini bütün tüm Müslümanların, "kültürlerinin üstünlüğüne ikna olacağını ve güçsüzlüklerine takıntılı hale geleceğini" düşünmesi için sadece kutsal kitabı okuması, neredeyse matematiksel bir kesinlikle, yeterli olabilir, tıpkı Huntington'ın öne sürdüğü gibi. Kendisinin tezinin ihtiyaç duyduğu tek şey de budur.

Huntington'ın formülasyonu hoşumuza gitsin veya gitmesin, bir şey kesindir: nihayet kıyılarımıza ulaşmış olan kötülük, yalnızca terörizm musibeti değildir. Bu, siyasi egemenliğe sahip olmuş dini dogmatizm musibetidir. Tabii, İslam, her ne kadar tarihin bu noktasında eşsiz bir egemenliğe sahip olsa da, bu tür korkunç dönüşümlere maruz kalacak

kadar dirençsiz değildir.[24] İçinde bulunduğumuz çatışmanın İslam'la olmadığını ileri süren Batılı liderler yanılıyor olabilir; ama, bu kitapta da tartıştığım gibi, Hıristiyanlık ve Musevilik farklı değildir. Aklı başında olan tüm kadın ve erkeklerin ortak düşmanını tanımamızın vakti geldi. Bu düşman bize öylesine yakın ve öylesine aldatıcı ki, o, tam da insanlığın mutluluğu ihtimalini yerle bir ederken, biz onun nasihatlerini dinliyoruz. Bizim düşmanımız, inancın kendisinden başka bir şey değildir.

İslam dünyasıyla diyaloğumuzun, bu diyaloğun muhtemel sonuçlarından biri olarak, ortak hoşgörüye dayanan bir geleceğe işaret ettiğine inanmak rahatlatıcı olsa da, hiç kimse bu sonucu garanti edemez; İslam'ın en barışçıl ilkeleri bile. Köktenci Müslümanlığın sınırlamaları ve İslam'ın içinde, çağdaşlığa radikal (ve mantıklı) bir şekilde uyum sağlamak için verilen cezalar göz önüne alındığında, bence, İslam'ın, barış veya savaş yoluyla kendisini yenilemek için bir yol bulması gerekiyor. Bunun nasıl bir şey olacağı hiç belli olmaz. Ancak, apaçık ortada olan şey ise, Batı'nın ya tartışmayı ya da çatışmayı kazanması gerektiğidir. Bunun dışındaki tüm seçenekler, esaret anlamına gelir.

MÜSLÜMANLARIN "AŞAĞILANMASI" BİLMECESİ

New York Times'ta yazan, dünyanın kötülüklerinin yorulmak bilmez araştırmacısı Thomas Friedman, İslamcı terörün kökünde, Müslümanların "aşağılanmasının" yattığını söylemiştir. Aynı iddiayı öne süren başkaları da olmuştur ve Müslümanların kendileri de sürekli olarak, Batı emperyalizminin, onların haysiyetini, gururunu ve şerefini zedelediğini iddia etmektedir. Bundan ne çıkarmalıyız? Müslümanların haysiyetini, baskıcı yasalarından daha fazla zedeleyen başka bir şeyin var olduğu söylenebilir mi? Şeriat ilkelerine itimat edilerek oluşturulacak bir toplumun ne tür bir toplum olacağına dair modern bir örnek vermek gerekirse, Taliban yönetimi altındaki Afganistan'ı akla getirmek yeterlidir. Şu, çarşaflar içinde oraya buraya koşuşturan ve sırf ayak bileklerinin bir noktası ortaya çıktığı için dayak yiyen, ihtimal dışı canlılar kimdir? Onlar, Şeriat Çatısı altında şerefe mazhar edilmiş (ve okuma yazma bilmeyen) kadınlardır.

Zakaria ve başkaları, Arap diktatörlerin, her ne kadar genelde baskıcı olsalar da, baskı uyguladıkları insanlardan daha liberal olma eğiliminde olduklarını söylemiştir. Örneğin, kendisini hiçbir zaman bir liberal olarak tanımlamamış bir adam olan Suudi Prensi Abdullah, geçtiğimiz günlerde, ülkesindeki kadınların araba kullanmasına izin verilmesini önermiştir. Sonuç olarak, fazlaca baskıya maruz kalmış halkı bu derecede bir ruhani ağırlığı kaldıramamış ve Prens geri adım atmak zorunda kalmıştır. Tarihlerinin bu noktasında, Müslümanların birçoğuna oy hakkı verilirse, özgür biçimde kullandıkları oylarla, siyasi özgürlüklerinin tümünü kökünden söküp atabilirler. Ellerinde o gücü bulduklarında bizim özgürlüklerimizi de engelleyebilecekleri ihtimalini ise bir an için bile göz ardı etmemeliyiz.

Müslüman tiranlarla Irak'ta, Suriye'de, Cezayir'de, İran'da, Mısır'da ve başka yerlerde Batının yaptığı gizli anlaşmaların alçakça olduğuna şüphe yoktur. On binlerce Müslümanın, kendi rejimleri, hatta birçok durumda güç kazanırlarken Batının destek çıktığı rejimler tarafından kıyımını, açık açık katledilmelerini engellemek için hiçbir şey yapmadık. Batının cesaretlendirmesiyle 1991 yılında Güney Irak'ta gerçekle-

şen Şii ayaklanmalarını desteklemekteki başarısızlığı, geçtiğimiz otuz kırk yıldaki en etik dışı ve en önemli dış politika hatalarından birisidir. Ama bu cephedeki kusurlar, eğer bu ülkelere demokrasi aniden gelseydi, bunun, teokrasiye iskele görevi görmekten başka hiçbir şey yapmayacağı şeklindeki düşünce içerisinde eritilebilir. İslam'ın ilkeleri arasında, şeriata sürüklenmeye engel olacak herhangi bir şey yok gibi görünürken, kişiyi bu yönde cesaretlendirecek her şey mevcuttur. Bu, yüzleşmemiz gereken, korkunç bir hakikattir: bizimle, gittikçe kabarmakta olan şeriatçı akıl karşıtlığı okyanusu arasında duran tek şey, yükselmesine yardım ettiğimiz bir tiranlık ve insan hakları ihlali duvarıdır. Bu durum düzeltilmelidir, ama Müslüman diktatörleri bir anda devirip oy sandıklarını kuramayız. Bu, on dördüncü yüzyıl Hıristiyanlarına oy hakkı vermekle eşdeğer olabilir.

Tüm bunlarda, yoksulluk ve eğitim eksikliğinin de rolünün olduğu doğrudur, ama bu, kolay çarelerin kullanılmasını gerektiren bir rol değildir. İnsanlık bilgisini geliştirme ve korumadaki tarihi rolü göz önüne alındığında, Arap dünyası, şu anda, hem entelektüel hem de ekonomik olarak, çok az kişinin mümkün olabileceğini düşündüğü bir seviyede durgunlaşmıştır. 2002 yılında tüm Arap ülkelerindeki GSYİH bile, İspanya'dakine eşit değildi. Daha da rahatsız edici olan şey, Arap dünyasının Arapçaya dokuzuncu yüzyıldan beri çevirdiği kitap sayısının tamamının, İspanya'nın her yıl İspanyolcaya çevirdiği kitap sayısına eşit olmasıdır.[25] Dar görüşlülüğün ve geri kalmışlığın böylesi şaşkınlık vericidir, ama bu, bizi, sorunun kökenlerini yoksulluk ve eğitim eksikliğinde aramaya yönlendirmemeli. Bir nesil fakir ve okuma yazma bilmeyen çocuğun, köktenci medrese (Suudi sermayeli din okulları) makinelerine yem edilmesi, bizi ürkütmelidir kuşkusuz.[26] Ama İslamcı teröristler genellikle fakir ve eğitimsiz insanların arasından çıkmıyor; birçoğu orta sınıfa mensup, eğitimli ve özel hayatlarında herhangi bir sorun yaşamayan insanlar. Zakaria'nın da belirttiği gibi, on dokuz hava korsanıyla kıyaslandığında, John Walker Lindh (Taliban'a katılan, Kaliforniyalı bir genç) "fazlasıyla eğitimsiz" kalıyor. *Wall Street Gazetesi* muhabiri Daniel Pearl'ün kaçırılmasını ve öldürülmesini organize eden Ahmed Omar Şeyh, Londra Ekonomi Okulu'nda eğitim görmüştü. Şiddet dolu operasyonlarda ölen Hizbullah militanlarının fakir ailelerden gelmeleri ihtimali, militan olmayan çağdaşlarına göre daha *azdır* ve orta öğretim sahibi olma ihtimalleri daha *fazladır*.[27] Hamas liderlerinin hepsi üniversite mezunudur ve bazılarının yüksek

lisans diploması bile vardır.[28] Bu gerçekler gösteriyor ki, her Müslüman, orta sınıf bir Amerikalının sahip olduğu yaşam standartlarına sahip olsa bile, Batı'yla İslam'ın çarpışması tehlikesi içten içe varlığını sürdürecektir. Hatta bana kalırsa, İslamcıların aşırı refaha kavuşması, işleri daha da kötü hale getirebilir; refaha ulaşmış İslamcılar hayat görüşlerinde hatalar olabileceğini reddedeceklerdir.[29] Eğer aşırı İslam, Batı'nın liberalizmi kadar uygulanabilir olsaydı, şu anda muhtemelen tüm dünyanın İslamlaştırılmasına tanık olmak zorunda kalırdık.

Kişisel olarak Usame bin Ladin'de de gördüğümüz gibi, bir din tutkusu, maddi varlık ve eğitimle uyumlu olabilir. Tabii, birçok İslamcı teröristin teknik yeterliliği de, bunun, *bilimsel* eğitimle uyumlu olabileceğini gösteriyor. İnancın kendisini kutsallıktan çıkaracak, bilişsel veya kültürel bir alternatifin olmamasının sebebi de budur. Bir insan için, Tanrının, dünyadaki insanların nasıl yaşamasını istediğini bildiğine inanması kabul edilebilir olduğu müddetçe, mitlerimiz uğruna birbirimizi öldürmeye devam edeceğiz. İslam dünyasıyla Batının ilişkilerinde, Müslümanların çoğunun, 11 Eylül hava korsanlarının eylemlerine dair, ele gelir herhangi bir açıklama yapmadıklarını göz önünde bulundurmalıyız; tabii, onların aslında Yahudi olduğuna dair sürekli öne sürülen uydurmadan başka.[30] İslamcı söylemler şu anda bir mitler, komplo teorileri[31] ve yedinci yüzyıldaki görkemi yeniden kazanmak için verilen vaazlar silsilesidir. İslam dünyasındaki ekonomik ve siyasi gelişmelerin bunlara çözüm getireceğine inanmak için hiçbir sebep gözükmüyor.

Hüsnükuruntu Tehlikesi

Paul Berman, (hem Sağ'daki hem Sol'daki, hem Doğu'daki hem Batı'daki) totaliterlik üzerine güzel bir kitap yazmış ve totaliterlikte, istisnasız olarak her durumda, soykırımsal ve hatta intihara meyilli bir boyutun bulunduğunu gözlemlemiştir. Kendisi, yirminci yüzyılın, devasa bir "patolojik kitle hareketleri", "konu kıyım fikrine geldiğinde sarhoş olan" politik hareketler kuvözü olduğunu belirtiyor.[32] Aynı zamanda, liberal düşünürlerin, bu dehşet dolu olayları yorumlamakta sıklıkla aciz kaldığını öne sürüyor. Berman'ın sözleriyle, "inkar liberalizmi" olarak bilinen bir gelenek de vardır elbette. Fransız Sosyalistler, 1930'larda, çok acayip türden bir kendini kandırma özelliğine sahipmiş gibi görünüyor; çünkü Doğu'dan dalga dalga gelen mantıksızlık bulutlarına rağmen, Nazilerin ciddiye almaya değecek bir sorun teşkil ettiğine inanmakta çok büyük bir zorluk çekmişlerdir. Alman tehdidi karşısında, yalnızca kendi hükümetlerini ve savunma sanayiini savaş çığırtkanlığıyla suçlamışlardır. Berman'ın da öne sürdüğü gibi, aynı hüsnükuruntu ve öz şüphe bulutları, 11 Eylül sonrasında Batı'da da güçlenmeye başlamaktadır. Birçok Batılı liberal, tüm insanların aynı arzularla ve korkularla harekete geçtiğini düşündüklerinden, teröristlerin aşırılıklarından şu anda kendi hükümetlerini sorumlu tutmaktadır. Birçoğu, başımıza bu çorabı bir şekilde kendimizin ördüğünü düşünüyor. Örneğin, Berman, Filistinlilerin intihara meyilli olmalarına sebep olacak derecedeki ruhsal sorunlarından, dünyanın büyük bir kısmının İsrail'i sorumlu tuttuğunu gözlemlemiştir. "İnsanlar yalnızca insandır", der ve devam eder, "ve eğer çok iyi sebepleri olmasaydı *bu kadar* kötü şeyler yapmazlardı." O halde, Filistinli intihar bombacılarının aşırılıkları, İsrail'in aşırılıklarına denk olmalıdır. Berman, bu tür bir düşüncenin, Avrupa basınında İsrail'in sıklıkla Nazilere benzetilmesine yol açtığını belirtiyor.[33] Dershowitz'e göre, işin aslı şu ki, "dünya tarihinde, benzer zorluklarla karşılaşıp da insan hakları standartlarının yükseltilmesi için bu kadar fazla çaba sarf etmiş, masum sivillerin güvenliğine bu kadar önem vermiş, hukuk çerçevesinde hareket etmeye bu kadar özen göstermiş veya barış için bu kadar çok risk almaya gönüllü ol-

muş başka bir millet yoktur."[34] İsrailliler, şiddet kullanımı konusunda, kendilerine, Nazilerin hiçbir zaman düşünmeye zahmet etmedikleri kadar sınırlama uygulamışlardır. Kendinize şunu sorun: eğer Yahudiler, Filistinlilerin işgali altındaki küçük bir azınlık olsaydı ve Filistinliler tarafından intihar saldırılarına maruz kalsaydı, Filistinlilerin kendilerine aynı sınırlamaları koyma ihtimalleri ne olurdu? [35]

Ancak, Berman, aynı zamanda Huntington'ın, "uygarlığın" gerçek değişkeni ayırt etmekte başarısız olduğu şeklindeki tezini de tartışıyor. Uygarlıkların çarpışmasından ziyade, şu anda, "liberalizm ile Birinci Dünya Savaşı musibetinden beri yükselmekte olan vahiysel ve hayalci hareketler" arasında "ideolojilerin çarpışması" yaşanıyor.[36] Ayrım geçerli gibi görünüyor, ama önemsiz. Sorun, bazı inançlarımızın, diğer bazı inançlara yakınken hayatta kalamamasıdır. Seçeneklerimiz ise savaş veya diyalog; hiç kimse de ileride bu ikisi arasında seçim şansına sahip olacağımızı garanti edemez.

Berman, durumumuzu çok güzel bir şekilde özetliyor:

> Bu teröristlerin başarılı olabilmesi için ne gerekiyordu? Onların dünyasında tahayyül ve siyasi cesaret açısından büyük başarısızlıklara uğramamız gerekiyordu. Dünyanın diğer bölgelerindeki insanların başarısızlıkları hakkında neredeyse istekli bir şekilde bir ilgisizliğe sahip olmamız gerekiyordu: hem de totaliterlik yeni bir zirveye ulaşırken, bize, totaliterliğin bittiğini düşündürecek türden bir ilgisizlik. Bize, büyük dozlarda hüsnükuruntu gerekiyordu: yani, akılcı bir dünyada, gerçekliği kavramadaki başarısızlığıyla totaliter hareketlere ilk kıvılcımı verecek türden, basit bir inanç... Dünyanın diğer bölgelerindeki güncel akımlar hakkında adeta bir taşralı cehaletine sahip olmamız gerekiyordu. Avrupa'da aptalca dargınlıklara, Amerika'da ise aptalca bir kibre sahip olmamız gerekiyordu. O kadar çok şeye sahip olmamız gerekiyordu ki! Ama bunların hiçbirinin eksikliğini çekmedik: ihtiyacımız olan her şey, başından beri bol bol vardı.[37]

Ama tam olarak bu noktaya gelebilmemiz için, bir şeye daha ihtiyacımız vardı. Gelişmekte olan dünyanın büyük bir bölümünün üzerine serpiştirilmiş, bağnazlık, cehalet ve intihar saldırılarını bir tür ayin ha-

line getirmiş bir dini doktrin. Berman'ın analizinin aksine, şeriat, totaliter nihilizmin son halkası değildir. Nihilizmle doğaüstü ödül arzusu arasında fark vardır. Şeriatçılar dünyayı atomlarına varana dek parçalayabilir ve yine de nihilizmle itham edilemezler, çünkü onların dünya görüşüne dahil olan her şey, cennet hayaliyle şekillenmiştir. Şeriatçıların inandığı şeyler göz önüne alındığında, ele geçirebildikleri her yerde modernliği boğmaya çalışmaları tamamen mantıklıdır. Tanrı rızası için savaştıkları sürece, kadınların, çocuklarını intihar saldırılarına teşvik etmesi bile mantıklıdır. Dini bütün insanlar, daha iyi bir yere gideceklerini *biliyorlar*. Tanrı, sonsuz kudrete ve adalete sahip. Öyleyse, günahkar bir dünyanın acı çekmesinden neden keyif almasınlar ki? Toplumun düşüncelerinden akılcılığın son kırıntılarını silip süpürebilecek başka ideolojiler de vardır, ama şeriat, kuşkusuz, elimizdekilerin en dikkate değeridir.

SEKÜLARİSTLER, bir toplumun karakterini belirlemede, İslam'ın veya genel olarak dinin rolünün, politikanın rolüne göre ikinci planda kaldığını iddia ederler. Bu açıdan bakıldığında, insanlar, öncelikle siyasi çıkarlarını düşünerek eyleme geçerler ve sonrasında da duruma uygun bir dini gerekçe bulurlar. Şüphesiz, tamamen faydacı ve hatta kuşkucu sebeplerle dine başvuran liderlerin sayısı da oldukça fazladır (Pakistan'da Ziya ül-Hak'ın görev yaptığı dönem iyi bir örnek gibi görünüyor). Ama buradan yanlış bir ders çıkarmamalıyız. Bir kaldıraç, yalnızca *bir şeye* bağlı olduğunda bir işe yarar. Sonuçta, Tanrının sözlerinin siyasi açıdan etkileyici olabilmesi için, birilerinin Tanrıya inanması gerekir. Ben de, ne zaman insanlar kitleler halinde kendilerini bombaya dönüştürmeye başlasa veya çocuklarını, mayın tarlalarının temizlenmesinde gönüllü yazdırsa (İran-Irak savaşında oldukça yaygındı bu)[38], onların bu eylemlerinin arkasındaki gerekçenin tamamen siyasi olduğunun az çok belli olduğunu düşünüyorum. Bu, şehit olmaya can atan bir kişinin, nihai eyleminin şiddetli siyasi öneminden hoşlanmadığı anlamına değil, eğer bir kişi bu evren hakkında (özellikle de ölümden sonra olacaklar hakkında) olağanüstü şeylere inanmıyorsa, bu tür bir eyleme kalkışma ihtimalinin çok az olduğu anlamına gelir. Radikal İslamcıların eylemlerini ve bu eylemlerin İslam dünyasında karşılaştığı hoşgörüyü, hiçbir şey İslam'ın ilkelerinden daha iyi anlatamaz.

Birçok dincinin inandığı şeyler göz önüne alındığında, bu dünyada samimi bir barış mümkün müdür? İslam'la Batı arasında doğrudan bir savaşı önleyen tek şey devletlerin göreceli güçsüzlüğü mü?

Korkarım, bu tür sorulara cesaret verici cevaplar bulmak çok güç. Liberalizmin din öğretilerindeki temeli, tamamen asılsız olma noktasına kadar fazlasıyla yetersiz gibi görünüyor. Her ne kadar İncil'in kendisinin de bir hoşgörüsüzlük abidesi olduğunu görmüş olsak da, Hıristiyanlar ve Yahudiler neredeyse tamamen aynı olduğundan (Augustine yazıtlarından İsrailli yerleşimcilerin şu anki eylemlerinde kadar her şeyin ortaya koyduğu gibi) İncil'in ne Hıristiyan ne de Yahudi tefsirlerinden karşı argüman öneren güzel satırlar bulmak çok da zor değildir. Akılcılığı ve modernliği hayatının her alanında yaşatmak isteyen bir Hıristiyanın, Matta İncili'nde dağın tepesinde vaaz veren İsa'yı tutup, Vahiyler'in dünyayı tüketen deli saçmalarını dışarıda bırakması yeterlidir. Şeriat, çoğulcu bir dünyada barış içinde yaşamak isteyen bir birey için böyle bir açık nokta bırakmıyor. Tabii, en karanlık yerlerde bile umut kırıntıları bulunabilir: Berman'ın da belirttiği gibi, şeriat bağnazlığına getirilen eleştiriler, Batı liberalizminin onların zihinlerini istila etme ve onların "sadakatini çalma" süreci içinde oluşuna dair bir korkuya dayandırılıyor ve bu da dincilerin diğer tüm insanlar gibi liberalizmin baştan çıkarıcı çağrısına karşı kolay kırılabilen bir dirence sahip olduğuna işaret ediyor.[39] Kesinlikle böyle olduğunu ummalıyız. Ancak, şeriatçıların dini inanışlarının karakteri, onların direncinin bizimkinden daha zor kırılacağının da bir göstergesidir.

Halihazırda keşfetmeye başladığımız sebeplerden dolayı, bu tür çıkarımlara karşı yürüttüğümüz söylemlerde derin bir yönelim vardır. Söz konusu İslam olduğunda, liberaller, yüzyıllar boyunca kendi kendine hizmet eden fetihler ve müdahalelerle İslam dünyasındaki öfkeyi artırdığı için Batı'yı suçlama eğilimi gösterirlerken, tutucular, Orta Doğu, Arap veya İslam tarihinin diğer tesadüfi özelliklerini suçlamayı tercih eder. Sorun, İslam inancının çekirdeği haricinde her yere yayılmış görünüyor, ama zaten onları kafirlerden ayıran özellik de inancın ta kendisidir. İnanç çıkarıldığında, intikam almak şöyle dursun, Batı'ya yöneltilen şikayetlerin çoğunu formüle etmek bile imkansız olurdu.

Solcuların Mantıksızlığı ve Noam Chomsky'nin Tuhaf Hikayesi

Ne var ki, şu anda birçok insan, 11 Eylül saldırılarının İslam hakkında çok az şey, Batı'nın sahip olduğu aşağılık kariyer ve özellikle de ABD'nin dışişleri politikalarındaki başarısızlığı hakkında ise daha çok şey söylediğine ikna olmuş durumda. Fransız düşünür Jean Baudrillard, bu temalara özellikle süslü bir ifade veriyor ve terörizmin, Amerikan "hegemonyasının" zorunlu bir sonucu olduğunu ilan ediyor. Hatta, gizli gizli böylesi bir yıkıma uğramayı umduğumuzu öne sürecek kadar da ileri gidiyor:

> Gerektiğinde, bunu onlar *yaptılar*, ama biz de *olmasını diledik* diyebiliriz... Küresel güç, durumu bu raddeye kadar tekeline aldığında, teknokratik makinedeki tüm fonksiyonlar bu kadar ürkütücü bir şekilde yoğunlaştığında ve hiçbir alternatif düşünce biçimine izin verilmediğinde, *duruma bağlı terörist transfer*den başka hiçbir çare kalmamış demektir. Böylesine canice bir intikam için objektif şartları yaratan da sistemin kendisiydi... Bu, teröre karşı terördür; arkasında başka hiçbir ideoloji yatmaz. Artık ideoloji ve siyasetin çok ötesindeyiz... Sanki bu kuleleri taşıyan kuvvet, bir anda tüm enerjisini ve direncini kaybetti; sanki bu kibirli kuvvet, yoğun bir çabanın uyguladığı baskıya daha fazla dayanamadı: daima benzersiz dünya modeli olmayı hedefleme çabası.[40]

Bu satırlar iyimser biri tarafından okunsa, muhtemelen bu derinlik için hayati önem taşıyan bir şeylerin metnin çeviri işlemi sırasında kaybolduğunu düşünürdü. Ancak ben, bu şeyin, metin *Fransızcaya* çevrilirken kaybolduğunu düşünüyorum. Eğer Baudrillard Afganistan'da Taliban yönetimi altında yaşamak zorunda olsaydı, özgürlüğüne getirilen korkunç sınırlamaların, ABD'nin "daima benzersiz bir dünya modeli olmayı hedefleme çabasıyla" ilgili bir mesele olduğunu mu düşünecek-

ti? Acaba kendisi, her futbol maçında, zina şüphelileri ve hırsızların orta sahada çamur içinde katledildiği tuhaf bir devre arası eğlencesini, "duruma bağlı terörist transferin" ayak sesleri olarak algılar mıydı? Siyasetin ötesinde olabiliriz, ama "ideolojinin ötesinde" olmaktan çok ama çok uzağız. Düşmanlarımızın sahip olduğu tek şey, ideoloji.[41]

Yine de, Baudrillard'dan daha ayık olan düşünürler, 11 Eylül olaylarının ABD'nin dış politikasının sonucu olduğunu düşünüyor. Belki de bu düşünürlerin arasından en öne çıkanı, Noam Chomsky'dir. Dilbilime ve dilin psikolojisine yaptığı kurucu nitelikteki katkıların yanında, Chomsky, ABD dış politikasını otuz yılı aşkın süredir ısrarla eleştirenlerden biridir. Aynı zamanda, gücün liberal eleştirisinin temel başarısızlıklarını göstermeyi de başarmıştır. Kendisi; siyasi görüşleri sebebiyle, şiddet türleri veya bu türlerin kaynağı olan insani amaçların çeşitliliği gibi temel ahlak konularında ayrım yapmaktan kaçınan, son derece zarif bir şekilde ahlaklı bir adam gibi görünüyor.

Chomsky, Dünya Ticaret Merkezi'nin enkazının hala yığılı halde dumanının tüttüğü zamanlarda çıkan *9-11* isimli kitabında, bizi, "ABD'nin kendisinin başlıca terörist devletlerden birisi olduğunu" unutmamamız konusunda uyardı. Bu iddiasını desteklemek için de, ABD'nin, Irak üzerinde uygulanan ve "belki de yarım milyon çocuğun" ölümüne yol açan yaptırımların ve 1998 yılında, on binlerce masum Sudanlının verem, sıtma ve diğer tedavi edilebilir hastalıklardan ölmesine sebep olan ortamı yaratan El-Şifa tıbbi ürünler merkezinin bombalanması olayı da dahil, bir dizi suçunu örnek veriyordu. Chomsky, burada ahlaki denklikler kurmakta tereddüt etmiyor: "Avrupa ve onun aile ağacının dalları, modern tarihte ilk kez, hem de anakarada, başka yerlerde kendilerinin rutin olarak yürüttüğü türden bir gaddarlığa maruz kaldı."[42]

Kendisinin öne çıkardığı noktalar hem genel olarak önemli hem de söz konusu meseleyle ilgisiz olduğundan, Chomsky'nin bu konudaki düşüncelerinin ne kadar asi olduğuna dikkat çekmeden önce, o noktaların hakkını teslim etmek istiyorum. Şüphesiz, ABD'nin, ülkenin hem içinde hem de dışında telafi etmesi gereken birçok şey vardır. Bu açıdan, Chomsky'nin tezini bir bütün olarak ele alabiliriz. Evinizde bu korkunç karışımı hazırlamak için, Kızılderililere uyguladığımız soykırımdan farksız muamelelerle başlayın; birkaç yüzyıllık köleliği ekleyin; Nazi Almanyası'ndan kaçan Yahudi mültecilerin ülkeye girişini reddedişimizle birlikte, modern despotlarla yaptığımız gizli anlaşmaların upuzun listesini ve bunları müteakip, bu despotların tüyler ürperten

insan hakları kayıtlarını göz ardı edişimizi karıştırın; tat katması için Kamboçya'yı bombalayışımızı ve Pentagon Papers'ı ekleyin; son olarak da sera gazı salınımı için Kyoto Protokolü'nü imzalamayı, kara mayınlarının yasaklanmasını desteklemeyi ve kendimizi Uluslararası Suç Mahkemesi'nin kararlarına teslim etmeyi reddedişimizi ekleyin. Sonuç; ölüm, iki yüzlülük ve taze kükürt kokusu olacaktır.

Geçmişte korkunç şeyler yaptık. Kuşkusuz, gelecekte de korkunç şeyler yapmaya hazırız. Bu kitapta yazdığım hiçbir şey, bu gerçeklerin inkarı veya açık açık mide bulandıran devlet uygulamalarının bir savunması olarak görülmemeli. Batı güçlerinin ve özellikle de ABD'nin, onarımı için bir şekilde ödeme yapması gereken birçok şey olabilir. Kabahatlerimizi kabullenmekteki başarısızlığımız da yıllar geçtikçe uluslararası camiada güvenilirliğimizin azalmasına sebep oldu. Tüm bunları itiraf edebiliriz ve hatta Chomsky'nin şiddetli isyan hissini bile paylaşabiliriz; ama kendisinin dünyanın şu anki durumuna dair yaptığı analizin, bir körlük şaheseri olduğunu kabul etmek gerekir.

El-Şifa tıbbi ürünler merkezini ele alalım: Chomsky'ye göre, Ağustos 1998'de Clinton hükümeti tarafından gerçekleştirilen bu eylemin yanında, 11 Eylül vahşeti devede kulaktır. Ama şimdi durup, Chomsky'nin kendisine sormayı ihmal ettiği anlaşılan, birkaç temel soru soralım: ABD hükümeti, Sudan'a güdümlü füze gönderirken ne yaptığını sanıyordu? El Kaide tarafından kullanılan bir kimyasal silah tesisini yok ettiğini sanıyordu. Clinton hükümetinin, binlerce Sudanlı çocuğun ölümüne sebep olmak gibi bir *niyeti* var mıydı? Hayır. Amaç öldürebildiğimiz kadar Sudanlı öldürmek miydi? Hayır. *Herhangi bir insanı* öldürmeye mi çalışıyorduk? El Kaide üyelerinin gecenin bir vakti El-Şifa tesislerinde bulunduğunu düşünmemişsek, hayır. Usame bin Ladin ve on dokuz hava korsanıyla ilgili bu soruları sormak, bizi, tamamen başka bir ahlaki evrene sokar.

Eğer ahlaki denklik yolunda Chomsky'nin izinden gidecek olursak ve insani amaçları göz ardı edersek, El-Şifa tesisinin bombalanması olayını unutabiliriz; çünkü Sudan'da *yapmadığımız* başka birçok şey çok daha büyük sonuçlar doğurmuştu. Peki ya 1998'den önce Sudanlılara vermeyi aklımıza bile getirmediğimiz onca para ve yiyecek? Sudan'daki şartları bilmeden mutlu mesut yaşarken öldürdüğümüz (daha doğrusu, *kurtaramadığımız*) çocukların sayısı kaçtır? Tabii, ölümü Sudan'dan olabildiğince uzun süre uzak tutmak hepimizin önceliği olsaydı, adı anılmamış milyonlarca insan, onları öldüren her ne ise

ondan kurtulabilirdi. İyi niyetli kadınlardan ve erkeklerden oluşan bir ekibi Hartum'a gönderip, Sudanlıların emniyet kemelerini takmalarını garanti edebilirdik. Engellemek için hiçbir şey yapmadığımız onca önlenebilir yaralanma veya ölüm için kusurlu muyuz yani? Bir yere kadar, olabiliriz. Düşünür Peter Unger, yalnızca ve yalnızca hayatta kalabilmek için kesinlikle gerekli olan şeylere harcadığımız tek bir doların üzerinde bile açlıktan ölmek üzere olan bir çocuğun kanının olduğuna dair gayet ikna edici argümanlar sunmuştu.[43] Belki de dünyanın durumu için, çoğumuzun kabul etmeye hazır olduğundan daha fazla ahlaki sorumluluğumuz vardır. Ancak, Chomsky'nin argümanı bu değil.

Chomsky'nin büyük hayranlarından biri olan Anudhati Roy, kendisinin konumunu gayet güzel özetlemiştir:

> ABD hükümeti, başkalarını yargıladığı ahlaki standartları göz önünde bulundurarak kendisini yargılamayı reddediyor... Tekniği ise kendisini; yapmak için çaba sarf ettiği iyilikleri, piyasalarını özgürleştirmeye, toplumlarını modernize etmeye, kadınlarını serbestleştirmeye, ruhlarını kurtarmaya çalıştığı tuhaf ülkelerin entrikacı yerlileri tarafından karalanan, iyi niyetli bir dev yerine koymak... ABD hükümeti, insanları "kendi iyilikleri için" öldürme ve yok etme özgürlüğünü kendi kendine bahşetmiştir.[44]

Ama biz, birçok yönden, bu "iyi niyetli deviz." Chomsky ve Roy gibi zeki insanların bunu görememeleri ise daha çok hayret vericidir. Onların argümanlarına karşılık vermemiz için bize gereken şey, Usame bin Ladin ve Saddam Hüseyin gibi adamların ahlakıyla George Bush ve Tony Blair gibi adamlarınkini ayırt etmemizi sağlayacak bir aygıttır. Böyle bir aletin özelliklerini hayal etmek çok da zor değildir. Bu alete, "mükemmel silah" adını verebiliriz.

Mükemmel Silahlar ve "Sivil Zayiatın" Etiği

Savaş zamanlarında üstü örtülü bir biçimde, "sivil zayiat" diye tanımladığımız şey, aslında teknolojimizin gücüne ve hassasiyetine getirilen sınırlamaların bir sonucudur. Bunun böyle olduğunu görmek için, eğer *mükemmel* silahlara, yani başka insanlara veya onların mülklerine zarar vermeden, belirli bir kişiyi veya grubu herhangi bir mesafeden, geçici olarak etkisiz hale getirebilecek veya öldürebilecek silahlara sahip olsaydık, yaşadığımız son çatışmaların nasıl bir hal alacağını hayal etmek yeterlidir. Bu tür bir teknolojiyle neler yapabilirdik? Pasifistler bu silahı kullanmayı reddederdi; tabii, her ne kadar dünyada şu anda başıboş dolaşan çeşit çeşit canavar varsa da: çocuk katilleri ve işkencecileri, soykırım şakşakçısı sadistler veya doğru genlere, doğru yetiştirilme tarzına ya da doğru fikirlere sahip olmadığı için bizlerle huzur içinde yaşamayacak insanlar. Sonraki bölümlerden birinde pasifizmle ilgili birkaç şey daha söyleyeceğim (çünkü en yüksek ahlak dogmasına sarılı halde bize gelmesini, fazlasıyla ahlaksızca bir durum olarak görüyorum,) ama çoğumuz pasifist değiliz. Birçoğumuz, bu tür bir silahın kullanılması taraftarı olurduk. Bir an düşününce, bir insanın bu tür bir silahı kullanması, bize o insanın etik duygusuna açılan mükemmel bir pencere sunar.

Roy ve Chomsky gibi yazarların sayfalarından Arap basınına ve sınıflara kadar, özgür dünyanın her yerinde, George Bush ve Saddam Hüseyin (veya Usame bin Ladin veya Hitler vs.) arasında yapılan tüm o anlamsız karşılaştırmaları düşünün. George Bush'un elinde mükemmel silah olsaydı, Irak'taki savaşı nasıl yürütürdü? Bizim bombalarımızla sakat kalan veya ölen binlerce Iraklı sivili hedef alır mıydı? Küçük kızların gözlerini oyar, annelerinin de kollarını parçalar mıydı? Adamın politikalarını (veya kendisini) sevin ya da sevmeyin, ama masum tek bir insanın bile ölümünü veya yaralanmasını kutsayabileceğini düşünmemiz için hiçbir sebep yok. Ellerinde mükemmel silah olsaydı, Saddam Hüseyin veya Usame bin Ladin ne yapardı? Hitler ne yapardı? Muhtemelen farklı biçimlerde kullanırlardı.

Tüm kültürlerin aynı ahlaki seviyede olmadığını kabul etmemizin zamanı geldi. Tabii ki, bu fazlasıyla isabetsiz bir söz, ama nesnel olarak, tüm toplumların eşit miktarda maddi kaynaklara sahip olmadığını söylemek kadar doğru gibi görünüyor. Ahlaki farklılıklarımızı sadece şu açıdan bile kavrayabiliriz: tüm toplumlar eşit derecede *ahlaki varlığa* sahip değildir. Bu tür bir varlığa katkıda bulunan birçok şey vardır. Siyasi ve ekonomik istikrar, okur yazarlık, bir miktar sosyal eşitlik; bunların eksik olduğu yerlerde ise insanlar birbirlerine kötü davranmak için zorlama sebepler bulurlar. Yakın tarihimiz, bu yönlerdeki gelişmelerimize ve bunlara denk düşen ahlaki değişimimize dair birçok kanıt sunar. 1863 yazında New York'a yapılacak bir ziyaretle, sokaklarda çetelerin başıboş dolandığına şahit olabilirdik; köle sahipleri tarafından satın alınmamış olan zenciler ise sürekli linç edilir veya yakılırdı. Bugünkü standartlarımıza göre, on dokuzuncu yüzyılın New Yorklularından birçoğunun barbar olduğuna dair bir şüphemiz var mıdır? Bu kadar sürede bizim nereden nereye geldiğimiz göz önünde bulundurulduğunda, sosyal gelişme açısından bir başka kültürün bizden yüz elli yıl geride olduğunu söylemek, elbette ki korkunç bir eleştiridir. 1863 yılının karanlıkta kalmış Amerikalılarının eline kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların geçtiğini hayal edelim. Gelişmekte olan dünyanın birçok yerinde, yüzleşmekte olduğumuz durum, budur.

Amerikalıların 1968 gibi yakın bir tarihte My Lai'de saçtıkları dehşeti düşünelim:

> Sabahın erken saatlerinde, askerler helikopterlerle köye indirildi. Birçoğu, bir yandan etrafa yayılırken, bir yandan da ateş açarak hem insanları hem de hayvanları öldürüyordu. Etrafta Vietkong'dan hiçbir iz yoktu ve Charlie Bölüğü'ne de kimse silah sıkmadı; ama onlar ateş etmeye devam etti. Her evi yakıp kül ettiler. Kadınlara ve kızlara tecavüz edip, sonra da onları öldürdüler. Bazı kadınları vajinalarından bıçakladılar, kimilerinin de karnını deştiler, ellerini kestiler veya kafa derilerini yüzdüler. Hamile kadınlar, karınları yarılmış bir halde ölüme terk edilmişti. Toplu tecavüzler ve ateş ederek ya da kasaturayla yapılan katliamlar gerçekleşti. Kitle idamları yapıldı. Yaşlı erkek ve kadınlar ve çocuklar da dahil onlarca insan, bir çukurun içinde makineli tüfeklerle tarandı. Dört saatte yaklaşık 500 köylü öldürülmüştü.[45]

Bu, insanoğlunun sergileyebileceği en kötü davranışlardan biridir. Ama bizi düşmanlarımızdan ayıran şey, bu ayrım gözetmeyen şiddetin bizi dehşete düşürüyor oluşudur. My Lai'deki katliam, Amerikan ordusu için bir utanç kaynağı olarak hatırlanmaktadır. O zaman bile, yoldaşlarının davranışlarının verdiği korkuyla, ABD askerlerinin dili tutulmuştu. Olay yerine gelen bir helikopter pilotu, astlarından birine, eğer köylüleri öldürmeyi kesmezlerse kendi askerlerine ateş açmasını emretmişti.[46] Biz, bir kültür olarak, masumlara işkence edilmesine ve onların öldürülmelerine karşı hoşgörümüzü çoktan geride bıraktık. Dünyanın büyük bir kısmının bunu yapmadığını fark etsek iyi olur.

Bilinmesi gereken türden bir gerçek nerede ve ne türden olursa olsun, tek bir şey kesindir: tüm insanlar onu aynı anda bilemeyecektir veya eşit derecede anlayamayacaktır. Bunu kabul etmek, birçok liberal söylemde şu anda kabul edilemez olan türden bir hiyerarşik düşünceye atılmış küçük bir adımdan başka bir şey değildir. Her nerede önemli sorulara doğru ve yanlış cevaplar varsa, orada o cevapları almak için veya onları kullanabilmek için de daha iyi ve daha kötü yollar vardır. Çocuk yetiştirmeyi ele alalım: Çocukları hastalıklardan nasıl koruyabiliriz? Onları, toplumun mutlu ve sorumlu bireyleri olacak şekilde nasıl büyütebiliriz? Kuşkusuz, bu türden sorulara hem iyi hem de kötü cevaplar vardır ve tüm inanç sistemleri veya kültürel pratikler de doğru cevapları vermede eşit derecede başarılı değildir. Bu, her bir soru için yalnızca birer doğru cevap olduğu veya bir hedefe ulaşmak için yalnızca tek bir yolun olduğu anlamına gelmez. Ama dünyamızın özgünlüğü göz önüne alındığında, herhangi bir soruna getirilecek en uygun çözümlerin yelpazesi de fazlasıyla dar olacaktır. Şu anda bir tane "en iyi" yiyecek olmamasına rağmen, taşları da yiyemeyiz; ve taş yemeyi bir erdem veya bir dini kaide haline getiren bir kültür de besin (veya diş) eksikliğinden dolayı acı çekecektir. O halde, siyasete, ekonomiye, bilime ve hatta ruhaniliğe ve etiğe karşı kimi yaklaşımlar, nesnel olarak rakiplerine karşı daha iyi konumdadır (akla gelebilecek her türden ölçüt açısından "daha iyi") ve buradaki derecelendirme de insanların mutluluğundaki en gerçek farklılıklara göre yapılır.

Etiğe veya sivil toplumun elzem desteklerini anlamaya yönelik her türlü sistematik yaklaşım, birçok aşırı dinciyi, on dördüncü yüzyılın gözünü kan bürümüş barbarlığında dikilirken bulacaktır. Şüphesiz, bu durumun tarihsel ve kültürel sebepleri, suçlanacak da bir dolu şey

vardır; ama (kadınlara ve çocuklara karşı davranışları, savaş yürütme biçimleri, cezai yargıya karşı yaklaşımları ve gaddarlığı oluşturan elementlere karşı tutumları açısından) bizimkinin gerisinde kalmış bir ahlaki ve siyasi gelişime sahip tüm toplumlarla karşı karşıya gelmemiz gerektiği gerçeğini göz ardı etmemeliyiz. Bu, kulağa bilim dışı veya ırkçı bir söylem gibi gelebilir, ama ikisi de değil. Irkçılığın yanından bile geçmez, çünkü buradaki ihtilaf için *biyolojik* sebepler olduğunu söylemiyorum; bilim dışı olmasının tek sebebi de bilimin ahlakı sistematik bir biçimde incelememiş olmasıdır. Yüz yıl sonra dünyaya geri gelelim; göreceğimiz şey, mağaralarda yaşayan ve birbirini sopalarla öldüren insanlar değilse, etik hakkında söylediklerimiz için bilimsel dayanaklarımız var demektir. Şu anda yaşananlara tanık olan dürüst bir insan, medenileşmiş demokrasilerin dünyada tüm ayrıntılarıyla tasarladığı türden kuvvet ve militanlar ve tabii ki hükümetler tarafından uygulanan öldürücü şiddetin hiçbir şekilde ahlaki eşitlik taşımadığını fark edecektir. Görünüşe göre, Chomsky, ya herhangi bir ihtilafın olmadığını veya varsa da tam tersine doğru işlediğini düşünüyor.

Irak'taki son çatışmayı ele alalım: Eğer durum tersine döndürülseydi, Potomac'ta rejimi değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunan Irak Cumhuriyet Muhafızları'nın, sivil kayıpları en aza indirmek konusunda aynı duyarlılığa sahip olabilmesinin ihtimali nedir? Bizim canlı kalkan kullanmamızın, Iraklı güçlerin caydırılmasında bir etkisi olur muydu? (Bizim canlı kalkan kullanma ihtimalimiz nedir ki hem?) Bozguna uğramış bir Amerikan hükümetinin, kendi vatandaşlarını intihar bombacısı olmaya teşvik etmesi ihtimali nedir? Iraklı askerlerin, bir denetim noktasında gereksiz yere bir araba dolusu sivil Amerikalıyı öldürdükten sonra ağlama ihtimalleri nedir? Zihninizdeki bir hesap defterinde bir sütun dolusu sıfır olmalı.

Chomsky'nin bakış açısından, ailesi üzerinde yaratacağı etki yüzünden bir çocuğu öldürmeye niyetlenmekle (buna terörizm diyoruz) açıkça bir çocuk katili olan birini öldürmeye teşebbüs ederken bir çocuğu kazara öldürmek (buna da sivil zayiat diyoruz) arasında bir fark yoktur. İki durumda da çocuk ölmüştür ve iki durumda da bu bir trajedidir. Ama devlet veya birey fark etmeksizin, bu eylemi gerçekleştirenlerin etik durumları birbirine bundan daha uzak olamazdı.

Chomsky, bir çocuğun hayatının ne koşulda olursa olsun tehlikeye atılmasının kabul edilemez olmasına karşı çıkabilir, ama açıkçası bu, takip edebileceğimiz bir ilke değildir. Örneğin, lunaparklardaki

hız trenlerini yapanlar, titizlikle alınan güvenlik önlemlerine rağmen, bir gün bir yerde bir çocuğun onların yaptıkları aletler yüzünden ölebileceğini bilirler. Bunu, otomobil üreticileri de bilir. Aynı şey, hokey sopası, beyzbol sopası, plastik poşet, yüzme havuzu, tel örgü veya bir çocuğun ölümüyle yakından uzaktan ilişkilendirilebilecek herhangi bir şeyi üretenler için de geçerlidir. Kayak merkezlerinde hayatını kaybeden çocukların ölümüne, "kayak vahşeti" demememizin bir sebebi vardır. Ama Chomsky okursanız, bunu bilemezsiniz. Ona göre, niyetlerin önemi yok gibidir. Ölü sayısı yeterlidir.

Artık, silahlanmış, kötü niyetli rejimlere daha fazla tolerans gösteremeyecek bir dünyada yaşıyoruz. Mükemmel silahlar olmadan, sivil zayiat (yani masum insanların sakat bırakılması veya öldürülmesi) kaçınılmazdır. Mükemmel otomobil, uçak, antibiyotik, ameliyat işlemleri veya pencere camı eksikliğinden dolayı, daha çok masum insan benzer acıları çekmeye devam edecektir. Etik hakkında çıkarımlar yapmak istiyorsak, (gelecekte bir kişi veya toplumun ne yapacağına dair öngörülerde bulunmakla birlikte) insani niyetleri de göz ardı edemeyiz. Konu etik olduğunda, niyetler her şeydir.[47]

DEĞERLİ KAYNAKLARIN İSRAFI

Orta Doğu'yu yorumlayan birçok kişi, terörizm sorununun, dindar Müslümanların inandığı şeye çevrilemeyeceğini iddia ediyor. Zakaria, uygulanan şiddetin köklerinin İslam'da değil, Orta Doğu'daki Araplaların yakın tarihinde yattığını yazmıştı. Yalnızca elli yıl önce, Arap dünyasının, çağdaşlığın sınırında durduğuna ve sonrasında da birdenbire geri düşmeye başladığına işaret ediyordu. O yüzden, terörizmin gerçek sebebi de, o günden beri birçok Arap'ın maruz kaldığı zorbalık rejimiydi. Zakaria'nın ifadesiyle, sorun, "fakirlik değil, zenginlikti."[48] Parayı yer altından kolayca çekip çıkarabilme yeteneği, Arap hükümetlerini, kendi halklarının kaygılarına tamamen tepkisiz olmaya itti. Sonrasında da vergi toplamaya ihtiyaç duymamanın, devletin gücünde yozlaşma yarattığı ortaya çıktı. Sonuç ise bugün gördüklerimiz: ekonomik ve siyasi bir bataklığın üzerine inşa edilmiş, zengin ve baskıcı rejimler. Bataklığa, çağdaşlığın kuvvetleri sayesinde, yine çağdaşlığın (fast food, televizyon veya gelişmiş silahlar gibi) kimi ürünleri de atıldı.

Zakaria'ya göre, "İslamcı köktenciliğin yükselişinin en büyük sebebi, Arap dünyasının siyasi kurumlarının hepten başarısızlığıdır."[49] Belki de. Ama "İslamcı köktenciliğin yükselişinin" bir sorun olmasının sebebi, *köklerinin* başlı başına bir sorun olmasıdır. Jainist bir köktenciliğin yükselmesi, kimseyi tehlikeye sokmaz. Aslına bakılırsa, Jainizm tüm dünyaya kontrolsüz bir şekilde yayılmaz, şu anki durumumuzu fazlasıyla geliştirebilir. Belki ekinlerimizin daha fazlasını haşerelere kaptırabiliriz (itaatkar Jainistler, böcekler de dahil hiçbir şeyi öldürmez), ama kendimizi, intihar bombacılarıyla veya onların eylemlerine göz yuman uygarlıklarla çevrili bir halde de bulmayız.

Zakaria, İslam'ın aslında oldukça otoriterlik karşıtı olduğunu, çünkü bir yöneticiye karşı itaatin, sadece o yönetici Allah'ın yasalarına göre hüküm sürdüğünde gerekli olduğuna işaret ediyor. Ama görmüş olduğumuz gibi, zorbalık için gereken birkaç formül, "tanrı yasalarına" göre itaatten daha etkili olabiliyor. Yine de, Zakaria, dini reform üzerine yapılan herhangi bir vurgunun isabetsiz olduğunu düşünüyor:

> İşin doğrusu, İslam'ın gerçek doğasına dair ipuçları bulmak için kutsal kitabın araştırılmasından çok az kazanç elde edilecektir... "İslam'ın doğası" hakkında beyanlarda bulunmanın sorunu, İslam'ın da her din gibi, kitaplarda yazan değil, insanların uyguladıkları olduğudur. Azınlık olan köktencilerin atıp tutmalarını boş verin. Birçok Müslümanın günlük yaşantısı, özünde Batı karşıtı veya modernlik karşıtı olan bir inanç düşüncesini onaylamaz.[50]

Zakaria'ya göre, Arapların kurtuluşunun anahtarı, ekonomik, siyasi ve sosyal olarak modernleşmelerinde yatmaktadır ve bu da, Batı'da Hıristiyanlığı zorladığı gibi, İslam'ı, liberalizmin yolunu takip etmeye zorlayacaktır. Buna kanıt olarak da, ABD, Kanada ve Avrupa'da yaşayan, "gerici olmadan dinine sadık olmanın ve öfkeye yenik düşmeden dindar olmanın yollarını bulmuş" olan milyonlarca Müslümanı gösteriyor.[51] Bunda biraz gerçeklik payı olabilir, ama Zakaria, can sıkıcı bazı ayrıntıları atlamış gibi görünüyor. Eğer, bu kitapta da öne sürdüğüm gibi, dinin içindeki iyi şeylere başka bir yerde sahip olunabiliyorsa (örneğin, eğer etik ve ruhani deneyim, açıkça hiçbir şey bilmediğimiz konularda iddialar öne sürmeden, başka bir yerde geliştirilebilir ve konuşulabiliyorsa) dini eylemlerimizin geri kalanı, en iyi ihtimalle, devasa bir vakit ve enerji kaybı olacaktır. En acil görevlerinin bir başka ibadethane veya kilise inşa etmek, antik bir beslenme düzenini uygulamak veya aklını kaçırmış adamların saçma sapan düşüncelerinin farklı farklı yorumlarını durmadan basmak olduğuna inanan insanların, sırf bu yüzden yarın bu dünyada yapmayacakları onca güzel şeyi bir düşünün. Bugün, hayali bir yaratan tarafından kaç saatlik iş gücü yok ediliyor? Düşünün: bir bilgisayar virüsü, bir milletin telefon sistemini beş dakikalığına çökertiyor ve insan verimliliğindeki kayıp, milyar dolarlarla ölçülüyor. Dini inançlar, hatlarımızı binlerce yıl boyunca günlük olarak çökertiyor. İnsanların her eyleminin değerinin, verimlilik açısından ölçülmesi gerektiğini söylemiyorum. Tabii ki, bu tür bir analizde, yaptığımız birçok şey kaybolur gider. Ama yine de, dinin kurumsallaşmasının, insan kaynakları açısından (hem ekonomik, hem de dikkat bakımından) nasıl bir dipsiz kuyu olduğunu görmemiz gerekiyor. Irak'ın yeniden inşasına tanıklık ettik: yüz binlerce Iraklı Şiinin, özgürleşmelerinin hemen ardından ilk olarak yapmayı düşündükleri şey neydi? Kendilerini kamçılamak. Peygamber'in torunu olan Hüseyin'in mezarına ev sa-

hipliği yapan kutsal şehir Kerbela'da buluşmak üzere, çukurlarla dolu, pislikten içindeki sokaklarda yürürlerken, kafalarından ve sırtlarından kanlar akıyordu. Bunun gerçekten de vakti değerlendirmelerinin en iyi yolu olup olmadığını kendinize bir sorun. Toplumları paramparçaydı. İçme suyu ve elektrik nadir bulunuyordu. Okulları ve hastaneleri talan ediliyordu. İşgal ordusu da sivil bir toplum yaratabilmek için işbirliği yapabileceği, mantıklı insanlar arıyordu. Kendini cezalandırma ve ilahiler söyleme, ellerindeki öncelikler listesinde biraz aşağıda kalmış olmalıydı.

Ama dinin sorunu, yalnızca zaman ve kaynak israfına sebep olması değildir. Zakaria, inancın, Batı'da biraz daha uysal bir biçimde büyüdüğünü gözlemlemekte haklıdır (ve şüphesiz, bu da iyi bir şeydir) ama inancın hala uzun pençelere sahip olduğunun farkına varmayı da ihmal etmektedir. Bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi, Hıristiyanlığın en uysal biçimleri bile, gelişmekte olan dünyada, AIDS'ten korunmaya, aile planlamasına, tıbbi araştırmaya ve akılcı bir ilaç politikasının geliştirilmesine karşı aşılması güç engeller sunmaktadır ve insanların çektiği acılara yapılan bu katkılar bile başlı başına, akılcılığın herhangi bir çağda aldığından çok daha korkunç bir yenilgiyi teşkil etmektedir.

Ne Yapabiliriz?

Şeriat ve onun şu anda dünyaya karşı barındırdığı tehlike hakkında düşünürken, on dördüncü yüzyılda yaşayan, yani kutsal ekmeğe saygısızlık veya cadılık gibi suçlar yüzünden hala insanları idam etmeye istekli Hıristiyanların bulunduğu bir yüzyılda, onlarla barış içinde yaşamanın nelere mal olabileceğini de hayal etmek gerekir. Bizler, geçmişin huzurundayız. Bu tür insanları yapıcı bir diyaloğa teşvik etmek, ortak ilgi alanları konusunda ikna etmek, demokrasi yolunda cesaretlendirmek ve onlarla birlikte kültürlerimizin çeşitliliğinin keyfini çıkarmak, hiçbir açıdan basit bir görev değildir.

Şu anda tarihimizde, küresel ölçekte sivil toplumun yalnızca iyi bir fikir değil, aynı zamanda uygarlığın sürdürülebilmesi için gerekli bir şey olduğu bir noktaya geldiğimiz açıktır. Başarısız olmuş devletlerin bile şu anda potansiyel olarak yıkıcı teknolojilere sahip olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, artık, okyanusun ötesinde yığılmaya başlayan cehalet ordularıyla veya kötücül diktatörlüklerle yan yana yaşama riskini göze alamayız.

Sivil bir toplumu oluşturan şeyler nelerdir? Bu toplum, en azından, her türden fikrin, fiziksel şiddete maruz kalma riski olmadan eleştirilebildiği bir yerdir. Yaşadığınız yerde, kral, hayali bir varlık veya bir kitap hakkında belirli şeyleri söylemenin ölüm, işkence veya hapis cezasıyla sonuçlanacağını biliyorsanız, sivil bir toplumda yaşamıyorsunuz demektir. Görünüşe göre, gelişmiş dünyada karşımıza çıkan en acil görev, geri kalan her yerde sivil toplumun oluşması için bir yol bulmaktır. Bu toplumların demokratik olmasının gerekip gerekmediği noktası net değildir. Zakaria, tiranlıktan liberalizme geçişin halk oylamasıyla başarıya ulaşmasının muhtemel olmadığını, oldukça ikna edici bir biçimde tartışmıştır. Yumuşak bir diktatörlük biçiminin bir köprü görevi görmesinin genellikle gerekli olacağı kesindir. Ama burada anahtar sözcük, "yumuşak"; ve eğer devletin içinden böyle bir yapı oluşmazsa, bu, dışarıdan dayatılmalıdır. Bu tür bir dayatmanın imkanları da incelikten yoksun olmak zorundadır: yani bu, ekonomik izolasyon, (açık veya örtük) askeri müdahale veya ikisinin bir karışımı anlamına gelmekte-

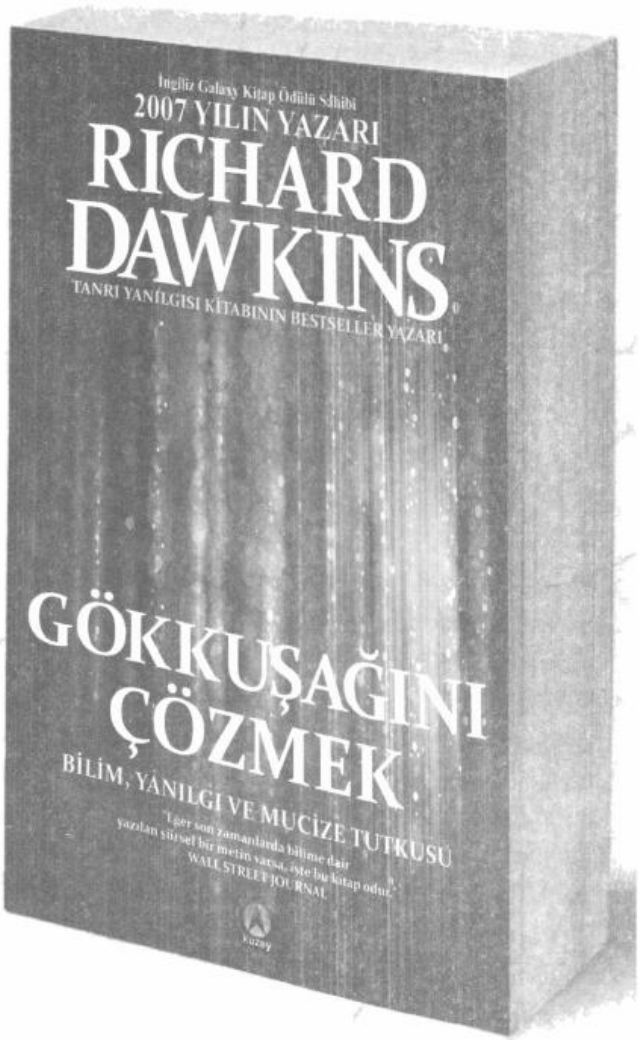
dir.[52] Her ne kadar bu, desteklenemeyecek kadar kibirli bir doktrin gibi görünse de, buna bir alternatifimiz yoktur. Korkunç ihtimallerden yalnızca birini ele alacak olursak, kitle imha silahlarının eski Sovyetler Birliği'nden, fanatiklerin eline geçmesini bekleyemeyiz.

Bana kalırsa, modern zorbalıkları, rehine krizleri olarak görmeliyiz. 2. Kim Jong'un elinde otuz milyon rehine vardır. Saddam Hüseyin'in elinde yirmi beş milyon rehine vardı. İran'daki mollaların elindeki rehine sayısı için, buna yetmiş milyon daha ekleyin. Bu rehinelerden birçoğunun, kurtarıcılarıyla ölümüne savaşacak kadar beyinlerinin yıkanmış olması önemli değildir. Onlar, iki farklı şey tarafından esir alınmıştır: biri tiranlık, diğeri de kendi cehaletleri. Gelişmiş dünya ise, bir şekilde onların imdadına yetişmelidir. Jonathan Glover, "güçlü ve doğru düzgün finanse edilmiş kalıcı BM güçlerinin yanı sıra, müdahale için açık ve net kıstaslara ve bunu onaylayacak, uluslararası bir mahkemeye" ihtiyacımız olduğunu söylerken haklı gibi görünüyor.[53] Bunu daha basit bir şekilde de ifade edebiliriz: bir dünya hükümetine ihtiyacımız var. Başka hangi yolla, ABD ve Çin arasındaki bir savaş, Teksas ve Vermont arasındaki bir savaştan farksız bir hale gelecek? Yaratmak hakkında bir şeyler söylemek bir yana, bir dünya hükümeti ihtimalini düşünmekten bile çok uzağız. Bunun için, belki de hiçbir zaman sahip olamayacağımız düzeyde bir ekonomik, kültürel ve ahlaki bütünleşmeye gerek vardır. Dini inançlarımızın çeşitliliği ise buradaki ana engeli teşkil etmektedir. Birçoğumuzun Tanrı hakkında neye inandığını bir düşünürsek, insanların, tüm diğer mensubiyetleri reddederek, kendilerini sadece *insan* olarak tanımlamaları, şu an için düşünülemezdir. Bir dünya hükümeti, fazlasıyla uzak görünüyor; belki de bizim göremeyeceğimiz kadar uzak.

İslam, sivil bir toplumla uyumlu mudur? İyi bir Müslüman olmak için neye inanmanız gerekiyorsa ona inanıp, askeri ve ekonomik güce sahip olmak ve başkalarının sivil toplumlarına ölçüsüz bir tehdit yöneltmemek mümkün müdür? Ben, bu soruya verilecek cevabın, "Hayır," olduğuna inanıyorum. Eğer İslam ve Batı arasında istikrarlı bir barış hüküm sürecekse, İslam, radikal bir dönüşüm geçirmek zorundadır. Bu dönüşümün, onlar için de makbul olabilmesi adına, bizzat onların içerisinden gelmesi gerekmektedir. Uygarlığın kaderinin büyük oranda "ılımlı" Müslümanların elinde yattığını söylemek, pek de abartmak olmaz gibi geliyor. Dinlerini, temelde yumuşak başlı bir ideolojiye dönüştüremezlerse İslam ve Batı'nın, sayısız cephede durmaksızın süren

bir savaş durumuna düşmekten kaçınacağı günleri zor görürüz. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların icat edilmiş olduğu gerçeğini değiştiremeyiz. Martin Reese'in de ifade ettiği gibi, bu silahların küçük miktarlarla yaygınlaşmasını durdurmak konusunda, yasadışı uyuşturucularda olduğumuzdan daha başarılı olabileceğimizi düşünmek için hiçbir sebep yoktur.[54] Eğer bu doğruysa, yakında, kitle imha silahları, onlara sahip olmak isteyen herkes için satın alınmaya müsait olacaktır.

Belki de Batı, dışarıdan bir baskı uygulayarak, bir dönüşüm geçirmeye zorlayabilir. Ancak, Avrupa'nın geri kalanı ve Asya, önüne gelene "çift işlevli" nükleer reaktörler satmaya devam ederse, ABD ve birkaç Avrupa ülkesinin sert tutumu yeterli olmayacaktır. Bu fikirler savaşında barışçıl yöntemlerle bir şansa sahip olmamız adına, gerekli olan ekonomik kalkınmayı başarabilmek için, alternatif enerji teknolojilerinin gelişimi, yeni bir Manhattan Projesi'nin odak noktası olmalıdır. Bunu yapabilmek için ekonomik ve çevresel sebeplerin gerekli olduğunu söylemeye gerek yoktur, ama aynı zamanda politik sebepler de vardır. Eğer petrol değersiz bir hale gelecek olursa, en göz önünde bulunan toplumların işlevsel bozuklukları da gün gibi ortaya çıkacaktır. O zaman, o toplumlar da düşüncelerini bir başlıklar yelpazesi altında ılımlılaştırmanın bilgeliğini görecektir. Aksi takdirde, dünyadaki çıkarlarımızı sürekli olarak güç yoluyla korumak zorunda kalacağız. Bu durumda ise, gazetelerimizin gün geçtikçe Vahiyler kitabına daha da fazla benzemeye başlayacağı kesin gibi görünmektedir.

GÖKKUŞAĞINI ÇÖZMEK
BİLİM, YANILGI VE MUCİZE TUTKUSU

"Eğer son zamanlarda bilime dair yazılan şiirsel bir metin varsa, işte bu kitap odur."
WALL STREET JOURNAL

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=GOK

BÖLÜM 5

CENNETİN BATISI

ORTAÇAĞ Avrupa'sındaki veya İslam dünyasının çoğunda diretmekte olan teokratik saldırganlıkla kıyaslandığında, dinin Batı'da bugünkü etkisi oldukça tehlikesiz görünüyor. Ancak, bu tür kıyaslamaların bizi yanlış yönlendirmesine izin vermemeliyiz. Dini fikirlerin hükümet politikalarını etkileme derecesi (özellikle de ABD'de) herkes için büyük bir tehlike arz ediyor. Örneğin, Ronald Reagan'ın, Orta Doğu'daki ani krizleri, İncil'e dair kehanetlerle açıkladığı, geniş kitlelerce söylenmiştir. Bu konuda Reagan, Jerry Falwell ve Hal Lindsey gibi adamların ulusal güvenlik toplantılarına katılmalarını sağlayacak kadar ileri gitmiştir.[1] Kendilerinin, nükleer silahların konuşlandırılması hakkında danışmak isteyeceğiniz türden ayık zihinlere sahip olmadıklarını belirtmeden geçmemek gerek. ABD'nin Orta Doğu politikası, yıllar yılı, kısmen de olsa, köktenci Hıristiyanların bir Yahudi devletinin geleceğinde bulunan çıkarları tarafından belirlendi. Hıristiyanların "İsrail'e desteği" ise, aslında, siyasi söylemimizin içinde neredeyse fark edilmeden yol alabilecek kadar metafizik bir dini arsızlaşma örneğidir. Köktenci Hıristiyanların İsrail'i desteklemesinin sebebi ise, Kutsal Topraklar'daki Yahudi gücünün nihai birleşmesinin (özellikle de Süleyman'ın tapınağının yeniden inşasının), hem İsa'nın Tekrar Dirilişi'nin hem de Yahudilerin nihai olarak yıkılışının habericisi olduğuna inanmalarıdır.[2] Görünüşe göre, böylesi iyimser soykırım beklentileri, Yahudi devletini, kuruluşunun ilk gününden beri yönetiyor: Yahudilerin Filistin'e dönüşüne gelen ilk uluslararası destek olan 1917 tarihli Britanya Balfour Deklarasyonu'nda, kısmen de olsa, İncil'e dair bilinçli bir uygunluktan ilham alınmıştır.[3] Eskatolojinin[1] modern siyasete yaptığı bu gereksiz müdahaleler, dini inancın, asla abartılamayacak bir şey olduğunu gösteriyor. Milyonlarca Hıristiyan ve Müslüman, şu anda hayatlarını, yalnızca kan ırmakları Kudüs'ten akmaya başladığında gerçekleşmiş olacak kehanetler içeren birtakım gelenekler çerçevesinde şekillendiriyor. Her iki taraf için de yıkıcı olacak bir savaşa dair yapılan bu kehanetlerin, bir kez ciddiye alındıklarında, kendi kendilerini gerçekleştirmeye başlayacağını hayal etmek hiç de zor değildir.

1 Dünyanın sonuna dair inançları ve doktrinleri inceleyen bir felsefe dalı. *-çev.n.*

EZELİ VE EBEDİ YASAMACI

Şu anki ABD hükümetinin birçok üyesi, mesleki sorumluluklarını dini ifadelerle tanımlıyor. Alabama Yüksek Mahkemesi Başyargıcı Ray Moore'u ele alalım. Kendisini, bütün ülkedeki en yüksek altıncı cinayet oranıyla karşı karşıya bulan Yargıç Moore, Montgomery'deki eyalet mahkeme binasının kubbesine, üzerinde On Emir'in yazılı olduğu iki buçuk tonluk bir anıt dikmenin bu sorunu çözeceğini düşünmüştü. Bunun, ABD Anayasası'ndaki İlk Değişiklik'in "kuruluş" bendinin (metnine olmasa da) ruhuna aykırı olduğuna neredeyse kimsenin itirazı yoktur. Bir federal mahkeme, Yargıç Moore'a, o anıtı kaldırmasını emrettiğinde, kendisi bunu reddetti. Kiliseyle devletin gerçekten *ayrılmasında* müdahil olmak istemeyen ABD Meclisi, federal fonların anıtın kaldırılması için kullanılmamasını garanti altına almak için, bir kanun tasarısında değişiklik yaptı.[4] Tek işi ülke yasalarını uygulamak olan Başsavcı John Ashcroft, tüm bu süre boyunca sessiz kaldı. Kendisi, konuştuğu zaman, "Biz, herhangi bir devletin veya belgenin değil, yalnızca Tanrı tarafından bize bahşedilen özgürlüğün savunucusu olan bir milletiz,"[5] gibi şeyler söyleme alışkanlığına sahip biri olduğundan, bu pek de şaşırtıcı değildi.

Bir Gallup anketine göre, Ashcroft ve Meclis, en azından Amerikan halkının gözünde sağlam zemine basıyordu; çünkü bu ankete katılanların %78'i, anıtın kaldırılmasına karşı çıktığını belirtmişti.[6] Moore'un, Ashcroft'ın, ABD Meclisi'nin ve Amerikan halkının dörtte üçünün, mermere kazınıp mahkemelerimize yerleştirilen bu kutsal emirlere karşı gelmenin getireceği *cezaları* da görmek isteyip istemediği ise merak konusudur. Sonuçta, Tanrının adını boş yere ağza almanın cezası ne olabilir ki? Pekala, ölüm olabilir (Levililer 24:16). Sebt günü çalışmanın cezası ne olabilir peki? O da ölümdür (Mısır'dan Çıkış 31:15). Anneye veya babaya lanet okumanın cezası nedir? Yine, ölümdür (Mısır'dan Çıkış 21:17). Zinanın cezası nedir? Evet, doğru bildiniz (Levililer 20:10). Emirlerin kendilerini hatırlamak fazlasıyla zor olsa da (özellikle Mısır'dan Çıkış'ın 20. ve 34. bölümleri oldukça çelişkili listeler sunuyor), en azından bunları ihlal etmenin cezasını hatırlamak pek zor değildir.

Devletin dincileşmesinin çağdaş örnekleri her yerde görülebilir. Önde gelen birçok Cumhuriyetçi, köktenci, Tim LaHaye ("Left Behind" isimli kıyamet romanları serisinin eş yazarlarından birisi) tarafından kurulmuş, gizli kapaklı, baskıcı bir Hıristiyan grubu olan Ulusal Siyaset Konseyi'nin üyesidir. Bu örgüt, üç ayda bir, kimin ne bildiğini tartışmak için toplanır. George W. Bush, 1999 yılında bu örgüte kapalı kapılar ardında bir konuşma yapmış, sonrasında da Sağcı Hıristiyanlar kendisinin adaylığını desteklemiştir.[7] Tabii, sonuçta, Bush'a oy verenlerin %40'ı da beyaz protestanlardır.[8] Başkan Bush ise, Ashcroft'ı Adalet Bakanı olarak atamasıyla başlayan süreçte, kendisine yapılan iyiliğe karşı vermek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Adalet, İmar ve İskan, Sağlık ve İnsani Hizmetler ve Eğitim departmanları, şu anda, düzenli olarak, kilise ve devlet arasındaki ayrılığı bulanıklaştıracak yönergeler yayınlıyorlar.[9] Bush, kendi "inanç temelli girişiminde", vergi mükelleflerinin ödediği onlarca milyon doları, uygun gördükleri biçimde harcayabilmeleri için, doğrudan kilise gruplarına akıtmayı başardı.[10] Kendisinin, Gıda ve İlaç İdaresi'ne yaptığı atamalardan biri, evlilik öncesi seksin günah olduğunu ve "Hıristiyan gerçeği" ile "seküler gerçeğini" ayırmak için yapılacak her girişimin "tehlikeli" olduğunu halka açık bir konuşmada beyan eden[11], kürtaj karşıtı bir doğum uzmanı olan Dr. W. David Hager'dı. Korgeneral William G. Boykin, Pentagon'daki Savunma Amaçlı İstihbarat biriminde müsteşar yardımcılığına getirildi. Oldukça donanımlı bir Özel Kuvvetler subayı olan Boykin, şu anda, Usame bin Ladin, Molla Ömer ve saklanmakta olan tüm Amerikan düşmanlarının aranması amacıyla politikalar hazırlıyor. Görünüşe göre, kendisi, aynı zamanda coşkulu bir Şeytan düşmanı. Kuvvetlerini 1993 yılında Mogadişu'ya göndermesinin ardından şehrin bir fotoğrafının tahlilini yapan Boykin, görüntüdeki belirli gölgelerin, "karanlığın beyliklerini... Tanrının kendisine düşman olarak gösterdiği şeytani var oluşları" ortaya çıkardığına dikkat çekmişti.[12] Terörle mücadele konusunda ise, "düşmanımızın, Şeytan isminde bir herif" olduğunu öne sürmüştü.[13] Bu ifadeler, medyada birkaç anlaşmazlık kıvılcımı yaratmış olsa da, birçok Amerikalı tarafından doğal karşılanmıştır. Ne de olsa, yüzde altmış beşimiz, Şeytan'ın var olduğu konusunda oldukça emin.[14]

Tanrının buyruklarını yerine getirmeye hevesli adamlar, federal hükümetin başka alanlarında da seçimle iş başına geldi. ABD Temsilciler Meclisi çoğunluk lideri Tom DeLay, "Bu dünyada gördüğümüz gerçekliklerle uyum içinde yaşamanın yolunu yalnızca Hıristiyanlık sunar. Yal-

nızca Hıristiyanlık." gibi derin sözler sarf etmeye düşkündür. Kendisi, siyasete girme sebebinin, "İncil'e göre düzenlenmiş bir dünya görüşünü savunmak" olduğunu iddia etmektedir. Bu dünya görüşüne hizmet ederken aptalca şeyler söylemenin imkansız olduğunu düşünmüş olacak ki, Colorado'daki Columbine Lisesi'ndeki silahlı saldırıyı, okullarda evrim teorisini öğretiyor oluşumuza bağlamıştı.[15] Böylesine açıkça mantıksız olan açıklamaların, nasıl olup da Oval Ofis'ten gelen bir sansüre ve uzaklaştırmaya maruz kalmadığı noktası ise bir soru işaretidir.

Bu tür gerçeklerin listesi sonsuza kadar uzayabilir; daha doğrusu, yazar veya okur usanana kadar. Yalnızca bir örnek daha vereceğim ve bu seferki hukuk alanından: Yüce Divan'ın dini bütün yargıcı Antonin Scalia, 2002 yılının Ocak ayında, Chicago Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, idam cezası üzerine bir konuşma yaptı. Scalia'nın konuşmasının uzun bir bölümünü alıntılıyorum; çünkü kendisinin ifadeleri, bir teokrasi devletinde yaşamakla aramızda neyin durduğunu çok iyi ortaya koyuyor:

> Eski Ahit değil, altını çiziyorum, Aziz Paul... Onun mesajının özü, devletin (bu kavramı istediğiniz kadar kısıtlayın), ahlaki otoritesini Tanrıdan aldığıdır... Bana öyle geliyor ki, bir ülke ne kadar Hıristiyansa, idam cezasını ahlaksızca bir şey olarak görmesi ihtimali de o kadar *azdır*. Ben bunu, inançlı bir Hıristiyan için ölümün çok da büyütülecek bir şey olmadığı gerçeğine yoruyorum. Masum birini kasten öldürmek, büyütülecek bir şeydir: insanın ruhunu kaybetmesine sebep olacak, tehlikeli bir günahtır. Ama ölümden sonraki yaşam karşılığında bu hayatı kaybetmek? ... Diğer yandan, inançsızlar için, bir insanın yaşamını elinden almak, onun varlığına son vermek anlamına geliyor. Ne korkunç bir hareket!
>
> Dini inanca sahip insanların, devletin arkasındaki ilahi otoriteyi örtbas etmek için gösterilen bu demokrasi eğilimine karşı tepkisi vazgeçmek değil, onunla mümkün olduğunca etkin biçimde savaşmak olmalıdır. Biz bunu, bu ülkede (kıta Avrupası'nın başaramayışının aksine), günlük yaşantımızda, (1940'lardaki bir Yüce Divan düşüncesinden alıntılayacak olursak) "kurumları Üstün bir Varlığı öngören, dindar bir halk olduğumuzu" bize hatır-

> latacak birçok şeyi muhafaza ederek başardık... Dediğim gibi, bunların hiçbiri Avrupai şeyler değildir ve her biri de, hükümetin, kötülük yapan insanlara "Tanrının gazabını yaşatmak" için "Tanrının vekil kılıcı" olarak görev yaptığını, tıpkı Aziz Paul'un yaptığı gibi, bizim insanlarımızın neden daha iyi anladığını açıklamamıza yardımcı olmaktadır.[16]

Tüm bunlar, Batı'daki gücün en kutsal mekanlarında aklın baskın geleceğini uman herkes için oldukça ürkütücü olmalı. Scalia, bir insanın ölümden sonra olacaklara dair inanışlarının, o insanın ölüme ve dolayısıyla da etiğe bakışını belirleyeceğini söylediği noktada, haklı. Scalia, Katolik olmasına rağmen, idam cezası konusunda Papa'dan ayrı düşüyor; ama tabii, Amerika'daki çoğunluk da (%74) Papa'yla aynı fikirde değil.[17] "Kötülük yapanları" ölüme mahkum eden son uygar millet olmamız oldukça tuhaf bir şeydir ve Yargıç Scalia da oldukça haklı bir biçimde, bunu, dindarlık tarzımıza atfetmektedir. Bu bağlamda, belki de bir an soluklanıp, dünyadaki benzersiz konumumuzun, gerçekten de Scalia'nın hayal ettiği gibi bir ahlaki başarı olup olmadığını düşünmeliyiz. Örneğin, hiçbir insanın kendi genlerini veya yaşamının erken dönemlerinde sahip olduğu deneyimleri yaratamayacağını biliriz ve birçoğumuz, bu etkenlerin, kişinin yaşam boyu karakterini belirlediğine de inanırız. İdam cezasına çarptırılmış kadınların ve erkeklerin ya kötü genlere, ya kötü ebeveynlere, ya kötü fikirlere ya da kötü şansa sahip olduklarını söylemek, bana yeterince doğru geliyor. Bu insanlar, bu özelliklerin hangisinden sorumludur? İdam cezası konusunda İncil'de belirtilen gerekçelere başvurmanın, insan davranışına dair gittikçe büyüyen anlayışımızı en mide bulandırıcı suçlar karşısında duyduğumuz cezalandırma arzusuyla bağdaştırmak noktasında hiçbir faydası yoktur.

Kuşkusuz, idam cezasının etiği hakkında önemli bir seküler tartışma yapılacaktır; ama Aziz Paul'a malum olan şeyleri kullanmaktansa, insan aklını ve modern toplumu daha iyi anlayabilmiş kaynakları kullanmamız gerektiği de en az bir o kadar açıktır.

Ama Scalia gibi adamlar (yani Tanrının emirlerine, kağıdın üzerine yazılı halde sahip olduğumuza inanan adamlar,) bu konudaki şüphelere veya bilimsel bir dünya görüşüne karşı bağışıklığa sahiptir. Scalia'nın, Başkan Bush'un federal mahkemelere atamak için arayacağı türden bir yargıç olması, şaşırtıcı değildir.[18] Scalia, sanığın zihinsel bir bozukluğa

sahip olduğunun onaylandığı durumlarda bile idam cezasını destekleyebilmektedir.[19] Kendisi, aynı zamanda, eşcinsellik karşıtı yasaları da desteklemektedir (bu durumda, eşcinsellere özellikle ayrımcılık yapılacak biçimde uygulandıklarında bile).[20] Tabii, Scalia'nın, Yüce Divan'ın devletin dogmatizmini etkilememesi hususunda ısrar edebileceği *yasal* sebepler bulduğunu söylemeye gerek bile yok; ama kendisi, bu tür meselelerde Aziz Paul'u ve hatta belki de Levililer'in acımasız yazarını örnek aldığına dair çok az şüpheye yer bırakıyor.

Günah Savaşı

ABD'de ve dünyanın geri kalan birçok yerinde, belirli keyif verici deneyimler aramak şu anda yasa dışıdır. Kendi evinizin mahremiyetinde bile yasa dışı biçimde keyif verici deneyimler yaşamaya kalkarsanız, eli silahlı adamlar bir tekmeyle içeri girer ve sizi bu yüzden hapse atmak için götürebilir. Bu durumla ilgili en şaşırtıcı şeylerden birisi, birçoğumuzun bunu şaşırtıcı bulmamamızdır. Çoğu rüyada olduğu gibi, aklın bu olayların garipliğini kavrayabilme kabiliyeti, uykuya yenik düşmüş gibi görünüyor.

Uyuşturucu kullanımı, fuhuş, eşcinsellik ve müstehcen eşyaların gösterimi, "kurbansız suçlar" olarak kategorilendirilmiştir. Tabii ki, toplum, insanoğlunun (gürültü çıkarmaktan kimyasal atık üretmeye kadar) yaptığı her şeyin somut kurbanıdır; ama bu tür şeyleri belirli sınırlar içinde gerçekleştirmeyi bir suç haline getirmedik. Bu sınırları çizmek, riskin sürekli olarak değerlendirilmesini gerektirir. En azından, cinsel şiddet içeren pornografi gibi müstehcenlik taşıyan kimi eylemlerin, bazı insanları, başkalarına karşı gerçek suçlar işlemeye itebileceğinin anlaşılır olduğu noktası tartışılabilir.[21] O halde, kişisel özgürlükle umumi risk arasında bir gerilim vardır. Kullanıcılarının %90'ını sokağa döküp, onların rastgele insan öldürmelerine sebep olabilecek bir uyuşturucu, kitap, film veya seks pozisyonu olsaydı, o zaman bireysel hazza dair endişeler, halk güvenliğine dair endişelere boyun eğmek zorunda kalırdı. Aynı zamanda, hiç kimsenin, istikrarlı bir biçimde metamfetamin ve Marquis de Sade'la beslenerek büyümüş çocuklardan oluşan bir nesli görmek istemeyeceğini de belirtebiliriz. Bir bütün olarak toplum, çocuklarının gelişimine ilgi duyar ve medyamızın içeriğiyle birlikte, ebeveynlerin bireysel davranışları da bunda büyük bir rol oynar. Ama kendimize şunu sormalıyız: hiç kimse için önemli bir risk teşkil etmeyen davranışlara meyleden insanları, kim, neden cezalandırmak ister? Tabii, kurbansız suç kavramının ürkütücü olan tarafı, söz konusu davranış gerçekten kurbansız ise bile, onun bir suç oluşunun, cezalandırmak isteyenler tarafından onaylanmış olmasıdır. Yasalarımızın arkasında gizlenen gerçek dehanın ortaya çıktığı

durumlar, bu gibi durumlardır. Kurbansız suç düşüncesi, Hıristiyan bakış açısından *günah*ın hukuki olarak yeniden ele alınmış halinden başka bir şey değildir.

DİNDAR insanların, başkalarının bireysel özgürlüklerini sıklıkla kısıtlamak istemesi bir tesadüf değildir. Bireysellik fikrinin kendisi Tanrının varlığıyla çelişkili olduğundan, bu dürtü, dinin tarihinden çok mantığıyla ilgilidir. Eğer Tanrı her şeyi görüyorsa, biliyorsa ve belirli cinsel davranışlar veya zihinsel durumlar karşısında mahcup olacak kadar geri kafalı kalmışsa, o zaman insanların evlerinin mahremiyetinde yaptıkları şeyler, halk içinde sergileyecekleri davranışlarla uzaktan yakından alakası olmasa bile, dindar insanlar için umumi bir endişe olarak ele alınacaktır.[22]

Dini bakış açısından çeşitli kabahatler burada birbirine yaklaşıyor (özellikle de keyif amaçlı cinsellik ve putperestlik konusundaki endişeler) ve bunların da bizi, hiç kimseye zararı dokunmayan bireysel davranışları uyguladıkları için insanları ciddi biçimde cezalandırmanın etiğe uygun olduğunu hissetmeye itmiş gibi görünüyor. İnsanların mutluluğunu nesiller boyunca kör bir biçimde yerle bir etmiş olan mantıksızlığın en masraflı örneklerinde olduğu gibi, din, burada da açık bir biçimde kurucu rol üstlenmektedir. "Ahlaksızlığa" karşı konmuş olan yasalarımızın, aslında insanların fiziksel veya psikolojik zarar görmesiyle hiçbir ilgisinin olmadığını, o yasaların yalnızca Tanrıyı kızdırmamak için konduğunu görmek için, rızası olan yetişkinler arasında yapılan oral ve anal seksin on üç eyalette hala bir suç teşkil etmekte oluşunu düşünmemiz yeterlidir. Bu eyaletlerin dördü (Texas, Kansas, Oklahoma ve Missouri), bu eylemleri, aynı cinsiyete mensup olan çiftler arasında yasaklıyor ve böylece de doğrudan doğruya eşcinselliği yasaklamış oluyor. Diğer dokuzu ise karşılıklı mutabakata dayalı eşcinselliği herkes için yasaklıyor (bu eşitlik ve adalet beşiği eyaletler ise Alabama, Florida, Idaho, Louisiana, Mississipi, Kuzey Carolina, Güney Carolina, Utah ve Virginia).[23] Rızası olan yetişkinlere keyfi amaçlarla cinsel ilişki kurdukları için dava açma dürtüsünün dini inançla oldukça güçlü bir bağa sahip olduğunu kavrayabilmek için toplumbilimci olmaya gerek yoktur.

Tabii, dini inancın ceza hukukumuza etki etmesinin büyük bir bedeli de vardır. Uyuşturucuları ele alalım mesela. Aslında, tüketildiğinde geçici olarak ölçüsüz haz deneyimleri yaşatan (ve çoğu da doğada yetişen) birçok madde vardır. Tabii ara sıra da geçici olarak sefalet de-

neyimleri yaşattıkları doğrudur, ama kuşkusuz, buradaki mesele hazdır; çünkü aksi durumda, insanoğlu binlerce yıl boyunca bu maddeleri kullanmak için sürekli bir arzu duymazdı. Haz ve tanrı korkusu her zaman gergin bir ilişkiye sahip olduğundan, bu maddelerle ilgili asıl sorun elbette ki hazdır.

Uyuşturucularla ilgili yasalarımıza (ve tabii, ahlakla ilgili olanlarla birlikte) bakıldığında, bu yasalarla ilgili mantıklı gelen örgütleyici tek ilke, bir haz kaynağı olarak, dua ve gebelik amaçlı cinselliği ciddi anlamda gölgede bırakabilecek her şeyin yasa dışı hale getirilmiş olduğudur. Özellikle, kullanıcıları tarafından ruhani ve dini deneyimlere yol açacağı söylenen her uyuşturucu (LSD, meskalin, psilosibin, DMT, MDMA, marihuana vs.) yasaklanmıştır. Alkol ve sigaranın yasal oluşunun da kanıtladığı gibi, vatandaşların sağlığı veya üretkenliği hakkındaki endişeler, bu konuda yalnızca dikkat dağıtıcılardır.

Alkol piyasadaki başlıca ürünlerden birisi olarak kalırken, marihuana kullanan bir insana bu yüzden dava açılması veya bu insanın hapse atılması, uyuşturucuya dair yasalarımızın, insanların, kendilerine veya başkalarına zarar vermelerinin engellenmesi için tasarlandığı düşüncesine dair bir *reductio ad absurdum*[1]dur.[24] Her açıdan, alkol daha tehlikeli bir maddedir. Onaylanmış herhangi bir tıbbi kullanımı yoktur ve ölümcül doz daha kolay aşılabilmektedir. Trafik kazalarındaki rolü ise su götürmez derecede açıktır. Alkol alıp da zincirlerini kıran insanların davranışları, insani şiddete, bireysel yaralanmaya, plansız gebeliğe ve cinsel hastalıkların yayılmasına sebep olmaktadır. Alkolün aynı zamanda bağımlılığa yol açtığı iyi bilinmektedir. Alkol, yıllar boyunca yüksek miktarlarda tüketildiğinde, nörolojik bozukluklara, karaciğerde siroza ve ölüme yol açmaktadır. Yalnızca ABD'de, yılda 100.000 insan alkol yüzünden hayatını kaybetmektedir. Aynı zamanda, gelişmekte olan bir fetüs için, herhangi bir uyuşturucudan daha zehirleyicidir. (Tabii, "rahimde uyuşturucuya maruz kalmış bebekler"in alkolden de etkilendikleri ortaya çıkmıştır.)[25] Bu suçların hiçbiri, marihuanaya yöneltilemez. Marihuana, belirli tıbbi uygulamalara sahip olan ve bilinen bir ölümcül dozu bulunmayan bir ilaç olarak, neredeyse eşsizdir. Aspirin, ibuprofen gibi ilaçlara verilen ters tepkiler, yalnızca ABD'de yılda aşağı yukarı 7.600 ölüme (ve 76.000 hastanelik olaya) yol açarken, ma-

1 Reductio ad absurdum, olmayana ergi ya da Osmanlıca abese irca, Latince saçma olana indirgeme anlamına gelir ve bir iddiayı doğru kabul ederek saçma bir sonuca varıp iddianın yanlış olduğu sonucuna ulaşıldığı bir mantık yöntemidir. Bu yöntemde, yanlış olamayacak bir önermeyi zorunlu olarak doğru olduğunu kabul eden üçüncü olanağın dışlanması kanunu kullanılır. Aristo'nun sıkça uyguladığı bir yöntemdir.. -*wikipedia. -çev.n.*

rihuana kimseyi öldürmez.[26] Marihuananın bir "diğer uyuşturuculara geçiş maddesi" olarak oynadığı rol, şu anda her zamankinden daha az akla yatkın gibi görünüyor (ve hiçbir zaman da akla yatkın olmamıştı).[27] Aslına bakılırsa, insanların yaptığı neredeyse her şey (araba kullanmak, uçak uçurmak, golf topuna vurmak,) bir insanın kendi evinin mahremiyetinde marihuana içmesinden daha tehlikeli. Marihuananın, insanlara karşı teşkil ettiği riskler yüzünden yasaklanması gerektiğini ciddi ciddi savunan kişiler, insan beyninin gücünün bu iş için yeterince nitelikli olmadığını görecekler.

Akıldan ve mantıktan hala o kadar uzağız ki, insanlar, aslında doğal olarak büyüyen bir bitkiyi yetiştirmekten, satmaktan, bulundurmaktan veya satın almaktan dolayı, şartlı tahliye ihtimali bile olmadan, ömür boyu hapis cezasına çarptırılabiliyorlar.[28] Kanser hastaları ve belden aşağısı felç olan insanlar, marihuana bulundurmaktan, onlarca yıl hapse mahkum oluyorlar. Bazı *müşterilerinin* marihuana yetiştirdiği tespit edilen bahçe malzemesi mağazalarının sahipleri de benzer cezalar almıştır. İnsan yaşamının ve maddi kaynakların böylesine baş döndürücü biçimde israf edilişini ne açıklayabilir ki? Tek açıklama, bu konudaki söylemimizin, hiçbir zaman mantık sınırları içinde işlemeye *mahkum* edilmemiş olmasıdır. Eğer kullanıcılarına karşı hiçbir fiziksel hasar veya bağımlılık riski teşkil etmeyen, ama onu deneyenlerin %100'üne ruhani bir mutluluk ve ani bir idrak anı yaşatan bir uyuşturucu icat edilseydi, şu anki yasalarımız çerçevesinde, bu uyuşturucunun yasa dışı hale getirileceği ve onu kullanan insanların acımasızca cezalandırılacağı söylenebilirdi. Bu kinci dürtünün mantıklı görünen tek yanı, İncil'de de suç sayılan putperestlik konusundaki gerginliktir. Komşularımızın günahları hakkında endişelenmesi öğütlenmiş, inançlı bir halk olduğumuzdan, devlet gücünün mantık dışı kullanımına karşı hoşgörülü bir şekilde büyüdük.

Belirli maddelere getirdiğimiz yasaklar, aksi durumda üretken ve yasalara saygılı olabilecek binlerce kadın ve erkeğin onlarca yıl ve hatta bazen ömür boyu hapse tıkılmasına sebep olmuştur. Onların çocukları, devletin vesayeti altına geçmiştir. Böyle art arda gelen dehşet dalgaları yeterince rahatsız edici değilmiş gibi, şiddet suçluları (katiller, tecavüzcüler ve çocuk istismarcıları,) onlar için yer açılsın diye sürekli olarak şartlı tahliyeyle serbest bırakılmıştır.[29] Bu noktada, kötünün bayağılığını aşıp, onun derinliklerindeki mantıksızlığa sürüklenmişiz gibi görünüyor.[30]

Bu cephedeki mantıksızlığımızın sonuçları öylesine berbattır ki, daha yakından bir incelemeye ihtiyaç vardır. Uyuşturucuyla ilgili yasalarımız yüzünden, her yıl ABD'de 1,5 milyondan fazla insan tutuklanmaktadır. Şu anda, yaklaşık 400.000 insan, şiddet içermeyen uyuşturucu suçlamalarıyla ABD hapishanelerinde çürümektedir. Bir milyon kişi ise şartlı tahliyeyle salıverilmiştir.[31] ABD'de şiddet içermeyen uyuşturucu suçlamaları yüzünden hapse atılan insanların sayısı, tüm Batı Avrupa'da (toplam nüfus ABD'den daha fazladır) herhangi bir sebepten dolayı kodese tıkılmış insanların sayısından fazladır. Bu çabaların maliyeti, yalnızca federal düzeyde, yıllık 20 milyar dolardır.[32] Uyuşturucuyla ilgili yasalarımızın maliyeti (devletin ve yerel yönetimlerin giderleri ve uyuşturucu satışını düzenlemekteki başarısızlığımız yüzünden kaybedilen vergi gelirleri de hesaba katıldığında,) yıllık 100 milyar doları geçmektedir.[33] Uyuşturucu üzerinde verdiğimiz savaş, mahkemelerimizin dava görme sürelerinin yarısını, yaklaşık 400.000 polis memurunun da tam zamanlı enerjisini tüketmektedir.[34] Bunlar, aksi halde terörizm ve şiddet suçlarıyla mücadelede kullanılabilecek kaynaklardır.

Tarihsel açıdan bakıldığında da bu tür bir yasaklama politikasının başarısız olmasını beklemek için her türlü sebep mevcuttur. Örneğin, ABD'deki alkol yasağı deneyinin, alkol tüketiminde artış, organize suç ve poliste yozlaşma gibi dehşet verici komedileri hızlandırmaktan başka neredeyse hiçbir işe yaramadığı bilinmektedir. Genellikle hatırlanmayan şey ise, Ilımlı Hıristiyan Kadınlar Birliği ve belirli Protestan misyoner toplulukların dinci lobi faaliyetlerinin ortak ürünü olan bu yasağın, açıkça dini bir uygulama olduğudur.

Arzulanan herhangi bir ürünün yasaklanmasındaki sorun, parada yatmaktadır. Birleşmiş Milletler, uyuşturucu ticaretine yıllık 400 milyar dolar fiyat biçmektedir. Bu miktar, ABD Savunma Bakanlığı'nın yıllık bütçesini aşmaktadır. Eğer bu tablo gerçekse, yasa dışı uyuşturucuların ticareti, tüm uluslararası ticaretin %8'ini oluşturuyor demektir (bunun yanında, tekstil ürünleri %7,5'unu, motorlu taşıtlar ise yalnızca %5,3'ünü oluşturuyor).[35] Uyuşturucu üretimini ve satışını böylesine olağanüstü bir şekilde karlı hale getiren şey de yine bu yasağın kendisidir. Hayatlarını bu şekilde kazananlar, vergiden muaf bir şekilde, yatırımlarının karşılığında %5.000 ila %20.000 civarında kar sağlıyorlar. Uyuşturucu ticaretiyle ilgili tüm göstergeler (uyuşturucu kullanımı ve kısıtlılığı, tahmini üretim miktarları, piyasadaki uyuşturucunun saflığı

vs.,) bu tür çıkarlar oldukça, devletin bunu durdurmak için hiçbir şey yapamayacağını ortaya koyuyor (tabii, bu tür çıkarların, polisin üzerinde fazlasıyla yozlaştırıcı etkileri olacaktır). Bağımlının, yaşam tarzının gerektirdiği devasa boyutlardaki harcamaları finanse edebilmek için işlediği suçlar ve satıcının, hem kendi bölgesini hem de mallarını korumak için işlediği suçlar, yasaklamanın birbirine denk sonuçlarındandır.[36] Bizzat Şeytan'ın işi olabilecek kadar sağlam görünen son bir ironi ise uyuşturucu yasalarımız vasıtasıyla yarattığımız pazarın, El-Kaide, İslami Cihad, Hizbullah, Aydınlık Yol vb. gibi terörist gruplar için bir gelir kaynağı haline gelmiş olmasıdır.[37]

Uyuşturucu kullanımına son vermeyi haklı görülebilir bir toplumsal amaç olarak kabul etsek bile, karşılaştığımız diğer zorlukların ışığında, uyuşturucuya karşı verdiğimiz savaşın maliyeti nasıl görünmektedir? Nükleer silah kaçakçılığına karşı ticari limanlarımızda güvenliği sağlamanın tek seferlik maliyetinin 2 milyar dolar olduğunu göz önünde bulunduralım. Şu anda bu konu için yalnızca 93 milyon dolar ayırmış bulunuyoruz.[38] Los Angeles limanının üzerinde yeni bir güneş doğmazsa, marihuana kullanımına koyduğumuz yasak nasıl görünürdü (bu, *yılda* 4 milyar dolar masraf demek)? Veya ABD hükümetinin, Afganistan'ın yeniden inşasına yılda yalnızca 2,3 milyar dolar harcayabileceğini göz önünde bulunduralım. Taliban ve El-Kaide şu anda yeniden toparlanıyor. Kabil şehrinin sınırlarının ötesindeki köyleri ve kasabaları, savaş ağaları yönetiyor. Bizim için hangisi daha önemli; dünyanın bu bölgesini uygarlığın güçleri için iyileştirmek mi, Berkeley'deki kanser hastalarının, mide bulantılarını marihuanayla geçirmeye çalışmasını önlemek mi? Şu anda devlet fonunu kullanış biçimimiz, ulusal önceliklerimize dair acayip çarpıklıklara (hatta bunlara delilik bile diyebiliriz) sahip olduğumuzu gösteriyor. Kaynakların böylesine tuhaf bir biçimde paylaştırılması, Afganistan'ın önümüzdeki birçok yılda yıkıntılar içinde kalacağını garanti ediyor. Bu durum, aynı zamanda, Afgan çiftçilere afyon yetiştirmekten başka çare bırakmıyor. Ne mutlu onlara ki, şu anki uyuşturucu yasalarımız, bunu, oldukça karlı bir girişim olarak yorumluyor.[39]

Tanrının, yıldızların ötesinde bir yerlerden bizi izlediğine inanan insanlar için, özel zevkleri yüzünden barışçıl insanları cezalandırmak oldukça mantıklıdır. Artık yirmi birinci yüzyıldayız. Belki de komşularımızın özgürlüğünü silah zoruyla kısıtlamak için daha iyi sebepler bulmalıyız. Karşımızdaki gerçek sorunların (terörizm, nükleer silahla-

rın yaygınlaşması, bulaşıcı hastalıkların yayılması, eğitim ve sağlık için gerekli imkanların noksanlığı vs.) boyutları düşünüldüğünde, yürüttüğümüz bu günah savaşı, mantıklı yorumlara neredeyse karşı duracak kadar akılsızcadır. Nasıl oldu da en derin arzularımıza karşı böylesine kör olabildik? Nasıl oldu da böylesine alelacele bir biçimde bu tür yasaları çıkarmayı başarabildik?

İlaçların Tanrısı

Mantık ve inanç arasında kesin bir karşıtlık varken, mantıkla sevgi veya ruhanilik arasında hiçbir karşıtlık olmadığını da göreceğiz. Bu iddianın temelini açıklamak kolaydır. İnsanların sahip olabileceği her deneyim, yine bu deneyimlerin sebepleri ve sonuçları (veya bu konudaki bilgi eksikliğimiz) hakkında mantıklı bir tartışmaya imkan verir. Bu durum, dışarıdan bakanlar için kayda değer miktarda bir boş alan yaratsa da, inanç için en ufak bir boşluk yoktur. Yine de, psişik olgulara, dünya dışı yaşama, yeniden doğuş öğretisine, duanın iyileştirici gücüne veya başka bir şeye inanmak için gerçekten iyi sebepler olabilir; *ama inanacağımız şeylerin ölçüsü, kanıtlara göre belirlenmelidir.* İnanç doktrini bunu reddeder. İnancın bakış açısından, günümüzde yeni gerçekleri açığa çıkarmak için yaratıcı yollar bulmaktansa, atalarımızın davranışlarını taklit etmek daha iyidir.

Tabii ki dini inançtan başka mantıksızlık kaynakları da vardır, ama bunların hiçbiri, kamu düzenini şekillendirmekteki rolü yüzünden göklere çıkarılmıyor. Yüce Divan yargıçlarının, milletimizi, astrolojiye bağlılığı için kutsama, refahı için UFO görülme olaylarında artış dileme veya psikologların az çok bizim türümüze özgü olduğunu bulduğu çeşitli akıl yürütme eğilimlerini örnek gösterme gibi alışkanlıkları yoktur.[40] Yalnızca anaakım dini dogmalar, hükümetin vasıfsız desteğini almaktadır. Ama belirsizlik varlığını bağıra çağıra belli ederken, dini inanç, belirsizliğin üzerini örtmekte, gerçeklerin karşısında üstünlük sağlamak için, bilinmeyene, akla yatkın olmayana ve açıkça yanlış olana izin vermektedir.

Şu anda insan embriyonik kök hücreleri araştırması üzerinde yapılan tartışmaları ele alalım. Dini bakış açısından, bu araştırmadaki sorun, basittir: insan embriyolarının yok oluşunu gerektirmektedir. Söz konusu embriyolar laboratuvar ortamında elde edilmiş olacaklar (kadının vücudundan çıkarılmadan) ve üç günle beş gün arasında büyümelerine izin verilecek. Gelişimin bu aşamasındaki bir embriyoya blastokist denir ve bu embriyo, mikroskobik boyutlarda bir küre şeklinde bir araya gelmiş yaklaşık 150 hücreden oluşur. Bu blastokistin

içinde de yaklaşık 30 tane embriyonik kök hücreden oluşan küçük bir grup vardır. Bu hücreler, bilim insanlarının böylesine ilgisini çeken iki tane özellik barındırır: kök hücreler, hücre bölünmesi yoluyla uzunca bir süre kendi kendilerine üreyebilen, herhangi bir yönde özelleşmemiş hücrelerdir (kültürde yaşayan bu tür hücrelerin oluşturduğu bir popülasyon, "hücre dizisi" olarak bilinir); kök hücreler aynı zamanda pluripotenttir, yani insan vücudunda özelleşmiş herhangi bir hücreye (beyin ve omurilikteki nöronlara, pankreastaki insülin üreten hücrelere, kalpteki kas hücrelerine vs.) dönüşme potansiyeli barındırırlar.

Şimdi de bizim bildiklerimize geçelim. Embriyonik kök hücre araştırmalarından birçok şey öğrenebileceğimizi biliyoruz. Hususi olarak, bu tür bir araştırma, bize, hücre bölünmesi ve hücre başkalaşımı süreçleri hakkında daha fazla öngörü katabilir. Bu tür araştırmalar, yalnızca ters giden süreçlerin birer sonucu olan kanser veya doğum kusurları gibi tıbbi durumlar için bir umut ışığı olacaktır. Aynı zamanda, embriyonik kök hücre araştırmalarının, 150 hücreye sahip insan embriyolarının yok olmasını gerektirdiğini biliyoruz. Ancak, bu embriyoların, acıyı hissetme, ıstırap çekme veya herhangi bir biçimde hayat kaybını deneyimleme kapasitelerinin olduğunu düşünmek için de elimizde en ufak bir sebep bile yoktur. İnkar edilemez olan ise, bu kapasiteye sahip olmayan ve beyninde veya omuriliğinde bulunan travmatik hasarlar yüzünden acı çekmekte olan milyonlarca insanın varlığıdır. Milyonlarca insan Parkinson ve Alzheimer hastalığından mustariptir. Milyonlarca başkası, felçten, kalp hastalıklarından, yanıklardan, diyabetten, romatoid artiritten, Purkinje hücre dejenerasyonundan, Duchenne kas gelişmezliğinden ve görme ve duyma bozukluklarından mustariptir. Embriyonik kök hücrelerin, çok da uzak olmayan bir gelecekte bu tür acıları dindirmek için yenilenebilir bir kaynak olma potansiyeli taşıdığını biliyoruz.

Devreye inanç girince: şu anda kendimizi, üniversite eğitimi almış politikacıların, sırf *tek bir hücrenin* kaderi için duydukları endişeden dolayı bu tür araştırmaların önüne engel üstüne engel koydukları bir dünyada yaşarken buluyoruz. Bu politikacıların endişesi, sadece, 150 hücreden oluşan bir yığının, yaşayacağı yok oluştan acı çekip çekmemesi değildir. Aslında, tek bir zigotun (döllenmiş bir yumurta) bile tamamen gelişmiş bir insanın sahip olduğu tüm korumaya sahip olması gerektiğine inanıyorlar. Ne de olsa bu tür bir hücrenin tamamen gelişmiş bir insana *dönüşme* potansiyeli vardır. Ama klonlama biyolojisinde

kaydettiğimiz son ilerlemeler göz önüne alındığında, insan vücudundaki her hücre için de bir o kadar şey söyleyebiliriz. Ölçü, bir hücrenin *potansiyeli* olacaksa, Başkan burnunu her kaşıdığında, ruhunu vücudundan zalimce ayırıyor.

ABD Temsilciler Meclisi üyeleri, Hıristiyan öğretisinin pek de açıkça tanımlanmamış ilkelerine saygıdan olsa gerek (ne de olsa İncil'de insan embriyolarını ve hatta insan fetüslerini öldürmenin bir insanı öldürmeye denk olduğuna işaret eden hiçbir şey yoktur), 27 Şubat 2003'te, embriyonik kök hücre araştırmalarının yasaklanması için etkin bir biçimde oy vermişlerdir.

Bizi bu tür bir çıkmaza sürükleyecek, mantıklı hiçbir etik yaklaşımı yoktur. Şu anda insan kök hücreleri hakkındaki politikalarımız, canlı sistemlerin muhtemel deneyimleri hakkında biçimlendirebileceğimiz akılcı tüm sezgilerle bağlarını koparmış inançlar tarafından şekillendirilmektedir. Nörolojik açıdan bakıldığında, bir sineği öldürdüğümüzde, zigotlar şöyle dursun, bir insan blastokistini öldürdüğümüzdekinden daha fazla acıya sebep oluyoruz (ne de olsa sineklerin yalnızca beyninde bile 100.000 hücre bulunmaktadır). Tabii ki, insanlık özelliğini ve acı çekme kapasitemizi edindiğimiz noktanın neresi olduğu, hala açık bir sorudur. Ama bu özelliklerin başlangıcının gebelik anıyla kesiştiği konusunda dogmatik bir biçimde ısrarcı olan kimselerin, bu tartışmaya cahilliklerinden başka katabileceği bir şeyleri yoktur. Terapatik kök hücre araştırmalarına dini bir zeminden karşı çıkanlar, düz dünya topluluğunun biyolojik ve etik dengini oluşturanlardır. Bu konudaki söylemimizin bunu yansıtması gerekir. Kamu politikalarının yalnızca bu kısmında inanç için bıraktığımız boşluklar, önümüzdeki onlarca yılda insanların çekeceği acının büyüklüğünü yüceltmekten başka hiçbir işe yaramayacaktır.

AMA mantıksızlığın dalları daha ileri uzanıyor. Geçtiğimiz günlerde Başkan Bush, denizaşırı ülkelerde kürtaj hakkında bilgi sağlayan tüm aile planlama gruplarına ayrılan fonu kesmeye karar verdi. *New York Times*'a göre, bu olay, "16 ülkeye sağlanan prezervatif tedariğini durdurdu ve aralarında dünyanın en yüksek AIDS bulaşma oranına sahip ülkelerinde bulunduğu 13 ülkeye yapılan tedariğin de oldukça azalmasına sebep oldu."[41] Hıristiyanlığın evlilik dışı cinsel ilişki yaşayanların günahkarlığı düşüncesinin etkisi altında olan ABD hükümeti, Afrika'ya ayrılan AIDS'ten korunma fonlarının üçte birinin, prezervatif kullanmak yerine cinsel orucun öğretilmesi için çarçur edilmesine ka-

rar verdi. Dini dogmatizmin tek bir yönden bile yeşermesinin sonucu olarak milyonlarca insanın öleceğini söylemek hiç de abartı değildir. Nicholas Kristof'un da belirttiği gibi, "seks öldürür, aynı şekilde, ahmakça erdemlilik taslamak da."[42]

Yine de, sorunu tüm dehşetiyle açıkça görenler bile, inancın kendisini eleştirmeyi imkansız görüyor. Örneğin, Kristof'u ele alalım: ABD hükümeti üzerinde hüküm süren ortaçağ anlayışını ve bu anlayışın yurt dışındaki muhtemel sonuçlarını ortaya çıkaran Kristof, inançlı bir insanın inançlarından tamamen sorumlu tutulması gerektiğini söyleyenleri azarlayarak devam ediyor:

> Protestanlarla neredeyse hiçbir konuda anlaşamıyorum ve bu artan dinci etkinin üzücü sonuçlarını sert bir biçimde ifade etmekte de bir sorun görmüyorum. Örneğin, protestanların prezervatif ve cinsel eğitim konusundaki rahatsızlığı, yönetimi, ülkede ve yurt dışında muhtemelen daha fazla insanın AIDS'ten ölmesine yol açacak politikalar üretmeye itti; artan gebelik ve kürtaj sayısını söylemeye gerek bile yok.
>
> Ama liberal eleştirmenler, kimi zaman protestan destekli politikalara öfkelenmekle tatmin olmuyorlar (ki bu bence adildir,) aynı zamanda muhafazakar Hıristiyanlığın kendisine karşı da alaycı bir ton takınıyorlar. Dini inançla bu şekilde dalga geçilmesi, kabul edilemezdir. Liberaller kimi zaman da Afganistan'ın dinine, Alabama'nınkine gösterdiklerinden daha fazla entelektüel ilgi gösteriyor; Vahiyler Kitabı'nı okumaktansa, Upanişad'ları okumaya daha fazla ilgi duyuyorlar.[43]

Karşımızdaki şey, mantığın yerle bir oluşudur. Kristof, inancın "üzücü sonuçlarını" kınarken, bu sonuçların sebebini yüceltiyor. Sivil söylemin kurallarının, Mantık'ın halk arasında dolaşırken peçe takmasını gerektirdiği doğrudur. Ama sivil söylemin kuralları da değişmelidir.

İnanç; etik ve ıstırap arasına bir set çeker. Bir yanda belirli eylemler hiçbir acıya yol açmazken, dogmatik dinciler bu eylemleri gerçekleştirenlerin cezalandırılması gereken şeytani insanlar olduğu konusunda ısrarcı olurlar (eşcinsellik, marihuana kullanımı, blastokistlerin öldürülmesi vs.). Ama bir yerde ölüm ve acı bolca bulunuyorsa, bunların se-

bebi genellikle iyi olduklarının düşünülmesidir (üçüncü dünya ülkelerinde aile planlama fonlarının kesilmesi, şiddet içermeyen uyuşturucu suçlularının cezalandırılması, kök hücre araştırmalarının engellenmesi vs.). Önceliklerin bu şekilde altüst oluşu, yalnızca masum insanların kurban edilmesine ve kıt kaynakların çarçur edilmesine sebep olmaz; etiğimizi tamamiyle saptırır. Doğrular ve yanlışlarla ilgili sorularımıza karşı daha mantıklı yaklaşımlar bulmamızın zamanı geldi.

BÖLÜM 6

İYİLİĞİN ve KÖTÜLÜĞÜN BİLİMİ

İYİ ve kötü arasındaki fark, yalnızca belirli bir grup insanın söylediğinden mi ibarettir? Düşünecek olursak, on altıncı yüzyılın Paris'indeki en büyük eğlencelerden biri, *kedi yakmak*tı. Yaz ortası panayırlarında, bir emprezaryo[1] onlarca kediyi bir ağla yakalar, özel bir sahnede bu ağı bir kaldıraç vasıtasıyla havaya kaldırır ve sonra da, sırf insanlar eğlensin diye, o kıvranıp kıpırdanan bohçayı şenlik ateşine atardı. Toplaşan izleyiciler de, "acı içinde uluyan hayvanlar tutuşup kızarır ve sonunda da kömürleşirken, kahkahalar atardı."[11] Birçoğumuz bu tür bir gösteriyi bugün ürkütücü bulacaktır. Ama öyle yapmakta *haklı olur muyduk*? Tüm hırslı kedi işkencecilerinin birer cahil olduğuna işaret edecek etik doğruların bulunduğunu söyleyebilir miyiz?

Birçok insan, bilimsel gerçeklerin aksine, etik gerçeklerin kültüre bağlı olduğuna inanıyor gibi görünüyor. Tabii, etik *doğrular*daki bu kazanımların kaybı, sekülerizmin ana eksikliklerinden biri gibi duruyor. Sorun şu ki, yasa koyucu bir tanrıya olan inancımızı kaybettiğimizde, belirli bir eylemin *neden* iyi veya kötü olduğu sorusu bir tartışma konusu haline geliyor. Birçok döngüde tartışma götürmez olmasına rağmen, "cinayet kötüdür," gibi bir ifade de bu dünyanın gerçeklerine, gezegenler veya moleküllerle ilgili ifadelerde olduğu gibi bağlanmış görünmüyor. Felsefi açıdan sorun, ahlaki sezgilerimizin (tabii, o türden herhangi bir şeyi takip edecekse) ne tür "gerçekleri" takip edeceğini belirleme sorunudur.

1 Konser, opera, vb. organizatörü. *-çev.n.*

Doğru ve yanlışa dair soruların aslında duygulara sahip yaratıkların mutluluğu ve acılarıyla ilgili olduğunu anladığımızda, etiğe karşı mantıklı bir yaklaşım da mümkün hale geliyor. Eğer başkalarının mutluluğunu ve acısını etkileyebilecek bir konumdaysak, onlara karşı etik bir sorumluluğa sahip hale geliyoruz[2]; ve bu sorumlulukların birçoğu da sivil veya cezai yasaların konusu olacak kadar ağır. Mutluluğu ve acıyı başlangıç noktamız olarak alırsak, insanların ahlak kisvesi altında endişe duyduğu birçok şeyin konuyla hiçbir ilgisi olmadığını görebiliriz. Kurbanı olmayan suçların, alacaklısı olmayan borçlara benzediğini fark etmemizin zamanı geldi artık. Böyle bir şey mevcut değil.[3] Rızası olan yetişkinlerin bireysel zevkleri hakkında endişelenmekten geceleri gözüne uyku girmeyen bir insanın, yalnızca haddinden fazla boş vakti var demektir; bu kişi, doğru ve yanlışın doğası hakkında yersiz inançlara sahiptir.

Farklı zamanlardan ve kültürlerden insanların, etik sorular üzerinde anlaşmazlığa düşmesini kendimize dert edinmemeliyiz. Bu, ahlaki gerçekliğin durumu hakkında hiçbir şey öne sürmez. Temel bilime dair sorularda, İlkçağ'ın en iyi filozoflarına danışmanın nasıl bir şey olabileceğini düşünün: "Ateş nedir?" diye sorabiliriz mesela. "Canlı sistemler nasıl kendi kendilerine çoğalırlar? Geceleri gökyüzünde gördüğümüz farklı farklı ışıklar da nedir?" Bu meselelerde mutabakat eksikliğine rastlayacağımıza emin olabiliriz. Antik dünyada keskin zekalar açısından bir eksiklik çekilmemiş olsa da, o insanlarda bu türden soruları yanıtlamak için fiziksel ve kavramsal araçlar bulunmuyordu. Onların mutabakat eksikliği, belirli fiziksel gerçekliklerdeki cehaletlerine işaret ederdi; bu tür gerçeklerin yokluğuna değil.

Eğer etik sorularına verilebilecek doğru ve yanlış cevaplar varsa, bu cevapların aranabileceği en iyi yer, yaşanan şu andır. Bu arayışın bizi tecrit edilmiş bir mağaraya veya modern bir laboratuvara götürmesi, söz konusu gerçeklerin varlığında bir değişiklik yaratmaz. Eğer etik özgün bir bilgi katmanını temsil ediyorsa, aynı zamanda potansiyel bir ilerleme (ve gerileme) katmanını da temsil eder. Geleneğin bu söylem alanıyla ilgisi, diğerleriyle de olduğu gibi, var olan araştırmaya destek niteliğinde olacaktır. Geleneklerimiz destek verici nitelikte olmadığında, yalnızca birer cehalet aracı haline gelir. Dinin, bir şekilde, en derin etik sezgilerimizin *kaynağı* olduğu şeklindeki yaygın fikir, abestir. Artık iki artı ikinin dört olduğunu nasıl matematik kitaplarının sayfalarından öğrenmiyorsak, zalimliğin de yanlış olduğunu İncil'in sayfala-

rından öğrenmiyoruz. Zalimliğin yanlış olduğu şeklindeki basit fikre sahip olmayan birisinin bunu okuyarak öğrenme ihtimali düşüktür; ve tabii, kutsal yazıların çoğu da bu gerçekle ilgili daha çok belirsiz ifadeler kullanmaktadır. Etik sezgilerimizin öncüleri doğal dünyada bulunmalıdır; çünkü doğada kan gövdeyi götürmesine rağmen, orada da olan bitenler bundan ibaret değildir. Maymunlar bile, kendi türlerinin bir üyesine zarar vermekten kaçınmak için kimi zaman sıradışı sıkıntılara katlanabiliyor.[4] Hiçbir peygamber, başkaları için endişe duyulması yüzünden icat edilmemiştir.

Etik sezgilerimizin kökenlerinin biyolojide olduğu gerçeği, etiği, "ahlaki görev" gibi dini kavramlarla temellendirme çabalarımızın yanlış olduğunu ortaya çıkarıyor. Boğulmakta olan bir çocuğu kurtarmak, kıyası anlamanın mantıksal bir görev olmasından daha ahlaki bir görev değil. Basitçe, dini fikirlerin, bizi etik bir yaşam sürmeye yönlendirmesine ihtiyacımız yok. Mutluluk ve acı hakkında ciddi bir biçimde düşünmeye başladığımızda, dini geleneklerimizin, etik sorular konusunda, genel anlamda bilimsel sorularda olduğundan daha güvenilir olmadığını görürüz.

Doğal dünya hakkında bildiklerimizi düşünürsek, tüm dini inançlara içkin olan insan merkezcilik, imkansız biçimde ilginç (dolayısıyla *imkansız*) olarak ortaya çıkmaktan kurtulamaz. Biyolojik gerçekler, tasarımcı bir tanrıya, hatta iyi bir tanrıya bile uygun değildir. Evrimin huysuz kerameti şudur: canlı dünyanın inanılmaz güzelliğini ve çeşitliliğini yaratan o mekanizmalar, vahşeti ve ölümü garanti etmektedir. Uzuvları olmadan doğan çocuklar, kör sinekler, nesli tükenen türler... tüm bunlar, Doğa Ana'nın toprağı yoğurma biçiminin ürünüdür. Hiçbir mükemmel tanrı, bu tür tutarsızlıkları sürdüremez. Eğer tanrı dünyayı ve içindeki her şeyi yarattıysa, çiçek hastalığını, vebayı ve bağırsak kurdunu da onun yarattığını hatırlamak faydalı olacaktır. Yeryüzüne kasıtlı olarak bu tür korkular salan herhangi bir insan, işlediği suçlar yüzünden hapiste çürütülürdü.

Bin yıl önce Orta Doğu'nun çöllerini mesken tutan (ve görünüşe göre oradaki insanları sonsuza dek kendi adına kan dökmeye mahkum eden) tanrısal varlık, etik konusunda danışılacak birisi değildir. Tabii, kendisini, verdiği eserler temel alınarak yargılamak oldukça heves kırıcı bir girişim olurdu. Bu noktaya ilk gelen, Bertrand Russell'dı: "Mantıksal ikna kabiliyeti bir yana, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve yüce gönüllü tanrısal bir varlığın, cansız bir nebula için milyonlarca yıl

zemin hazırladıktan sonra, Hitler, Stalin ve hidrojen bombasının nihai olarak ortaya çıkışıyla kendisini layıkıyla ödüllendirdiğini düşündüğüne inanan insanların etik değerleriyle ilgili, bana garip gelen bir şeyler var."[5] Bu, çarpıcı bir gözlemdir ve karşılık bulması da mümkün değildir. Tanrının bariz yetersizliklerinin karşısında, dindarlar genellikle dünyevi kuralların evrenin Yaratıcısı'na uygulanamayacağını savunmuştur. İnsan yargısının ötesinde olduğunu iddia eden bu Yaratıcı'nın sürekli olarak kıskançlık, öfke, şüphe ve hükmetme hırsı gibi insani tutkularla yönetildiğini fark ettiğimiz an, bu argüman da gücünü kaybetmektedir. Kutsal kitaplarımızın yakından bir incelemesi, İbrahim'in tanrısının gıcık bir herif olduğunu (maymun iştahlı, fevri ve acımasız) ve onunla yapılan anlaşmaların sağlık veya mutluluk garanti etmeyeceğini gösterecektir.[6] Eğer tanrının özellikleri bunlarsa, aramızda yaşayan insanların en kötüsü, tanrının suretine umabileceğimizden çok daha yakın yaratılmış demektir.

Kötülüğün karşısında her şeye kadir olan ve her şeyi bilen bir tanrıyı aklamaktaki sorunla (bunun geleneksel adı tanrıbilim sorunudur) başa çıkılmaz. Özgür irade fikri ve diğer tutarsızlıklara başvurarak bunun üstesinden geldiğini iddia edenlerin yaptığı tek şey, kötü felsefe ve kötü etikten oluşan bir yığın yaratmak olmuştur. Elbette, ortada olanı kabulleneceğimiz bir zaman gelecektir: teoloji şu anda insanın cehaletinin bir dalından birazcık fazlasıdır. Tabii, bu, kanatlı bir cehalettir.

Etik ve de Zihin Bilimleri

Diğer yaratıklar, yalnızca onlara bilinçlilik (ya da belki de *potansiyel* bilinçlilik) atfedebileceğimiz kadar etik endişelerimizin objeleri haline gelebildiğinden, etikle bilincin bilimsel kavrayışı arasındaki bağlantı, nadiren kurulsa da, kaçınılmazdır. Hiçbirimizin kayalara karşı (onlara nezaketle davranmak, boş yere acı çekmemelerini sağlamak gibi) herhangi bir etik yükümlülük hissetmemesi, birçoğumuzun, bir kaya *olmaya* benzeyen hiçbir şey yaşanamayacağına inanması gerçeğinden çıkarılabilir.[8] Bir bilinçlilik bilimi doğmak için çaba sarf ederken, amaçlarımız doğrultusunda, insan olmayan hayvanlara (aynı şekilde, nörolojik hasarlara sahip insanlara, insan fetüslerine, blastokistlere vs.) karşı etik yükümlülüklerimizi saptayabilmek için, zihin ve madde arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamız gerekiyor. Cırcır böcekleri acı çeker mi? Bunu cevaplayabilecek konumda olup olmadığımız bir yana, bu sorunun hem tutarlı bir biçimde sorulduğunu hem de bir cevaba sahip olduğunu varsayıyorum.

Bu nokta, zihin ve maddeyle ilgili düşüncelerimizin, doğru ve yanlışla ilgili düşüncelerimizi doğrudan etkileyeceği noktadır. Hayvanlar üzerinde deney gerçekleştirme pratiğinin, Descartes'in, hem Hıristiyan dogmasına hem de mekanik fiziğe esir olarak, insan olmayan tüm hayvanların yalnızca birer robot olduğunu, birer ruhtan yoksun olduğunu ve dolayısıyla bu canlıların acı çekmediğini öne sürmesi gibi, zihin felsefesinde atılan birkaç yanlış adım sonucu yeniden doğduğunu hatırlamalıyız.[9] Kendisinin çağdaşlarından biri, bu görüşün doğrudan sonuçlarını gözlemlemiştir:

> Bilim insanları, köpeklere kusursuz bir umarsızlıkla yapılan işkenceleri yönlendirdi ve "sanki acıyı hisseden yaratıklarmış gibi onlara acıyanlarla" da dalga geçti. Hayvanların saatlere benzediğini söylediler; darbe aldıklarında attıkları çığlıkların, dokunulan bir yayın gürültüsü olduğunu, ama bütün vücudun hissiz olduğunu söylediler. Zavallı hayvanları, üzerlerinde deney yapıp kan akışını ince-

> leyebilmek için patilerinden tahtalara çiviledi; kaldı ki bu da büyük bir tutarsızlık meselesiydi.[10]

Bu tür bir bilişsel şovenizm, yalnızca hayvanların sorunu değildir. İspanyol kaşifler açısından, Güney Amerika yerlilerinin "ruhlarının" olup olmadığına dair duyulan şüphenin, Yeni Dünya'nın fethi sırasında bu yerlilere karşı takınılan kayıtsızlık dolu tutuma katkıda bulunmuş olduğu şüphesizdir. Herkesin kabul edeceği gibi, etik sorumluluklarımızın, filojenik ağaçta ne kadar uzağa gittiğini söylemek zordur. Diğer hayvanların bilinçliliğiyle ilgili sezgilerimiz, birçoğu muhtemelen bilinçli olmanın yakınından bile geçmeyen bir dizi etken tarafından yönlendirilmektedir. Herhangi bir yüz ifadesine (ve hatta bazen bir yüze) sahip olmayan yaratıkların, bizim ahlaki endişelerimize dahil olması çok daha zordur. Görünüşe göre, beyinler ve zihinler arasındaki ilişkiyi tam olarak anlayabilene kadar, hayvanların çektiği acıların muhtemel kapsamıyla ilgili yargılarımız görece kör ve görece dogmatik kalacaktır.[11]

MUHTEMELEN, insan mutluluğunu ve etik yargıların kendilerini, beyin seviyesinde detaylı biçimde anlamayı başaracağımız bir gün gelecektir.[12] Tıpkı renkli görmedeki kusurların genetik ve gelişimsel bozukluklardan kaynaklanması gibi, şüphesiz ki sorunlar da bizim etik ve duygusal devrelerimizden kaynaklanıyor olabilir. Bir insanın "renk körü" veya "akromatopsik" olduğunu söylemek, bu kişinin beynindeki görsellerle ilgili yolların durumuyla ilgili dolaysız bir ifadeyken, bu kişinin "cani bir sosyopat" olduğunu veya "ahlaki dokularının eksik olduğunu" söylemek, bir o kadar bilimsellik dışıdır. Bu durum, kesinlikle değişecektir. Eğer insanların birbirlerini mutlu veya mutsuz etmek için nasıl plan yaptıklarına dair bilinmesi gereken gerçekler varsa, etik hakkında bilinmesi gereken gerçekler de vardır.[13] Niyetler, insan ilişkileri ve mutluluk durumları arasındaki bağlantıya dair bilimsel bir kavrayış, iyi ve kötünün doğasına ve başkalarının ahlaki sınır ihlallerine verilecek uygun yanıtlara dair söylenecek birçok şeyi beraberinde getirir. Ahlaki konularda yapılacak ısrarlı sorgulamaların, çeşitli inanç sistemlerimizi (yani, bu göreve elverişli olanları,) diğer tüm bilimlerde olduğu gibi bir kesişmeye zorlayacağına inanmak için her türlü sebep mevcuttur.[14] Etik konusunda bugüne kadar çok az sayıda kesişmenin başarılmış olması, çok az sayıda gerçeğin dahil olduğu gerçeğine dayandırılabilir (tabii, yine de etik bir gerçeği, bir *gerçek* olarak niteleyebilmemiz için, en temel kriterlerde uzlaşmamız gerekiyor). Bugüne dek, çok fazla di-

yalog kurulmadı; çok fazla sezgi tecrübe edilmedi; çok fazla tartışma kazanılmadı. Dini dogmalara bel bağlayışımız, bunu açıklıyor. Dinlerimizin birçoğu, özgün bir ahlaki sorgulamaya, genel anlamda bilimsel sorgulamadan daha fazla destek vermiyor. Bu, yalnızca birkaç yeni söylem kuralının üstesinden gelebileceği bir sorun. En son ne zaman birisinin, başka birinin fizik veya tarihle ilgili temelsiz inançlarına "saygı duymadığı" için eleştirildiğini gördüğünüz? Aynı kurallar, etik, ruhani ve dini inançlar için de geçerli olmalıdır. Alkışlar, uçurumdan kayıp düşmemizi, bir söylem ilkesi biçimlendirerek, tek bir sözle engelleyen Christopher Hitchens'a gidiyor: "kanıt olmadan öne sürülen şeyler, kanıtlara gerek duyulmaksızın çürütülebilir."[15] Dua edelim de, milyarlarca insan yakın zamanda onunla hemfikir olsun.

Ahlaki Topluluklar

Bir ahlaki topluluk düşüncesi, insan davranışının birçok paradoksunu çözer. Yani, nasıl olur da bir Nazi askeri her gün krematoryumdaki işlerini yaptıktan sonra evine gidip, çocuklarına karşı sevgi dolu bir baba olabilir? Yanıt, şaşırtıcı biçimde dolaysızdır: gün boyunca işkence edip öldürdüğü Yahudiler, kendisinin ahlaki endişeleri içinde yer almamaktadır. Yahudiler, onun ahlaki topluluğunun dışında olmakla kalmamakta, bunun tam karşısında yer almaktadır. Yahudiler hakkındaki inançları, aksi halde onu bundan alıkoyabilecek doğal insani anlayışı köreltmiştir.

Maalesef, din, bu bölgeye ışıktan çok karanlık yaymaktadır. İnsani dayanışma için gerçek sebepler bulmak yerine, dini inanç, bize ayrışmadan ve ayrışmaya sebep olan kurgulardan doğan bir dayanışma önermektedir. Görmüş olduğumuz gibi, dini inanca sahip birçok insan, kendisini, aynı inanca sahip olmayanlardan ahlaki anlamda ayırdığı için, din, ahlaki kimliğin en büyük kısıtlayıcılarından biridir. Başka hiçbir ideolojinin ağzı, bir ahlaki topluluğu diğerinden neyin ayırdığı konusunda bu kadar iyi laf yapmamaktadır. Bir insan dini inançlara temel olan öncülleri bir kez kabul ettikten sonra, aynı öncüllere sahip olmayanlar hakkında duyulan ahlaki endişenin geri çekilmesi, bunu oldukça doğal biçimde takip eder. Kaderinde cehenneme gitmek olanların çektiği acının, asla haklı olanların çektiği acı kadar sorunlu olmayacağını söylemeye gerek bile yoktur. Eğer kimileri benim dinimdeki eşsiz bilgeliği ve kutsallığı göremiyorsa, eğer onların kalpleri günahlarla böylesine kararmışsa, başka insanların onlara kötü davranması neden benim sorunum olsun ki? Onlar, dünyayı ve dünyanın içindekileri yaratan tanrının kendisi tarafından lanetlenmiştir. Onların mutluluk arayışı, daha başlamadan bitmeye mahkumdur.

Kendimizi, etiğimize mantıklı temeller bulmaya adadığımız anda yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Tabii, ahlaki endişelerimize ilkeli bir biçimde sınırlar çizmeyi zor bulmaktayız. Örneğin, acıya duyarlılığın elimizdeki tek kriter olamayacağı ortadadır. Richard Rorty'nin de gözlemlediği gibi, "Eğer tek sorun acı olsaydı, tavşanları tilkilerden koru-

mak da Yahudileri Naziler'den korumak kadar önemli olurdu."[16] Neye binaen tüm tavşanlar adına aracılık etmeye gerek olmadığına ikna olduk? Birçoğumuz, tavşanların mutluluk veya acıyı insan ölçeğine göre deneyimlemediğini düşünüyor. Açıkçası, bu konuda yanılıyor olabiliriz. Eğer bir gün tavşanların öznelliğini küçümsediğimiz ortaya çıkarsa, onlara karşı takındığımız etik tutum da, şüphesiz, değişecektir. Bu arada, kürtaj tartışmalarına verilebilecek mantıklı bir cevap da burada gizli. Birçoğumuz, insan fetüslerinin ilk üç aylık dönemde aşağı yukarı tavşanlara benzediğini düşünüyor: onlara, ahlaki topluluğumuzda tam statü vermeyen bir mutluluk ve acı yelpazesi atfediyor. Şu anda, mantıklı olan bu gibi görünüyor. Bu sezgiyi yalnızca gelecekteki bilimsel kavrayışlar çürütebilecektir.

Ahlaki topluluğumuza dahil olma kriterlerini belirleme sorunu, ayrıntılı bir cevap veremeyeceğim noktalardan biridir; tabii, vereceğimiz herhangi bir yanıtın, söz konusu yaratıkların muhtemel nesnelliğine dair fikirlerimizi yansıtması gerektiği dışında. Bazı yanıtlar, açık biçimde yanlıştır. Örneğin, yalnızca, tüm insanlar dahildir ve tüm hayvanlar hariçtir diyemeyiz. İnsanlık için kriterimiz ne olmalıdır? DNA mı? Tek bir insan hücresinin, bir küme fil hücresi üzerinde üstünlüğü mü olacaktır? Sorun şu ki, insanla hayvan arasında bir ayrım yapmak için hangi özelliği kullanırsak kullanalım (zeka, dil kullanımı, ahlaki duyarlılıklar vs.), bu özellikler, insanlar arasında da eşit şekilde farklılık gösterecektir. Eğer insanlar bize, sırf kendilerini daha iyi ifade edebildikleri için orangutanlardan daha önemli geliyorsa, neden kendini daha iyi ifade edebilen insanlar, diğer insanlardan daha önemli değil? Ayrıca, afaziye sahip zavallı insanlar ne olacak? Görünüşe göre, şu anda onları ahlaki topluluğumuzdan dışlamış bulunmaktayız. Borneo Adası'nda ailesinden yakınabilen bir orangutan bulursak, o da cankurtaran teknemizdeki birkaç kişiyi yerinden edebilir.

Görecilik Şeytanı

Bölüm 2'de, inançlarımızın mantıklı bir biçimde işleyebilmesi için (ve tabii, en başta birer *inanç* olabilmeleri için,) aynı zamanda onların dünyanın hallerini güvenilir bir şekilde yansıttıklarına inanmamız gerektiğini gördük. Bu da bazı inanç sistemlerinin, diğerlerinden daha güvenilir olacağını öne sürüyor; çünkü daha fazla deneyim verisini açıklayabilecekler ve gelecekteki olaylar için daha iyi tahminler yürüteceklerdir. Ancak, birçok aydın, sanki Batı'daki son muhakeme yüzyılındaki bir şeyin, bütün dünya görüşlerini aşağı yukarı aynı temele oturtmuş olduğu şeklinde konuşmaya eğilim göstermektedir. Buna göre hiç kimse, inançları konusunda asla *haklı* olamayacaktır; kişinin yapabileceği tek şey, kendi emsallerinden oluşan, aynı inanca sahip bir topluluğa işaret etmektir. İntihar saldırıları, mutlak anlamda, gerçekte *yanlış* değildir; yalnızca, Batı kültürünün darkafalı perspektifinden öyle görünmektedir. Bu çanağın içine bir tutam Thomas Kuhn atın, böylelikle, her yeni nesil bilim insanı doğanın yasalarını kendi zevkine uydurmak için yeniden keşfettiği için, dünyanın nasıl bir yer olduğunu asla bilemeyeceğimiz konusunda herkes anlaşabilir. Bu tür yargılara genellikle, "görecilik" denir ve bu yargıların öne sürdüğü şey de başkalarının inançları hakkında fazla eleştirel şeyler söylememe gibi bir mantıktır. Ama göreciliğin çoğu biçimi (oldukça fazla takipçiye sahip gibi görülen ahlaki görecilik de dahil) anlamsızdır. Hem de tehlikeli bir biçimde. Kimi insanlar, Nazilerin etik açıdan gerçekten *hatalı* olduğunu düşünmemizin veya yalnızca yaşam biçimlerini sevmememizin önemsiz olduğunu düşünebilir. Ancak, bazı dünya görüşlerinin diğerlerinden gerçekten daha iyi olduğu inancı, bana göre, başka bir grup entelektüel ve ahlaki kaynaktan besleniyor. Eğer dünyamızdaki egemen cehalete ve hizipçiliğe karşı durmak ve sonuç olarak onları yerinden etmek istiyorsak, bu kaynaklar da fazlasıyla ihtiyaç duyacağımız kaynaklardır.

Göreciliğe verilecek genel yanıt basittir, çünkü birçok göreci, kendi tezleriyle, tam da onu ifade ederken ters düşüyor. Ahlaki açıdan göreciliği ele alalım: ahlaki göreciler, genellikle, tüm kültürel pratiklere kendi koşulları içinde saygı gösterilmesi gerektiğine, tüm dünyada inatla

çeşitli barbarlık uygulamalarına girişenlerin, Batı'nın standartlarıyla yargılanamayacağına veya geçmişte yaşamış insanların bugünün standartlarıyla yargılanamayacağına inanırlar. Ayrıca, ahlaka doğru bu tür bir yaklaşıma içkin olarak, göreli değil de oldukça kesin bir iddia gizlidir. Birçok ahlaki göreci, kültürel çeşitliliği tolare etmenin, dolaysız bir yobazlıktan kimi önemli yönlerden daha iyi olduğuna inanır. Tabii ki bu, gayet mantıklı olabilir; ama aynı zamanda, bütün insanların nasıl yaşaması gerektiğine dair kapsayıcı bir iddiaya da eşdeğerdir. Ahlaki görecilik, çeşitliliği tolare etmek için bir gerekçe olarak kullanıldığında, kendisiyle çelişmektedir.

Ancak, bu düşünce çizgisinin daha karmaşık ve üstesinden o kadar da kolay gelinemeyecek bir türü vardır. Buna da genellikle, "faydacılık" denir ve bu türün en konuşkan temsilcisi de, şüphesiz, Richard Rorty'dir.[17] Rorty ismi çok yaygın olarak bilinmese de, kendisinin çalışmaları bizim söylemimizi büyük ölçüde etkilemiştir ve görecilik gölgelerine de fazlasıyla ev sahipliği yapmaktadır. Eğer etik meseleler konusunda küresel bir fikir birliği sağlayacaksak (örneğin, zina yaptıkları için kadınları taşlamanın kesin olarak *yanlış* olduğunu söyleyeceksek) faydacılığı reddetmek için derin sebeplerimiz olmalıdır. Bunu yaparken de çeşitli inanç sistemlerinin akla yatkınlığı ve ivi ve kötüyle ilgili güçlü kültürler arası iddialar ortaya koyacak konumda olduğumuzu göreceğiz.

Faydacıların temel önermesi, fikirlerimizin geçerliliğinin, var olduğu haliyle gerçeklikle örtüşme standardı üzerine yerleştirilemeyeceğidir. Bir ifadeyi "doğru" olarak nitelemek, yalnızca bu ifadenin bir söylem alanındaki işleyiş biçimini yüceltmektir; genel anlamda evrenle ne tür bir ilişkide olduğuyla ilgili bir şey söylemek değildir. Faydacılığın bakış açısından, inançlarımızın "gerçeklikle örtüşebileceği" düşüncesi saçmadır. İnanç, en basit haliyle, bir kişinin dünyada kendine bir yol bulmada kullandığı bir araçtır. Bir çekiç, gerçeklikle örtüşür mü? Hayır. Yalnızca, belirli işlerdeki kullanışlılığını kanıtlamıştır. Bize biyoloji, tarih ve diğer alanlardaki "doğru"larla birlikte, öyle olduğu söylenmiştir. Faydacılara göre, bir inancın *faydaları*, tutarlılıkla ilgili olanlar da dahil, diğer tüm endişeleri gölgede bırakır.[18] Pazar günleri İncil'i harfi harfine okumak işinize gelirken, pazartesileri ofisinizde tanrı hakkında agnostik bir düşünceye sahip olmak size uyuyorsa, dünya görüşünüzde sonuç olarak ortaya çıkan zıtlıklar hakkında endişelenmeniz için hiçbir sebep yoktur. Bunlar, dünyanın var oluşuyla ilgili, her biri ayrı bir duruma uyan, farklı tarzlarda konuşmak kadar çelişkili iddialar değildir.

Eğer tüm bunlar fazla kuramsal geldiyse, Usame bin Ladin'in gözde filozofu olan Sayyid Qutb'un, faydacılığın Amerikan medeniyetinin ölümü anlamına geldiğini düşündüğünü belirtmek ilginç olacaktır. Bunun, Berman'ın deyişiyle, "Amerika'nın, düşmanlarını def etme yetisini baltalayacağını," düşünmüştür.[19] Bu iddianın biraz gerçeklik payı olabilir. Medeniyetler birbiriyle çarpışırken, faydacılık, pek de faydalı görünmemektedir. Aslında, "*herhangi* bir şey" hakkında haklı olabileceğiniz kanısını yıkmak, Yeats'in tasavvur ettiği haliyle Kıyamet'in tarifi gibidir: "en kötüler tutkulu bir şiddetle doluyken, en iyiler kanaatlerden yoksundur." Görecilik ve faydacılığın, çeşitli konulardaki düşüncelerimizi bulandırmak için, birçoğu medeniyetin kurtuluşuyla ilgili geçici bir ilgiden fazlasına sahip birçok şeyi halihazırda yaptığına inanıyorum.

Felsefi açıdan, faydacılığın doğrudan karşıtı, *gerçekçilik* olabilir. Gerçekçilere göre, dünyayla ilgili ifadelerimiz, yalnızca diğer inançlarımızın oluşturduğu kargaşanın ortasındaki işleyiş biçimlerine binaen veya kültüre bağlı herhangi bir kritere istinaden değil, gerçeklik, bizim düşüncelerimizden bağımsız olarak belirli bir yol olduğundan, "doğru" veya "yanlış" olacaktır.[20] Gerçekçiler, dünyayla ilgili, bizim kavrayış sınırlarımızı aşabilecek gerçeklerin var olduğuna inanır; bizim açığa çıkarıp çıkarmamamızdan bağımsız olarak, maddeyle ilgili gerçekler vardır. Etik bir gerçekçi olmak, tıpkı fizikte olduğu gibi, etikte de *keşfedilmeyi* bekleyen gerçekler olduğuna inanmaktır ve dolayısıyla, onlarla ilgili inançlarımızda haklı veya haksız olabiliriz.

Rorty gibi faydacılara göre, bizim gerçeklik tanımımızın, *tanımlanmamış* bir gerçeklik parçasıyla kıyaslanmasının imkanı olmadığından, gerçekçilik yok olmaya mahkumdur. Jürgen Habermas'ın dediği gibi, "inançların veya cümlelerin gerçekleri, karşılık olarak, yalnızca diğer inançlar ve cümleler tarafından doğrulanabileceğinden, dilimizin büyülü döngüsünden azade olamayız."[22] Bu, zekice bir tezdir. Ama doğru mudur? Dilin, bilginin temsil edildiği ve iletildiği araç olduğu gerçeği, başlıbaşına, dolayımsız bilginin ihtimalleri hakkında hiçbir şey söylememektedir. Hiçbir deneyimin, *hakkında konuşulduğu zaman* dil aracılığıyla iletilmekten kurtulamayacağı gerçeği (bu bir totolojidir), tüm bilincin ve dolayısıyla tüm bilginin izah edici olduğu anlamına gelmemektedir. Eğer gerçekliğin herhangi bir yüzeyinin kusursuzca bilinmesi mümkün olsaydı (örneğin, kimi gizemciler, doğaüstü gerçeklerin bilgisinin tadına vardıklarını düşündüklerinde haklı olsalardı,) o halde

faydacılık, *gerçekçi olarak*, düpedüz yanlış olurdu. Faydacılardaki sorun, bu tür bir gizemciliğin haklı olması ihtimalinin yüksek olması değildir. Sorun, gizemcilerin haklı olup olmamalarından bağımsız olarak, gerçekçi biçimde haklı veya haksız olmalarıdır. Faydacılar, gerçekliği doğrudan bilebileceğimiz düşüncesine karşı dururken, insan bilgisinin sınırları hakkında üstü kapalı, *gerçekçi* bir iddia ortaya atmıştır. Faydacılık, gerçekliğin olasılığının *gerçekçi* bir inkarı anlamına gelmektedir. Bu yüzden de tıpkı göreciler gibi, faydacılar da, daha attıkları ilk adımda bir çelişkiye düşmektedir. Genel okuyucuyu sıkıntıdan öldürmemek için, bu satırlarla ilgili daha detaylı bir tartışma, uzunca bir sonnota havale edilmiştir.[23]

Göreciler ve faydacılar, gerçeğin yalnızca bir mutabakat meselesi olduğuna inanmaktadır. Ancak bana göre, benzer zihinler arasındaki mutabakat gerçeğin bir belirleyicisi olabilir ise de, onu *meydana getiren* şey olamaz. Dünyanın var oluşu hakkında herkesin uzlaşabileceği, ama yine de herkesin haksız olabileceği düşüncesi oldukça makuldür. Aynı zamanda, zıt fikirdeki oybirliğine karşın, tek bir kişinin haklı olabileceği düşüncesi de oldukça makuldür. Gerçekçi bir bakış açısından, tek bir kişinin veya tek bir kültürün, gerçek üzerinde tekellik unsuru taşıması, (her ne kadar mümkün görünmese de) olasılık dahilindedir.

O halde, herhangi bir örtüşmeyi belgeleyebilecek bir konumda olup olmayacağımızdan bağımsız olarak, dünya hakkındaki inançlarımızın düşük ya da yüksek seviyelerde dünyanın var oluşuyla örtüşebileceğini varsaymamızın önünde hiçbir engel yoktur. Türümüzün üyelerinin mümkün olduğunca mutlu edilmesiyle ilgili bilinmesi gereken gerçeklerin varlığı ihtimali düşünüldüğünde, etik konusunda da neredeyse kesin olarak bilinmesi gereken gerçekler vardır. Etik konusundaki her soru üzerinde anlaşmaya varamayacağımızı söylemek, fizik konusundaki her soru üzerinde anlaşmaya varamayacağımızı söylemekten farksızdır. Her iki durumda da, sorgulamalarımızın açık uçluluğu, bilinmesi gereken gerçekler olmadığına veya elimizdeki bazı yanıtların aslında diğerlerinden daha iyi olmadığına işaret etmemektedir. Etik görüşlerimizde çeşitliliğe saygı duymak, en iyi durumda, daha fazla gerçek işin içine dahil olana kadar elde tutulacak entelektüel bir şablondur.

Önsezi

Ahlak teorisyenleri eşliğinde bir yürüyüşe çıksanız, "ahlaki önsezi" yetimizin yüceltilmesine veya aşağılanmasına tanık olmadan pek de uzun bir mesafe alamazsınız. İkinci türden bir tutumun sebebi, "önsezi" sözcüğünün her zaman için felsefi ve bilimsel söylemde bir uygunsuzluk çağrışımı yapmasıdır. Gündelik anlatımda sürekli olarak, "kadınların önsezisi" ("psişik" anlamda) gibi şekillerle karşımıza çıkarak itibarsızlaşan veya "mantık"la doğrudan çelişen bu sözcük, şu anda üniversite kapılarının dışındaki iğrendiren ve mantık dışı tüm şeyleri çağrıştırıyor gibi görünüyor. Bu kuralın en çarpıcı istisnası, en ufak bir utanç göstermeden önsezilerinden açık açık bahseden matematikçilerde görülebilir; veya gelişmekte olan dünyanın egzotik yerlerine seyahat eden ve kahvaltıdan sonra bağırsaklarının başına gelen talihsizliklerden bahseden gezginlerde. Ama bildiğimiz gibi, matematikçiler de oldukça egzotik yerlere giderler elbette. Aynı zamanda, birçoğunun da, eğitim almış herhangi bir filozofa şeytan çıkarma ihtiyaçlarıyla ilgili danışma zahmetine katlanmadan, kendilerinin felsefi olarak birer Platoncu olduklarını itiraf ettiklerini belirtmeliyiz.

Nasıl bir lekeyle kirlenmiş olursa olsun, "önsezi" sözcüğü, vazgeçemeyeceğimiz sözcüklerdendir; çünkü anlama yetimizin en temel bileşeni anlamına gelmektedir. Bu durum, bilim konusunda, en az etik konusunda olduğu kadar geçerlidir. Bir şeyle ilgili sahip olduğumuz bilgiyi daha fazla tüketmemek elimizdeyken, atılması gereken o küçültülemeyecek adım, sezgisel olarak atılmıştır. O yüzden, akıl ve önsezi arasındaki geleneksel karşıtlık, yanlıştır: bir ifadenin "akılcı" veya "mantıklı" olup olmaması önseziye bağlı olduğundan, aklın kendisi zaten her şeyiyle sezgiseldir. Sıklıkla, bir bilim insanının veya filozofun bir şeyin "değişmez" yani herhangi bir azalmaya imkan vermeyen bir gerçek olduğunu söylediğini duyarız. Örneğin, fiziksel olayların niçin bir *sebeplerinin* olduğu sorusu, bilim insanlarının, uğruna düşünüp taşınmak için en ufak cazibeye kapılmadığı bir sorudur. Sadece, öyledir işte. Böylesine temel bir gerçek için bir açıklama talep etmek, iki artı ikinin dört ettiğini nereden bildiğimizi sormak gibidir. Bilim insanları,

böylesi bir değişmezliğin geçerliliğini varsayarlar; ve tabii ki, öyle yapmaları da gerekir.

Bana göre, bunun mantığı açıktır: *ilk* adımı atmadan, karanlıktan çıkamayız. Akıl da, bunun nasıl olduğunu bilmeden, herhangi bir şeyi anlayabilecekse, bu aksiyomu anlar. Dolayısıyla, sezgilere bel bağlamak, bir fizikçiyi nasıl hiç rahatsız etmemişse, bir etikçiyi de bundan böyle rahatsız etmemelidir. Hepimiz, aynı geminin mürettebatıyız.

Aynı zamanda, sezgilerimizin yanılabildiği de bilinen bir gerçektir. Tabii, aklın verdiği hükümlerin birçoğu da ilk bakışta çok mantıklı gelmemektedir. Eğer bir parça gazete kağıdını yüz kere üst üste katlasaydık ne kadar kalın olurdu sorusuna karşılık, birçoğumuz muhtemelen bir tuğla boyutunda olurdu şeklinde cevap verirdi. Ancak, işin içine biraz aritmetik girdiğinde, bu tür bir nesnenin boyutunun bilinen evrenin boyutu kadar olacağı ortaya çıkmaktadır. Geride bıraktığımız iki bin yılda bir şey öğrendiysek, o da kişinin neyin mantıklı olduğuna dair algısının, temellerini bulabilmek için biraz yardıma ihtiyacı olduğudur.

Öte yandan, "armut dibine düşer" ifadesiyle özetlenebilecek, güvenilmez türden sezgileri ele alalım; tabii, sevimli büyüleri ve diğer bariz hakaretleri mantığa teslim ederek. Görünüşe göre pek çok Çinlinin inandığı gibi, kaplan şarabının cinsel iktidarı artırdığına inanmak mantıklı mıdır? Hayır, değildir. Bir gün mantıklı bir hale *gelebilir mi*? Tabii gelebilir. Bunun için ihtiyacımız olan tek şey, insanların maharetiyle kaplanların kemiği arasında kayda değer bir ilişki olduğunu ortaya koyacak, iyi yürütülmüş, kontrollü bir çalışmadır. Mantıklı bir insan böyle bir ilişkinin bulunmasını bekler mi? Yüksek ihtimalle, hayır. Ama eğer böyle bir veri gelirse, mantık, Çinlilerin harikulade bir hayvan türünü hiçbir sebep olmaksızın mahvettiği şeklindeki mevcut anlayışını değiştirmek zorunda kalacaktır.

Ama büyülü düşüncenin sezgisel içeriğini eleştirebilmemizin tek yolunun, akılcı düşüncenin sezgisel içeriğine başvurmak olduğunu fark etmeliyiz. "Kontrollü çalışma"? "İlişki"? Bu kriterler bizi neden ikna ediyor ki? Eğer bir kişi, artan cinsel iktidarın diğer muhtemel sebeplerini (plasebo etkisi, hayal görme, çevresel etkenler, denekler arasındaki sağlık farklılıklar vs.) hariç tutmazsa, bu kişinin, kaplan kanının insan vücuduna olan etkilerini soyutlamada başarısız olacağı "bariz" değil midir? Evet, iki artı ikinin dört etmesi kadar açıktır. Peki neden? Bir kez daha kayaya tosluyoruz. Wittgenstein'ın da dediği gibi, "Küreğin ucu bize dönüyor."

Etik sorulara cevap verebilmek için belirli sezgilere bel bağlamamız gerektiği gerçeği, hiçbir şekilde, etik gerçek hakkında gerçekdışı, belirsiz veya kültürel olarak tesadüfi bir şey bulunduğu anlamına gelmiyor. Diğer herhangi bir alanda olduğu gibi, doğru ve yanlış hakkındaki sorularda da zeka ayrılıkları olacaktır, ama bu ayrılıkların kendilerine özgü sınırları vardır. Dünya'nın düz olduğuna inanan insanlar, muhalif *coğrafyacılar* değildir; Yahudi Soykırımı'nın gerçekleştiğini inkar edenler, muhalif *tarihçiler* değildir; tanrının dünyayı M. Ö. 4004'te yarattığını düşünen insanlar, muhalif *kozmologlar* değildir; ve "namus cinayeti" gibi barbarlıklar uygulayan insanların da muhalif *etikçiler* olmadığını göreceğiz. İyi fikirlerin sezgisel olarak değer taşıması, kötü fikirleri saygıya değer kılmamaktadır.

Etik, Ahlaki Kimlik ve Kişisel Çıkar

Etik endişelerimiz, başkalarının da mutluluk ve acıyı tecrübe ediyor olmasına bağlıyken, işin içinde, dünyada yalnız olmadığımız bilgisinden ziyade, etik vardır. Etiğin bize önem arz edebilmesi için, başkalarının mutluluğu ve acısı da bizim için önemli olmalıdır. Aslına bakılırsa, önemlidir de; ama neden?

Katı bir indirgemecilik, bize etik konusunda pek fazla içgörü umudu vaat etmiyor gibi görünüyor. Tabii ki, aynı şey, en yüksek seviye olgular için de söylenebilir. Ekonomik davranış, atomların davranışının akabinde meydana gelmek zorundadır; ama bir ekonomi anlayışına, parçacık fiziği yoluyla yaklaşmayız. Örneğin, oyun teorisi veya evrimsel biyoloji gibi alanlar, bilimsel literatürde genellikle "özgecil davranış" adı verilen şeyin kökenleri hakkında akla yatkın öykülere sahiptir, ama bu öyküleri gözümüzde çok da büyütmemeliyiz. Doğanın etik sezgilerimizi bizim yerimize seçmiş olduğu bulgusu, konuyla, yalnızca, bu sezgilerin dinin ürünü olduğu şeklindeki yaygın yanılgıyı yalanlama noktasına kadar ilgilidir. Ama doğa, Afrika'nın ormanlarında bırakmış olsaydık daha iyi olacak birçok şeyi de bizim yerimize seçmiştir. Tecavüz, bir zamanlar türümüz için uyarlanım açısından bir avantaj yaratmış olabilir; ve şu anda doğada da tüm şekillerden ve boyutlardan tecavüzcüler bulunabilir (yunuslar, orangutanlar, şempanzeler vs.). Bu, tecavüzün insan toplumlarında daha az nahoş olduğu anlamına mı gelir? Tecavüzün belirli bir sayıya kadar kaçınılmaz olduğunu kabul etsek bile, insanların birbirlerine bağlanma şeklini düşündüğümüzde, bunun belirli bir sayıya kadar kanserin kaçınılmaz olduğunu söylemekten farkı nedir? Her halukarda kanseri tedavi etmek için uğraşacağız.

Bir şeyin "doğal" olduğunu veya türümüz üzerinde uyarlanım açısından bir avantaj teşkil ettiğini söylemek, bu şeyin, günümüzdeki insanın mutluluğuna katkıda bulunma anlamında "iyi" olduğunu söylemek anlamına gelmez.[24] Kuşkusuz, neyin mutluluk sayılacağına ve hangi türden mutluluğun diğer türleri geçersiz kılacağına karar verme sorunu zor bir sorundur; ama düşünmeye değer diğer tüm sorunlar da öyledir. İnsan doğasında böylesi "doğal" olan bir şeyin, "iyi"

olanla çelişki içerisinde olacağı ihtimalini görebilmek için yapmamız gereken tek şey, (kendimiz de dahil) duygulara sahip varlıkların mutluluğunun ve acılarının bizim endişemiz olduğunu kabul etmektir; ve bu tür endişelerin alanı da aynı zamanda etiğin alanıdır. Genetiğe veya doğal seçilime başvurmak, bizi yalnızca bu noktaya kadar götürebilir; çünkü doğa bizi, üremenin ötesinde herhangi bir şey için uyarlamamıştır. Evrim perspektifinden, bir kişinin hayatında yapabileceği en iyi şey, mümkün olduğunca fazla sayıda çocuğa sahip olmaktır. Stephen Pinker'ın da gözlemlediği gibi, eğer dünyaya genlerimizin açısından bakıyor olsaydık, "erkekler sperm bankalarının önünde sıraya diziliyor ve kadınlar da yumurtalarının döllenmesi ve kısır çiftlere bağışlanması için dua ediyor olurdu."[25] Ne de olsa, benim genomumun bakış açısından, hiçbir şey, şu anda kendileriyle ilgili hiçbir ekonomik sorumluluk taşımadığım binlerce çocuğa babalık yaptığım bilgisinden daha sevindirici olamazdı. Birçoğumuzun dünyada mutluluğu bu şekilde aramadığını söylemeye gerek yok.

Öte yandan, hiçbirimiz, tereddütsüz biçimde (kelimenin en sığ anlamıyla) bencil değiliz. Bencilliğimiz, ahlaki olarak birlikte tanımlandığımız kişilere doğru genişler: arkadaşlar ve aile, iş ve takım arkadaşları ve (eğer çok açık sözlü bir havadaysak) genel anlamda insanlar ve hayvanlar. Jonathan Glover'ın yazdığı gibi: "Bize yakın insanların çıkardığı zorluklar, basit kişisel çıkarlarımızı aşındırır. Kocaların, karıların, sevgililerin, ebeveynlerin, çocukların ve arkadaşların hepsi, bencil endişelerin sınırlarını bulanıklaştırır. Francis Bacon, çocukları olan insanların kadere rehineler verdiğini söylerken haklıydı. Kaçınılmaz olarak, diğer arkadaşlık ve sevgi biçimleri de bizi rehin alır... Sığ kişisel çıkarlar, istikrarsızlaştırılmıştır."[26]

Başkalarına etik biçimde davranmak, onların mutluluğu ve acıları gözetilerek gerçekleştirilen bir eylemdir. Kant'ın gözlemlediği gibi, bu, başkalarına, daha öte bir amaç aracılığıyla değil, kendi içlerindeki amaçlar yoluyla muamele etmektir. Birçok etik yargı (Kant'ın kesin buyrukları, İsa'nın altın kuralı,) burada birbirine yakınlaşmaktadır; ama temel gerçekler de şöyledir: mutluluğu ve acıyı kendimiz deneyimliyoruz; dünyada başkalarıyla karşılaşıyoruz ve onların da acıyı ve mutluluğu deneyimlediğini kavrıyoruz; kısa süre içinde, "sevgi" kavramının, başkalarının, acıyı değil de mutluluğu deneyimlemesini dilemek olduğunu fark ediyoruz; ve sonrasında, birçoğumuz, sevginin, hem kendimizin hem de başkalarının mutluluğunu iletmede nefret-

ten daha başarılı olduğunu hissediyoruz. Burada, bizi birbirimize bağlayan bir döngü vardır: her birimiz mutlu olmayı isteriz; sosyal olan sevgi hissi, en büyük mutluluk kaynaklarımızdan biridir; ve sevgi de başkalarının mutluluğu konusunda endişe duymamızı gerektirir. Hep birlikte bencil olabileceğimizi fark ederiz.

Bu yalnızca bir taslaktır, ama etik ve olumlu insan duyguları arasındaki bağlantıyı ortaya serer. Sevdiğimiz insanların mutlu olmasını ve karşılığında da onlar tarafından sevilerek mutlu edilmeyi istediğimiz gerçeği, empirik bir gözlemdir. Ama bu tür gözlemler, henüz doğum halindeki bir bilimin işidir. Peki ya başkalarını sevmeyen, bunda hiçbir değer görmeyen, ama yine de kusursuz bir mutluluk talebinde olan kişiler? Böyle insanlar var mıdır ki? Belki de vardır. Bu durum, etiğin gerçekçi bir açıklamasını yerle bir eder mi? Bunun ihtimali, göreliliğin özel teorisini anlamadaki yetersizliğin modern fiziğe gölge düşürmesi ihtimalinden fazla değildir. Kimi insanlar, zamanın geçişinin, bir kişinin referans çerçevesine göre göreli olabileceği iddiasından hiçbir şey anlamayabilir. Bu da onları, herhangi bir ciddi fizik tartışmasında taraf olmaktan alıkoyar. Sevgi ve mutluluk arasında hiçbir bağlantı göremeyen insanlar da konu etik olduğunda kendilerini aynı durumda bulabilir. Fikir farklılıkları, etik gerçekçilik için herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

AFRİKA, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'da hala sürmekte olan "namus cinayeti" kavramını ele alalım. Kadınların ve kızların, yalnızca izin almadan bir erkekle konuşmaktan bir tecavüz kurbanı olmaya kadar geniş bir yelpazedeki cinsel akılsızlıklar yüzünden erkek akrabaları tarafından sürekli öldürüldüğü bir dünyada yaşıyoruz. Bunlar neredeyse sürekli İslam bağlamında gerçekleşmekte olsa da, bu canavarlıklar Batı medyasında genellikle birer "kabile" pratiği kapsamında değerlendirilir. Bu davranışlara yol açan inançlara "kabilesel" veya "dini" dememiz pek de önemli değildir; buradaki sorun, açıkça, bu toplumlarda yaşayan erkeklerin, utanç ve namus, kadının rolü ve kadın cinselliği konusunda sahip oldukları inançların bir ürünüdür.

Bu inançların sonuçlarından biri, tecavüzü, bir savaş silahı olarak teşvik etmek olmuştur. Askerlerin büyük ölçeklerde tecavüze kalkışması için daha canavarca ve daha az ihtiyatlı sebepleri olduğuna şüphe yoktur; ama erkeklerin "namus" hakkındaki inançlarının, tecavüzü, harika bir psikolojik ve kültürel baskı aracı haline getirdiği de inkar edilemez. Tecavüz, bir toplumun tabularının, o toplumun içinden koparılmasının bir aracı haline gelmiştir. Sırplar tarafından sistematik olarak tecavüze

uğrayan Bosnalı kadınları düşünün: insan, erkek akrabalarının birçoğu ölümden kurtulamadığı için, kadınların da tecavüzden kurtulamamış olmasının akla yatkın olduğunu düşünebilir. Ama temelsiz inançla (bu durumda, kadınlara içkin olan günahkarlığa, evlilik öncesinde bekaretin önemine ve tecavüze uğramanın verdiği aşağılık duygusuna duyulan inançla) tıka basa dolu bir halde, böylesi bir etik zeka uçuşuna çıkılamaz. Tabii ki, bu tür merhametsizlikler, Hıristiyan Batı'da da oldukça soylu bir kökene sahiptir. Örneğin, Aziz Augustine, Gotlar tarafından tecavüze uğramış olan kadınların ahlaki itibarlarını düşünürken, "(onların) bozulmamışlıklarıyla, itidalleriyle ve iffetleriyle gereğinden fazla övünüp övünmediklerini" merak etmiştir. Belki de, "onları kibre ve kendilerini üstün gören bir tavra sürükleyen bir tür hastalığa tutulmuşlardı da, başlarına gelen bu aşağılanmaya maruz kalmışlardı."[27] Diğer bir deyişle, belki de bunu hak etmişlerdi.[28]

"Namus" için gerekli inançlara sahip bir adam düşünüldüğünde, kızının tecavüze uğradığını öğrendiğinde, onu öldürmekten başka çareye sahip olmayacaktır. Aynı sevgi meleğinin, kızın erkek kardeşlerini ziyaret etmesi de beklenebilir. Bu tür cinayetler, Ürdün, Mısır, Lübnan, Pakistan, Irak, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da hiç de nadir değildir.[29] Dünyanın bu kısımlarında, tecavüze uğrayan bir kız, hangi yaşta olursa olsun, ailesinin şerefine leke sürmüş demektir. Neyse ki bu leke kalıcı değildir ve kızın kanıyla çabucak silinebilir. Bu toplumların hiçbiri, ailesinin namusuna halel getirme suçunu işleyen birisinin zehirli iğneyle infazını sağlayacak bir sistem geliştirmediğinden, suçun işlenmesinin sonrasında kaçınılmaz olarak düşük teknolojili bir ritüel gerçekleştirilecektir. Kız, ya boğazı kesilerek, ya benzine bulanıp yakılarak ya da silahla vurularak öldürülür. Erkeklerin hapis süresi ise (tabii, o da hapsedilirlerse) her zaman kısadır. Birçoğu da kendi topluluklarında kahraman addedilir.

Bu davranışlarla ilgili ne söyleyebiliriz? Kadınların cinsel saflığıyla öldüresiye takıntılı Orta Doğulu erkeklerin, eşlerini, kızlarını veya kız kardeşlerini, Amerikalı veya Avrupalı erkeklerin sevdiğinden daha *az* sevdiğini söyleyebilir miyiz? Tabii ki söyleyebiliriz. Söylemimizle ilgili gerçekten inanılmaz olan şey ise böylesi bir iddianın birçok bağlamda yalnızca çelişkili değil, aynı zamanda *ağza bile alınamayacak* bir iddia olmasıdır.

Bu adamların geri kalanımızdan daha az sevme kabiliyetine sahip olduğunun kanıtı nerede? Peki, bizim toplumumuzda birisi böyle bir davranış sergileseydi, bunun kanıtı nerede olurdu? John F. Kennedy'yi

vuran kişinin, onu gerçekte sevmediğinin kanıtı nerede? İhtiyacımız olan tüm kanıtlar, kitaplardan geliyor. "Sevgi" sözcüğünün söylemimizdeki işlevini biliyoruz. Hepimiz sevgiyi hissetmiş, hissetmekte başarısız olmuş veya kimi zaman da tam zıddını duyumsamışızdır. Bu adamların sahip olduğu "namus" kavramına karşı içimizde en ufak bir sempati beslemiyor olsak bile, namus cinayeti işleyenlerin neler yapabileceğini ve bunun, hayatlarındaki kadınlara sevgi gösterisinde bulunmak olmadığını biliyoruz. Tabii, namus cinayeti, cahilce yapılan ve erkeğin hayal dünyasını yansıtan bu korkunç kaleydoskopun yalnızca bir yüzüdür: başlık parası ölümleri ve yakılan gelinler, doğar doğmaz öldürülen kızlar, asit saldırıları, kadınların cinsel organlarının kesilmesi, cinsel kölelik; dünyanın büyük bir kısmında, kadınları tüm bu zevkler ve daha fazlası bekliyor. Şüphesiz, bazı inançlar sevgiyle bağdaşmayacaktır ve bu tür bir "namus" kavramı da bu inançların arasındadır.

Sevgi nedir? Çok azımız bu konuda bir sözlüğe danışma eğiliminde olacaktır. Sevdiğimiz insanların mutlu olmasını istediğimizi biliyoruz. Acı çektiklerinde, onlara şefkat gösteririz. Sevgi gerçekten etkili olduğunda (yani yalnızca hayal edildiğinde değil, gerçekten *hissedildiğinde*) veya aynı şekilde, sevdiklerimiz acı çektiğinde, bunu paylaşmaktan kendimizi alamayız. Sevginin tabiatı, en azından bir noktaya kadar, kendimize duyduğumuz ilginin tamamında bir kaybı gerektirir; ve bu da, bu ruh halinin neden bu kadar zevk verici olduğuna dair ipuçlarından biridir. Birçoğumuz, tecavüze uğramış küçük bir kızın kafasını kesmenin, bu tür duygularla bağdaşmadığına katılacaktır.

Bu noktada, birçok insanbilimci, kültürel bağlamın önemini tartışmak isteyecektir. Bu katiller, öyle genel anlamıyla katil değildirler. Bunlar, kabile geleneklerinin piyonları haline gelmiş, sıradan, hatta sevgi dolu beyefendilerdir. Mantıksal çıkarıma bakacak olursak, bu görüş, herhangi bir davranışın herhangi bir zihinsel durumla bağdaşabileceğini öne sürer. Belki de, bir "sevgi" gösterisi olarak, doğan ilk çocuğunuzun derisini yüzmenizin beklendiği bir kültür vardır. Ama bu tür bir kültüre sahip herkes canlı canlı derisinin yüzülmesini istemiyorsa, bu davranış, bildiğimiz kadarıyla sevgiyle bağdaşamaz. Altın Kural, bu noktada, sezgilerimizin birçoğunu gerçekten de bünyesinde taşımaktadır. Sevdiğimiz insanlara, aşağı yukarı kendimize davranılmasını istediğimiz gibi davranıyoruz. Namus cinayeti işleyenler, bunun karşılığında başkalarından kendilerini benzine bulayıp yakmalarını isteme alışkanlığını barındırmıyor gibi görünmektedir. Erkekleri

ve erkek çocukları, şanssız kızları rahata erdirmek yerine öldürmek üzere yetiştiren her kültür, sevginin büyümesini geciktirmeyi başarmış bir kültürdür. Tabii ki, bu tür topluluklar, içlerinde yaşayan insanlara başka birçok şeyi öğretmekte de başarısız olur; örneğin, okuma. Nasıl okunacağını öğrenmemek, okur yazarlığın farklı bir *tarzı* değildir; ve başkalarını, kendi içlerindeki amaçlar olarak görmeyi öğrenmemek de etiğin farklı bir tarzı değildir. Bu bir etik *başarısızlığıdır*.

Başka insanları, sığ bir yörüngeye hapsettikleri ahlaki sempatilerini genişletmeye nasıl cesaretlendirebiliriz? Nasıl, herhangi zorlayıcı bir milli, etnik veya dini kimlikten sıyrılarak, yalnızca birer insan olabiliriz? Akılcı olabiliriz. Bilişsel ve ahlaki ufukları birbirine kaynaştırmak, aklın doğasında vardır. Akıl, sevginin koruyucusudur.

Ahlak ve Mutluluk

Yalnızca ahlaklı olmak konusundan ziyade, mutlu olmak konusunda söylenecek daha fazla şey olmasına rağmen, ahlakla mutluluk arasındaki bağlantı apaçık ortadadır. Asla yalan söylemeyen, aldatmayan ve hırsızlık yapmayan bir kişinin, bu günahların her birini kaygısızca işleyen birinden daha mutlu olacağının *garanti altında olduğunu* düşünmemiz için hiçbir sebep yoktur. Hepimizin bildiği gibi, nazik ve merhametli birisi dehşet verici bir şekilde şanssız olabilir ve görünüşe bakılırsa da birçok vahşet, Kader hanımın yakasına sıkı sıkı yapışmış gibidir. Hipoksantin-guanin fosforibosiltransferaz enzimini üreten genin işleyen bir kopyasına sahip olmadan doğan çocuklarda, Lesch-Nyhan sendromu olarak bilinen rahatsızlıklar ve yetersizlikler kümelenmesi bulunur. Bu çocuklar, muhtemelen ürik asidin dokularda birikmesi sonucu, dürtüsel olarak kendi kendilerini sakatlarlar; denetimsiz bırakıldıklarında, çaresiz biçimde dudaklarını ve parmaklarını kemirirler ve hatta gözlerine sivri uçlu nesneler batırabilirler. Ahlaki yönlendirmelerin bu çocukların mutluluğuna nasıl anlamlı bir biçimde katkıda bulunacağını anlamak zordur. Bu çocukların ihtiyacı olan şey, daha iyi ahlaki direktifler veya daha fazla anne baba sevgisi değildir. Bu çocukların ihtiyacı olan şey, hipoksantin-guanin fosforibosiltransferazdır.

Mutluluğun, birçok şeyi (iyi genler, tamamen kontrolden çıkmamış bir sinir sistemi vb.) gerektirdiğini inkar etmeden, bir kişinin şu anki mutluluk seviyesi ne olursa olsun, bu kişinin durumunun genel olarak, daha sevgi dolu ve merhametli, dolayısıyla daha etik hale gelmesiyle ilerleme göstereceği şeklinde bir varsayımda bulunabiliriz. Bu, başta Budizm olmak üzere, çok çeşitli ruhani gelenekler içerisinde hayatını düşünmeye adamış kişiler tarafından binlerce yıldır sınanmakta olan, kesinlikle empirik bir iddiadır. Başkalarının acıları artarak kendisinin acısı haline gelirken, sevgi ve merhametin kontrolsüz biçimde büyümesinin, bir kişinin refah algısında azalmaya yol açıp açmayacağını merak edebiliriz. Bu sorunun cevabını, bu haleti ruhiyeyi sıradışı raddelere kadar beslemiş olan insanlar verebilir, ama genel anlamda, sevgi

ve merhametin, bizi başkalarına daha derin biçimde bağlamaları bakımından iyi olduğuna şüphe yoktur.[30]

Bu durumu ele alacak olursak, kişinin tamamen *bencilce* sebeplerden dolayı daha sevgi dolu ve daha merhametli olmayı arzulayabileceğini görebiliriz. Bu, bir tür paradokstur, çünkü bu tür davranışlar, tanım gereği, bencilliği zayıflatır. Aynı zamanda, başkalarının mutluluğuna katkıda bulunmaya eğilimli davranışlara ilham olabilirler. Bu haleti ruhiyeler yalnızca iyi *hissettirmezler*; başkalarının kendileriyle iyi hissetmelerine yol açarak, kişinin de *başkalarıyla birlikteyken* iyi hissetmesine sebep olacak sosyal ilişkileri dallandırıp budaklandırırlar. Nefret, haset, kin, iğrenme, utanç... bunlar, ne kişisel ne de sosyal açıdan mutluluk kaynağı değildir. Sevgi ve merhamet ise öyledir. Kendimizle ilgili bildiğimiz birçok şey gibi, bu tür iddialar da kontrollü çalışmalarla doğrulanmaya ihtiyaç duymaz. Olumsuz sosyal duygular bize kendimizi iyi hissettirmezken, olumlu olanların bunu neden yaptıklarına dair evrimsel sebepleri kolayca düşünebiliriz, ama bunlar, konuyla alakasızdır. Konu, başkalarının mutluluğunu da hesaba katma (*etik* olma) davranışının, bireyin kendi mutluluğunu artırmasının akılcı bir yolu gibi görünmesidir. Sonraki bölümde de göreceğimiz gibi, bireyin mutluluğu seyreltildikçe, buradaki mafsal artarak, konuyla daha ilgili hale gelmiştir. Ruhanilik (yani mutluluğun doğrudan, daha kesin bir incelikteki özenle beslenmesi) ve etik arasındaki bağlantı, gayet iyi gösterilmiştir. Kimi tavır ve davranışlar daha derin bir içgörüye yol açarken, başkaları bunu yapmamaktadır. Bu, öylece inanılması gereken bir sav değildir. Bu daha çok, bireyin kendi hayat laboratuvarında sınanması gereken bir hipotezdir.[31]

Engizisyoncuların Lideri

Torquemada İçin *Kaçamak Noktası mı?*

Mutluluk ve acı bakımından etiğe dair sorular sormak, bizi ansızın bilinmez bir bölgeye çekebilir. Adli işkence konusunu ele alalım. İlk bakışta, apaçık bir biçimde kötü gibi görünebilir. Ama yine de, bilenler hatırlayacaktır, ülkemizdeki aklı selim insanlar tarafından halka açık biçimde yeniden düşünülmeye başlanmıştır. Konuya olan ilginin fitili, vaktiyle, "suçluluğu kanıtlanana kadar masum" olanları savunma şampiyonu olan Alan Dershowitz'in, CBS kanalının *60 Dakika* isimli programına vermiş olduğu röportajla ateşlenmiş gibi görünüyor.[32] Dershowitz, işkencenin ıslah edilmesi imkansız bir kavram olduğunu düşünen milyonların önünde, saatli bombasını oraya bırakıverdi.

Tanınmış bir teröristin, civar illerden birine kocaman bir bomba yerleştirdiğini düşünün. Bu adam şu anda sizin gözetiminizde bulunuyor. Bombanın yerine gelince, o konuda, maksimum ölüme sebep olacak bir alanın seçilmiş olduğu dışında herhangi bir şey söylemeyi reddediyor. Bu olay örgüsünde (özellikle de eli kulağında bir vahşeti önlemek için henüz vakit varken), *filistin askısını* yeniden kullanmaya başlamakta ve bu nahoş dostumuza, geçmiş zamanın tatlı dilli ikna yöntemleriyle yaklaşmakta bir zarar göremiyorum.

Dershowitz, bu durumun, hepimizin içindeki Engizisyon Başkanı'nı uyandıracak biçimde şekillendirilebileceğini tartıştı. Eğer bir saatli bomba sizi harekete geçirmiyorsa, yedi yaşındaki kızınız beş dakikalık mesafedeki bir depoda yavaşça nefessiz kalırken, sizin gözetiminizde olan adamın, kızınızın kurtuluşunun anahtarını elinde tuttuğunu tahayyül edin. Eğer kendi kızınız yeterli gelmiyorsa, bin kilometrekarelik alandaki tüm ailelerin kızlarını da buna ekleyin; devletinizin inatçı bir gaflette bulunması sonucu, milyonlarca küçük kız çocuğu, şu anda karşınızda zincirlere vurulmuş halde oturan şeytani bir dahinin kontrolüne girmiş bulunsun. Açıkça görülüyor ki, tek bir adamın işbirliğine yanaşmayan tutumunun sonuçları, kendisinden en çok nefret eden bir ahlaki göreciyi bile dogmatik uykularından uyandıracak kadar, böylesine kasvetli, kötü niyetliliği ve suçluluğu bu kadar açık halde anlatılabilirdi.

Genellikle, işkenceye başvururken yüzleştiğimiz en vahim etik sorunun, masum insanlara da işkence edebileceğimiz olduğu düşünülür. Yukarıdaki durumda Engizisyon Başkanı'nın tokmağını eline almaya hevesli olan birçoğumuz, bir kişinin suçluluğu belirsizleşmeye başladıkça, daha gerçekçi senaryolarla duraksamaktadır. Bu da diğer endişelerin dikkatimizi çekmesinden çok önce gerçekleşir. Örneğin, işkence altında alınan ifadelerin *güvenilirliği* nedir? Gerçek dünyada, yalnızca bakarak suçluyu suçsuzdan ayırt edemeyeceğimiz bilgisinde halihazırda bocalıyorken, henüz bu tür soruları sormamıza gerek yoktur.

O halde, en aklı başında ve düzgün insanlara, etik açıdan birbirinden farklı görünecek iki ayrı durumla karşı karşıyayız: Dershowitz tarafından tasavvur edildiği haliyle, ilk durumda, birçok masum hayat tehlikedeyken, herkesçe bilinen bir teröristin haklarından endişe duymak huysuzluk gibi görünüyor; öte yandan, daha gerçekçi koşullar altında, bir kişinin suçluluğunun belirsizliği, işkence kullanımının önüne geçiyor. Konuya bakış açımız bu mudur yani? Muhtemelen değildir.

İşkence kullanımındaki bu tür kısıtlamaların, en başta savaşmaya istekli oluşumuzla uzlaşmasının mümkün olmadığı ortaya çıkıyor. Ne de olsa, "sivil zayiat" denen şey, masum erkeklerin, kadınların ve çocukların kasıtsız olarak işkence görmesinden başka nedir ki? Ne zaman bir yere bomba atılmasına izin versek, bunu, o bombanın belirli sayıdaki çocuğu kör edeceğini, parçalayacağını, felç edeceğini, kimsesiz bırakacağını ve öldüreceğini bilerek yapıyoruz. Usame bin Ladin'in kendisinin işkence görmesinin, liderlerimizin vicdanında sarsıntılara sebep olması beklenirken, çocukların kasıtsız (ama kesinlikle öngörülebilir ve dolayısıyla kabullenilmiş) bir şekilde katledilmesinin bunu yapmaması tuhaftır.

O halde, artık sorabiliriz: eğer kayda değer sayıda çocuğun ölümünü ve sefaletini garanti edecek biçimde davranmaya istekliysek, terörist olduğundan şüphelenilen kişilerde neden gözümüzü budaktan sakınıyoruz? Kimi masum insanları kasıtsız olarak işkenceye maruz bırakma riskini taşıyarak sürdürdüğümüz bir eylemle, çok daha büyük sayılarda kadın, erkek ve çocuğu kasıtsız olarak öldürebilme riskimizin olduğu bir eylem arasında ne fark vardır? Aslına bakılırsa, haksız işkence kullanımının, bizi sivil zayiattan daha az rahatsız etmesi gerekir: neticede, Guantanamo Körfezi'nde çocuklar değil, birçoğu bizim askerlerimizi öldürme girişimindeyken yakalanmış, tüberküloz hastası genç adamlar yatmaktadır.[33] İşkence, kurbanlarında, kayda değer

oranlarda ölüm veya kalıcı sakatlık riskinin kesin olmamasına rağmen; sivil zayiat tanımına uyanlar, neredeyse tanım gereği, ya öldürülmüş ya da sakat kalmıştır. Burada ortaya çıkan etik bölünme, bomba fırlatmaya istekli olan kişilerin, şüpheli teröristlerin en yakın olduğu ve en sevdiği insanları da (eşleri, anneleri, kızları) kaçırıp, bundan faydalı bir şey çıkabileceğini varsayarak *onlara* da işkence etmek isteyebileceğini gösteriyor. Apaçık görüldüğü gibi, bu, mantıklı bir argümanla ulaşılamayacak kadar berbat bir sonuç olurdu ve bizim de bundan kurtulmak için bir yol bulmamız gerekecektir.

Bu bağlamda, sezgilerimizin fiziksel şiddetin etik durumunu etkilemesi gibi, birçok değişkenin de bu konudaki hislerimizi etkilediğini belirtmemiz gerekiyor. Glover'ın da altını çizdiği gibi, "modern bir savaştaki en çarpıcı şey, en zararlı olanla ilgili yetersiz bir rehberdir." Birisinin dedesinin İkinci Dünya Savaşı'nda Dresden üzerinde uçarak bombalama harekatı yürüttüğünü öğrenmek bir şeydir; aynı kişinin beş küçük kızı ve kızların annesini kürekle öldürdüğünü duymak ise bambaşka bir şeydir. Yüksek irtifadan bıraktığı bombalarla daha fazla kızın ve annenin ölümüne sebep olduğuna ve o insanların da eşit derecede korkunç ölümlerle yüzleştiğine emin olabiliriz, ama öldüren kişinin suçluluğu aynı gibi görünmemektedir. İkinci türden bir şiddeti uygulamak için farklı tür bir insanın gerektiğini sezgisel olarak tabi ki bilebiliriz. Aynı zamanda, öngörebileceğimiz gibi, bu türden şiddet eylemlerine katılmanın psikolojik etkileri de farklıdır. Örneğin, Afganistan'daki bir Sovyet askerinin şu açıklamalarını düşünelim: "Başta, öldürmek zorunda kalmanın korkutucu ve nahoş olduğunu düşünürsünüz; ama kısa süre sonra, gerçekten uygunsuz bulduğunuz şeyin, aslında bir insanı açık açık vurmak olduğunu fark edersiniz. Bir grupla birlikte, kitlesel olarak öldürmek heyecan verici ve hatta (ki bunu kendimde gördüm) eğlencelidir."[35] Bu, hiç kimsenin asla bir insanı öldürmekten keyif almadığı anlamına gelmemektedir; durum, böylesi bir keyif için, başkalarının acılarına karşı sıradışı derecelerde aldırışsızlık gerektiğini hepimizin biliyor oluşudur.

Bizler, bu uyumsuzluğu düzeltecek yeterlilikte olmayabiliriz; veya, Glover'ın deyişiyle, en zararlı olan, bize en çarpıcı gelen olabilir. Afrika bozkırlarında geçen milyonlarca yılın, yirmi birinci yüzyılın dehşeti için duygusal bir mantık kabiliyeti geliştirmesi pek mümkün olmadığından, biyolojik bir gerekçe bulmak zor değildir. Evrimsel bakış açısından, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların şu anda bizim Paleo-

litik genlerimizin emrine amade olmasıyla bu teknolojilerin şempanzelerin ellerine teslim edilmesi arasında çok az fark vardır. Bir kişiyi öldürmekle bin kişiyi öldürmek arasındaki fark, bize gerektiği kadar çarpıcı gelmiyor gibi görünmektedir. Glover'ın da gözlemlediği gibi, birçok durumda, ilki bize çok daha rahatsız edici gelecektir. Kongo'da üç milyon kişi açlıktan ölebilir veya katledilebilir ve bizim tetikte bekleyen medyamız gözünü bile kırpmaz. Ama bir prenses trafik kazasında öldüğünde, dünya nüfusunun çeyreği, kendini keder içinde yerden yere vurur. Belki de dünyayı değiştirmek için hissetmemiz gereken şeyleri hissedemiyoruzdur.

Yalnızca birkaç saniye içinde üç bin erkek, kadın ve çocuğun yakılıp küle dönüşmesini görmek nasıl bir his uyandırır? 11 Eylül 2001'de bir televizyona sahip olan herkes, bu hissi artık biliyor. Ama birçoğumuz bu konuda hiçbir fikre sahip değiliz. Dünya Ticaret Merkezi'nin, binlerce kişinin yaşamıyla birlikte iki jet uçağını yutuşunu seyretmiş olmak ve her şeyden öte, *inançsızlığı* hissetmiş olmak, bir tür nörolojik hasarı da beraberinde getirir. Elbette, insan aklının, duyuların vardığı yargılardan, yani insanlarla dolu olduğu bilinen bir ofis binasının bir enkaza dönüşmesinin yalın görüntüsünden çıkarabileceği şeylerin sayısı sınırlıdır. Belki bu durum da değişir.

Her halükarda, işkence fazla yakın ve kişiselken serseri bombalar öyle olmadığı için hala işkence ve sivil zayiat arasında bir denklik bulunmadığını düşünüyorsanız, en azından iki yönden, hayal gücü eksikliğinden suçlusunuz demektir: öncelikle, masum Afganların ve Iraklıların, bizim bombalarımız yüzünden yaşamış oldukları dehşete şöyle bir bakarsak, o insanların, herhangi bir zindandakilerle eşdeğer olduğu ortaya çıkacaktır. İşkence ve sivil zayiatı eşitlemek için bu tür bir hayal gücünün gerekmesi, Glover'ın belirttiği gibi, en çarpıcı olanla en zararlı olan arasındaki ayrışmayı açıklar. Aynı zamanda, kendi örtmecelerimizden ne derece büyülendiğimizi gösterir. İnsanları uzaktan öldürmek daha kolaydır, ama belki de *o kadar* da kolay olmamalıdır.

İkinci olarak, eğer işkencenin yanlışlığı hakkındaki sezgilerimiz, insanların işkence görürkenki davranışlarına duyulan bir iğrenmeden doğmuşsa, felç edici ilaçlar çığlıkların duyulması ve kıvranmaların görülmesi gerekliliğini ortadan kaldırdığından, bu hoşnutsuzluğun farmakolojik olarak atlatılabileceğini belirtmek gerekiyor. Bir işkencecinin, kurbanına, bir bombardıman pilotunun on bin metre irtifada olduğu kadar uzak olmasını sağlayabilecek işkence yöntemlerini ko-

laylıkla tasarlayabiliriz. Sonuç olarak, bir zindandaki görüntülere ve seslere duyduğumuz tiksinti, işkenceye karşı çıkanlar için bir dayanak noktası oluşturmamaktadır. İşkence görenin çektiği azabın ne kadar soyut olduğunu gösterebilmek için, yalnızca ideal bir "işkence hapı", yani hem işkence aletlerinin hem de bu aletlerin kati gizliliğinin aracı yerine geçecek bir ilaç düşünmemiz gerekiyor. Bu ilacın görevi, dünyadaki hiçbir insanın ikinci bir kez yaşamak istemeyeceği geçici bir felç ve sefalet durumu yaratmak olabilir. Bu hapı yakalanan teröristlere verince, her biri bir saatlik uyku gibi görünen bir şeye yattıktan sonra, kalkıp, organizasyonlarının çalışmaları hakkında bildiği her şeyi itiraf etmeye başladığında, bunun biz işkenceciler için nasıl bir his olabileceğini hayal edin. Eninde sonunda buna bir "gerçeklik hapı" demek istemez miyiz?

Hayır, işkence görenin acısıyla sivil zayiata dahil olanınkinin nasıl *göründüğü* arasında bir fark yoktur.

DENGE ne tarafa kaymalıdır? Bu konularda tutarlı bir etik pozisyonu sürdürmek istediğimizi varsayarsak, bunun bir zorunlu seçim durumu olduğu ortaya çıkmaktadır: bombalar fırlatmaya ve hatta tabanca mermilerinin yoldan çıkması riskini almaya gönüllüysek, birtakım şüphelilere ve askeri mahkumlara işkence etmeye de gönüllü olmalıyız; eğer işkence yapmaya gönülsüzsek, modern savaşı sürdürmeye de gönülsüz olmalıyız.

İşkence karşıtları hemen, işkence altında alınan ifadelerin, bilindiği gibi, güvenilmez olduğunu savunacaktır. Ancak, yukarıda belirtilenler göz önüne alındığında, bu itiraz, her zamanki gücünden yoksun gibi görünmektedir. Bu itirafları elinizden geldiğince güvenilmez yapın; çıkarlarımızın herhangi bir işkence olayıyla ilerleme şansı, tek bir bombanın düşüşüyle ilerleme şansına eşittir. 117 numaralı bomba Kandahar'a atıldığında, bunun, El-Kaide'nin yok oluşunu etkileme şansı nedir? Oldukça zayıf olsa gerek. Halid Şeyh Muhammed'i katalım: terörle olan savaşımızda, elimizdeki en değerli mahkum. Alın size gerçekten Dershowitz'in bahsettiği hamurdan yoğrulmuş bir adam. ABD'li yetkililer, *Wall Street Journal* muhabiri Daniel Pearl'ün kafasını kesen ellerin bu adama ait olduğunu düşünüyor. Bunun doğru olup olmaması bir yana, El-Kaide'ye üyeliği, kendisinin masumiyet karinesini konu dışına itiyor ve bu organizasyondaki mevkisi de planlanan canavarlıklara dair bilgisinin muazzam olduğuna işaret ediyor. Bombanın tik-takları sürüyor. Afganistan ve Irak'taki masum çocukların vücutla-

rına ve zihinlerine vermeye istekli olduğumuz zararı düşününce, Halid Şeyh Muhammed'e işkence uygulamayı reddedişimiz, oldukça ters geliyor. İşkence altında bize söyleyeceği şeylerin El-Kaide'nin dağılışını sağlamasının milyonda bir ihtimali bile varsa, onu konuşturabilmek için tasarrufumuz dahilinde her şeyi denememiz gerekiyor.

ÇOK BÜYÜK bir ihtimalle, bu bölümü okumaya, tıpkı benim yazmaya başladığım zamanda olduğum gibi, işkencenin çok kötü bir şey olduğunu ve onu kullanmamakla akıllılık ettiğimizi düşünerek başladınız; ve elbette, bizler, *onu* (büyük ölçüde) *kullanmadığımız için* medeni insanlarız. Birçoğumuz, en azından sezgisel olarak, eğer Dershowitz'e ve onun saatli bombasına bir cevap bulamazsak, bu dizisel durumun asla gerçekleşmeyeceği gerçeğine sığınabileceğimizi hissediyoruz. Bu bakış açısından, istenmeyen sonuçlar yasası bu hükümleri bir gün tüm çalışmaları kargaşaya iterken bulabileceğinden, adalet sistemimizi işkence hükümleriyle donatmak, hem gereksiz hem de tehlikelidir. Yukarıda yaptığım açıklamaların temelde doğru olduğuna inandığım için, sivil zayiata sebep olmaya istekli olabileceğimiz herhangi bir durumda işkence kullanımını başarılı bir şekilde savunduğuma inanıyorum.[36] Çelişkili bir biçimde, bu denklik, işkence kullanımını benim için herhangi bir şekilde daha kabul edilebilir kılmadı; umarım birçok okuyucu için de öyle olmuştur. Bence burada, beyindeki görsel yollar üzerinde çalışan bilim insanlarının sadık biçimde ilgisine mazhar olan algısal illüzyonlara paralel biçimde, bir tür etik illüzyonla karşılaşıyoruz. Ufuk çizgisinde ortaya çıkan dolunay, gökyüzünde görülen dolunaydan daha büyük değildir; ama sinirbilimciler için gizemini hala koruyan bir sebepten ötürü, öyle *görünmektedir*. Gökyüzüne doğrultulan bir cetvel, o olmadığı zaman, hatta gözlerimizin bizi kandırdığını anladığımızda bile göremeyeceğimiz bir şeyi ortaya çıkarır. Bu örnekteki gibi, cisimlerin nasıl göründükleri temelinde hareket etmek veya cetvelin bize kazandırdığı yargıya göre hareket etmek arasında bir seçim şansı sunulduğunda, özellikle de kendi hayatımız veya başkalarının hayatı buna bağlıysa, birçoğumuz görünürde olandan vazgeçmeye istekli olacaktır. Benimle bu noktaya kadar gelen birçok okuyucunun, konu işkencenin etiği olduğunda, kendilerini büyük ölçüde aynı noktada bulacağına inanıyorum. Teröre karşı yürüttüğümüz savaşın aciliyeti konusunda birçoğumuzun neye inandığı düşünüldüğünde, belirli şartlar altında işkence uygulamak yalnızca hoşgörülebilir değil, aynı zamanda gereklidir de. Yine de, etik açıdan bakıldığında, eskisinden

daha fazla kabul edilebilir görünmüyor. Bana göre, bunun sebepleri, tamı tamına ay illüzyonunu yaratan sebepler kadar nörolojiktir. Aslına bakılırsa, sezgilerimizin, yukarıda hedef aldığım türden yakınlık ve duygusal çarpıcılık düşünceleri tarafından yönlendirildiğine dair halihazırda bilimsel kanıtlar da mevcuttur.[37] Elbette, bu sezgiler yanılabilir. Mevcut durumda, ahlaki bir eşitlik mevcutken, böyle bir şeyin varlığını hissetmedeki yetersizliğimizin sonucu olarak birçok masum yaşam da son bulabilir. Sanıyorum, cetvellerimizi çıkarıp gökyüzüne doğrultmamızın zamanı geldi.[38]

Sahte Seçenek: Pasifizm

Pasifizmin[39], konu insana yönelik şiddet olduğunda, ahlaki olarak genellikle dil uzatılamaz bir konum olduğu düşünülür. Genellikle, hakkında söylenen en kötü şey, pratikte sürdürülmesi zor bir konum olduğudur. Pasifizm neredeyse hiçbir zaman, alçakça bir ahlaksızlık olarak nitelenmemiştir; ki ben öyle olduğunu düşünüyorum. Pasifizm, risk oranı düşük olduğunda fazlasıyla asil bir duruş gibi görünse de, nihai olarak, dünyadaki canilerin keyfi için ölmeye ve başkalarının da ölmesine izin vermeye istekli olmak demektir. Elinde bir bıçaktan başka hiçbir şey olmayan, yalnızca tek bir sosyopatın, tamamen pasifistlerle dolu bir şehrin kökünü kazıyabileceğini belirtmek gerekmektedir. Bu tür sosyopatların var olduğuna ve genellikle de sözü edilenden daha iyi silahlandığına şüphe yoktur. Yukarıda işkenceden bahsedilmesinin yansımalarının pasifizmin eline ikna edici bir argüman kozu verebileceği endişesiyle, şiddetin (veya şiddet tehlikesinin) bazen bir etik gereklilik olduğu gerçeğini neden kabul etmemiz gerektiğini kısaca açıklamak istiyorum.

BİR GECE geç saatlerde Prag sokaklarında yürürken, bir adamla mücadele eden bir kadına rastladım. Biraz daha yaklaşınca, hem sarhoş hem de epeyi sinirli gibi görünen adamın, kadını, rızası dışında, bir arabanın içine çekmeye çalıştığı gün gibi ortaya çıktı. Kadın oldukça etkili bir direniş gösteriyordu, ama adam bir eliyle kolunu kavradı ve sonra diğeriyle de yüzüne vurma tehdidinde bulunmaya başladı; kaldı ki, ben olay yerine gelmeden önce muhtemelen en az bir kere vurmuştu da zaten. Arabanın arka kapısı açıktı ve adamın bir de suç ortağı direksiyonun başında yerini almıştı. Birkaç başka adam da etrafta geziniyordu ve görünüşlerine bakılırsa, o sırada gerçekleşmekte olan kaçırma olayını onaylıyorlardı.

Daha ne olduğunu bile anlayamadan, kendimi kadını savunurken buluverdim. Vücudumdaki adrenalin arttığından ve saldırganın dikkati bana çevrildiğinden, adamın İngilizcesinin berbat olduğunu ya da belki de İngilizce konuşamadığını fark ettim. Yalnızca beni anlayabilmesi için sarf etmesi gereken çaba o kadar masraflı olabilirdi ki,

konudan tamamen uzaklaşılabilirdi. Benim niyetimi netleştirmekteki yetersizlik de aynı şekilde asıl tartışmayı önleyebilirdi. Ben kadını rahat bırakmasını talep etmekten daha akıllıca bir şeyler düşünemeyeceğimden ve o da façayı çizdirmemek için sıkıysa yapmamı söyleyeceğinden, eğer bu adamla ortak bir dili paylaşıyor olsaydık, kendisiyle olan karşılaşmamız neredeyse kesin olarak, saniyeler içinde yerini bir patlamaya bırakırdı. Etrafta görebildiğim kadarıyla en az iki arkadaşı (ve birkaç tane de hayranı) olduğundan, o gecem muhtemelen oldukça kötü biterdi. O yüzden, olayı gördüğüm anda amacım, etrafta toplanmış holiganları kışkırtmadan, genç kadının oradan uzaklaşması için yeterli olacak bir süre boyunca adama karşı anlaşılmaz kalmaktı.

"Affedersiniz," dedim, "sanıyorum ki otelimi, kalacak yerimi, ikametgahımı, yüzükoyun değil de sırtüstü yattığım yeri kaybettim. Bana yardımcı olabilir misiniz? Neredir? Nerede?"

"*Seks*?" diye sordu adam; gözle görülür bir öfkeyle, sanki tutsağının sevgisi için kendimi ona karşı bir rakip ilan etmişim gibi. Kadının bir fahişe, adamın ise haşin bir müşteri olabileceği o anda aklıma gelmişti.

"Hayır! *Seks* değil. Sarih bir yapıyı arıyorum. Alüminyum veya vitray camla döşeli bir dış cephe kaplaması var. Nerede olduğunu biliyor musunuz? Hadise biraz ivedi de."

Bir an için, adamın yüzü, öfkeli bir maskeden kafa karışıklığının kendisine doğru, gözle görülür bir değişim geçirdi. Adam benim yaptığım ricayı çözmeye çalışırken, ben de, (doğrusunu söylemek gerekirse) kurtuluşunun eli kulağında olduğunu takdir etmekte biraz yavaş kalan kadına entrika dolu bir bakış attım.

Adam, benim durumumu, akıcı bir Çekçeyle bir arkadaşına danıştı. Ben de abuk subuk konuşmaya devam ettim. O sırada da kadın bana sanki salakmışım gibi bakıyordu. Ardından, sahip olduğu fırsatın farkına ilk kez vararak, kapısı açık bir kafeste çok uzun süre oturmuş bir kuş gibi bir anda kurtuldu ve sokak boyunca kaçıverdi. Saldırgan ise kadının kaçtığını anlayamayacak kadar dalgındı.

Görev tamamlanmıştı. Adamlara derhal teşekkür edip yoluma gittim.

Benim yukarıdaki olayda sergilediğim davranış neredeyse herkesin takdirini kazanmış gibi görünse de, onu buraya taşımamın sebebi, bu olayı ahlaki bir başarısızlık olarak görüyor olmamdır. İlk olarak, yalan söylüyordum; hem de korkudan. Kaybolmamıştım ve herhangi bir yardıma da ihtiyacım yoktu. Açıkçası, bu taktiğe başvurmuş olmamın sebebi, sayıları meçhul olan bir grup sarhoşla arbedeye girmek için

onlara meydan okumaya korkuyor olmamdır. Bazıları buna akıllı olmak diyebilir, ama o zamanlarda bana ödleklikten başka bir şey gibi gelmiyordu. Bu adamlarla iletişim kurmak için, her ne kadar tam oluşmamış olsa da, onların etik bilinçlerine başvurmak için veya onların üzerinde herhangi bir etki bırakmak için çaba sarf etmemiştim. Onları, kendi içlerindeki amaçlar, diyalog, taviz verme veya açıklama yeteneği olan, duygulara sahip yaratıklar olarak değil, en saf haliyle tehdit olarak algılamıştım. Gördüğüm kadarıyla, benim etik başarısızlığım, onların hareketlerine *itiraz etmemiş* olmamdır; dolayısıyla, onlara da dünyadan hiçbir düzeltme gelmemiş oldu. Dikkatleri, yalnızca bir süre için, tek bir kadının avantajı uğruna dağılmıştı. Onların saldırılarının objesi haline gelecek bir sonraki kadının, bana teşekkür etmek için pek de bir sebebi olmayacaktı. Kadının namına tek bir müdahale bile benim yaralanmamı garantileyecek olsaydı, oldukça net bir mesaj da gönderilmiş olacaktı: siz bir kadını sokak ortasında dövüp kaçırmaya çalışırken, her yabancı eli kolu bağlı oturmaz. Benim davranışımda bu tür bir davranışın esamesi yoktu. Tabii, kadının bile onun yardımına geldiğimi anlayıp anlamadığından şüpheliyim.[40]

ŞÜPHESİZ ki, Gandhi, yirminci yüzyılın en etkileyici pasifistiydi. Britanya İmparatorluğu'nu Hindistan alt kıtasından çekilmeye zorlarken gösterdiği başarı, pasifizmi, dini öğretilerin sularından çıkarıp, yeni bir politik alana itti. Bu şekildeki bir pasifizmin uygulayıcılarının kayda değer bir cesarete sahip olmasının gerektiğine ve adaletsizliğe karşı doğrudan bir duruş teşkil ettiğine şüphe yoktur. Hal böyle olunca, benim yukarıdaki hilemin sahip olduğundan çok daha büyük bir ahlaki bütünlüğe sahiptir. Ancak, Gandhi'nin pasif direnişinin, insan çatışkılarının yalnızca sınırlı bir kesimine uygulanabileceği de açıktır. Gandhi'nin bir de Yahudi Soykırımı için düşündüğü çareye bakalım: Gandhi, Yahudilerin toplu şekilde intihar etmesi gerektiğine, çünkü bunun, "Hitler'in uyguladığı şiddete karşı dünyayı ve Almanya halkını ayağa kaldıracağına" inanıyordu.[41] Pasifistlerle dolu bir dünyanın "ayağa kalkınca" ne yapabileceğini merak edebiliriz; onlar da intihar mı ederdi acaba?

Tabii ki, Gandhi dini bir dogmatikti, ama kişi o dinin temel aldığı metafizik öncülleri kabul etmiş olsa bile, kendisinin Soykırım için önerdiği çare, etik açıdan şüphelidir. Gandhi'nin bağlı olduğu karma ve yeniden doğuş yasasını onaylıyor olsak bile, onun savunduğu pasifizm yine de fazlasıyla ahlak dışı gibi görünmektedir. Kişinin, bu

dünyada çocukların ayan beyan acı çekmesi pahasına, öbür dünyadaki mutluluğunu (ve hatta başkalarının mutluluğunu da) teminat altına alması neden etik bir şey olarak görülmelidir ki? Gandhi'nin dünyası, Naziler belki bir gün Bininci İmparatorluk'larının iyiliğinden şüphe ederler umuduyla milyonlarca kişinin daha ölmüş olabileceği bir dünyaydı. Bizimki ise bu tür şüphelerin yetersiz olduğu yerlerin zaman zaman bombalanması gereken bir dünya. Burada, etik açıdan asimetrik savaşın korkunç bir yüzüyle karşılaşıyoruz: düşmanınızın herhangi bir tereddüdü yoksa, sizin düştüğünüz tereddütler, onun elinde yeni birer silaha dönüşecektir.

Şu an için, "terörizm"e karşı yürüttüğümüz savaşı kazanmamızın ne anlama geleceği (veya düşmanlarımızı yaratan dini barbarlığın bir gün bu dünyadan silinip silinmeyeceği) belirsizdir, ama bu savaşı kaybetmemizin ne anlama geleceği fazlasıyla açıktır. Taliban yönetimindeki bir yaşam, bir ihtimal, dünya üzerinde yaşayan milyonlarca kişinin bize benimsetmek istediği şeydir. Onların özlemini çektikleri toplumda, (tabii, o da *iyi* zamanlarındaysa) kadınlar yenik ve görünmez kalacaktır ve ruhani, entelektüel ve cinsel özgürlük talebinde bulunan herkes, asık suratlı ve eğitimsiz erkeklerden oluşan bir kalabalığın önünde katledilecektir. Bunun, direniş gösterilmesi gereken bir hayat görüşü olduğunu söylemek gereksizdir. Sivil zayiat konusundaki endişelerimizin bizi felç etmesine izin veremeyiz, çünkü düşmanlarımızın bu tür endişeleri yoktur. Onların savaş yaklaşımı, çocukların görüldükleri ilk yerde öldürülmesi üzerinedir; ve biz de, kendimizi riske atarak, onların uyguladıkları şiddetle bizimki arasında bulunan temel farkı göz ardı etmekteyiz. Silahın dünyamızdaki yaygınlığını göz önünde bulundurursak, bu savaşı artık kılıçlarla sürdürmek gibi bir seçeneğimiz bulunmamaktadır. Çeşitli türlerde sivil zayiatın önümüzdeki yıllarda geleceğimizin bir parçası olacağı da kesin gibi görünmektedir.

BÖLÜM 7

BİLİNÇ ÜZERİNE DENEYLER

Her dinin özünde insan olmanın doğasına dair yadsınamaz bir iddia yatar: bir insanın dünya deneyimini köklü bir şekilde dönüştürmek mümkündür. Genel olarak günlük hayatımızda dikkatimizi talep eden sıradan şeylerin dayattığı sınırlar içinde yaşarız: uyanır, çalışır, yemek yer, televizyon izler, diğerleriyle konuşur, uyur, rüya görürüz. Ama belli belirsiz de olsa biliriz ki, olağandışı deneyimler de mümkündür.

Dinin sorunu, bu gerçeği mantıksızlığın zehrine bulamasıdır. Hıristiyanlığı ele alalım örneğin: İsa'nın kendini, kalbinin en saf ifadesi olarak görebileceğimiz Dağdaki Vaazı[1] verebilecek düzeye ulaştırması insanlara yetmedi. Onun Tanrının Oğlu olması, bir bakireden doğması ve cennetteki krallığına geri dönmeye yazgılı olması gerekiyordu. Böylesi dogmaların sonucunda İsa erişilemez bir örneğe dönüştürüldü. Öğretileri ahlak ve ruhani derinlik arasındaki bağa dair uygulanabilir tezler olmaktan çıkarılıp asılsız ve ürkütücü bir masal haline getirildi. Hıristiyanlık öğretisine göre İsa gibi olmak imkansızdır. İnsan en fazlasından kendi günahlarını sayıp dökebilir, mucizelere inanabilir ve dünyanın sonunun gelmesini bekleyebilir.

Ama insanoğlu için daha derin bir varoluş mümkün. İsa'nın ve çağlar boyunca daha nice erkek ve kadının açıklamaları buna şahitlik ediyor. Yapmamız gereken şey, bu olasılığı mantık sınırlarının dışına taşmadan konuşmaya başlamak.

1 İsa'nın temel ahlak anlayışını özetlediği konuşması. Matta'nın 5, 6 ve 7. bölümlerini oluşturur. *–çev.n.*

MUTLULUĞUN PEŞİNDE

Kırlardaki zambaklar harika giysilere bürünmüş olsalar da[1], bizler annemizin karnından ciyak ciyak bağırarak ve çırılçıplak doğarız. Mutlu olmamız için neye ihtiyacımız vardır? Neredeyse yaptığımız her şey bu soruya bir cevap olarak görülebilir. Yemek yememiz, barınmamız ve giyinmemiz gerekir. İnsanların dostluğu gerekir. Ve bu dostlukların hakkını verebilmek için sayısız şey öğrenmemiz gerekir. Hoşumuza giden bir iş bulmamız gerekir. Ve dinlenmeye zaman ayırmamız gerekir. Üstelik tüm bu gerek duyduğumuz şeyleri, biri bitince diğeri başlayacak şekilde, bitmek tükenmeksizin arama ve gerçekleştirme döngüsünden bir çıkış yok gibidir.

Peki ama bu tür şeyler mutluluk için *yeterli* midir? Sağlık, zenginlik ve arkadaşlar insanın mutluluğunu garantileyebilir mi? Belli ki hayır. Dahası, mutluluk için bunlar gerçekten *gerekli* midir? Eğer öyleyse tüm maddi ve ailevi bağlarını koparıp onlarca yılını mağaralarda meditasyon yaparak geçiren Hintli yogilere ne diyeceğiz? Onlar da gayet mutlu olabiliyor. Hatta bazıları kusursuz bir mutluluk içinde olduklarını iddia ediyor.

İnsanın genel arzuların hayal kırıklıklarına takılmadan, mutluluğa doğrudan ulaşmayı hedefleyen girişimine sözcüksel bir karşılık bulmak kolay değil. Akla "ruhaniyet" sözcüğü geliyor ister istemez, ki şimdiye kadar kitabın birkaç yerinde kullandım zaten. Fakat bu sözcüğün öyle çağrışımları var ki, samimi olmak gerekirse, utanç veriyorlar. "Mistisizm"in daha bir ağırlığı var sanki. Fakat onun da başka talihsiz çağrışımları var. Her iki sözcük de bizim şu an peşinde olduğumuz ihtimalin mantıklılığını ve derinliğini kuşatmıyor: yani diğer tüm ruh hallerinin üstünde, hatta bizzat deneyimin değişken yapısını bile aşan bir esenlik olduğu ihtimalini. Ben burada yeri geldiğinde "ruhaniyet", yeri geldiğinde "mistisizm" terimlerini kullanacak olsam da bunun nedeni başka seçeneğimin olmaması. Okur bu sözcükleri dar anlamlarıyla kullandığımı aklından çıkarmamalıdır. Herhangi bir kitapçının

1 "Giyecek konusunda neden kaygılanıyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne bakın! Ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Ama size şunu söyleyeyim, bütün görkemine karşın Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi." - MATTA 6, 28-29 -çev.n.

Ruhsal Aydınlanma bölümüne üstünkörü bir bakış, modern insanın "ruhsal" meşgalelerinin ne kadar göz korkutucu genişlikte bir yelpazeye yayılmış olduğunu görmeye yeter. İyileştirme gücü olan kristaller mi istersiniz, kolon hidroterapi mi, yoksa uzaylılar tarafından kaçırılma heveslileri mi. Biz ise bunları tartışmayacak, mutluluk arayışımızla alakalı belirli bir içgörüye yoğunlaşacağız.

Çoğu ruhsal öğretinin mutluluk konusunda hemfikir olduğu bir nokta vardır: mutluluk, toplumun üretken bir bireyi olmaktan, yasalar dahilindeki her zevkin kaygısız bir tüketicisi olmaktan ve bunların aynılarını yapmaya eğilimli çocuklar yetiştirmekten ibaret değildir. Aslına bakarsanız çoğunun öne sürdüğü iddia, yaşadığımız her anın bilincine özgü bir esenlik biçimini gözümüzden kaçırmamıza neden olan şeyin bu mutluluk *arayışının* kendisi olduğudur: bu bilgi ve yeni deneyim açlığımız, tanınma arzumuz, doğru sevgiliyi bulma çabalarımız, hatta bizzat ruhsal deneyim özlemimiz olduğudur. Bu içgörünün çeşitli türevleri bizim dinlerimizin özünde de bulunuyor olmasına rağmen bunları imanın şartları arasında ayırt etmek pek de kolay değildir.

Çoğumuz için bir günü baştan sonra tek başımıza geçireli belki on yıllar olmuştur. Oysa hayatımızın her anını kendi zihnimizin yalnızlığı içinde geçiririz. Diğerlerine ne kadar yakın olursak olalım, hazlarımız ve acılarımız yalnızca bize aittir. Bu duruma en mantıklı yanıt olarak ruhsal egzersiz önerilir. Altında yatan iddiaya göre, anlık bilincin doğasına ilişkin bir gerçeğin farkına varabilirsek, yaşamımız gelişecektir. Sayısız mütefekkirin tecrübelerinin işaret ettiği üzere, düşünce, duygu ve hatta kendimiz olma hissinin kaynağı olan bilincimiz, aslında asla bildiklerine bağlı değildir: neşenin farkında olan neşeli olmaz, hüznün farkında olan hüzünlü olmaz. Bilinç açısından bakacak olursak, görüntüler, sesler, duyular, ruh halleri ve düşüncelerimiz yalnızca farkında olduğumuz şeylerdir. Pek çok ruhani öğreti, benliğimizi bilincimizin kendisi olarak, algıların yalnızca bir tanığı olarak görürsek, deneyimin iniş çıkışlarından ebediyen bağımsız olduğumuzun farkına varacağımızı ileri sürer.

Bu, ızdırap çekmenin fiziksel bir boyutu olduğunu inkar etmek anlamına gelmez. Prozac gibi bir ilacın depresyonun çoğu belirtisini ortadan kaldırabiliyor oluşu, zihinsel ızdırabın küçük yeşil bir ilaç kadar fiziksel olabileceğini gösterir. Fakat etki oku çift yönlüdür. İnsanların hayat deneyimlerini fikirlerin de tümüyle tanımlayabileceğini biliyoruz.[1] Yoğun fiziksel acı algısı bile öznel yoruma göre değişir. Doğum

acısını düşünün. Kaç kadın bu deneyimden travmatize olur? Doğumda her şey düzgün gitmişse genelde bu tatlı bir deneyimdir. Çılgın bir bilim insanı normal bir doğumdaki sancıları işkenceyle yaşatıyor olsaydı, kadın için ne kadar farklı olurdu bir düşünün. Hisler aynı olmasına rağmen bu hayatının en kötü deneyimlerinden biri olurdu. Demek ki fiziksel acıda bile sırf acı hissinden daha fazlası vardır.

Ruhani geleneklerimiz, bilincin içeriğiyle olan ilişkimizi ciddi oranda değiştirebileceğimizi ve böylece dünyayı algılayışımızı yeni baştan şekillendirebileceğimizi ima ediyor. Hatta insan ruhu üzerine yazılmış muazzam bir külliyat da buna şahitlik etmekte.[2] Ayrıca böyle bir olasılığa önyargısız yaklaşırken, yeterli kanıt olmadığı sürece hiçbir şeye inanmama tavrımızı korumamız yine mümkün.

BİLİNÇ

Çoğumuz bu tür sorgulamalara tıpkı Descartes gibi, bir *düşünür* olarak başlarız. Öznelliğimizin koşulları tarafından, bizden farklı bir şey olduğu izlenimini veren bir dünyada var olmaya mahkum edilmişizdir. Descartes, Tanrının evreninde ruh ve madde olmak üzere iki tür özün bulunduğunu iddia ederek bu ikiliğe vurgu yapar. Çoğumuz için bu ikilik aklıselimin icabıdır (genelde zihnimizden geçen şeyleri düşününce "ruh" sözcüğü biraz fazla görkemli kaçıyor olabilir gerçi). Ne var ki, bilim keskin ışığını insan zihninin gizemlerine yönelttiğinde, gerek Descartes'in ikiliğini, gerekse halk arasındaki psikoloji bilgisini sert bir muamele bekliyordu. Üç asırlık saf fiziksel araştırmaların tartışmaya yer bırakmayan başarılarını arkasına alan pek çok filozof ve bilim insanı, Descartes'in zihin ve beden, ruh ve madde ayrımlarını artık reddediyor. Bunun Descartes'ın Hıristiyanlığa olan bağlılığından kaynaklanan bir kabul olduğu yargısında birleşiyorlar. Ve böylece bilinçle fiziksel dünya arasındaki kavramsal uçurumu ortadan kaldırdıklarını düşünüyorlar.

Son bölümde bilince dair inançlarımızın ahlak anlayışımızla yakından ilişkili olduğunu gördük. Bu inançlarımız ayrıca ölüme bakışımız üzerinde de doğrudan belirleyici olurlar. Çoğu bilim insanı kendini *fizikalist* olarak tanımlar. Bunun başlıca anlamı, zihinsel ve ruhsal hayatlarımızın tamamen beynimizin işleyişine bağlı olduğudur. Dolayı-

sıyla beynimiz öldüğünde varoluşumuz da sonlanıyor olmalıdır. Sinirsel etkinliklerin lambaları söndüğünde, geriye yaşama ilişkin hiçbir şey kalmayacaktır. Hatta pek çok bilim insanı bu görüşe adeta bir kutsallık atfeder ve bu gerçeği benimseyebilecek kadar mert olanlara entelektüel olgunluk payesi bahşeder.

Fakat işin aslı, ölümden sonra ne olduğunu hiçbirimizin bilmediğidir. Beyinden bağımsız bir ruhun olması biraz fazla safça bir anlayış olsa da,[3] doğada bilincin yerinin ne olduğu sorusunu henüz yanıtlayabilmiş değiliz. Bilinci beynin ürettiği fikri şu an için bilim insanları arasında olsa olsa bir inanıştan ibaret. Kaldı ki bilimsel yöntemlerin bunu ispatlamakta veya çürütmekte yetersiz kalacağı yönünde pek çok neden bulunuyor.

Tüm bunların sonucunda, bilim insanları bilince bazı büyük beyinli memelilerin bir *özelliği* olarak bakıyorlar. Yalnız şöyle bir sorun var ki, fiziksel bir sistemle tetkik edildiğinde, beyinle ilgili hiçbir şey bilinç olarak algıladığımız o garip içsel boyutu ortaya koyamıyor. Bilinç ve bilinçsizlik arasındaki sınırı aydınlatmaya ve aradaki fiziksel farkı belirlemeye çalışan yaklaşımların hepsi, deneysel bir uyarının gözlemlenip gözlemlenmediğini haber veren öznel bildirimlere dayanıyor.[4] Dolayısıyla bilincin işlevsel tanımı, *bildirilebilir olmasıdır*. Halbuki bilinçli olmakla bilinci bildirebilir olmak aynı şey değildir. Deniz yıldızının bilinci var mıdır? Bilinci, bildirilebilir olmakla özdeşleştiren hiçbir bilim bu soruya bir yanıt veremez. Bilinci ararken elimizden gelen tek şey dış belirtilerine bakmaktır. Ama bilincin *tanımını* dış belirtilere göre yapmak yanlıştır. Geleceğin Turing testini[1] geçebilecek kadar ileri düzeyde olan bilgisayarları, kendileriyle ilgili tonla bilgi verecekler; peki bilinçleri olacak mı? Eğer cevabı şimdiden bilmiyorsak, onların dökecekleri diller de meseleyi çözmemizi sağlamayacaktır. Bilinç, canlılardan ve beyinlerinden çok daha ilkel bir olgu olabilir. Böyle bir savı deneysel olarak çürütebilecek bariz bir yol da yok gibi gözüküyor.[5]

Sonuç olarak, anatomik, fizyolojik ve evrimsel açıdan kendimiz hakkında pek çok şey biliyorsak da, olduğumuz şeyin neden "böyle bir şey" olduğunu bilmiyoruz. Evrende sizin bulunduğunuz yerin aydınlanmış olduğu gerçeği; düşüncelerinizin, ruh halinizin ve hislerinizin niteliksel bir yapısı olduğu gerçeği, tam bir muamma. Öyle ki,

1 Matematikçi Alan Turing, insan zihninin bilgisayar simülasyonunun yeterliğini sınamak için bir test önermişti (bu da o günden beri bir bilgisayarın "bilinçliliğini" sınamak için literatürde teşvik edilmektedir). Önerilen testte, bir insan denek, sırayla hem bir başka insanı hem de bilgisayarı test eder. Eğer testin sonunda bilgisayarı insandan güvenle ayırt edemezse, o bilgisayarın Turing Testi'ni geçtiği söylenir.

bununla ancak filozof Schelling'in dile getirdiği, bu evrende neden hiçbir şey yerine herhangi bir şeyler olduğu sorusunun gizemi boy ölçüşebilir. Sorun şu ki, dünyadaki nesneler olarak beyinlere *ilişkin* deneyimlerimiz, bize bilincin gerçekliği konusunda bilgi vermezken, beyin *olarak* deneyimlerimiz bize bilinç dışında hiçbir bilgi vermiyor. Bu durumu göze aldığımızda, öznelliğimizin sınırlarının evrenin doğasına dair uygun ve temel gözlem sahasını belirlediği sonucunu çıkartabiliriz. Ne de olsa bazı gerçekler ya bilinçle, birinci şahıs tarafından keşfedilebilir, ya da hiç keşfedilemez.

Bilincin doğasını doğrudan, sürekli içgözlem yaparak incelemek demek, ruhsal egzersiz yapmak demektir. Algılarınızın ne tür dönüşümler geçirmesi mümkün olursa olsun, çölde kırk gün ve kırk gece kaldıktan sonra, ya da bir mağarada yirmi yıl geçirdikten sonra, ya da sinapslarınıza yeni bir serotonin agonisti yollandıktan sonra bilincinizin içeriğinde bazı değişimler olması kaçınılmazdır. İsa her ne hissettiyse bunları bilincinde hissetti. Eğer komşusunu kendisi kadar sevdiyse, bu diğer insanlarla birlikteyken İsa olmanın nasıl bir his olduğuna dair bir tanımlamadır. İnsanoğlunun ruhanilik tarihi, oruç tutma, ilahi söyleme, kendini duyulardan mahrum bırakma, dua, meditasyon ve psikotropik bitkiler kullanma gibi yöntemlerle bilinç algısını keşfetme ve değiştirme çabalarının tarihidir. Bu tarz deneylerin mantıksal bir çerçevede yürütülebileceğine şüphe yok. Dahası, insan bilincinin kasıtlı olarak ne dereceye kadar değiştirilebileceğini belirleyebilmemiz için elimizde olan kısıtlı olanaklarımız arasında bunların önemli bir yeri var. Bu tür girişimler, yalnızca insanlar deneysel kanıtlarla desteklenemeyecek iddialarda bulunduklarında mantıksız hale gelir.

"Ben" Dediğimiz Şey Nedir?

Ruhsal olanaklarımız büyük oranda *kendimizin* ne olduğuna bağlıdır. Fiziksel anlamda her birimiz birer sistemiz; daha büyük bir sistem olan dünya ile kesintisiz madde ve enerji alışverişi içerisindeyiz. Her bir hücrenizin hayatı, bir değiş tokuş ağının üzerine kurulmuş durumda. Bu ağa bilinçli bir etki yapma olanaklarınızsa son derece kısıtlı: nefesinizi tutmak veya buzdolabından bir dilim daha pizza almak gibi şeyler yapabilirsiniz. Fiziksel bir sistem olarak karaciğeriniz vücudunuzun geri kalanına ne kadar bağımlıysa siz de doğaya o kadar bağımlısınız. Ayrıca kendi kendini düzenleyici ve sürekli bölünen hücreler topluluğu olarak, genetik atalarınızın bir devamısınız: anne babanız, onların anne babaları, böyle milyonlarca kuşak geriye gidebiliriz. Bir noktadan sonra atalarınız daha az insana ve daha çok göl yosununa benzemeye başlayacaktır. Fiziksel açıdan yaklaşacak olursak, yaşamın o muazzam nehrinde küçük bir girdaptan fazlası değilsiniz.

Ama tabii bedeninizin kendisi de canlılarla dolup taşan bir ortamdır. Sizin buradaki hükümdarlığınız sembolik olabilir ancak. Bir insanın bedenini, organlarını, dokularını, hücrelerini ve bağırsak florasını (hatta bazen maalesef faunasını) incelerken karşımıza çıkan dünyada, hükmeden bilinçli bir zekanın kanıtlarına rastlamayız. Bir hücrenin içindeki mitokondrinin çalışmasını veya eldeki kas liflerinin seğirmesini gözlemlerken, bu gibi süreçlerin üstünde ve ötesinde yatan, "L'état c'est moi"[1] diye düşünen bir zihin olduğunu akla getirecek bir neden var mı? Doğrusunu isterseniz, fiziksel benlik arayışımızda derimizin sınırları dahiline bahşedeceğimiz her türlü ayrıcalık tamamen gelişigüzel olacaktır.

Zihinsel benliğimizin sınırlarını çizmek de en az onun kadar zordur: memler, tabular, edep kuralları, dil kalıpları, önyargılar, ülküler, estetik tercihler, reklam cingılları; hepsi gerçek dünyadan gelip zihnimizin diyarına yerleşmiş göçmenlerdir. Fiziksel zindelik arzunuz (ya da kıyafet zevkiniz, arkadaş seçimleriniz, iyilikte karşılık beklentiniz, utangaçlığınız, dost canlısı olup olmamanız, cinsel meraklarınız, vs) sizinle doğmuş olan şeyler mi? Yoksa bunları sizin içinizde *ikamet eden* şeyler olarak düşünmek mi daha doğru olur? Tüm bu olgular, bir kültür ve sosyal ilişkiler

1 Fransa Kralı 14. Louis'nin "Devlet benim." anlamındaki sözü. *-çev.n.*

dünyasıyla iç içe geçmiş olmamızın (ve genlerinizin özelliklerinin) doğrudan bir sonucudur. Dolayısıyla bunların "siz" olduğunu söylemek, örneğin anadilinizin gramer kurallarının "siz" olduğunu söylemek gibidir.

Ama yine de bu benlik hissi varolmayı sürdürür. "Ben" sözcüğü her neyi ifade ediyorsa, yalnızca *bedeni* ifade etmediği açıktır. Sonuçta çoğumuz kendimizi bedenimizin *içindeki* bir şey olarak görürüz. "Benim" bedenimden bahsetmemle "benim" arabamdan bahsetmek arasında büyük bir fark yok gibidir. Algı veya bilgiye dair ifadeler, "bilen" ve "bilinen"in birbiriyle aynı olmadığı gizli mesajını da beraberinde içerir. Arabamın farkında olmam demek, benim, bir özne olarak, arabamdan başka bir şey olduğum anlamına gelir. Benzer şekilde bir nesne olarak elimin veya bir duygumun farkında olabilir ve özneyle nesne arasındaki aynı ayrımı yine duyumsayabilirim. Bu yüzden benlik, bir insanın zihinsel yaşamının bütünüyle veya kişiliğiyle özdeşleştirilemez. [6] Benlik daha ziyade, zihin ve bedenin değişen hallerinin çevresinde kümelendiği bir bakış açısı gibidir. Bilinç ve beden arasındaki gerçek ilişki ne olursa olsun, deneyimlerimize göre konuşacak olursak beden, bilinçli benliğin *ilişki* içinde olduğu bir şeydir. Evrimsel ve gelişimsel yönden bu bakış açısının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı belirsiz olsa da kesin olan bir şey var: çoğumuz yaşamımızın ilk yıllarında bir yerlerde "ben"e dönüşerek kalıcı özne haline geliriz; böylece tüm görüngüler[1], içleri ve dışlarıyla bilinmeyi bekleyen birer nesneye dönüşür. Biliminsanları dünyanın doğasına dair sorgulamalarını bu "ben"le başlatır. Her dindar dua ederken ellerini bu "ben"le açar.[7]

Benlik duygusu, beynin kendi temsil edimlerini de temsil etmesinin bir ürünü olabilir: beynin dünyayı görüşü, *gören biri* imgesini yaratır. Bu duygunun bilincin gerekli bir özelliği olmadığını fark etmek önemlidir. Bir başka deyişle, bilincin ortaya çıkması için bir deneyim alanının *sahibi* olduğumuz hissi gerekmez; o deneyim alanında *olma* hissi kafidir. Sonuçta bir canlının, içinde *kendi* temsilini oluşturmadan da bir dünya temsili oluşturması mümkün olabilir. Nitekim ruhsal yöntemleri uygulayan pek çok insanın dile getirdiği deneyim, tam da bu şekilde benliklerinin ortadan kalktığı bir dünyadır.

Nörofizyolojideki bir temel bulgu, bu iddialara arka çıkar. Nöronların görme, işitme, koklama, tatma, dokunma, düşünme ve hissetmesini sağlayan ne *oldukları* değil, ne *yaptıklarıdır*. Beynin etkinliklerinden doğan diğer tüm fonksiyonlar gibi, benlik duygusu da bir *süreçtir*. Böy-

1 Yani duyularımızla algılanarak bize görünür hale gelen her şey. *–çev.n.*

le bakınca bu duyguyu kaybedebilmemiz şaşırtıcı olmaktan çıkar, çünkü süreçler doğaları gereği kesintiye uğratılabilir. Benlik duygusundan sıyrılmak bilinç ve fiziksel dünya arasındaki ilişkiye dair bir şey belirtmese de (ve dolayısıyla ölümden sonra ne olduğu konusunda sessiz kalsa da) zihin üzerine çalışan bilimler için, ruhsallığa yaklaşımımız için ve insan mutluluğunu kavrayışımız için önemli içerimler sağlar.

Zihinsel bir olgu olarak benlikten sıyrılmak, akademik çalışmalarda ihmal ettiğimiz kadar nadir olan bir şey değildir. Bu deneyim, özne/nesne ayrımının aniden ortadan kalkmasıyla kendini gösterir. Deneyimin sürekliliğinde bir bozulma olmaz, fakat insan artık "bilinen"den ayrık bir "bilen" duyumsamaz olur. Düşünceler belirse de bu düşünceleri birinin düşünüyor olduğu hissi ortadan kalkmıştır. Bireyin anbean deneyimleri düzeyinde bir şeylerin değişmiş olduğu kesindir. Ve bu değişim (bu "ben" zamirinin iliştirilebileceği hiçbir şeyin kalmaması hali) ortaya konması ne kadar zor olursa olsun, bilinçli bir bireysellik hissinin hep var olduğuna işaret eder.

Bu kitaba fiziksel bir cisim olarak bakın. Bilincinizdeki bir görüngü olarak kitabın farkındasınız. Sanki gözlerinizin arkasındaki bir yerlerden dünyanızı aydınlatan bir şeymiş hissini veren bilincinizin başka bir şey, kitabınsa başka bir şey olduğunu biliyorsunuz. Bu, normal yaşam deneyimimizi niteleyen özne/nesne ikiliği algısına bir örnektir. Oysa kendi benliğimize bu ayrımın gerçekliğini şüpheye düşürecek, hatta tamamen defedecek şekilde yaklaşmak mümkündür.

Bilincin içeriği olan görüntüler, sesler, duyular, düşünceler, ruh halleri, vs, beyin düzeyinde her ne olurlarsa olsunlar, kendi deneyimimiz düzeyinde baktığımızda bilincimizin *dışavurumundan* ibarettirler. Bu şekilde yaklaşılmadığında, bu görüngülerin çoğu, bilince dışarıdan etki ediyormuş gibi gelir; böylece benlik duygusu yeşerir ve kök salar. "Bilen şey", "bilinen şey" tarafından kuşatılır, değiştirilir ve genelde bastırılır. Öyle ki, anne babamız bizi beşiklerimizde bizden çok daha önce bulmuş olabilir. Ve onların bakışları ve işaret ettikleri parmakları tarafından, aslında var olmayan, imgelemsel bir bilinç merkezine yönlendirilmiş olabiliriz.[8] Bundan böyle, annemizin her okşayışı, susuzluğumuzu veya açlığımızı her doyuruşumuz, ayrıca somutlaştırdığımız zihnimizin eylemlerine bağlı olarak onaylanma ve azarlanmanın bin bir türlüsü, nihayetinde "ben" olarak adlandırmayı öğreneceğimiz bir öz-duyumu pekiştirecektir. Böylece güzel ve çirkin her nesnenin ve her olayın çevresinde döndüğü nokta olup çıkarız.

Öznel açıdan, benliğin arayışı bir paradoksu da beraberinde getirir: sonuçta görme işlemini gerçekleştiren şeyi görmeye çalışıyoruz. Fakat insanoğlunun binlerce yıllık deneyimine göre burada bir paradoks olduğu aşikardır: sorun, deneyimimizin "ben" dediğimiz bileşeninin bulunamıyor olması değildir, "ben" dediğimiz şeyin dikkatlice baktığımızda ortadan kayboluvermesidir sorun.

Yukarıda bahsettiklerimiz olan bitenin kaba bir özetinden ibaret olsa da iyi bir başlangıç noktası sağlıyor. Temel (ve bana göre tartışmasız) gerçek, özne ve nesne ikiliğini her insanın bir ölçüde hissediyor olduğudur. Hatta çoğumuz bunu hayatımızın neredeyse her anında güçlü bir şekilde hissederiz. "Ben" dediğimiz şeyin insan hayatının en kalıcı ve en belirgin özelliklerinden biri olduğunu söylemek abartı olmaz. Ve altı milyar "benliğin" çeşitli ve genelde birbiriyle bağdaşmayan amaçlar peşinde koşturmasının dünya üzerindeki etkileri, doğadaki her olguyla boy ölçüşebilecek niteliktedir. Şu anki öznellik biçimimizin en iyisi olmadığı çok açık, hatta sürdürülebilir olduğu bile şüpheli. Neredeyse yaşadığımız tüm sorunların kökeninde, insanların dünyadan ayrı oldukları hissinin tuzağına düşmüş olması yer alır. Bu ikiliği baltalayacak bir ruhsallığın, sırf bilinç üzerine tefekküre daldırmasıyla bile durumumuzu iyiye götürmesi kaçınılmazdır. Bu diyarları ne kadar insanın keşfe çıkacağı, dinsel söylemimizin tutacağı yöne bağlıdır. Ruhsal deneyimlere açık fikirle yaklaşmamızın önündeki en büyük engel, Tanrıya dair şu anki inançlarımızdır.

Doğunun Bilgeliği

Yukarıda yazdıklarımız bazı okurlara kaçınılmaz olarak tartışmalı bir felsefenin kafa karıştırıcı laf salatası olarak gelecektir. Böyle olması çok yazık, çünkü bunlar ne tartışmalı, ne de özellikle felsefi konulardır; en azından Batı kültüründeki anlamıyla felsefi oldukları söylenemez. Herhangi bir Batılı filozof bir insanın gerçeği arayarak mutlu, barışçıl ve hatta bilge olabileceğini en son hayal edeli binlerce yıl oldu.[9] Batıda kişisel dönüşüm ya da benlik illüzyonundan kurtulma, ya çok fazla şey beklemek olur diye düşünülmüş, ya da daha ziyade hiç düşünülmemiş. Bunun sonucunda Batılılar olarak çoğumuzun yukarıda sözünü ettiğimiz türden deneysel iddiaları anlamak için kavramsal donanımımız yoktur.

Aslına bakarsanız, Doğu ve Batı arasındaki manevi farklar Kuzey ve Güney arasındaki maddi farklar kadar sarsıcıdır. Jared Diamond'un çarpıcı tezini tek bir cümleyle özetlemeye çalışırsak, ileri uygarlık Sahra-altı Afrika'da yükselmemiştir, çünkü gergedanlara semer vurup savaşa gidemezsiniz.[10] İkiliksiz deneysel gizemciliğin neden yalnızca Asya'da ortaya çıktığına dair eşit derecede etkileyici bir açıklama varsa da ben henüz bulamadım. Fakat suçlunun Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamın bizzat inanca vurgusu olduğundan şüpheleniyorum. İnanç gergedan gibidir aslında: sizin yapmanız gereken işi, sizin için yüklenemez, ama yanıbaşınızdayken tüm dikkatinizi onun üstünde yoğunlaştırmanızı talep eder.

Buradan ruhsal farkındalığın, Boğaziçi'nin doğusunda olağan bir kazanım olduğunu çıkarsamak doğru olmaz. Öyle olmadığı açıktır. Ayrıca Batının bilgelikten tamamen yoksun olmadığını ve Asya'nın da yalancı peygamberlerden ve şarlatan ermişlerden payına düşeni aldığını kabul etmemiz gerekir.[11] Yine de, Doğunun büyük filozof mistiklerini, Batının felsefi ve dinsel geleneklerinin büyük isimleriyle karşılaştırdığımızda fark açıkça belli olur: Buda, Şankara, Padmasambhava, Nagarjuna, Longçenpa ve günümüze kadar uzanan daha nicelerinin Batıda dengi yoktur. Biz Batılılar, ruhsallık açısından cücelerin omuzları üzerinde yükselmiş gibiyiz.[1] Dolayısıyla çoğu Batılı bilginin bu görüşleri değersiz görmesine de aslında şaşırmamamız gerekir.[12]

1 Yazar, Newton'un kendinden önceki bilim insanları için söylediği "Bu kadar uzakları görebildiysem, devlerin omuzları üzerinde yükseldiğim içindir." sözüne gönderme yapıyor. *-çev.n.*

Bu yazı Doğu ruhaniliği üzerine bir inceleme yazısı olmasa da, gerçekten ne kadar hayret uyandırıcı olduğunu görebilmek adına, Doğu ve Batı anlayışı arasındaki farklara kısaca değinmek istiyorum. Bunu göstermek için Budist külliyatından gelişigüzel bir pasaj seçtim. Aşağıdaki metin onlarca kitap arasından ve ilk denemede kapalı gözlerle seçilmiştir. Okuru, İncil'de veya Kuran'da buna azıcık bile olsa benzeyen bir şey bulmaya davet ediyorum.

> Şimdiki zamanda, hiçbir şey kurgulamadan (zihnini) kendi haline bıraktığında,
> O anda farkındalık kendi başına gayet olağan biçimde ortaya çıkar.
> Ve bu haldeyken (konudan konuya atlayan düşünceler olmaksızın) kendi içine yalınlıkla baktığında,
> Orada gözlem yapan biri değil, salt gözlem olacağından, duru bir berraklık hasıl olacaktır;
> Geriye yalnızca çıplak ve belirgin farkındalık kalacaktır.
> Bu bir şey tarafından yaratılmayan, boş ve halis saf bir farkındalıktır.
> Sahici ve hilesizdir; boşluk ve berraklık ikiliği onda bulunmaz.
> Kalıcı değildir ama başka bir şey tarafından yaratılmış da değildir.
> Ne var ki salt hiçlik ya da bir şeyin yokluğu da değildir, çünkü belirgin ve mevcuttur.
> Tekil bir varlık olarak bulunmaz çünkü çokluk bakımından mevcut ve durudur.
> (Diğer taraftan) birçok farklı parçadan oluşan bir şey değildir çünkü ayrılmazdır ve tek bir özü vardır.
> Doğasından gelen bu öz-farkındalık kendi dışındaki bir şeyden kaynaklanmaz.
> Bu, eşyanın gerçek doğasına esas giriştir.
>
> *PADMASAMBHAVA* [13]

Bir insan Hıristiyan, Müslüman veya Musevi olarak ebediyete kadar bile yaşasa belki yine bilincin doğasına ilişkin böyle bir öğretiyle karşılaşmayabilir. İslam'la olan karşılaştırma özellikle dikkat çekicidir; ne de olsa Padmasambhava, Muhammed'in çağdaşıydı.[14] Yukarıdaki pasajın anlamı her okur için tam anlamıyla aşikar olmasa da (sonuçta zihnin doğası üzerine uzun bir öğretiden alınmış küçük bir bölümdür ve Budist jargonundan "berraklık", "boşluk", "öz" gibi terimler içerir), metafiziksel fikir yürütmeleri değil, tamamen yaşanmışlıkları anlatan bir belgedir. Bilinç üzerine felsefe, bilişsel bilim, psikoloji ve nörolojiyi de kapsayan günümüz eserleri dahi Budist külliyatı boyunca yer

alan keskin ve olağanüstü çalışmalarla boy ölçüşemez. Ruhsal öğretiler konusunda tek bir geleneğe dogmatik olarak bağlı kalmamamız için bir neden bulunmasa da, hepsinin eşit derecede bilgelik ve gelişkinlik içerdiğini sanarsak yanılgıya düşeriz. Çünkü öyle değildirler. Mistisizmin geçerli olabilmesi için kesin ve net komutlar içermesi gerekir, öyle ki kullandığı ifadelerde bir çim biçme makinasının talimatnamesinden daha fazla muğlaklık veya ağdalı sözler içermemelidir.[15] Bazı gelenekler bunu binlerce yıl önce fark etmiş, bazılarıysa fark edememiş.

Meditasyon

Bilincin içsel özelliklerini açığa çıkarmayı amaçlayan çoğu içgözlem tekniğinden meditasyon yöntemleri olarak bahsedilir. Gelgelelim, bir insanın meditasyon yaptığını söylediğimizde, deneyimlerinin içeriğiyle ilgili hiçbir bilgi vermiş olmayız. Buradaki anlamıyla "meditasyon" derken kastettiğim şey, bir yandan "benlik" duygumuzu ortadan kaldırırken, diğer yandan bilincimizin, kesintisiz deneyim sürecinin kanlı canlı farkında olmasını sağlayan tüm yollardır.[16]

Meditasyonun önündeki ana engel *düşünmektir*. Bunu duyan pek çok insan meditasyonun amacının düşüncelerden arınmış bir hale gelmek olduğunu sanır. Bazı deneyimlerin düşünmeyi geçici olarak durdurmayı gerektirdiği doğru olsa da, meditasyonun hedefi düşünceleri bastırmaktan ziyade onlarla özdeşleşmemizi kırmaktır. Bu sayede düşüncelerin bizzat ortaya çıkışını fark edebiliriz. Batılı bilim insanları ve filozoflar arasındaki genel görüş, düşünmenin bilinçli yaşamın baş göstergesi olduğudur. Düşüncesiz zihin parmaksız ele benzer. Doğunun ruhsal okulları ise, düşünmenin pratik bir zorunluluk olmasını kabul etmekle beraber, şu temel görüşü savunur: "benlik" hissini doğuran şey, bu akıp giden düşüncelerin *düşünce* olduğunu fark edemeyişimizdir. Ve bu, tüm acılarımızın ve tatminsizliklerimizin üzerine asılı olduğu iptir.[17] Bu felsefi bir fikir yürütme değil, deneyerek ortaya çıkarılmış bir savdır. Düşüncenin büyüsünü kırarsak özne ve nesne ikiliği ortadan kalkar. Aynı şey alışılageldik mutluluk ve acı çekme halleri arasındaki temel fark için de geçerlidir. Batılı bilginlerin çok azı bu zihinsel gerçekleri anlamak için çaba sarf etmiştir.

Meditasyon uygulamasının entelektüel açıdan hem ciddi, hem de vazgeçilmez oluşu bu noktada ortaya çıkar. Bilincin doğasına dair fark edebileceğimiz bir şey var ve bunu fark etmemiz için yeni fikirler düşünmemiz gerekmiyor. Algılama ve anlamada incelmeler gerektiren her beceride olduğu gibi, bilinci özne/nesne ikiliğinin önüne koyabilme işi için bir uzmanın yardımı alınabilir. Fakat en azından ilkesel olarak, bu herkese açık bir deneyimdir.[18]

Şu anda oturmuş bu kitabı okuyorsunuz. Geçmişiniz anılarınızda yaşıyor. Geleceğiniz ise beklentilerden ibaret. Gerek hatıralar, gerekse beklentiler, bilincinizde ancak şu andaki düşünceler olarak canlanabilirler.

Tabii okumak da bir tür düşünmektir. Bu sözcükleri okuyan kendi sesinizi muhtemelen zihninizde duyabiliyorsunuzdur. Ama nedense bu cümleleri *kendi* düşüncelerinizmiş gibi hissetmiyorsunuz. Sizin düşünceleriniz, habersiz gelip sizi metinden koparanlar. Şu anda okuduğunuz şeyle ilgili olabilirler: "Biraz önce kendi söylediğiyle çelişmedi mi şimdi?" diye düşünebilirsiniz örneğin. Bazen de tamamen ilgisiz olabilirler. Kendinizi birdenbire bu akşam yiyeceğiniz yemeği, ya da günler önceki bir tartışmayı düşünürken bulabilirsiniz. Hatta o sırada gözleriniz otomatiğe bağlamış bir şekilde yazıyı okumaya devam ediyor bile olabilir. Tek bir sözcüğü bile özümsemeden paragraflar, hatta sayfalar dolusu yazıyı okumak ne demektir hepimiz biliriz. Ömrümüzün çoğunu da böyle bir halde geçirdiğimizi çok azımız fark ederiz: şu andaki görüntü, ses, tat ve duyuları, kısaca şimdiki zamanı, sönük bir şekilde, bir düşünce perdesinin arkasından algılarız. Ömrümüzü kendimize geçmiş ve geleceğin hikayesini anlatarak geçirirken, şimdiki zamanın gerçekliği çoğu zaman keşfedilmeden kalır. Bilincin düşünce ortaya çıkmadan önceki özgürlüğü ve basitliğinden habersiz bir yaşam süreriz.

Bilinciniz bilimsel anlamda sırlarını korumayı sürdürse de, duyusal olarak son derece basittir. Kendiniz ve dikkatinizde beliren her şey olarak önünüzde öylece durur. Bu kitabı görüyorsunuz. Çeşitli sesler işitiyorsunuz. Bedeninizin çeşitli yerlerinden duyular hissediyorsunuz. Ve ardından geçmişe ve geleceğe dair düşünceler beliriyor, bir süre var oluyor, ardından geçip gidiyorlar.

Ne var ki eğer sürekli olarak deneyiminizin öznesini arayacak olursanız, gerçekte var olmadığı, belki bir anlığına bile olsa, netleşecektir. Bu kitap, elleriniz, her şey aynen kalacak, oysa bileni bilinenden, kendinizi dünyadan, içi dıştan ayıran illüzyon kaybolup gidecektir. Bu deneyim binlerce yıldır insan ruhsallığının özünü oluşturur. Bunu ger-

çeğe dönüştürmek için inanmamız gereken hiçbir şey yoktur. Yalnızca "ben" dediğimiz şeye yakından bakmamız yeter.

Bilincin egodan bağımsızlığı bir anlığına dahi görülüverdikten sonra, ruhani yaşam bu farkındalığın sürekli hale gelmesi için insanın dikkatini gitgide daha özgür kılma çabası olarak görülebilir. Bu noktada ruhsallık ve ahlak arasındaki ilişki kaçınılmaz olur. Meditasyon üzerine yığınla kaynak, nefret, kıskançlık ve kin gibi negatif duyguların ikili dünya algısından kaynaklandığını ve bu algıyı daha da dallanıp budaklandırdığını dile getirir. Öte yandan sevgi ve şefkat gibi duygular ise zihinlerimizi meditatif açıdan çok daha esnek kılar; onların etkisindeyken odaklanmak daha bir kolaylaşır. Diğerlerine karşı genel tavırları pozitif olan ve ilişkilerini bu temele oturtan bir insanın dikkatini düşüncelerden sıyırmasının ve salt bilinçten ibaret kalmasının daha kolay olmasında şaşılacak bir yan yok aslında. Mahkeme davaları, düşmanlıklar, alavere dalavereler ve insanlığa karşı işlediğiniz suçlar için kelepçelenip Lahey adalet divanına getirilmeler, meditasyonun önkoşulları arasında yer almaz. Ayrıca egomuzu ne kadar gevşetebilirsek, korku ve öfke gibi kökü egoda olan duygular da o kadar az ortaya çıkacaktır. Bilim insanları bu türden iddiaları sınamaya daha yeni yeni başlıyor, oysa tüm deneyimli meditasyoncular bunları çoktan yaşamıştır.[19] Meditasyon üzerine bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmaların çoğu ona stres azaltıcı bir araç gibi yaklaşmışsa da, benlikten sıyrılma olgusunun üçüncü-şahıslı deneysel bilimin seçkin camiasında kendine yer bulmaya başladığına şüphe yok.[20]

Diğer her alanda olduğu gibi ruhsal sezgiler de görüşler arası tartışmayla onaylanma ve reddedilmeye tabidir. Nasıl ki matematikçiler kendi aralarında soyut kavramlar üzerine diyaloğa girebiliyorlarsa (gerçi sezgisel olarak neyin "aşikar" olduğu konusunda her zaman anlaşabildikleri söylenemez) ve nasıl ki atletler sporun güzellikleri hakkında birbirleriyle iletişim kurabiliyorlarsa, mistikler de karşılıklı tartışarak kendi alanlarındaki konuları aydınlatabilirler. Böylece hakiki mistisizm "nesnel" hale getirilerek dogmalardan arındırılabilir.[21] Ruhsal deneyim, araştırılması gereken bir olgu olarak rüyalardan, duygulardan, algısal illüzyonlardan ve hatta düşüncelerin kendisinden daha ulaşılmaz değildir.[22]

Garip bir gelecek bizleri bekliyor: zihin okuyan makineler, sahici sanal gerçeklik, nöral nakiller ve gitgide gelişen ilaçlar kendimizle ilgili görüşlerimiz ve ruhsal olasılıklarımızın önünde yeni kapılar açabilir. Ar-

tık genetik anlamda insanlığımızın bile varlığımız için gerekli bir koşul olmadığı bir çağa girdik. Ayrıca insan ve makine zekasının kaynaşması da ciddi bir olasılık. Bu gibi değişiklikler kendimiz ve dünya arasındaki geleneksel sınırlar için ne anlama gelecek? Köklerini bilincin ikiliksiz yapısını fark edişten alan bir ruhsallık anlayışıyla bir bağları olacak mı?

Bana bilincin doğası tüm bu gelişmeleri gölgede bırakacakmış gibi geliyor. Gerek teknolojik gelişmeler sonucunda, gerekse ölümden sonra bizi ne tür deneyimler beklerse beklesin, deneyimin kendisi bilince ve içeriğine bağlı bir meseledir. Bilincin içeriğinden öte bir şey olduğunu keşfettiğinizde, üstelik benliğin aramakta olduğu huzura bilincin zaten sahip olduğunu keşfettiğinizde, deneyim mantığını aşmışsınız demektir. Deneyimin her zaman için bizi değiştirme gücüne sahip olacağına şüphe yok, ama öyle görünüyor ki bu değişimler yine de bir sonraki anda *neyin* bilincinde olduğumuza bağlı olacak, bilincin kendi başına ne olduğuna değil.[23]

Mistisizm mantıksal bir oluşumdur. Din öyle değildir. Mistik, bilincin doğasına dair düşünceden önce gelen bir şeyin farkına varmıştır ve bu farkına varış mantıksal tartışmaya açıktır. Mistiğin inandığı şeyler için nedenleri vardır ve bu nedenler gözlem ve deneye dayalıdır. Dünyanın karmaşık gizemi kavramlarla incelenebilir (ki bu bilim olur), ya da kavramlardan bağımsız olarak deneyimlenebilir (ki o zaman mistisizm olur).[24] Din, iyi kavramların yerini sürekli kötülerin doldurmasından başka bir şey değildir. İnsanoğlunun aynı anda hem umut, hem de korkuyla dolu cehaletinin enginliğini reddetmektir.

Dinin özünde bazı insani ihtiyaçlar yatar, çünkü ruhani deneyim, ahlaki davranış ve güçlü cemiyet bağları insanoğlunun mutluluğu için esastır. Ne var ki dinsel geleneklerimiz entelektüel açıdan çağın gerisinde kalmıştır ve siyasi açıdan felaketlere gebedir. İnsan zihni, ruhsal deneyimlere meyilli olmakla beraber, bu meylimizi doyurmak için yeterli kanıt bulunmayan şeylere inanmak zorunda değiliz. Dünya üzerine olan düşüncelerimizde mantığımızı, maneviyatımızı ve ahlakımızı bir araya getirmenin bir yolu şüphesiz olmalıdır. Bu, en derin kişisel kaygılarımıza mantığımızla yaklaşmaya başladığımız noktayı oluşturacaktır. Aynı zamanda inancın da sonu olacaktır.

Sonsöz

BU KİTABI yazmaktaki amacım, belirli bir tür mantıksızlığa kapıları kapatmaya yardımcı olmaktı. Dini inanç her ne kadar, insan cehaletinin düzelti *olasılığını* bile kabul etmeyen türlerinden biri olsa da, kültürümüzün her köşesinde eleştiriye karşı korunaklı haldedir. Dinlerimiz, bu dünya hakkındaki (hem ruhani hem de dünyevi) tüm geçerli bilgi kaynaklarını terk ederek, sanki nihai metafizik önemi koruyorlarmış gibi, tüm antik tabuları ve bilim öncesine ait fantezileri benimsemiştir. En sığ siyası, ahlaki, bilimsel ve manevi spektruma sahip kitaplar (sırf eskilikleri yüzünden bile, bugüne kıyasla bize en çapsız bilgeliği sunan kitaplar,) hala bize, en büyük öneme sahip meseleler üzerine birer nihai sözmüş gibi dayatılmaktadır. En iyi durumda, inanç, aksi halde iyi niyetli olacak insanları en derin endişeleri hakkında bile mantıklı düşünme yetisinden mahrum bırakacaktır; en kötü durumda ise insan şiddetinin durmak bilmez bir kaynağı olacaktır. Şu anda bile, birçoğumuz, bildiklerimizle değil, yalnızca hayal etmekten hoşlandığımız şeylerle güdülenmişizdir. Birçok insan hala ölümden sonra gelecek bir dünyanın fantezisi uğruna, bu dünyadaki mutluluğu, merhameti ve adaleti kurban etmeye isteklidir. Tüm bunlar ve diğer tür yozlaşmalar, takvanın köhne yolunda bizleri beklemektedir. Dini farklılıklarımız sonraki dünyada ne anlama geliyor olursa olsun, bu dünyada yalnızca tek bir hedefleri vardır: cehalet ve katliam dolu bir gelecek.

Hala, dini yasalarla sınırlandırılmış ve dini şiddet tehdidi altındaki toplumlarda yaşamaktayız. Kendimizle ve özellikle de birbirimize karşı söylemimizle ilgili, kötülüğün bu dudak uçuklatan parçalarının dünyamızda hala serbestçe dolaşmasını sağlayan şey nedir? Eğitimin ve zenginliğin, akılcılık için yeterli güvence sağlamadığını gördük. Elbette, Batı'da bile, eğitimli insanlar, bir önceki çağın kanla boyanmış yadigarlarına sadık kalmaktadır. Bu sorunu hafifletmek, kökten dinci bir azınlığı dizginleme meselesi değildir; bu, etik ve manevi deneyime

karşı, inanca hiçbir şekilde başvurmayan yaklaşımlar bulma ve bu bilgiyi herkese yayma meselesidir.

Tabii ki, insan, bu sorunlar konusunda umutsuzca fikirlere kapılabilir. Milyarlarca insanın dini inançlarını yeniden gözden geçirmesini sağlayacak olan şey ne olabilir? Ancak yine de, düşünüşümüzde gerçekleşebilecek büsbütün bir devrim, tek bir nesilde başarılabilir; eğer ebeveynler ve öğretmenler, her çocuğun sorularına yalnızca dürüst cevaplar verirse. Dini farklılıklarımızı sonsuza dek yaşatabileceğimizi düşünmemiz için hiçbir sebep olmadığından, bu tür bir projenin geçerliliğine dair şüphelerimiz, gerekliliğine dair bir anlayışla azaltılabilecektir.

Torunlarımızın, uygarlığın çöküşüne şahit olmasının nasıl bir şey olabileceğini düşünün. Düşünün ki, akılcılık öylesine büyük bir başarısızlığa uğramış ki, en büyük bombalarımız nihayet dini farklılıklarımızı savunma amacıyla en büyük şehirlerimizin üzerine düşüyor. Böylesi bir katliamdan kurtulan şanssız insanlar için, geriye dönüp, onları uçuruma sürükleyen bu aptallığa bakmak nasıl bir his olurdu? Dünyanın sonundan bakıldığında, Kıyamet'e giden yolda altı milyarımızın da hızlı adımlar attığını görmek muhakkak ki mümkün olurdu.

BU dünya, kötü fikirlerle kaynamaktadır. Hala insanların, (kafirlik gibi) hayali suçlardan ölüme mahkum edildiği veya bir çocuğun eğitiminin tamamının, antik bir dini kurgu kitabını ezberlemekten ibaret olduğu yerler hala bulunmaktadır. Kadınların, üreme özgürlüğü dışında, neredeyse tüm insani özgürlüklerden mahrum bırakıldığı ülkeler vardır. Ama yine de bu toplumlar hızla, gelişmiş silahlardan oluşan cephaneler edinmeye devam etmektedir. Eğer gelişmekte olan dünyayı, özellikle de radikal İslam dünyasını, küresel uygarlıkla uyumlu amaçları takip etmeye ikna edemezsek, hepimizi karanlık bir gelecek beklemektedir.

Dinlerimiz arasındaki rekabet, sıfır-toplamdır. Dini şiddet hala hayatımızdadır, çünkü dinlerimiz, *doğaları gereği* birbirlerine düşmandır. Değilmiş gibi göründüklerinde, bunun sebebi, seküler bilgi ve seküler çıkarların, inancın en ölümcül yanlışlarını sınırlıyor oluşudur. Hıristiyanlık, İslam, Yahudilik veya herhangi başka bir inancın ilkeleri içinde dini hoşgörü veya dini çeşitlilik için herhangi bir temel bulunmadığını fark etmemizin zamanı gelmiştir.

Tıpkı kölelik ve yamyamlık konusunda olduğu gibi, dini savaşlar da bizim için bir gün tahayyül dahi edilemeyecek hale gelecekse, bu, dini

dogmalarımızdan vazgeçmemiz sonucu olacaktır. Eğer hizipçiliğimiz, geniş çaplı ahlaki bir kimliğe dönüşecekse, dini inançlarımız artık gerçek sorgu ve eleştirinin cereyanından kurtulamayacaktır. Kişinin yalnızca dindar bir umut taşıdığı yerde bilgi tahmininde bulunmanın bir tür kötülük olduğunu fark etmemizin zamanı gelmiştir. Bir kanaatin gerekçesiyle ters oranda büyüdüğü bir yerde, insani işbirliğin temelini kaybetmişiz demektir. İnandığımız şeye dair sebeplere sahipsek, artık o inanç olmaktan çıkmıştır; sebebimizin olmadığı yerde ise hem dünyayla hem de birbirimizle bağlantımızı kaybetmişiz demektir. Herhangi bir kanıt olmadan güçlü kanılara sahip olan insanların ait olduğu yer, bizleri yönetenlerin mevkileri değil, toplumun sınırlarıdır. Bir insanın inancıyla ilgili saygı duymamız gereken tek şey, o kişinin *bu* dünyada daha iyi bir yaşama duyduğu arzu olmalıdır; bir sonraki yaşamda onu beklediğinden emin olduğu şeye hiçbir zaman saygı duymamız gerekmemiştir.

Hiçbir şey, hakikatlerden daha kutsal değildir. O halde, hiç kimse, söylemimizde, kendi kendisini aldattığı için puan kazanmamalıdır. Mantıklılık için gereken turnusol testi barizdir: ister fiziksel ister manevi anlamda dünyanın halini bilmek isteyenler, yeni kanıtlara açık olmak zorundadır. İnsanların zorunlu olduklarında bu ilkeye uyma eğiliminde olacakları gerçeğiyle yetimemiz gerekmektedir. Geriye bir tek din sorunu kalmaktadır. İnancımızı destekleyen ellerin kendileri, aynı zamanda onu sarsanlar olacaktır.

İNSAN olmanın ne demek olduğu ise henüz belirlenmemiştir; çünkü kültürümüzün (ve hatta biyolojimizin bile) her yüzü, yenilik ve içgörüye açıktır. Bugünden bin yıl sonra ne olacağımızı –ve hatta, birçok inancımızın abesliği göz önüne alındığında, *olup olmayacağımızı* bilebilmiyoruz, ancak bizi ne tür değişimler beklerse beklesin, tek bir şey değişime uğramayacak gibi görünmektedir: deneyim var olduğu müddetçe, mutluluk ve acı arasındaki fark bizim başlıca endişemiz olacaktır. Böylelikle, bu farklılığa sebep olan (biyokimyasal, davranışsal, etik, siyasi, ekonomik ve manevi) süreçleri anlamak isteyeceğiz. Bu süreçlere dair nihai bir anlayışa veya ona benzer bir şeye henüz sahip değiliz, ama birçok yanlış anlayışı eleyecek kadarını da biliyoruz. Örneğin, şu anda, İbrahim'in tanrısının yalnızca yaratılışın enginliğine değil, insanın kendisine bile layık olmadığını söyleyebilmekteyiz.

Ölümden sonra her birimizi neyin beklediğini bilmiyoruz; ama bildiğimiz şey, ölecek oluşumuzdur. Açıkça cahil olduğumuz konu-

larda bilgi sahibi olduğumuzu varsaymadan da (duygulara sahip diğer canlıların mutluluğuna dair samimi bir endişeye sahip olarak) etik bir biçimde yaşamanın mümkün olduğu ortadadır. Düşünün: tanıştığınız her insan, bugün yanından geçtiğiniz veya geçeceğiniz her insan ölecektir. Ömürleri yeterince uzun olursa, her biri, arkadaşlarının veya aile üyelerinin ölümünün acısını yaşayacaktır. Hepsi de bu dünyada sevdikleri her şeyi kaybedecektir. Bu sırada onlara nazik davranmaktan başka bir şey yapmayı neden düşünelim ki?

Birbirimize bağlanmış durumdayız. Etik sezgilerimizin bir şekilde biyolojimizden sonra gelmesi gerektiği gerçeği, etik gerçekleri biyolojik olanlara indirgenebilir kılmamaktadır. Tıpkı mantıklı olanın ne olduğuna dair nihai yargıçlar bizlersek, neyin iyi olduğuna dair nihai yargıçlar da biziz. Ve İki cephede de birbirimizle olan diyaloğumuz henüz sona ermiş değildir. Ahlaki sezgilerimizi gerekçelendirmek için bu yaşamın ötesine geçecek veya bu dünyadaki davranışlarımıza rehberlik etmesi için onları dönüştürecek bir ödül veya ceza şemasına gerek yoktur. Başvurmamız gereken melekler, yalnızca, daha iyi doğamıza ait olanlardır: akıl, dürüstlük ve sevgi. Korkmamız gereken şeytanlar ise, yalnızca, her insanın zihninde gezinenlerdir: cehalet, nefret, açgözlülük ve kesinlikle şeytanın başyapıtı gibi görünen *inanç*.

İnsanın her şeyin ölçütü *olmadığı* açıktır. Evren, gizemlerle doludur. Onun ve sizin var oluş gerçeğiniz, kesin bir gizem ve adına yaraşır tek mucizedir. Bizleri canlandıran bilincin kendisi ise bu gizemin merkezi ve "manevi" diye adlandırabileceğimiz her deneyimin temelidir. Durumumuzun hikmeti hakkında konuşmak için hiçbir mitin kucaklanmasına gerek yoktur. Yaratılışın güzelliği ve enginliği karşısında huşu içinde yaşamak için hiçbir kişisel tanrıya tapmaya gerek yoktur. Günün birinde aslında komşularımızı sevdiğimizi, mutluluğumuzun kendinden ayrılamaz olduğunu ve birbirimize bağlılığımızın tüm insanlara ilerleme fırsatı sunulmasını gerektirdiğini fark etmemiz için, hiçbir kabile hikayesini prova etmemize gerek yoktur. Dini kimliklerimizin günlerinin sayılı olduğu açıktır. Uygarlığın günlerinin sayılı olup olmadığı ise daha çok bunu ne kadar yakın zamanda fark edeceğimize bağlı gibi görünmektedir.

BÖLÜM NOTLARI

Bölüm 1 Notları
Mantık Sürgünde

1- 4. bölümde göreceğimiz üzere, toplumun en düşük tabakasından gelme olasılığı neredeyse yok gibidir.

2- Bazı okurlar söz konusu bombacının Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları üyesi olabileceğini söyleyerek karşı çıkabilir. Sri Lanka'lı bu ayrılıkçı örgütün bugüne kadar yaptığı intiharlı terörizm eylemleri diğer tüm gruplardan fazladır. Hatta intihar eylemlerinin dinin bir eseri olmadığını iddia edenler bunu bir karşı-örnek olarak gösterir. Fakat [R.A. Pape'in "The Strategic Logic of Suicide Terrorism," American Political Science Review 97, sayı 3 (2003):20-32 ve diğerlerinin yaptığı üzere,] Tamil Kaplanları'nı "laik" olarak tanımlamak yanıltıcıdır. Kaplanlar'ın güdüleri doğrudan dini olmasa da, yaşam ve ölümün doğasına dair pek de gerçekçi olmayan inançlara sahip Hindular oldukları şüphe götürmez. Onlarca yıldır beslendikleri şahadeti yücelten tarikatlarına baktığımızda, hayatını bir amaç için kolayca feda eden insanlara özgü dinselliği görürüz. Laik Batılılar, ahiret hayatına dalmış bazı kültürlerin ölüme mantığın buyurduğundan çok daha korkusuzca yaklaşmasını sık sık hafife alır. Bir keresinde Hindistan'a gittiğimde hükümet, devlet hizmetine girmek isteyen öğrencilerin sınav tarihlerini baştan düzenlemişti. Bana göre bürokrasinin başımıza açtığı can sıkıcı dertlerin en hafiflerinden biri olabilecek bu olay, bazı öğrencilerin *kendini yakarak kurban ettiği* gösterilere yol açtı. Hindular arasında ilgi alanları tamamen dünyevi görünenler bile, genelde çok güçlü dini inançlara sahiptir.

3- Burada "simya" derken kastım, baz metalleri altına çevirmeye ve çeşitli malzemelerden "yaşam iksiri" elde etmeye çalışan antik ve tamamen hayalperest metalürjik ve kimyasal teknikler bütünüdür. İlaçbilim veya katı-haller fiziği gibi günümüzün çeşitli bilim dallarına ait gerçeklerin simya literatürünün içerisinde öngörüldüğüne dair iddialar ileri süren kişilerin bulunduğu doğru. Ancak psikolojideki Rorschach testinde olduğu gibi mürekkep lekesine bakıp anlamlar çıkaran yaklaşımlar açıkçası beni hiç etkilemiyor. Yine de simyayı baştan değerlendiren bu tür yaklaşımların güzel ve zekice örnekleri için bkz. T. McKenna, *The Archaic Revival* ([San Francis-

co]: Harper San Francisco, 1991), *Food of the Gods: The Search for the Original Tree of Knowledge* (New York: Bantam Books, 1992) ve *True Hallucinations* ([San Francisco]: Harper San Francisco, 1993).

4- S.J. Gould, "Nonoverlapping Magisteria," *Natural History,* Mart 1997.

5- G. H. Gallup Jr., *Religion in America 1996* (Princeton: Princeton Religion Research Center, 1996).

6- Bu, demokrasiyle ilgili sorunlar yok demek değildir, özellikle doğum oranı yüksek, okuma yazma oranı düşük, ciddi etnik ve dini kutuplaşmaların yaşandığı ve ekonominin istikrarsız olduğu toplumlarda. İyi despotizm diye bir şey gerçekten de vardır. Üstelik pek çok toplumun siyasi gelişiminde gerekli bir aşama olabilir. Bkz. R. D. Kaplan, "Was Democracy Just a Moment?," *Atlantic Monthly,* Aralık 1997, sf. 55-80 ve F. Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (New York: W. W. Norton, 2003).

7- Bernard Lewis, "The Revolt of Islam," *New Yorker,* 19 Kasım 2001, sf. 50-63 ve *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror* (New York: Modern Library, 2003) kitabında "kökten-dinci" teriminin ilk olarak Amerikan protestanları tarafından kullanıldığını ve diğer dinler için kullanılmasının yanıltıcı olabileceğine dikkat çeker. Fakat bana kalırsa bu terim artık gündelik dilde de kullanılır oldu ve şimdilerde dinsel metinleri düz anlamıyla kabul eden her dinden bireyi ifade ediyor. Ben de kitapta genel anlamıyla kullandım. İslamdaki kökten-dincilik meselesine özel olarak 4. bölümde değineceğim.

8- C. W. Dugger, "Religious Riots Loom over Indian Politics," *New York Times,* 27 Temmuz 2002. Ayrıca bkz. P. Mishra, "The Other Face of Fanaticism," *New York Times Magazine,* 2 Şubat 2003, sf. 42-46.

9- A. Roy, *War Talk* (Cambridge, Mass.: South End Press, 2003), 1.

10- Lewis'in *Crisis of Islam*, 57-58, belirttiği gibi, bizim ABD olarak Orta Amerika'da, Güneydoğu Asya'da ve Güney Afrika›da yol açtığımız kaos çok daha fazla. Dış güçler tarafından işgal edilen örneğin Mısır gibi ülkeler, işgal edilmeyen örneğin Suudi Arabistan gibi ülkelerden pek çok açıdan daha iyi durumda. Suudi Arabistan örneğine bakacak olursak, doğanın bir azizliği sonucu sahip oldukları tüm zenginliğe karşın, birçok açıdan komşularından geri durumdalar. 21 milyon Suudi için hepi topu sekiz üniversite var ve ülkede kölelik 1962 yılında kalktı. P. Berman, *Terror and Liberalism* (New York: W. W. Norton, 2003), 16, ayrıca ABD'nin son yıllarda girdiği çatışmaların çoğunun çeşitli Müslüman nüfusları *savunmak*

için olduğunun altını çiziyor: birinci Körfez Savaşı Kuveyt ve Suudi Arabistan›ı savunma amaçlıydı, ardından on yıl boyunca kuzeyde Iraklı Kürtler, güneyde Iraklı Şiiler havadan savunuldu. Somali›ye müdahale, oradaki salgından kurtarmak için planlandı; Balkanlara müdahale Hıristiyan Sırplara karşı Boşnak ve Kosovalıları savunmak için yapıldı. Afganistan'daki mücahitlere yapılan ilk destek de yine bu kategoriye dahil edilebilir. Berman'ın dediği gibi, "Yakın tarihte dünyadaki hiçbir ülke Müslüman nüfusları korumak için ABD'nin savaştığı kadar sıkı ve sürekli savaşmadı." Bu bir gerçek. Gelgelelim, Müslümanların dünya görüşüne göre bu gerçek (tabii eğer gerçek olarak kabul görürse) genel olarak bize karşı daha fazla kin gütmelerine neden oluyor.

11- Sünniler Şiilerden yine nefret ederdi elbet, ama sonuçta bu da inançlarının bir başka dışavurumu.

12- J. Bennet, "In Israeli Hospital, Bomber Tells of Trying to Kill Israelis," *New York Times,* 8 Temmuz 2002.

13- "1994'te, İslamabad'ın güneyindeki bir köyde, polis bir doktoru Kuran-ı Kerim'i yakmakla suçladı. Böylesi bir suçun cezası idamdı. Daha mahkemeye çıkamadan, galeyana gelmiş bir kalabalık adamı karakoldan sürükleyerek çıkardı, üzerine gazyağı döktü ve canlı canlı yaktı." J. A. Haught, *Holy Hatred: Religious Conflicts of the '90s* (Amherst, Mass.: Prometheus Books, 1995), 179.

14- P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1996).

15- Çoğu yorumcunun fark ettiği üzere, İncil›de yer alan «Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin»[1] (Matta 22:21) sözünün bir dengi Kuran'da yer almaz. Dolayısıyla İslam'da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması için bir temel yoktur.

16- Lewis, *Crisis of Islam*, 20.

17- İsrailliler ile Filistinliler, Hintlilerle Pakistanlılar, Ruslarla Çeçenler, Müslüman militanlarla Batı arasındaki anlaşmazlıklar olmasaydı gazetelerimizde neler olurdu bir düşünün. Gerçi Batıyla Çin veya Kuzey Kore arasındaki anlaşmazlıklar yine devam ederdi; ama onlar bile çoğu zaman çeşitli dogmaların sorgusuz sualsiz kabul edilişinden kaynaklanmıyor mu? Sözgelimi Kuzey Kore›yle olan farklılıklarımız doğrudan dinsel olmamakla birlikte, Kuzey Korelilerin

1 İsa'nın düşmanları bir yanlışını yakalayıp hapse atabilmek için İsa'ya "Sezar'a vergi vermek Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi?" diye sorarlar. İsa da onlara paranın üstündeki Sezar'ın resmini göstererek "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" der. Hıristiyanlar için bu söz, devletin otoritesi ile dinin otoritesinin birbirine karıştırılmaması gerektiği, yani laiklik ilkesinin temelini oluşturur. *–çev.n.*

siyasi ideolojilerindeki aşırılığın, liderlerine tapınırcasına kul köle olmalarının ve dış dünyadan habersiz yaşamalarının doğrudan bir sonucu. Şu anda nükleer silahlarla donanmış ilkel bir kabile gibiler adeta. Eğer 29 milyon Kuzey Kore vatandaşı dışarıdan nasıl gözüktüklerinin farkında olabilseler, çok daha farklı davranırlardı. Kuzey Kore›nin en önde gelen problemi, Kuzey Korelilerin elle tutulur tarafı olmayan inanışlarıdır. Bkz. P. Gourevitch, «Letter from Korea: Alone in the Dark,» New Yorker, 8 Eylül 2003, sf. 55-75.

18- Bkz. ör. D. Radin, The Conscious Universe: The Scientific Truth of Psychic Phenomena (New York: HarperCollins, 1997), R. Sheldrake, The Sense of Being Stared At: And Other Aspects of the Extended Mind (New York: Crown, 2003) ve R. S. Bobrow, "Paranormal Phenomena in the Medical Literature Sufficient Smoke to Warrant a Search for Fire," Medical Hypotheses 60 (2003): 864-68. Reenkarnasyona dair güvenilir kanıtlar olması bile imkan dahilindedir. Bkz. I. Stevenson, Twenty Cases Suggestive of Reincarnation (Charlottesville: Univ. Press of Virginia, 1974), Unlearned Language: New Studies in Xenoglossy (Charlottesville: Univ. Press of Virginia, 1984) ve Where Reincarnation and Biology Intersect (Westport, Conn.: Praeger, 1997).

19- Evet, insanlar da eko-konumlama yeteneğine sahiptir. Fakat bunda pek başarılı olduğumuz söylenemez. Bunun deneyini yapmak isterseniz gözlerinizi kapatın, yüksek sesle hımlayın ve elinizi yüzünüzün önünde ileri geri ve sağa sola oynatın. Elinizden yansıyan ses, konumunu belirler.

20- John von Neumann örneğine bakalım. Matematikçi, oyun kuramcısı, ulusal savunmada kilit rol oynamış bir bilim insanı ve Tanrıya inanmayan biri. Gelgelelim, kanserin pençesinde boğuşurken Katolikliğe geçmişti. Bkz. W. Poundstone, *Prisoner's Dilemma* (New York: Doubleday, 1992).

21- Naziler, Einstein'ın "Yahudi fiziği"ni hor görmüş, komünistler ise Mendel ve Darwin'in "kapitalist biyoloji"sini reddetmiştir. Ama bunlar mantıksal eleştirilere dayanmıyordu; nitekim muhalif bilim insanları genelde ya hapse atılıyor, ya da öldürülüyordu.

Bu gerçekler bir yana, K. Peng ve R. E. Nisbett, "Culture, Dialectics, and Reasoning about Contradiction," *American Psychologist* 54 (1999): 741-54, mantık yürütmede kültürler arasında ciddi farklılıklar olduğunu ileri sürmüştür. Bana göre veriler kesin bir karara varmak için yetersiz. Ama Doğunun ve Batının zihin yapıları sorunlara gerçekten farklı yaklaşıyor olsalar bile, neye inanmanın mantıklı olacağı

konusunda ilkesel olarak anlaşmamızın önünde hiçbir neden yoktur.

Yerel sağlık uygulamalarının küresel sonuçlarına dair yakın zamanlı örneklerden biri, 2003'te güney Çin'de ortaya çıkan SARS hastalığıdır. Çin'in salgına doğru şekilde müdahale etmemiş olması, akıldışı tıbbi inançlardan değil ama akıldışı politik inançlardan kaynaklanıyordu. Neyse ki bu olay bir felaketle sonuçlanmadı. Yine de salgın hastalıklara ilişkin inançları nedeniyle hepimize kabul edilemez riskler dayatan bir kültürü hayal etmek zor değil. Böyle bir durumda onları karantinaya alacağımız, istila edeceğimiz, ya da isteklerimize boyun eğdireceğimiz şüphesiz.

22- Los *Angeles Times*, 18 Mart 2002.

23- G. Wills, "With God on His Side," *New York Times Magazine*, 30 Mart 2003.

24- M. Rees, *Our Final Hour* (New York: Basic Books, 2003), 61.

25- Akla yatkın olup olmadıkları bir yana, dinsel inançlarımızın birbiriyle uyuş mazlıkları, hepsini *ilkesel olarak* zan altında bırakır. Bertrand Russell'ın da ifade ettiği gibi, dinlerin içinden bir tanesinin her ayrıntısına varana kadar doğru olması gerektiğini kabul etsek bile, insanların inandığı dinlerin çokluğunu göz önüne aldığımızda, her inançlı insanın sırf olasılıksal nedenlerden dolayı bile cehennemlik olmayı beklemesi gerekir.

26- Martin Rees, *Our Final Hour* adlı eserinde, türümüzün bu yüzyılı atlatabilme olasılığının yüzde elliyi geçmeyeceğini iddia eder. Kehanetleri bilgiye dayalı tahminlerden ibaret olsa da ciddiye alınması gerekir. Sonuçta kendisi aklı başında bir insan.

Bölüm 2 Notları
İnancın Doğası

1 - Bu gerçeğin en etkileyici kanıtını, beyne gelen bir hasarın hafızanın belli bir kısmını yok ederken, geri kalan kısımlarına herhangi bir etkide bulunmadığı vakalarda görebiliriz; ki gerçekten de insan hafızasına dair bilgilerimiz bu tür klinik vakaların incelenmesiyle gelişmiştir (örneğin W. B. Scoville ve B. Milner'ın makalesi, "Loss of Recent Memory After Bilateral Hippocampal Lesions," *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry* 20 (1957): 11-21).

Uzun dönemli hafıza şimdiye kadar *semantik, epizodik, yöntemsel* vb. bilgi işlem biçimlerine bölümlenmiştir; kısa dönemli hafıza (genellikle "çalışan hafıza" denir) ise *fonolojik, görsel, boyutsal, kavramsal, yankısal* ve *merkezi yürütme* gibi alt bileşenlere ayrılmıştır. Her iki hafıza türüne ilişkin yapılan analizlerin henüz yetersiz olduğu açıktır. Örneğin semantik ve epizodik hafıza arasındaki fark, topografik bir hatırlama sürecine dayanmıyor gibi görünmektedir (E. A. Maguire vd., "Recalling Routes around London: Activation of the Right Hippocampus in Taxi Drivers," *Journal of Neuroscience* 17 [1997]: 7103-10); ve semantik hafıza daha da fazla kategorik alt türe ayrılabilir; örneğin canlı ve cansız varlıkların hafızaları gibi (S. L. Thompson-Schill vd., "A Neural Basis for Category and Modality Specificity of Semantic Knowledge," *Neuropsychologia* 37 [1999]: 671-76; J. R. Hart vd., "Category- Specific Naming Deficit following Cerebral Infarction," *Nature* 316 [Aug. 1,1985]: 439-40).

2 - "İnanç" kavramını, farklı anlamlara gelebilecek şekilde yorumlamak mümkündür. Terimi fazlasıyla genel bir manada kullanırsak, sanki beynin tamamı "inanç" oluşumu ile yakından ilgiliymiş gibi anlaşılabilir. Bir an için kapınıza, "Publishers Clearing House Piyango" şirketinin temsilcisi olduğunu iddia eden bir adamın geldiğini hayal edin:

   a. Adamın yüzünü görür, tanır ve dolayısıyla bu insanı tanıdığınıza "inanırsınız." Bu tür tanıma işlemlerinin gerçekleşebilmesi için, özellikle beynin sağ yarım küresindeki fusiform kortekste meydana gelen etkinlik çok önemlidir. Buradaki bir lezyon, *yüz körlüğüne* (*prosopagnosia;* tanıdık yüzleri teşhis edememe, hattâ bun-

ların birer *yüz* olduklarını dahi algılayamama durumu) sebep olur. "İnanç" kavramı bu bağlamda kullanılırsa, yüz körü olan kişilerin, insanların neye benzediği ile ilgili belli "inançlarını" kaybettikleri söylenebilir.

b. Adamın yüzünü tanıdıktan sonra, yüzlere ve verilere ilişkin uzun dönemli hafızanıza başvurarak, karşınızdaki kişinin gerçekten de Publishers Clearing House'un temsilcisi Ed McMahon olduğu "inancını" geliştirirsiniz. Perirhinal ve perihippocampal kortekslerde herhangi bir hasar meydana gelmiş olsaydı, bu "inanç" oluşamazdı. Bkz. R. R. Davies vd., "The Human Perirhinal Cortex in Semantic Memory: An in Vivo and Postmortem Volumetric Magnetic Resonance Imaging Study in Semantic Dementia, Alzheimer's Disease and Matched Controls," *Neuropathology and Applied Neurobiology* 28, no. 2 (2002): 167-78 [abstract] ve A. R. Giovagnoli vd., "Preserved Semantic Access in Global Amnesia and Hippocampal Damage," *Clinical Neuropsychology* 15 (2001): 508-15 [abstract].

c. Henüz bunun bir şaka olabileceği ihtimalini düşünüyorken (belki de Bay McMahon artık Kamera Şakaları'nda çalışıyordur), kapınızda duran adamı bir kez daha incelemeye karar verirsiniz. Sesinin tonuna, bakışlarına ve daha pek çok başka etmene istinaden, onun güvenilir ve dolayısıyla da söylediklerinde ciddi olduğuna dair bir "inanç" geliştirirsiniz. Böylesi yargıları güvenilir bir şekilde oluşturabilmek için, (daha doğrusu güvenilmezliği teşhis edebilmek için) işlev gören en az bir adet amigdalaya; yani medial temporal lob'da yer alan badem şekilli küçük bir çekirdeğe sahip olmanız gerekir (R. Adolphs vd, "The Human Amygdala in Social Judgment," *Nature* 393 [June 4, 1998]: 470-74).

d. Daha sonra Bay McMahon, "turnayı gözünden vurduğunuzu" ve büyük ikramiyeyi kazanan şanslı kişi olduğunuzu söyler. Kelimelere ilişkin hafızanız (ki bu hafıza yüz tanıma hafızasından farklı bir işlenme süreci gerektirir), "bir turnanın gözünü vurduğunuza" değil, bir miktar para kazandığınıza "inanmanıza" sebep olur. Bu kelimelerin anlaşılmasında, çoğu zaman beynin sol yarım küresinde bulunan üst ve orta temporal kıvrımlar görev alır. Bkz. A. Ahmad vd, "Auditory Comprehension of Language in Young Children: Neural Networks Iden-

tified with fMRI," *Neurology* 60 (2003): 1598-605 ve M. H. Davis ve I. S. Johnsrude, "Hierarchical Processing in Spoken Language Comprehension," *Journal of Neuroscience* 23 (2003): 3423-31.

e. Ed, bundan sonra da size okumanızı istediği bir kağıt parçası uzatır. Bunu yaparken kağıdı "işaret eder." Kağıdı okumanızı istediğine yönelik "inancınız", "zihin kuramı" olarak isimlendirilen bir işlem gerektirir (D. Premack ve G. Woodruff, "Does the Chimpanzee Have a Theory of Mind," *Behavioral and Brain Sciences* 1 (1978): 515-26)—eğer kağıt parçasına doğru uzanan şey bir ağaç dalı olsaydı, dalın kağıdı "işaret ettiğini" düşünmezdiniz. Zihin kuramı işleminin altında yatan anatomi, şu an için kesin olarak bilinmemektedir. Fakat anterior cingulate korteks ile frontal ve temporal loblara ait bazı bölgelerin, başkalarına zihinsel durumlar (bunlara inançlar da dahil) atfetmemizi sağladığı düşünülmektedir. Bkz. K. Vogeley vd., "Mind Reading: Neural Mechanisms of Theory of Mind and Self-perspective," *Neurolmage* 14 (2001): 170-81; C. D. Frith ve U. Frith, "Interacting Minds—A Biological Basis," *Science's Compass* 286 (1999): 1692-95; ve P. C. Fletcher vd., "Other Mind in the Brain: A Functional Imaging Study of 'Theory of Mind' in Story Comprehension," *Cognition* 57 (1995): 109-28.

f. Kağıdı gözlerinizle tararken, isminizin yanına eklenmiş olan şu işaretleri görürsünüz: 10.000.000$. Büyük ihtimalle sol parietal lobda yer alan (G. Denes ve M. Signorini, "Door But Not Four and 4 a Category Specific Transcoding Deficit in a Pure Acalculic Patient," *Cortex* 37, no. 2 [2001]: 267-77) ve kullanmakta olduğumuz rakamlarla ilişkili olan bir işlem, bu kağıdın gerçekten de on milyon dolarlık bir çek olduğuna "inanmanıza" neden olur.

Müthiş bir para ödülü kazandığınıza inanmanız için birçok farklı sinirsel etkinlik akışı bir arada çalışmış olsa da; sinir sisteminizde ve yaşamınızda meydana gelecek köklü değişiklikleri esas sağlama alan şey, (açıkça dillendirilen) *bu* fikirdir. Belki de çığlık atarak cömert Bay McMahon'ı ürküteceksiniz; gözyaşlarına boğulmanız bile olasıdır; belki de birkaç saat içinde anormal bir biçimde kendinizden geçerek alışveriş yapmaya başlayacaksınız. Ama bütün bu istemli veya

istemsiz davranışları yaratan şey, az önce on milyon dolar kazanmış olduğunuz inancı olacak. Bu durum, bilhassa şu tür davranışlara yol açacak: "Az önce on milyon dolar mı kazandın?" sorusuna; eğer açık yürekli bir ruh halindeyseniz "evet" cevabını vereceksiniz.

3- Bu bağlamda inanç felsefecilerin genellikle "önermesel davranış" olarak nitelendirdiği olgudur. Hattâ buna benzeyen başka pek çok davranışta bulunuruz ve bunları da çoğu zaman koşul bildiren "ki" bağlacı ile ifade ederiz; inanabiliriz *ki*, korkarım *ki*, kabul edelim *ki*, takdir edersiniz *ki*, umuyorum *ki* vs.

4- Bazı ilkel inançların oluşumu ile bir eylem planının oluşumunu birbirinden ayırt etmek zor olabilir. Görsel yargılar ve okülomotor yanıtlarla ilgili bilgi almak için bkz. J. I. Gold ve M. N. Shadlen, "Representation of a Perceptual Decision in Developing Oculomotor Commands," *Nature* 404 (March 23, 2000): 390-94 ve "Banburismus and the Brain: Decoding the Relationship between Sensory Stimuli, Decisions, and Reward," *Neuron* 36, no. 2 (2002): 299-308.

5- El Kaide üyelerinin "adalete teslim edilmesini" savunmamızın tek sebebi, 11 Eylül 2001 tarihinde yaşananlar olmamalıdır. Dünya Ticaret Merkezi'nin enkazında hayatını kaybeden binlerce kadın, erkek ve çocuğa artık yardım edemeyiz; başarılı cezalandırma taktikleri bazı insanları tatmin ediyor olsalar da bu gerçeği değiştirmeyecektir. El Kaide üyelerinin kendi tuhaf inançlarına göre yaşamaya devam etmeleri halinde daha da fazla masum insanın başına gelecek felaketler, bu olayı takiben Afganistan veya başka bir yerde gerçekleştirdiğimiz eylemleri haklı çıkarmaktadır. 11 Eylül'ün dehşeti bizi motive etmelidir. Bunun sebebi, içimizi intikamını almak zorunda hissettiğimiz bir kinle doldurmuş olması değil; yirmi birinci yüzyılda yaşayan bazı insanların dinlerinin en tehlikeli ve mantıksız öğretilerine gerçekten de inandığını şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlamış olmasıdır.

6- Dilimizin yapısı göz önüne alındığında, bunun özel bir durum olmadığı görülür; zira tüm kelimeler ve onların kullanım biçimleri bizi karşılıklı izah durumuna götürür.

7- Bu içgörü, "köklü açıklama" üzerine yaptığı çalışmalarında felsefeci Donald Davidson'ın çok işine yaramıştır. İnanç ile anlam arasındaki ilişkinin ilginç sonuçlarından birisi de şudur: Dili kullanan bir kişinin söylediklerini anlamaya çalışırken, onun temelde mantıklı bir insan olduğunu varsaymamız gerekmektedir (buna, Davidson'ın "iyi niyetli yorumlama ilkesi" denir).

8- En azından yaşamlarımızda "normal" saydığımız ölçek dahilinde böyledir. İşlerin kuantum dünyasında bu şekilde gerçekleşmiyor olması, neden hiç kimsenin kuantum dünyasını tam olarak "anladığını" iddia edemediğini de açıklamaktadır.

9- D. Kahneman ve A. Tversky, "On the Reality of Cognitive Illusions," *Psychological Review* 103 (1996): 582-91; G. Gigerenzer, "On Narrow Norms and Vague Heuristics: A Reply to Kahneman and Tversky," a.g.e., 592-96; K. J. Holyoak ve P. C. Cheng, "Pragmatic Reasoning with a Point of View," *Thinking and Reasoning* 1 (1995): 289-313; J. R. Anderson, "The New Theoretical Framework," in *The Adaptive Character of Thought* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1990); K. Peng ve R. E. Nisbett, "Culture, Dialectics, and Reasoning about Contradiction," American Psychologist 54 (1999): 741-54; K. E. Stanovich ve R. F. West, "Individual Differences in Rational Thought," *journal of Experimental Psychology: General* 127 (1998): 161.

10- A. R. Mele, "Real Self-Deception," *Behavioral and Brain Sciences* 20 (1997): 91-102, "Understanding and Explaining Real Self-Deception," ibid., 127-36 ve *Self-Deception Unmasked* (Princeton: Princeton Univ. Press, 2001); H. Fingarette, *Self-Deception* (Berkeley: Univ. of California Press, 2000); J. P. Dupuy, ed., *Self-Deception and Paradoxes of Rationality* (Stanford: CSLI Publications, 1998); D. Davidson, "Who Is Fooled?" a.g.e.; G. Quattrone and A. Tversky, "Self-Deception and the Voter's Illusion," in *The Multiple Self,* ed. J. Elster (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1985), 35-57.

11- Bu durum inançların çoğunun ortak koşullara sahip olduğunu düşündürür; oysa insanların inançları çoğu zaman böyle değildir.

12- Bu örnek şu kaynaktan alınmıştır: W. Poundstone, *Labyrinths of Reason: Paradox, Puzzles, and the Frailty of Knowledge* (New York: Anchor Press, 1988), 183-88.

13- Son zamanlarda, sonsuz sayıda paralel evren boyunca yapılan kuantum hesaplamalarını (D. Deutsch, *The Fabric of Reality* [New York: Penguin, 1997]) veya bütün maddenin, evrenin kütleçekimsel çöküşüyle ortaya çıkan bir uzay-zaman açılımından yararlanarak "her şeyi bilen" bir süper bilgisayar biçiminde düzenleneceği ihtimalini (F. Tipler, *The Physics of Immortality* [New York: Doubleday, 1995]) öngörebilen fizik teorileri gelişmiştir. Bu ve benzeri teorik varsayımları şu anda anlatmakta olduğum konuya dahil etmedim.

14- Bu mantıksal ve semantik kısıtlamaların üstesinden gelmenin bir diğer yolu da, inançlarımızın *sistematik* olmaları gerektiğini söy-

lemektir. Sistematiklik dil, mantık ve genelen bütün dünyadan inançlara geçen bir özelliktir. Nasıl birçok kelimenin anlamı, var olan başka kelimelerden türeyerek oluşuyorsa; her inancın da, bir insanın dünyaya bakış açısına dahil edilebilmesi için başka inançlara ihtiyacı vardır.

İdrak (biliş) sürecinin ilk belirme anının nasıl gerçekleştiği hala bir gizemdir; fakat duyularımızla iletilen karmaşayı, çevremiz ve kendimizle ilgili düzenlilikler şeklinde yorumlamaya başlamamıza yarayan çeşitli proto-linguistik ve proto-doksastik (Yunancada "inanç" anlamındaki *doxa* kelimesinden gelir) kabiliyetler ile doğduğumuza kuşku yoktur. Bir dili, birbiriyle alakasız birtakım cümleleri ezberleyerek öğrenmeyiz; ve dünyaya bakış açımızı da, birbiriyle bağlantısız bir dizi inancı benimseyerek edinmeyiz. Dilin sistematikliğine ilişkin, bkz. J. A. Fodor ve Z. W. Pylyshyn, "Systematicity of Cognitive Representation," şu kaynakta yer alır: "Connectionism and Cognitive Architecture," in *Connections and Symbols,* ed. S. Pinker ve J. Mehler (Cambridge: MIT Press, 1988). Bir inancın, herhangi bir konu *hakkında* olabilmesi için bile, diğer inançlarla bağlantılı olması gerekir. (Şimdilik, anlam kazanabilmek için kendisinden başka hiçbir inanca ihtiyaç duymayan bir inancın var olup olmadığı konusunu bir kenara bıraktım. Böyle istisnalar varsa bile, inançlarımızın çoğunun bu türden olmadığı açıktır.)

Mantığın sistematikliği şu veriyle garanti altına alınmaktadır: eğer ileri sürülen bir önerme "doğru" ise, onun aksini söyleyen her önerme (veya akıl yürütme süreci) de "yanlış" olmalıdır. Böylesi bir gereklilik, dünyadaki nesnelerin düzenini yansıtır ve dolayısıyla davranışlarımıza mantıksal sınırlamalar getirir. "Kurabiyeler dolapta duruyor." gibi bir önermeye inanmak, onu bir eylem ilkesi haline getirir—yani, canım kurabiye çektiğinde, onları dolapta arayacağım anlamına gelir. Bu tür bir inanca karşılık, onunla çelişen "Dolapta hiçbir şey yok" şeklindeki bir önerme, benim bir davranış planı oluşturma eylemime muhalif olacaktır. Kendinden emin bir kurabiye arama davranışı, inançlarımın belli bir mantıksal ilişki içinde bulunmasını gerektirir.

15- S. Pinker, *The Blank Slate* (New York: Viking, 2002), s. 33.

16- Burada belirttiğim görüşler, akıl yürütmeye ilişkin şu kaynakta geliştirilip anlatılan "zihinsel kalıplar" ile bağlantılıdır: P. N. Johnson-Laird R. M. J. Byrne, *Deduction* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1991), chaps. 5-6. Ancak, burada bir noktayı vurgulamakta fayda var ki o

da şudur: dünyadaki nesnelerin zihinsel modellerinin bu şekilde davranma sebebi, nesnelerin de aynı biçimde davranıyor olmalarıdır. "VE" gibi bir kavramın öğrenilip öğrenilemeyeceği ile ilgili kuşkuları olanlar için bkz. L. Rips, "Deduction and Cognition," in *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson (Cambridge: MIT Press, 1995), 297-343.

17- Elbette, kullandığımız bazı kelimelerin olağan mantık ile çeliştiği durumlara da örnekler verilebilir. Mesela bir *elmanın gölgesi* ile bir *portakalın gölgesini* Jack'in beslenme çantasına yerleştirip, çantanın kapağını kapatıp, günün sonunda da ikisinden birini geri almayı beklemek anlamsızdır.

18- İnancın bir diğer özelliği, doğrudan dilin doğasından ileri gelir: nasıl ki bir insanın olanaklar dahilinde söyleyebileceği cümle sayısının bir sınırı yoksa (dilin, bu bağlamda "üretici" olduğu söylenir), olanaklar dahilinde dünya hakkında şekillendirebileceği inanç sayısının da bir sınırı yoktur. Çünkü artık *dolabımda hiç baykuş olmadığına* inanıyorum, ayrıca orada iki veya üç . . . *sonsuz sayıda* baykuş olmadığına da inanıyorum.

19- Sinirbilimcilerin birçoğu takriben 1011-1012 kadar sinir hücresine sahip olduğumuza ve bunların her birinin de komşularıyla yaklaşık 104 bağlantı meydana getirdiğine inanıyor. Bu da bireysel olarak ortalama 1015 ila 1016 sinapsa sahip olduğumuz anlamına geliyor. Bu oldukça büyük bir sayı, ama yine de sonsuz değil.

20- N. Block, "The Mind as the Software of the Brain," in *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson (Cambridge: MIT Press, 1995), 377-425.

21- D. J. Simons vd., "Evidence for Preserved Representations in Change Blindness," Consciousness *and Cognition* 11, no. 1 (2002): 78-97; M. Niemeier vd., "A Bayesian Approach to Change Blindness," *Annals of the New York Academy of Sciences* 956 (2002): 474-75 [abstract].

22- R. Kurzweil, *The Age of Spiritual Machines* (New York: Penguin, 1999).

23- 2 + 2 = 4 gibi matematiksel bir inancı ele alalım. Çoğumuz bu önermeye inanmakla kalmayız; bu inanç bize her zaman, *öncel olarak* doğru gelir. Onu her zamanki uygunluk testlerinden geçirmiyor; aksine, diğer inançlarımızı böylesine temel inançlar sayesinde inşa ediyor gibi görünürüz. Ama diyelim ki söz konusu inanç şu: 865.762 + 2 = 865.764. Büyük ihtimalle, bu toplam üzerinde birçoğumuz bugüne kadar kafa yormamışızdır ve ona ancak, aritmetik yasalarına uygun şekilde inşa edilebiliyor olması nedeniyle inanırız. Bu yolla, onu

da tıpkı 2 + 2 = 4 önermesi gibi geçerli sayarız. Bu iki matematiksel inanç arasında bir fark var mıdır? Fenomenolojik (görüngüsel) bağlamda kesinlikle vardır. Mesela, uzun olanı kolayca dillendiremediğinizi (veya düşünemediğinizi) fark edeceksiniz; diğer yandan, *iki artı iki eşittir dört* cümlesi neredeyse bir refleks olarak aklınıza gelir. Fakat temel epistemik kriterlerimiz bağlamında, her iki önerme de aynı oranda "doğrudur." Hattâ, bir köprüyü geçerken veya uçağa binerken, bunlardan çok daha karmaşık (ve dolayısıyla daha belirsiz) matematiksel önermelerin geçerliliğine canımız pahasına inanırız. Aslında çoğumuz, toplama gibi bir işlemin *her daim doğru olduğuna* inanırız; çünkü üst üste ve rastgele seçilen çok daha büyük sayılarla tekrarlanması halinde, her zaman aynı sonucu verecektir. Fakat esas soru şudur: 2 + 2 = 4 olduğuna dair inancımızın, her seferinde yeni baştan inşa edilmediğini nasıl bilebiliriz? Başka bir deyişle, ona *öncel olarak* inandığımızı nasıl bilebiliriz?! Bu inancın her seferinde yeni baştan oluşturulduğunu söylersek, *ne ile* inşa edildiğini sormamız gerekir! Toplama işleminin kurallarıyla mı? 2 + 2 = 4 önermesine zaten baştan inanmayan bir kişinin, başarılı bir şekilde toplama işlemi yapıyor olması pek de olası değildir. Ama bu sabah, *sekiz yüz altmış beş bin yedi yüz altmış iki, artı ikinin, sekiz yüz altmış beş bin yedi yüz altmış dört* ettiğine inanarak uyanmadığınız da bir o kadar kesin gibidir. Bu inancın beyninizin içinde gerçekten var olabilmesi için, *iki artı ikinin dört ettiğine* dair önceki inancınıza dayanarak, şu anda inşa edilmesi gerekir. Birçok inancın bu özellikte olduğu açıktır. Hattâ, dünyayla ilgili inandığımızı sandığımız birçok şeye, ona inandığımızı söyleyene kadar inanmıyor olabiliriz.

24- Bkz. D. T. Gilbert vd., "Unbelieving the Unbelievable: Some Problems in the Rejection of False Information," *journal of Personality and Social Psychology* 59 (1990): 601-13; D. T. Gilbert, "How Mental Systems Believe," *American Psychologist* 46, no. 2 (1991): 107-19.

25- Bu durum *kazara* doğru olan inançların gerekçelendirildiklerinde bile neden bilgi oluşturmadıklarını izah eder. Uzun zaman önce filozof Edmund Gettier'in de gözlemlediği üzere, bir şeyin doğru olduğuna inanabiliriz (Ör.,saatin tam 12:31 olduğuna inanabilirim), buna inanmak için iyi nedenlerim olabilir (Ör., şu anda 12:31'i gösteren bir saate bakıyor olabilirim) ve bu inancımız doğru *olabilir* (saat gerçekten de 12:31'dir); ama dünyayla ilgili bilgi almıyor da olabiliriz (çünkü o anda saat bozuktur ve sadece kazara doğru zamanı gösteriyordur). Burada inceleyebileceğimiz pek çok felsefi incelik bulunsa da temelde önemli olgu, inançlarımızın gerçekten dünyayı

temsil ediyor olması için dünyayla doğru bir ilişki içerisinde bulunması gerektiğidir.

26- Bu noktada ortaya epistemolojik sorunlar çıkar: Her şey bir yana, dünya hakkında doğru bilgiye sahip olmamız nasıl mümkün olabilir? "Doğru" ve "dünya" kelimelerinin yorumlanış şekillerine bağlı olarak bu soruyu cevaplamak umutsuzluk yaratacak kadar zor veya önemsiz görünebilir. Oysa, basit bir inceleme buradaki amacımıza hizmet edecektir. En uç tanıma göre gerçeklik her ne olursa olsun; deneyimlediğimiz dünya, yadsınamaz düzenlilikler sergilemektedir. Elbette, bu düzenliliklerin farklı biçimleri vardır ve bazıları da belli olaylar ile kurallara dayalı bir ilişki içinde görünmektedir. Sıradan *bağıntı* ile *nedensel* saydığımız jukstapozisyonlar (bitişiklikler) arasında fark vardır. İskoç asıllı filozof David Hume'un da ifade ettiği üzere, bu durum bize ilginç bir bilmece sunar; çünkü dünyada asla nedenlerle karşılaşmayız, sadece güvenilir bağıntılara rastlarız. Belli olaylara nedensel güç atfederken onları başkalarından saklama gereği görmemize yol açan şeyin ne olduğu, hala bir tartışma konusudur. (Bkz. M. Wu and P. W. Cheng, "Why Causation Need Not Follow from Statistical Association: Boundary Conditions for the Evaluation of Generative and Preventative Causal Powers," *Psychological Science* 10 [1999]: 92-97.) Fakat yine de, dünyaya dair inançlarımızı bir kez edindikten ve davranışlarımızı onlar yönlendirmeye başladıktan sonra, hakkında endişelenmemizi gerektirecek bir gizem kalmamış gibi hissederiz. Tesadüfe bakın ki, eylemlerimize kılavuz olmaları için benimsediğimiz birtakım düzenlilikler (nedensel olduğunu varsaydıklarımız), hayran kalınacak biçimde amaçlarımıza hizmet eder; oysa en az onlar kadar düzenli olan diğerleri (sıradan bağıntı olanlar, epifenomenler) bunu başaramazlar. Bu şaşırtıcı durum, nedensel rollerin yeniden değerlendirilmesine ve yeni inançların oluşmasına yol açar. Aradığımız şey sıcaklıksa, duman yerine ateşi aramanın daha iyi olacağı konusunda ne Hume ile boğuşmak; ne de B'nin nedeninin A olduğuna ama C olmadığına inanmanın mantıksal ve davranışsal çıkarımlarını takdir etmek için, nedensel yargılarda bulunurken benimsediğimiz bütün kriterleri bilmek zorundayız. Bir şeye bir kez inandıktan sonra (ister iyi, ister kötü sebeplerle olsun), sözlerimiz ve eylemlerimiz, fark ettiğimiz her tutarsızlığı düzeltmemizi gerektirir.

27- Bkz. H. Benson, with M. Stark, *Timeless Healing: The Power and Biology of Belief* (New York: Scribner, 1996).

28- Turin kefeni, bugüne kadar Hıristiyan dünyasında belki de en fazla

saygı gören kutsal kalıntıdır, çünkü İsa'nın bedeninin gömülmeden önce bu örtüye sarıldığına inanılır. 1988 yılında Vatikan, örtünün ufak kısımlarının British Museum tarafından düzenlenen bir kör çalışma kapsamında üç farklı laboratuar (Oxford Üniversitesi, Arizona Üniversitesi ve Zürih'teki Federal Teknoloji Enstitüsü) tarafından karbon tarihleme yöntemiyle incelenmesine izin vermiştir. Her üç kuruluş da, örtünün 1260 ila 1390 yıllarından; yani Orta Çağ'dan kalma bir sahtekarlık ürünü olduğu sonucuna varmıştır.

29- O. Friedrich, *The End of the World: A History* (New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1982), 122-24.

30- Şu kaynakta geçmektedir: *The Profession of Faith of the Roman Catholic Church.*

31- Bu belirgin inancın, onu destekleyen ve kendisi gibi *belirgin* olan davranışsal ve sinirsel unsurları vardır ve bunun da genetik mirasımızla bağlantılı olduğu açıktır. Daha ilkel canlıların, uçurumdan aşağı yuvarlanmak gibi bir alışkanlığı olmadığı unutulmamalıdır.

32- K. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (1959; reprint, London: Routledge, 1972) ve *Objective Knowledge* (1972; yeni basım, Oxford: Clarendon Press, 1995).

33- T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (1962; yeni basım, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1970).

34- Hem Popper hem de Kuhn bilim felsefesi ve dünyanın durumu hakkında bilgi sahibi olduğumuzu iddia ederken karşılaştığımız sorunlar ile ilgili çok ilginç ve faydalı tespitlerde bulunmuştur. Fakat çalışmalarının özellikle onları okumamış olanlar üzerinde yarattığı etkilerden birisi de gülünç fikirler doğurmuş olmasıdır. Epistemolojiye ilişkin kafa yorulması gereken birçok özgün sorun bulunsa da, akla yatkınlığın akıl sağlığı yerinde olan herkes tarafından fark edilebilecek dereceleri mevcuttur. Bilgiye dayalı iddiaların hepsi aynı seviyede değildir.

35- B. Russell, *Why I Am Not a Christian*, ed. P. Edwards (New York: Simon and Schuster 1957), 35.

36- J. Glover, *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century* (New Haven: Yale Univ. Press, 1999), aynı konuya değinir. Ayrıca bkz. A. N. Yakovlev, *A Century of Violence in Soviet Russia* (New Haven: Yale Univ. Press, 2002).

Bölüm 3 Notları
Tanrının Gölgesinde

1. "Squassation'a gelince, o da şöyle uygulanır: mahkumun elleri arkada birleştirilir, ayaklarına da ağırlıklar bağlanır, sonrasında da mahkum, başı makaraya değene kadar yukarı çekilir. Bir süre, ayaklarına bağlanan ağırlıklar yüzünden bütün eklemleri ve uzuvları korkunç bir biçimde esner halde bekletildikten sonra, ipin birdenbire gevşemesiyle aniden ve hızlı biçimde düşmeye başlar, ama yere değmeden durdurulur ve bu korkunç sarsıntı yoluyla kolları ve bacakları eklemlerinden çıkar, böylece de keskin bir acı içinde kalır; bu düşüşün aniden durmasıyla, ayaklarındaki ağırlıklar vasıtasıyla, kurbanın bütün vücudu acımasızca ve şiddetle esner ve mahkum şoka girer." John Marchant, geçtiği yer: J. Swain, *İşkence Odasının Zevkleri* (New York: Dorset Press, 1931), 169.
2. J. Swain, *İşkence Odasının Zevkleri*, 174-75,178.
3. Bkz: Swain, *Pleasures;* O. Friedrich, *The End of the World: A History* (New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1982); ve L. George, *Crimes of Perception: An Encyclopedia of Heresies and Heretics* (New York: Paragon House, 1995).
4. Yeni Ahit'te özellikle kafirliğe ve inançlıların ayrılmasına duyulan doğal hoşgörüsüzlüğe ayrılmış yerler için, bkz: 1. Korintliler 11:19; Galatyalılar 5:20; 2 Petrus 2:1; Romalılar 16:17; 1. Korintliler 1:10, 3:3, 14:33; Filipus 4:2; ve Yehuda 19.
5. Yalnızca, 1536 yılında İncil için yaptığı İngilizce çeviriyi yayımlayan William Tyndale'in kaderini anımsamamız yeterlidir:

   Sonrasında, güvende olduğunu düşünerek Antwerp'e yerleşti. Ancak suçunun ağırlığını ve hükmedenlerin (oldukça dindar bir ruh haline sahip olan VIII. Henry) inatçılığını küçümsemişti. İngiliz ajanlar, onu takip etmeyi hiç bırakmadı. Şimdi de onu tutukladılar. Henry'nin ısrarı sonucu, Brüksel yakınlarındaki Vilvorde Kalesi'nde on altı ay tutuklu kaldı, kafirlikten yargılandı ve suçu açıklandıktan sonra da halkın önünde boğularak öldürüldü.

   Bkz: W. Manchester, *A World Lit Only by Fire: The Medieval Mind and the Renaissance* (Boston: Little, Brown, 1992), 204.
6. Ancak İncil, en az iki tanığın, suçlunun "başka tanrılara hizmet ettiğini" beyan etmesini ve suçluyu ilk onların taşlamasını talep etmek-

tedir (Yasanın Tekrarı 17:6-7). Engizisyon, bu işlemin etkinliğini arttırmak için İncil standartlarını gevşetmiştir.

7. Matta 5:18
8. Friedrich, *End of the World,* 70.
9. Fransiskanların yükünü paylaştığı doğrudur. *A History of Western Philosophy* (New York: Simon and Schuster, 1945), 450'de Russell'ın da yazdığı gibi:

   Eğer Şeytan var olsaydı, Aziz Francis tarafından kurulan bu kardeşliğin geleceği, ona en enfes memnuniyeti tattırırdı. Azizden hemen sonra kardeşliğin lideri olan Kardeş Elias, lüks içinde yaşamaktan hoşlanır, yoksulluktan tamamen uzak bir hayat sürerdi. Kurucularının ölümünden hemen sonra Fransiskanların yaptığı en büyük iş, Guelfolar ve Ghibellinolar arasındaki acı ve kanlı savaşlara askerler kiralamak oldu. Aziz Francis'in ölümünden yedi yıl sonra kurulan Engizisyon, muhtelif şehirlerde ağırlıklı olarak Fransiskanlar tarafından yönetiliyordu. Kendilerine "Spritiüeller" diyen küçük bir azınlık, Aziz'in öğretilerine sadık kaldı; bunların birçoğu da Engizisyon tarafından kafirlik suçlamasıyla yakıldı. Bu adamlar, İsa'nın ve Havarilerin hiçbir mülke, hatta giydikleri kıyafetlere bile sahip olmadıklarına inanıyordu; bu fikir, 1323'te XXII. John tarafından kafirce bir düşünce ilan edildi. Aziz Francis'in yaşamının net sonucu, bir tane daha varlıklı ve yozlaşmış kardeşlik yaratmak, hiyerarşiyi güçlendirmek ve ahlaki samimiyet veya düşünce özgürlüğünde üstün olmuş insanlara eziyet edilmesini sağlamak oldu. Kendisinin hedef ve karakteri düşünüldüğünde, daha acı ve ironik bir sonucu hayal etmek imkansız.

10. Friedrich, *End of the World,* 74.
11. Friedrich, *End of the World,* 96
12. İsa'nın öğrettiği birçok şeyi, yukarıda alıntılanan Yuhanna 15:6'yla veya Matta 10:34'le ("Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim!") karşılaştırın. İncil'deki tutarsızlıkların olağanüstü zarif bir biçimde gösterilişi için, Burr'ün *Kutsal Kitabın Kendisiye Çeliştikleri (Selfcontradictions of the Bible - 1860)*'ını öneriyorum. Bu kitapta, Burr, 144 tane (teolojik, ahlaki, tarihi veya spekülatif) önerme sunuyor ve bunların tümünün karşısına da antitezlerini şu şekilde yerleştiriyor: *Tanrı görülüp duyulabilir / Tanrı görünmez ve duyulamazdır; Tanrı her yerdedir, her şeyi görür ve bilir / Tanrı her yerde değildir, her şeyi ne görebilir ne de bilebilir; Tanrı kötülüğün yaratıcısıdır / Tanrı kötülüğün yaratıcısı değildir;*

Zina yasaktır / Zina serbesttir; Meryem'in kocası olan Yusuf'un babası Yakup'tur / Meryem'in kocasının babası, Heli'dir; İsa bebekken Mısır'a götürülmüştür / İsa bebekken Mısır'a götürülmemiştir; İsa, Galilee'ye gittiğinde Yuhanna hapistedir / İsa, Galilee'ye gittiğinde Yuhanna hapiste değildir; İsa üçüncü saatte çarmıha gerilmiştir / İsa altıncı saatte çarmıha gerilmiştir; İsa, Tanrı'nın dengidir / İsa, Tanrı'nın dengi değildir; *Allahın lütfünden menedilmek imkansızdır / Allahın lütfünden menedilmek mümkündür*; vs.; ve bunların hepsi de Eski ve Yeni Ahit'ten alıntılarla destekleniyor. Bu pasajların birçoğu da kusursuz çelişkiler sunuyor (yani birinin doğruluğu, bir başkası eşit derecede yanlışlanmadan onaylanamaz). Bir gerçeklik anlatısı olarak İncil'in kusurlu oluşuna, belki de, ilahi veya dünyevi, bu tür kendi kendini çürütme örneklerinden daha büyük bir kanıt yoktur. Elbette, inanç bir kez budalalık saltanatını kurduğunda, dünyevi mantık, en kusursuz çelişkilerden bile semavi azarlamalar gibi keyif alabilir. Martin Luther, tek bir satırla, aklın suratına kapıyı çarpmıştır: "Kutsal Ruh'un, yalnızca madde için bir gözü vardır ve Ruh, sözlerle bağlanamaz." Görünüşe göre, Kutsal Ruh, ortada bir ağ olmadan tenis oynamaya bayılıyor.

13. Augustine'in kusursuz bir sadist olmadığı doğrudur. Kendisi, kafirleri sorgulamanın yolunun, "onları gergiye asmak, alevlerde yakmak veya etlerini demir pençelerle parçalamak değil, odunlarla dövmek" olduğunu düşünüyordu. Bkz: P. Johnson, *A History of Christianity* (New York: Simon and Schuster, 1976), 116-17.
14. Voltaire, "Inquisition," *Philosophical Dictionary,* ed ve çev. T. Besterman (London: Penguin Books, 1972), 256.
15. *The Percy Anecdotes*'tan, alıntılandığı yer: Swain, *Pleasures,* 181.
16. Manchester, *A World Lit Only by Fire,* 190-93.
17. W. Durant, *The Age of Faith* (1950; reprint, Norwalk, Conn.: Easton Press, 1992), 784.
18. Hala mütevazı bir hizipken, Hıristiyanlar da Pagan Romalılar tarafından aynı suçla itham edilmiştir. Aslına bakılırsa, ortaçağ Hıristiyanlarının zihninde, cadılar ve Yahudiler arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Yahudiler sürekli olarak büyücülükle suçlanmış ve sihirli metinler sıklıkla (sahte bir biçimde) Süleyman'a ve çeşitli Kabala kaynaklarına dayandırılmıştır.
19. R. Briggs, *Witches and Neighbors: The Social and Cultural Context of European Witchcraft* (New York: Viking, 1996), 8, bu konuda şöyle diyor:

Feminist ve cadı kültü hareketlerinin biraz daha yabani kıyılarında, Avrupa'da 9 milyon kadının cadılık suçlamasıyla yakılmış olması gibi kudretli bir mit ortaya çıkmıştır: bu, soykırımdan ziyade, cinsiyetkırımdır. Aslına bakılırsa, bu rakam oldukça şişirilmiştir; çünkü en akılcı modern tahminler, 1450 ve 1750 arasında gerçekleşen 100.000 yargılamada, %20-25'i erkeklerden oluşan, 40.000 - 50.000 idamın uygulandığını öne sürmektedir.

Rakamların bu şekilde yeniden değerlendirilmesi, o dönemin dehşet ve adaletsizliğini dindirmek adına çok az şey yapmaktadır. "Yalnızca" on dokuz insanın asılmasıyla sonuçlanmış Salem cadı yargılamaları hakkında okumak bile, dünyayı kavrayışımızdaki boşlukları doldurmaya eğilimli gibi görünen hadsiz hudutsuz kötülükle yüz yüze gelmektir.

20. C. Mackay, *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds* (1841; yeniden baskı, New York: Barnes & Noble, 1993), 529.
21. R. Rhodes, *Deadly Feasts: Tracking the Secrets of a Terrifying New Plague* (New York: Simon and Schuster, 1997), 78.
22. Fore halkının veya bu konuda başka insanların, sistematik olarak yamyamlık yaptığı konusunda bazı şüpheler vardır (*The Oxford Companion to the Body*'deki "yamyamlık [cannibalism]" maddesine bkz). Eğer bu şüphelerin doğruluğu kanıtlanırsa, *kuru*nun yayılışı için alternatif bir açıklama gerekecektir. Ama bu açıklama, hastalığın taşıyıcısının büyücülük olmadığını söylememelidir. Ancak, Kongo, Uganda, Liberya, Angola ve başka ülkelerdeki modern Afrika milisleri arasındaki yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, yamyamlık hakkındaki bilimsel şüpheler biraz ihtimal dışı görünmektedir. Bu tür yerlerde, düşmanınızın organlarını yemenin sizi mermilere karşı koruyacağı düşüncesi gibi büyülü inançlar oldukça yaygındır. Bkz: D. Bergner, "The Most Unconventional Weapon," *New York Times Magazine*, 26 Mart 2003, pp. 48-53.
23. Friedrich Spee (1631), alıntılandığı yer: Johnson, *History of Christianity*, 311.
24. Mackay, *Delusions*, 540-41.
25. B. Russell, *Religion and Science* (1935; yeniden baskı, Oxford: Oxford Univ. Press, 1997), 95.
26. Mackay, *Delusions*, 525-26.
27. "Antisemitizm", on dokuzuncu yüzyıldaki Alman sahtebilimindeki "Ari" sözcüğü gibi bir isim hatasıdır. *Semitik* sözcüğü (Nuh'un üç

oğlundan birinin adı olan *Shem*'den türemiştir), "İbranice, Arapça, Aramca, Babilce, Asurca ve Etiyopyaca dillerini barındıran, bir grup akraba sözcüğü ifade etmektedir; etnik veya ırksal bir grubu değil." Bkz: R. S. Wistrich, *Anti-Semitism: The Longest Hatred* (New York: Schocken Books, 1991), xvi. Bu yüzden, "antisemitizm", aynı zamanda Araplara duyulan nefreti de ifade etmesi gerekirken, bu anlama gelmemektedir. Hatalı kökenlerine rağmen, "antisemitizm", Yahudilere duyulan nefreti ifade etmek için kabul edilen tek terim haline gelmiştir.

28. D. J. Wakin, "Anti-Semitic 'Elders of Zion' Gets New Life on Egypt TV," *New York Times,* 26 Ekim 2002. Bu sahte belge, Hamas'ın kuruluş vaatleri arasında da geçmektedir. Bkz: J. I. Kertzer, "The Modern Use of Ancient Lies," *New York Times,* May 9, 2002.
29. E. Goldberg, *The Executive Brain: Frontal Lobes and the Civilized Mind* (Oxford: Oxford Univ. Press, 2001).
30. Bununla birlikte, Yahudilik, militan aşırılık için çok daha az verimli bir kaynaktır. Yahudiler, Yahudilik kimliklerini, özel olarak Tanrı'ya dair inançlarının içeriğinden alma eğiliminde değildir. Örneğin, pratikte Yahudi olup da Tanrı'ya *inanmamak* mümkündür. Aynı şey, İslam ve Hıristiyanlık için söylenemez.
31. Bkz: B. M. Metzger and M. D. Coogan, eds., *The Oxford Companion to the Bible* (Oxford: Oxford Univ. Press, 1993), 789-90 ve A. N. Wilson, *Jesus: A Life* (New York: W. W. Norton, 1992), 79. Başka birçok hoyrat eşleşmeye de işaret edilmiştir: Matta 2:3-5 ve Mika 5:2; Matta 2:16-18 ve Yeremya 31:15/Yaratılış 35:19; Matta 8:18 ve Yeşaya 53:4; Matta 12:18 ve Yeşaya 42:1-4; Matta 13:35 ve Mezmurlar 78:2; Matta 21:5k ve Zekarya 9:9/Yeşaya 62:11. Matta 27:9-10, Yeremya'ya atfedilen bir deyişi yerine getirdiğini iddia etmekte, ama bu aslında Zekarya 11:12'de ortaya çıkarak, metnin "yanılmazlığı"na dair daha fazla kanıt sunmaktadır.
32. Birinci yüzyılda, Yahudilerin gayrimeşruluğuna iliştirilen damga da kayda değer boyutlardaydı. Bkz: S. Mitchell, *The Gospel According to Jesus* (New York: HarperCollins, 1991).
33. Bkz: a.g.e. 78 ve J. Pelikan, *Jesus through the Centuries* (New York: Harper and Row, 1987), 80.
34. B. Pascal, *Pensées,* çev. A. J. Krailsheimer (Baltimore: Penguin Books, 1966), böl. 189.
35. Nietzsche, şu satırları yazarken haklıydı: "En acınası örnek: aslında yalnızca Hıristiyanlığı yüzünden yozlaşmış olmasına rağmen,

aklının, ilk günah yüzünden yozlaşmış olduğuna inanan Pascal'ın yozlaşması" (*The Portable Nietzsche*, çev. W. Kaufmann [New York: Viking, 1954], 572). Pascal'ın, 23 Kasım 1654 gecesi yaşadığı şeyin, kendisi için dudak uçuklatan, onu tamamen İsa Mesih'e yönlendiren türden bir düşünce deneyimi olduğu doğrudur. Bu tür deneyimlerin gücünden şüphe duymuyorum, ama bu deneyimler bana artık sevinç gözyaşlarından daha fazla, dindar Hıristiyanların özel mülküymüş gibi gelmiyor. Hindular, Budistler, Müslümanlar, Yahudilerle birlikte tüm inançların takipçileri tarih boyunca bu deneyimleri yaşamıştır. Olağanüstü derecede zeki ve bilgili birisi olan Pascal'ın bunu bilmesi gerekirdi; bilememiş olması (veya gözardı etmeyi seçmesi), ortodoksluğun boğucu etkisini kanıtlamaktadır.

36. Aynı zamanda, Romalı işkencecileriyle de ödeşmişlerdir: "Hıristiyanlar, Maximian'ın karısını Orontes'e (Asi Nehri) attılar ve tüm akrabalarını öldürdüler. Mısır'da ve Filistin'de, Hıristiyanlığa en güçlü biçimde karşı çıkan yüksek yargıçları katlettiler. Diocletian'ın Selanik'e sığınmış olan dulu ve kızı ifşa oldu ve onların cesetleri de denize atıldı." Voltaire, "Christianity," *Philosophical Dictionary*, 137.
37. Wistrich, *Anti-Semitism*, 19-20.
38. Augustine *(The City of God*, XVIII, 46):

    O yüzden, onlar bizim Yazmalar'ımıza inanmazken, kör bir biçimde okudukları kendi yazmaları, falcıların veya (öyle bir şey varsa) Yahudilere ait olmayan başkalarının adı altındaki kehanetleri Hıristiyanların uydurduğunu söylemesinler diye, onların içinde gerçekliğini buldu. İsa'nın Kilisesi'nin bulunduğu her yerde, başka milletlerin arasına kendileri de dağılmışken, kendilerine rağmen bu kitapları ellerinde bulundurarak katkıda bulundukları bu tanıklık vasıtasıyla tanıdığımız düşmanlarımızın kitaplarında alıntılanan tüm bunlar, bizim için yeterlidir. Bu şeyle ilgili, "Tanrım, O'nun merhameti beni korusun. Tanrı'm bana, düşmanlarımı düşünmeyi gösterdi, onları katletmeyesin ki, Sen'in yasanı unutmasınlar: onları kudretinle dağıt" (Mezmurlar 69:10-11) yazan, kendilerinin de okuduğu bir kehanet, önceden Mezmurlar'da gönderilmişti. Böylelikle Tanrı, merhametinin inayetiyle, Kilise'ye, düşmanları olan Yahudilerin içini gösterdi, çünkü havarinin de dediği gibi, "onların suçu, Yahudi olmayanların kurtuluşudur" (Romalılar 11:11). Böylece O, onları katletmedi; yani, onlar Romalılar tarafından fethedilmiş olsa bile, Tanrı'nın yasasını unutmasınlar ve şu anda değindiğimiz konudaki tanıklıkları fayda etmesin diye, O, onların Yahudi oldu bilgisinin aralarında kaybol-

masına izin vermedi. Ama, "Onları dağıt," diye eklememiş olsaydı, "Sen'in yasanı unutmasınlar diye onları katletme," demiş olması yeterli olmazdı; çünkü eğer Yazmalar'ın tanıklığıyla yalnızca kendi topraklarında bulunuyor olsalardı, her yerde olan Kilise, tüm milletler arasında, İsa'nın zamanından önce gönderilen kehanetler için onları tanık olarak seçmezdi.

39. Bkz: J. Trachtenberg, *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Anti-Semitism* (1943; yeniden baskı, Philadelphia: Jewish Publication Society, 1983), 153.
40. A.g.e., 140
41. A.g.e., 114. Din değiştirtme öğretisinin altını oyan Reformasyon inancı, ev sahibine saygısızlığı daha az kaygı duyulacak bir şey olarak yorumluyor gibi görünmektedir. Bu yüzden, Yahudilere, "büyücü" oldukları için edilen işkenceler, bölünmelerin yüzyılı olan on altıncı yüzyılda kendisini bulmuştur.
42. Hem Mısır gazetesi *El-Ekber* hem de Suudi gazetesi *El-Riyad*, kan iftirasını onayladıklarını gösteren makaleler yayımlamıştır. Suriye Savunma Bakanı Mustafa Tlas, cinayet ritüelinden Yahudileri sorumlu tutan, *Siyonların Matza'sı* (*The Matzoh of Zion*) isimli bir kitap yazmıştır. Bu konu üzerinde 1930'lardan beri süregelen Nazi propagandası, artık İslamcı web sitelerinde de mevcuttur. Bkz: Kertzer, "Modern Use".
43. Alıntılandığı yer: J. Glover, *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century* (New Haven: Yale Univ. Press, 1999), 328.
44. A.g.e., 360-61
45. D. J. Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (New York: Alfred A. Knopf, 1996), 28-48.
46. Kertzer, "Modern Use."
47. Boyutlarından ayrı olarak, Soykırım'ın gerçek dehşetinin, onun bir *mantık* ifadesi olduğunu ve bu yüzden de Batılı Aydınlanma geleneğine içkin bir patoloji sergilediğini iddia etmek, gün geçtikçe daha da revaçta olmaktadır. Teknoloji, bürokrasi ve sistematik idari düşüncenin, Üçüncü Reich'ın soykırımsal hırslarını mümkün kıldığını hiç kimse inkar edemeyeceğinden, bu iddianın gerçekliğinin, kimi alimler tarafından kendi kendini kanıtlama özelliği taşıdığı düşünülmektedir. Buradaki romantik tez, aklın kendisinin "karanlık bir yönü" olduğu ve bu yüzden de insan mutluluğuna teminat elde edebilmek için başvurulamayacak bir yer olduğudur. Ancak

bu, korkunç bir yanlış anlamadır. Soykırım, Alman kabileciliğinin ve Hıristiyanlığın Yahudilere karşı iki bin yıllık ateş püskürmesinin doruk noktasını işaretlemiştir. Aklın bununla hiçbir ilgisi yoktur. Bir şempanzenin eline teleskop verdiğinizde ve o da bu teleskobu komşusunun kafasına indirdiğinde de, aklın "karanlık yüzü" bu söylenenle eşit derecede ortaya çıkmış olur. (K. Wilber, *Sex, Ecology, Spirituality* [Boston: Shambhala, 1995], 663-64, aynı konuya parmak basmaktadır.)

48. M. Gilbert, *The Holocaust: A History of the Jews of Europe during the Second World War* (New York: Henry Holt, 1985), 22.

49. A.g.e.

50. Alıntılandığı yer: G. Wills, "Before the Holocaust," *New York Times Book Review,* 23 Eylül 2001.

51. Alıntılandığı yer: Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners, 106.* Elbette, Kilise liderliğinde yapılan antisemitizm, Almanya'yla sınırlı değildi. Polonya Roman Katolik Kilisesi Başpiskoposu August Cardinal Hlond'un, 1936'da yazdığı papazlığa ait mektubunu ele alalım: "Yahudiler var olduğu müddetçe, Yahudi sorunu da var olmaya devam edecektir. Yahudilerin, Katolik Kilisesi'ne karşı savaştığı, özgür düşüncede ısrar ettiği ve tanrısızlığın, Bolşevizmin ve yıkımın elebaşılığını yaptığı, bir hakikattir. ... Yahudilerin üç kağıtçılık yaptığı, faiz uyguladığı ve muhabbet tellallığı yaptığı, bir hakikattir. Yahudi gençlerin Polonyalı gençler üzerindeki dini ve etik etkisinin olumsuz olduğu, bir hakikattir." J. Carroll'ın da işaret ettiği gibi ("The Silence," *New Yorker,* 7 Nisan 1997), "Hlond'un mektubu, bu 'hakikatler'in, Yahudilerin katledilmesini gerekçelendirdiğini söylemeyecek kadar dikkatliydi, ama Polonya'daki önde gelen Katolikler tarafından bu tür bir antisemitizmle onu takip eden olaylar arasında nasıl bir bağlantı kurulamadığını görmek zordur. Bu milenyumdaki on yıllar ve asılar boyunca, Hıristiyan liderlerin bu tür fikirleri ifade etmesi, pek de alışılmadık bir şey değildir."

52. G. Lewy, *The Catholic Church and Nazi Germany* (New York: McGraw- Hill, 1964), 282, alıntılandığı yer: Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners,* n o .

53. Alındığı yer: L. George, *Crimes of Perception: An Encyclopedia of Heresies and Heretics* (New York: Paragon House, 1995), 211.

54. Pope John Paul II, *Crossing the Threshold of Hope* (New York: Alfred A. Knopf, 1994), 10. Bu kitap, gerçekten, nefes kesici bir safsata, kaytarma ve sığ zihinlilik örneğidir. Yine de, Wittgenstei, Feuerbach ve

Ricoeur'a yapılan bilgece referanslarla, benim tezimi neredeyse her satırıyla kanıtlamaktadır.

55. M. Aarons and J. Loftus, *Unholy Trinity: The Vatican, the Nazis, and the Swiss Banks,* rev. ed. (New York: St. Martin's Griffin, 1998); G. Sereny, *Into That Darkness: An Examination of Conscience* (New York: Vintage, 1974).
56. Bkz: Sereny, *Into That Darkness,* 318.
57. Örn. Bkz: Glover, *Humanity,* böl. 40.

Bölüm 4 Notları
Köktenci İslamda Sorunlar

1. İkinci bölümde de gördüğümüz gibi, bu, ifade etmek istediği şeyin doğrudan bir sonucudur (mantıksal, psikolojik ve davranışsal olarak) inançlarımızın, aslında dünyayı olduğu gibi temsil ettiğine inanmak. Dini (veya ruhani veya etik) savların kayda değer herhangi bir şey söylediğine inandığınız an, bunların aynı zamanda doğru, ayrıntılı ve kullanışlı olabileceğini de kabul etmeniz beklenir. Bu tür hiyerarşiler, dünyanın yapısına kurulmuştur. Bölüm 6'da, etik konusunu daha yakından inceleyeceğiz.

2. R. A. Pape ("The Strategic Logic of Suicide Terrorism," American Political Science Review 97, no. 3 (2003): 20-32), intihar terörizmini anlamanın en iyi yolunun, onu, iyi tanımlanmış belirli milliyetçi amaçlara ulaşmak için bir yol olarak görmek olduğunu ve bu olgunun, dini bir ideolojinin sonucu olarak görülmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu tezini savunurken de, Hamas ve İslami Cihad'ın, İsrail hükümetinden imtiyaz koparmak için gerçekleştirdiği intihar bombalamalarını hatırlatmıştır. Pape, eğer bu örgütler yalnızca "mantık dışı" veya "fanatik" olsalardı, şiddetin böylesine hesaplanmış bir biçimde kullanılışına şahit olamayacağımızı iddia etmektedir. Öyleyse, onların güdüleri de milliyetçi olmalıdır. İnsan hayatına verilen bu cehennemi zararı yorumlayan birçokları gibi, Pape de milyonlarca Müslümanın inandığını iddia ettiği şeye gerçekten inanmanın nasıl bir şey olacağını tahayyül etmekte yetersiz gibi görünüyor. Terörist grupların açık, kısa dönemli hedeflerinin olması, esasında dini dogmaları tarafından harekete geçirilmedikleri anlamına katiyyen gelmez. Pape, "bir topluluğun sahip olabileceği en önemli amacın, vatanının (nüfusunun, malının ve yaşam biçiminin), yabancı etki veya kontrolden bağımsız olması" olduğunu iddia etmektedir. Ama bu toplulukların, kendilerini dini kavramlarla tanımladıkları gerçeğini göz ardı etmektedir. Pape'in analizi, konu El-Kaide olduğunda, özellikle yersizleşmektedir. Usame bin Ladin'e "bölgesel" veya "milliyetçi" güdüler addetmek, neredeyse gönüllü bir şekilde gericilik gibi görünmektedir; çünkü Usame'nin görünürdeki endişeleri, İslam'ın yayılması ve Müslümanların kutsal mekanlarının mukaddesliğidir. İntihar bombacılığı, en azından İslam dünyasında, şehitlik ve cihatla ayrılmaz, açıkça dini bir fenomendir; teme-

linde öngörülebilirdir ve Müslüman mantığında kutsanmıştır. Bir duadan daha seküler değildir.

3. B. Lewis, The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror (New York: Modern Library, 2003), 32.
4. M. Ruthven, Islam in the World, 2d ed. (Oxford: Oxford Univ. Press, 2000), 7.
5. Bazı hadisler, Lewis, Crysis of Islam, 32'den alıntılanmıştır. Diğerleri ise bir internet veritabanından alınmıştır: www.usc.edu/dept/MSA/reference/searchhadith.html.
6. Lewis, Crisis of Islam, 55.
7. "Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır." (Kuran 2:190). Burada, Moğol imparatoru Akbar'ın (1556-1605) hüküm sürdüğü dönem, bir istisnadır; ama Akbar'ın Hinduizme gösterdiği hoşgörü, İslam yasalarının çiğnenmesi anlamına gelir.
8. F. Zakaria, The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad (New York: W. W. Norton, 2003), 126.
9. Bkz: A. Dershowitz, The Case for Israel (Hoboken, N.J.: John Wiley, 2003), 61.
10. Buradaki gerçekler ve tarihler, R. S. Wistrich'in, "Anti-Semitizm: En Uzun Süreli Nefret (Anti-Semitism: The Longest Hatred [New York: Schocken Books, 1991]) isimli kitabından ve Dershowitz'in "İsrail Meselesi (Case for Israel) isimli kitabından alınmıştır.
11. L. Binder, Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies (Chicago: Univ. of Chicago Press, 1988), 129.
12. A. Cowell, "Zeal for Suicide Bombing Reaches British Midland," New York Times, 2 Mayıs 2003. İngiltere'de olanları düşünün: Müslüman İngilizler'in Taliban'ın yanında savaştığı, Yemen'de terör saldırıları düzenlediği, uçakları patlatma girişimlerinde bulunduğu ve Pakistan'daki Batılı gazetecileri kaçırıp öldürdüğü ortaya çıktı. Geçtiğimiz günlerde, iki İngiliz vatandaşı, İsrail'de intihar bombacılığı görevi için gönüllü oldu (biri başarılı oldu, biri başarısız).

    İsmi bilinmeyen yazarı, ABD'deki İslam konferanslarındaki süreçleri kaydetmek için gizlenmiş olan Terörist Avcısı (Terrorist Hunter [New York, HarperCollins, 2003]) isimli kitap, Batı'da yaşayan Müslümanlar arasında korkunç seviyelere varan hoşgörüsüzlüğü betimliyor. Yazar, Chicago'nun banliyölerindeki Ramada Plaza Otel'de yapılan bir konferansta, çocukların, Yahudileri öldürdükleri ve şehit oldukları skeçler yaptıklarını bildiriyor. Kudüs ve Filistin baş-

müftüsü (Yaser Arafat tarafından atanmış olan) Şeyh İkrima Sabri, geçtiğimiz günlerde, "Yahudiler benimle uğraşmaya cesaret edemez, çünkü onlar, Allah'ın yarattığı en korkak yaratıklardır... Onlara söylüyoruz: Siz yaşamayı ne kadar seviyorsanız, Müslümanlar da ölümü ve şehitliği o kadar seviyor," demişti (A.g.e., 134). Sürekli olarak Amerika ve tüm kafir ulusların yok edilmesi için çağrı yapan ve çocuk intihar bombacılığını teşvik eden Sabri ("Şehit ne kadar gençse, ben de ona o kadar saygı duyarım"- A.g.e., 132), bu sözleri Batı Şeria'da değil, Cleveland, Ohio'daki Yirmi Altıncı Yıllık Kuzey Amerika İslam Camiası Kongresi'nde söyledi.

13. Lewis, Crisis of Islam, xxviii.
14. Ruthven, Islam in the World, 137.
15. Yusuf İslam, bunu, Humeyni'nin fetvasını açık açık onaylamasını şaşkınlıkla karşılayan insanlara verdiği yazılı cevapta ifade etmiştir:

    İslam hukukunda, kafirlik konusundaki kurallar oldukça açıktır; suçlu bulunan kişi, idama mahkum edilir. Yalnızca belirli şartlar altında tövbe kabul edilir... Gerçek şu ki, konu, Britanya'da İslam hukukunun uygulanması ve İslami yaşam tarzının hayata geçirilmesi olduğunda, Müslümanlar bunun yakın gelecekte gerçekleşmeyeceğinin farkındadır. Ama bu, bizi, imkanlarımızı geliştirmeye çalışmaktan ve mümkün olan her yerde ve zamanda, İslami bakış açısını sunmaktan alıkoymamalıdır. Bu, her Müslümanın görevidir ve benim yaptığım da budur.

    (Bkz: catstevens.com/articles/00013). Batı'da eğitim görmüş eski bir hippi bile böyle konuşuyorsa, Tahran sokaklarındaki hassasiyeti düşünebiliyor musunuz?
16. K. H. Pollack, "The Crisis of Islam': Faith and Terrorism in the Muslim World," New York Times Book Review, 6 Nisan 2003.
17. Thomas Carlyle'ın da (1795-1881) yazmış olduğu gibi, "Şunu söylemeliyim ki, bu, bugüne dek giriştiğim en meşakkatli okumaydı. Akıl bulandırıcı..." Ruthven'den (Islam in the World, 81-82) alıntılanmıştır.
18. Alıntılandığı yer: P. Berman, Terror and Liberalism (New York: W. W. Norton, 2003), 68.
19. www.people-press.org
20. Antik Sami dilleri hocası olan Christopher Luxenberg (bu bir mahlastır), Müslümanların cennetinin "bakirelerle" doldurulmasından sorumlu olan şeyin, bir yanlış tercüme olduğunu tartışmıştır (Arap-

çada hur, karakter değişimine uğrayarak "huriler" şeklinde çevrilmiştir. Bu sözcüğün gerçek anlamı da "ak/beyaz olanlar"dır). Görünüşe göre, Kuran'da cennetin tasvir edildiği bölümler, erken dönem Hıristiyan metinlerinden alınmıştır ve bu metinlerde de, Aramcada "beyaz üzüm" anlamına gelen hur sözcüğü sıkça geçmektedir. Görünen o ki, beyaz üzüm, antik dünyada çok leziz olduğu düşünülen bir yiyecekti. Cennette silah arkadaşlarıyla kaynaşırken, beklediği 70 hurinin aslında bir avuç dolusu beyaz üzüm olduğunu gördüğü vakit, genç bir şehidin yüz ifadesini hayal edin. Bkz: A. Stille, "Scholars Are Quietly Offering New Theories of the Koran," New York Times, 2 Mart 2002.

21. P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order (New York: Simon ve Schuster, 1996)
22. E. W. Said, "The Clash of Ignorance," Nation, 4 Ekim 2001.
23. E. W. Said, "Suicidal Ignorance," CounterPunch, 18 Kasım 2001.
24. Gelişmekte olan dünyada Hıristiyanlığın yükselen siyasi etkisine endişe verici bir bakış için, bkz: P. Jenkins, "The Next Christianity," Atlantic Monthly, Ekim 2002, s. 53-68.
25. Birleşmiş Milletler'in 2002 Arapların İnsani Gelişim Raporu'ndan. Lewis, Crisis of Islam, 115-17.
26. Bkz: R. D. Kaplan, "The Lawless Frontier", Atlantic Monthly, Mart 2000, s. 66-80
27. S. Atran, "Opinion: Who Wants to Be a Martyr?" New York Times, 5 Mayıs, 2003. Atran, aynı zamanda, Pakistanlı bir insani yardım çalışanının 250'ye yakın Filistinli intihar bombacısıyla ve onları işe alanlarla röportaj yaptığını ve, "Hiçbirinin eğitimsiz, umutsuzca yoksul, cahil veya bunalımlı olmadığı... Hepsinin de normal bir ailenin normal üyeleri olduğu" sonucunu çıkardığını bildiriyor. Aynı zamanda, 2001 yılında Filistin Politika ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen ve, "en az 12 yıl eğitim almış Filistinli yetişkinlerin, okuma yazma bilmeyen Filistinlilere oranla, intihar saldırılarını desteklemeye daha meyilli olduğuna" işaret eden bir ankete yer veriyor.
28. B. Hoffman, "The Logic of Suicide Terrorism", Atlantic Monthly, Haziran 2003, s. 40-47.
29. Elbette, bu olay İran'da yaşanıyor olabilir. Gerçek bir İslam teokrasisine sahip olan İran halkı, şu anda, sorunlarının, İslam'a gerektiği gibi uymamaktan kaynaklanması gibi yanılgılara sahip.
30. Zakaria, "Future of Freedom"da, dokuz tane Müslüman ülkede gerçekleştirilmiş bir CNN anketinden (Şubat 2002) bahsediyor. Ankete katılanların %61 kadarı, 11 Eylül'den Arapların sorumlu olduğuna

inanmadıklarını söylüyorlar. Şüphesiz ki geri kalan %39'luk dilim de, iyi kotarılmış bir işten Arap dünyasının gurur duyması gerektiğini düşünen milyonları temsil ediyordu.

31. Bu kitap bağlamında, Müslümanların hayal gücünün zenginliğini ne kadar övsek azdır. Akla hayale gelmeyecek bir örnek verelim: görünüşe göre, birçok Iraklı, Saddam rejiminin çöküşünü takiben yaygın bir şekilde gerçekleşen yağma olaylarını, Siyonist planın bir parçası olarak Amerikan ve İsrail askerlerinin organize ettiğine inanıyor. Amerikan askerlerine yapılan saldırılar da, CIA ajanları tarafından, "ABD askeri işgalini uzatmak için gizli bir operasyonun parçası olarak" gerçekleştirilmiş. Vay canına! Bkz: J. L. Anderson, "Iraq's Bloody Summer," New Yorker, 11 Ağustos 2003, s. 43-55.
32. Berman, Terror and Liberalism, 153.
33. Ana akım Avrupa basınında anti-Semitizm'e dair bir açıklama için ayrıca bkz: M. B. Zuckerman, "Graffiti on History's Walls", U. S. News and World Report, 3 Kasım 2003.
34. Dershowitz, Case for Israel, 2.
35. Bu mucizevi yükseliş (miraç), her ne kadar Kuran'da da ima ediliyor olsa da (17:1), yalnızca hadislerde tamamen tasvir edilmiştir. Savaş zamanında Filistinliler'in kendilerini Nazi işbirlikçisi olarak tanımlamış olmaları göz önüne alındığında, İsrailliler'in Nazilere benzetilmesi ise özellikle korkunçtur. 1930'larda ve 1940'larda Yahudilere yönelik gerçekleştirdikleri planlı saldırılar, yüz binlerce Avrupalı Yahudinin ölümüne yol açmıştır ve eğer bu ölümler gerçekleşmeseydi, bu insanlar, İngilizler'in izniyle göç edeceklerdi. Bu sonuç, pek de kasıtsız gibi görünmüyor. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kudüs Başmüftüsü ve Filistinliler'in liderlerinden birisi olan ve Nazilere Yahudi sorununda bir danışman olarak hizmet eden Hac Emin el-Hüseyni'ye, bizzat Heinrich Himmler tarafından kişisel bir Auschwitz turu düzenlenmiş ve Almanlar'ın savaşı kazanması durumunda, kendisine, Filistin'de Yahudiler için bir ölüm kampı açma sözü verilmiştir. Bu eylemler gayet iyi bir şekilde halka duyurulmuş ve Hüseyni bir savaş suçlusu olarak İttifak Kuvvetleri tarafından aranırken Mısır'da akıl hastanesine kapatıldığında, Arap dünyasında popüleritesini artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. 2002 yılında, Filistin yöneticilerinden Yaser Arafat, Hüseyni'ye, "kahraman" diye hitap etmiştir. Bkz: Dershowitz, Case for Israel, 56.
36. Berman, Terror and Liberalism, 183
37. A.g.e., 206-7

38. Bkz: A.g.e., 108: "Humeyni, bir kitle katliamına yol açacak türden bir dini coşkuyu teşvik etti. Bu, bir taarruz dalgası sırasında Humeyni'nin emriyle ölmeyi, kaderlerin en güzeli ve en yükseğine sahip olmak sayan bir inançtı. Tüm İran'da, anneleri ve aile üyeleri tarafından cesaretlendirilen genç erkekler, bu taarruz dalgalarında yer almak ve şehit olmak için yanıp tutuştu. Bu, bir kitle intihar hareketiydi. Savaş, yaşanabilecek en korkunç olaylardan biriydi."
39. A.g.e.
40. J. Baudrillard, The Spirit of Terrorism, İng. çev. C. Turner (New York: Verso, 2002).
41. Görünüşte bilinçsizce ortaya atılmış, "düşmanlarımız" gibi sözlere rastlamak tuhaf gelebilir ve benim için de bunları yazmak çok tuhaf zaten. Ama şüphesiz ki, sahip olduğumuz şey, düşmanlardır (ve "biz"in sınırlarının ne kadar dar veya geniş olarak çizileceğinin kararını okuyucuya bırakıyorum). Bu bölümde, bu düşmanları ortaya çıkaran bizdik ve öyleyse de biz, onların "ahlaki dengiyiz", şeklindeki liberal safsatayı çözmeye çalışacağım. Çünkü, biz onların ahlaki dengi değiliz. Onların dini ideolojilerinin bir analizi, henüz Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Merkezi, ilk aç gözlü küreselleşmecinin gözünde bir parıltıyken, güç sahibi olsalardı bizleri kılıçtan geçirebilecek insanlarla yüzleştiğimizi ortaya çıkarmaktadır.
42. N. Chomsky, 9-11 (New York: Seven Stories Press, 2001), 119.
43. P. Unger, Living High & Letting Die: Our Illusion of Innocence (Oxford: Oxford Univ. Press, 1996).
44. A. Roy, War Talk (Cambridge, Mass.: South End Press, 2003), 84-85.
45. J. Glover, Humanity: A Moral History of the Twentieth Century (New Haven: Yale Univ. Press, 1999), 58.
46. A.g.e., 62.
47. İşin özü gerçekten niyetler midir? Örneğin, Yeni Dünyada, yerli bebekleri hemencecik öldürebilmek ve böylece de onları cennete gönderebilmek için vaftiz eden Hıristiyan misyonerler hakkında ne diyeceğiz? Onların niyeti de (görünüşe göre) iyiydi. Bu eylemleri etik miydi? Acınacak biçimde sınırlı bir dünya görüşü çerçevesinde, evet. Hastalarına tedavi olarak civa veren ortaçağ eczacıları da aslında yardım etmek istiyordu. Yalnızca, bu elementin insan vücudunda oynadığı rol hakkında yanılıyorlardı. Niyet önemlidir, ama önemli olan tek şey değildir.
48. Zakaria, Future of Freedom, 138.
49. A.g.e., 143.

50. A.g.e., 123.
51. A.g.e., 150.
52. Robert Kaplan, "Supremacy by Stealth" (Atlantic Monthly, Ocak 2003, s. 65-83) isimli makalesinde, bu türden müdahalelerin neredeyse tamamen gizli olacağına ve öngörülebilir bir gelecekte de ABD'nin sorumluluğu haline geleceğine dair güçlü argümanlar sunmuştur.
53. Glover, Humanity, 140.
54. M. Rees, Our Final Hour (New York: Basic Books, 2003), 42.

Bölüm 5 Notları
Cennetin Batısı

1. "1971 yılındaki bir yemekte, Reagan, Kaliforniya meclis üyesi James Mills'e, 'Armageddon ve İsa'nın ikinci gelişi için bütün taşların yerli yerine oturmuş olduğunu' söyledi. Başkan, Jerry Falwell'in Milli Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmasına ve yazar ve Armageddon savunucusu olan Hal Lindsey'in Rusya'yla girilecek bir nükleer savaş hakkında üst düzey Pentagon yetkililerine bir konuşma yapmasına izin vermişti." E. Johnson'ın E. "Grace Halsell's Prophecy and Politics: Militant Evangelists on the Road to Nuclear War," isimli makalesinden alıntılanmıştır. Journal of Historical Review 7, no. 4 (Kış, 1986).
2. Daha ayrıntılı bir tahlil için bkz: G. Gorenberg, The End of Days: Fundamentalism and the Struggle for the Temple Mount (Oxford: Oxford Univ. Press, 2000)
3. A. g. e. ., s. 80.
4. "Justice Roy Moore's Lawless Battle," New York Times, 17 Aralık 2002
5. Frank Rich, "Religion for Dummies," New York Times, 23 Nisan 2002.
6. www.gallup.com
7. Rich, "Religion." Ayrıca bkz: F. Clarkson, Eternal Hostility: The Struggle between Theocracy and Democracy (Monroe, Maine: Common Courage Press, 1997).
8. E. Bumiller, "Evangelicals Sway White House on Human Rights Issues Abroad," New York Times, 26 Ekim 2003.
9. C. Mooney, "W.'s Christian Nation," American Prospect, 1 Hazian 2003. Kilise ve Devletin Ayrılması için Birleşmiş Amerikalılar'ın websitesine bkz: (www.au.org).
10. Federal kaynakların dini kuruluşlara verilmesindeki sorunlardan biri de, bu kuruluşların, kar amacı gütmeyen diğer örgütlerin tabii olduğu istihdam nizamnamelerine bağlı olmamasıdır. Kilise grupları, eşcinsellere, boşanmış ve sonra yeniden evlenmiş olanlara, başka ırktan biriyle evlenmiş olanlara iş vermeyi reddedebilir ve hala federal kaynaklardan para almaya devam eder. Aynı zamanda, bu

kaynakları din propagandası yapmakta kullanmak için yaratıcı yollar bulabilirler. Başlı başına bu fonları sağlamak, federal hükümete, neyin din olup olmadığı gibi kendi içinde sorunlar barındıran bir sorumluluk yükler.

11. M. Dowd, "Tribulation Worketh Patience," New York Times, 9 Nisan 2003.
12. W. M. Arkin, "The Pentagon Unleashes a Holy Warrior," Los Angeles Times, 16 Ekim 2003.
13. J. Hendren, "Religious Groups Want Outspoken General Punished,"Los Angeles Times, 17 Ekim 2003.
14. G. H. Gallup Jr., Religion in America 1996 (Princeton: Princeton Religion Research Center, 1996).
15. Paul Krugman, "Gotta Have Faith," New York Times, 27 Nisan 2002.
16. A. Scalia, "God's Justice and Ours," First Things, Mayıs 2002, s. 17-21
17. www.gallup.com/poll/releases/pro30519.asp.
18. Mooney, "W.'s Christian Nation."
19. Bkz: Scalia'nın, Daryl Renard Atkins, İmzacı, v. Virginia,'nın 20 Haziran 2002'de Virginia Yüksek Mahkemesi'ne yaptığı temyiz başvurusuna itirazı.
20. Bkz: Scalia'nın, John Geddes Lawrence and Tyron Garner, İmzacılar v. Texas,'ın 26 Haziran 2003'te On Dördüncü Bölge Texas Temyiz Mahkemesi'ne yaptığı temyiz başvurusuna itirazı.
21. Ted Bundy, idamının arifesinde, şiddet içeren pornoların, kafasının içine kalıcı bir biçimde korkunç fikirler doldurduğunu söylemiştir. Bu konuda bir tartışma için bkz: R. Shattuck, Forbidden Knowledge: From Prometheus to Pornography (New York: St. Martin's Press, 1996)
22. Burada açıkladığım umumi ve bireysel özgürlükler arasında bir fark vardır. Elbette, başkalarına rahatsızlık verdiği için halka açık yerlerde yasakladığımız, ama yalnızken yapıldığında tamamen suçsuz olan sayısız davranış vardır. Halka açık bir kaldırımda yemek pişirmek, ticari uçaklarda saç tıraş olmak, sinemaya evcil yılanınızı da götürmek, halk arasında pek de hoş karşılanmayan sayısız bireysel özgürlüğe verilebilecek örneklerdendir.
23. Neyse ki, Lawrence and Garner v. Texas'taki Yüce Divan'ın hükmü, bu yasaların mutlak olduğu yönünde gibi görünmektedir (bkz:www.cnn.com/2003/LAW/06/26/scotus.sodomy).

24. Uyuşturucu sorununu sağlık hizmetleri açısından değerlendirmek oldukça öğreticidir: bağımlılara temiz iğne sağlamayı yasaklayan kanunlarımız sayesinde AIDS, Hepatit C ve kan yoluyla bulaşan diğer hastalıkların sayısında artış yaşanmıştır. Yasa dışı uyuşturucuların saflığı ve dozajı kullanıcının tahmin yeteneğine kaldığından, uyuşturucu kullanımı yüzünden zehirlenme ve doz aşımı vakalarının oranı fazlasıyla yüksektir (tıpkı Alkol Yasağı zamanlarında olduğu gibi). Sapkın bir biçimde, uyuşturucuların suç unsuru sayılması, reşit olmayanlar için onları daha kolay bulunur hale getirmiştir, çünkü onların pazarı yeraltından yürütülmektedir. Afyonlu ağrı kesicilerin tıbbi kullanımını sınırlayan yasalar, ölümcül derecede hasta olanların, son aylarında gereksiz yere acı çekmesine sebep olmaktan başka neredeyse hiçbir şey yapmamaktadır.
25. L. Carroll, "Fetal Brains Suffer Badly from the Effects of Alcohol," New York Times, 4 Kasım 2003.
26. www.drugwarfacts.com.
27. www.rand.org/publications/RB/RB6010/.
28. Bu olayların anlatıldığı yer için bkz: E. Schlosser, Reefer Madness: Sex, Drugs, and Cheap Labor in the American Black Market (New York: Houghton Mifflin, 2003).
29. Tüm şiddet suçlularının %51 kadarı, 2 yıl veya daha az süre hapiste kaldıktan sonra, %76 kadarı da 4 yıl veya daha az bir süre hapiste kaldıktan sonra salıverilmiştir (www.lp.org). Federal düzeyde, ABD'de uyuşturucu suçundan verilen hapis süresi 6¼ yıldır (Alındığı yer: Ulusal Uyuşturucu Kontrol Politikası Ofisi [UYKPO-ONDCP] Uyuşturucu Veri Özeti www.whitehousedrugpolicy.gov).
30. Yine de, bu birim değeri ölçülemezler dağının zirvesi oldukça yükseklere ulaşıyor. Birçok eyalette, uyuşturucudan suçlanan bir kişinin mallarına el konabilir ve bu kişi hakkında bilgi sızdıranlar da bu malların değerinin %25'i kadarıyla ödüllendirilebilir. Bu yağmanın geri kalanı da, bütçelerini denkleştirebilmek için artık bu hacizlere bel bağlayan polis departmanlarına kalır. Bu tam olarak Engizisyon zamanında oluşan yozlaşmaya (tabii, bir "yozlaşmadan" söz edilebilirse) yol açan türden bir özendirme planıdır. Tıpkı Engizisyon zamanlarındaki kafirler gibi, uyuşturucudan suçlu bulunan kişinin, daha az ceza almak için bilgi sızdırmaktan başka umudur yoktur. Başkalarını töhmet altında bırakamayacak (veya bırakmayacak) birisinin de olağanüstü sert cezalarla yüzleşmesi kaçınılmazdır. Aslına bakılırsa, bilgi öylesine değerli bir şey haline gelmiştir ki, onun

da artık bir karaborsası oluşmuştur. Verecek bilgisi olmayan sanıklar, profesyonel gammazlardan uyuşturucu bilgisi satın alırlar (ve bu gammazlar hiç de ucuz değildir). Tüm bunların sonucunun işaret ettiği şey, polislerin, suç yerine malları hedef almayı öğrenmiş olmalarıdır. Mallar haczedilebilir ve sanık sonuçta tüm suçlarından aklansa bile tazminat olarak el konabilir. Ulusal çapta bir araştırma, haciz olaylarının %80'inin hiçbir cezai kovuşturma bulunmadan gerçekleştiğini ortaya çıkarmıştır. Bu aydınlık yasalar altında, seksenli yaşlarındaki çiftler, torunlarında marihuana bulunduğu için evlerini temelli kaybetmiştir. Bu türden daha fazla gerçek için bkz: Schlosser, Reefer Madness.

Uyuşturucu üzerinde yürütülen savaş, sivil özgürlüklerimizi açık bir biçimde daha fazla sarsmıştır. Hususi olarak, arama ve haczin, şartlı tahliyenin ve hakimin takdir hakkının standartları, bu kazanılamaz savaşı daha kolay sürdürebilmek için yeniden gözden geçirilmiştir. Uyuşturucu suçları yerel, eyalet ve federal yetki sınırları kapsamında olduğundan, insanlar aynı suçtan dolayı birden fazla kere yargılanabilir- kimilerinin bir yargılamadan beraat alıp, bir sonrakinde ömür boyu hapse mahkum edilmişliği vardır. Bazı durumlarda Kongre üyeleri, uyuşturucu satarken yakalanan birine idam cezası verilmesini öngören yasalar sunmuşlardır. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, diğer ülkelerdeki uyuşturucu tedariğini eritmeye yönelik girişimlerimiz, başkalarının özgürlüklerine çok daha zararlı olmuştur. Latin Amerika'da, insan haklarını ihlal edenlerin en büyük velinimeti haline geldik. (Örn. Bkz: Human Rights Watch internet sitesi: www.hrw.org)

Çevresel açıdan bakıldığında da, uyuşturucuya karşı verilen savaş artık pek de hayırlı değildir. Zararlı bitki öldürücü kimyasalların havadan püskürtülmesi, suyu, temel gıda ürünlerini ve insanları zehirlediği kadar, yağmur ormanlarının yıkımını da hızlandırmıştır. ABD hükümeti en son, ülke içindeki marihuanaya ve ülke dışında da koka ve afyon bitkilerine saldırması için tasarlanmış, genetiğik yapısı değiştirilmiş "katil mantarlar" için onay istemekteydi. Şu an için bu onay, daha göz önünde olan başka çevre sorunları dolayısıyla ertelendi. (Bkz: www.lindesmith.org)

31. UYKPO Uyuşturucu Veri Özeti'nden (Mart 2003). Uyuşturucuya karşı yürütülen savaş, aynı zamanda ırklar arası eşitsizliğe yol açan bir mekanizma haline gelmiştir; çünkü siyahiler ABD nüfusunun %12'sini ve uyuşturucu kullananların %13'ünü oluştururken, uyuşturucu suçlarından tutuklananların %39'unu ve hüküm giyenlerin

%59'unu oluşturmaktadır. Uyuşturucu yasalarımız, siyahiler arasında bir babasızlık salgınına sebep olmuş ve –karlarla ve uyuşturucu ticaretinin suç halini almasıyla- yoksul mahallelerin yıkımına yol açmıştır. (Bkz: www.drugwarfacts.com)

32. A. g. e.
33. M. S. Gazzaniga, "Legalizing Drugs: Just Say Yes," National Review, 10 Temmuz 1995, s. 26-37, benzer bir tahmin yürütülüyor. Maliyetin zaman içinde arttığını söylemeye gerek bile yok.
34. W. F. Buckley Jr., "The War on Drugs Is Lost," National Review, 12 Şubat 1996.
35. www.lindesmith.org
36. En son ne zaman, ters giden bir tütün satışı veya alkol yüzünden birisi öldürüldü? Eğer uyuşturucular devlet tarafından düzenlenirse, benzer bir normalliğe ulaşılacağından emin olabiliriz. "Uyuşturucuyla savaş"ın modernleşmesinin ilk zamanlarında, iktisatçı Milton Friedman, "uyuşturucuları yasallaştırmanın, aynı zamanda suç oranını düşüreceğini ve kanuni yaptırımın kalitesini yükselteceğini" gözlemlemişti. Sonrasında da okuyucuyu, "hukuk ve düzeni teşvik etmek adına bu kadar çok şeyi başarabilecek başka bir ölçütü düşünmeye" davet etmişti (Friedman, "Prohibition and Drugs," Newsweek, 1 Mayıs 1972). O zamanlar doğru olan, otuz yıllık dindar ve kötü bir yönetimin sonrasında da doğru kalmıştır; uyuşturucu ticaretiyle ilişkili suçluluk, bizzat bizim uyuşturucu yasalarımızın kaçınılmaz sonucudur.
37. ABD hükümetine göre, resmi olarak terörist oluşum adı altında sınıflandırılmış yirmi sekiz grubun on ikisi, ya tamamen ya da kısmen, uyuşturucu ticaretiyle finanse ediliyor. (Bkz: www.theantidrug.com/drugs_terror/terrorgroups.html.)
38. S. Weinberg, "What Price Glory," New York Review of Books, 6 Kasım 2003, s. 55-60.
39. Tüm bu budalalık hala sürüp gidiyor; hem de uyuşturucu satışının yasallaşması ve düzenlenmesi onları küçük çocuklardan uzak tutabilecekken (en son ne zaman okul bahçesinde gizlice votka satarken yakalanan birini gördünüz?), organize suçu azaltabilecekken, hukuki yaptırım maliyetlerini yılda milyarlarca dolar harcamaktan kurtarabilecekken, yeni satış vergileriyle milyarlarca dolar kazanılabilecekken ve yüz binlerce polis memurunu şiddet suçları ve terörizmle savaşma işinden kurtarabilecekken. Bu kayda değer faydaların karşısında ise uyuşturucunun yasallaşmasının, uyuşturucunun

aşırı kullanımında ve bağımlılıkta salgın düzeyinde bir artışa sebep olacağı korkusu duruyor. ABD ve Hollanda gibi yerler arasındaki kıyaslamaların yanında, sağduyu da bu tür korkuların temelsiz olduğunu gösteriyor. Yasadışı uyuşturucu kullanan yaklaşık 108 milyon Amerikalıdan 100 milyonunun da kanıtlayabileceği gibi, bağımlılık, yalnızca kullanımdan oldukça farklı bir olgudur ve kullanıcıların bağımlılara dönüşmemesi için onlara gereken tek şey de sağlıklı bilgidir. Elbette, bağımlıların tedaviye ihtiyacı vardır; bu arada, bu tedavilere ayrılan fonlar da şu anda yetersizdir.

Bu, (yasal veya yasadışı) uyuşturucu kullanan insanların küçük bir yüzdesinin kendi hayatlarını altüst ettiğini inkar etmek değildir. Genellikle, bu sorunun iki ana aşamaya sahip olduğunu düşünürüz: "aşırı kullanım" ve "bağımlılık". Ancak, uyuşturucu kullanan birçok insanın aşırıya kaçmadığı ve birçok yasadışı uyuşturucunun (marihuana, LSD, psilosibin, meskalin vs.) aşırı kullanımdan sonra bile bağımlılık kaynağı haline gelmediği noktası da doğruluğunu korumaktadır. Bir uyuşturucunun bağımlılık yaptığını söylemek, insanların ona karşı hem tolerans geliştirdiğini (dolayısıyla da aynı etkiye ulaşmak için giderek artan dozlarda kullandığını) hem de kullanımın durmasıyla birlikte geri çekilme belirtilerinin gerçekleştiğini söylemektir. İyi niyetli insanların, başkalarının biyokimyanın kasıtsız köleleri haline gelmesinden endişe etmesinin sebebini anlamamak imkansızdır. Afyon ve türevleri (eroin ve morfin gibi), bu tür uyuşturucuların klasik örnekleri haline gelmişse de, (kullanıma bağlı olarak) alkol ve nikotin de aynı kategoriye konabilir. Ancak, yasalarımız göz önüne alındığında, yasadışı uyuşturucu kullanıcıları (işlevsiz veya bağımlı olsa da olmasa da) birer suçlu olarak görülüyor ve devlet tarafından tutuklanmaya, hapse, gayrimenkul haczine veya diğer cezalara maruz bırakılıyor.

Uyuşturucu yasalarımız, meşru olanları gizlerken, biyolojik olarak aktif maddeler arasında keyfi ve hayali ayrımlar yaratmıştır. Belirli uyuşturucuları kullanmanın kimi insanların hayatını mahvedebileceğini hiç kimse inkar etmiyor. Ama aynı şey, tüm ürünler için söylenebilir. İnsanlar, kendi hayatlarını ve onlara bağımlı olan hayatları, aşırı beslenme yoluyla da harap edebiliyor. 2003 yılında, Hastalık Kontrol Merkezi (Centers for Disease Control – CDC), obezitenin ABD'deki en büyük umumi sağlık sorunu olduğunu beyan etmiştir, ama yalnızca birkaçımı, çizburger kullanımını kontrol altında tutacak yasalar yazmayı düşünmüşüzdür. Uyuşturucunun sorun olduğu yerlerde, bu sorunun çözümü insanları hapse tıkmak değil,

eğitim ve daha iyi sağlık hizmetidir. Toplumsal yaşamda, bu konular hakkında mantıklı bir tartışmaya girme yetisine sahip olmayan insanları (John Ashcroft'tan başlayabilirsiniz) gözlemleyin; dinin, bu insanların hayat görüşünü biçimlendirmek adına çok fazla şey yaptığını göreceksiniz.

40. Örn. Bkz: D. Kahneman ve A. Tversky, "On the Reality of Cognitive Illusions," Psychological Review 103 (1996): 582-91.
41. "Misguided Faith on AIDS" (editorial), New York Times, 15 Ekim 2003.
42. N. Kristof, "When Prudery Kills," New York Times, 8 Ekim 2003.
43. Age.
44. Kristof aynı zamanda Einstein'ın ünlü, "Din olmadan bilim sakat, bilim olmadan din kördür," sözünü yanlış yorumlayarak, Einstein'ın dini saflığa saygı gösterdiğini öne sürüyor. Din olmadan bilimin sakat olmasının tek sebebi, "bilimin yalnızca gerçeğe ve anlamaya yönelik bir arzuyla titizlikle dolu insanlar tarafından yaratılabilmesidir. Ancak, bu hislerin kaynağı, dinin alanından doğar." Buna karşın, bilim olmadan dinin kör olmasının sebebi, dinin doğruya erişiminin olmamasıdır- Einstein'a göre din, bu "hislerin kaynağından", bilimsel olarak kendi kendine gerekçelendirilemeyecek daha büyük bir şeye duyulan bu açlıktan başka bir şey değildir.

    Görünüşe göre Einstein, dini inancı, akıllı kimseler dünyanın sorunlarını çözerken, haremi koruyan bir hadıma benzetiyor. Hakikatle ilgili arzulara sahip olmadan ilerleyebilecekmiş gibi, Einstein, dini, doktrininin gerçekliğinden yoksun bırakıyor. Bunu yaparken, dini, hata yapma ihtimalinden de kurtarıyor. Bu, evanjeliklerin veya diğer herhangi bir dinin inananlarının uyguladığı bir inanç türü değildir. Bkz: Einstein, Fikirlerl ve Tercihler (Ideas and Opinions) (New York: Wings Books, 1954), 41-49.

Bölüm 6 Notları
İyiliğin ve Kötülüğün Bilimi

1. N. Davies, Europe: A History (Oxford: Oxford Univ. Press, 1996), 543.
2. Mutluluk ve etik arasındaki bu bağlantı, yalnız bir menfaatçilik onayı değildir. Menfaatçi bir tahlilden kurtulan etik soruları olabilir, ama bunlar, etiğin alanına girmektedir veya en azından ben, herhangi birinin onlardan dolayı acı çekebileceği noktasına kadat öyle olduğunu savunacağım. En yaygınları menfaatçilik (veya sonuççuluk) ve deontoloji olmak üzere, genellikle bir etik tartışmasını şekillendiren ahlak teorisi kategorilerini es geçmeyi seçtim. Bu kategorilerin, literatürde öne sürüldüğü gibi her yerde bulunuşları kadar kavramsal olarak ayrık veya kullanışlı olduklarına inanmıyorum.
3. Bu davranışların başkalarını daha kurnazca yollarla gerçekten de "kurbanlaştırdığı" öne sürülebilir. Bu türde ikna edici argümanlar varsa bile, ben bilmiyorum. Kuşkusuz ki, bu tür davranışlar ve bireyin mutluluğu arasındaki ilişki hakkında söylenecek bir şeyler vardır, ama bu, yalnızca başkalarının mutluluğu da risk altındayken bir etik meselesi haline gelir.
4. Bkz: M. D. Hauser, "Swappable Minds," in The Next Fifty Years, ed. J. Brockman (New York: Vintage, 2002).
5. B. Russell, Why I Am Not a Christian, ed. P. Edwards (New York: Simon and Schuster, 1957), vi.
6. Bu gözlem, Carl Jung'un ünlü Job çalışmasının merkezini oluşturmuştu. Answer to Job, çev. R. F. C. Hull (Princeton: Princeton Univ. Press, 1958).
7. İnsanoğluna irade özgürlüğü bahşedildiğine dair inanç, hem dini açıdan "günah" kavramını hem de adli olarak "intikamcı adalet" idealimizi sağlama alır. Bu ise özgür iradeyi, yalnızca ilerleyen felsefi ilginin sorunu yapar. İrade özgürlüğü olmadan, günahkarlar yalnızca kötü bir şekilde ayarlanmış saatlere benzerlerdi ve onlara verilecek cezayı (rehabilitasyon veya sınırlama değil) belirleyecek herhangi bir adalet fikri de derin bir şekilde tutarsız olurdu. Neyse ki, bir kişiyi eylemlerinden dolayı sorumlu tutmak veya kendimiz eyleme geçmek için, o kişinin sıradan düzendeki yeriyle ilgili herhangi bir yanılgıya ihtiyacımızın olmadığını biliyoruz. Bariz bilişsel yanılgılara boyun eğmeden de etik ve hukukun üstünlüğü için güvenli temeller bulabiliriz.

Özgür irade aslında bir yanılgıdan fazlasıdır (veya azıdır); çünkü, hiç kimse zihinsel ve fiziksel olayların ortaya çıkışıyla kendi kendini kanıtlayabilecek bir davranışın tanımını yapmadığından, kavramsal olarak bile tutarlı bir biçimde yorumlanamaz. Tabii, yanılgıların çoğu çok daha acımasız gerçeklerden oluşmaktadır. Örneğin, bir adam, diş dolgularının radyo dalgalarını algıladığına veya kız kardeşinin kaçırılıp onun yerine tıpkı ona benzeyen bir uzaylının geldiğine inanıyorsa, bu adamın inançlarının gerçek olması için dünyanın gerçeklerinin nasıl olması gerektiğini saptamakta hiç de zorluk çekmeyiz. Garip bir biçimde, bizim "özgür irade" anlayışımız böyle bir anlaşılırlığa sahip değildir. Bir kavram olarak, tanımlayıcı ve hatta akılcı olan hiçbir yanı yoktur. Tıpkı inatçı, iğrenç kokulu bir gül gibi, onun güzelliğinin keyfine ne kadar varmaya çalışırsak çalışalım, o kendi çelişkilerini öne sürecektir.

Tabii ki, özgür irade, felsefenin en eski malzemelerinden biri olduğu kadar, zaman zaman bilim insanları tarafından da ele alınmıştır; örn. M. Planck, Where Is Science Going? Çev. ve ed. J. Murphy (1933; yeniden baskı, Woodbridge, Conn.: Ox Bow Press, 1981); B. Libet, "Do We Have Free Will?" Journal of Consciousness Studies 6, no. 8-9 (1999): 47-57; S. A. Spence ve C. D. Frith, "Towards a Functional Anatomy of Volition," a.g.e., 11-29; A. L. Roskies, "Yes, But Am I free?" Nature Neuroscience 4 (2001): 1161; ve D. M. Wegner, The Illusion of Conscious Will (Cambridge: MIT Press, 2002). Ne var ki, iradenin sebep ve sonuç açısından herhangi bir tanımının bizi ahlaki ve mantıksal bir uçuruma sürüklediği uzun süredir bilinmektedir; çünkü ya irademiz öncül sebeplerden etkilenmiştir ve bundan sorumlu tutulamayız veya irademiz tesadüfen ortaya çıkmıştır ve yine bundan sorumlu tutulamayız. Beynimizle ilgili düşünmeye başladığımızda, özgür irade fikri de özellikle şüpheli görünmektedir. Eğer bir insanın devlet başkanını vurma "seçimi", birtakım sinirsel şablonlar tarafından belirlenmişse ve bu sinirsel aktivite de öncül sebeplerin bir ürünüyse –belki de mutsuz bir çocukluk, kötü genler veya kozmik ışın yağmuruna tutulma gibi talihsiz bir rastlantı-, bu kişinin iradesinin "özgür" olduğu nasıl söylenebilir? Özgür iradeyi, zihnin ve beynin hem belirleyici (deterministik) hem de muğlakçı (indeterministik) açıklamalarıyla uyuşabilecek şekilde yorumlamaya çalışan birçok filozofun zekice uğraşlarına rağmen, bu fikir umutsuz gibi görünmektedir. Tahlil ihtiyacı içindeki bir sorun olarak, özgür iradenin dayanıklılığı, (bu fikirden mantıksal veya bilimsel bir anlam çıkarmak ne kadar zor olursa olsun) kendi dikkate

değer eylem ve hareketlerimizi özgürce seçtiğimizi hissettiğimiz gerçeğine dayandırılabilir. Hiç kimsenin, özgür irade soyut bir fikir olarak büyük bir potansiyel barındırdığından onun varlığının keyfini çıkarmakla duygulanmadığını söylemek güvenli olacaktır.

Fiziksel açıdan, her eylem, yalnızca kendi etkilerini çoğaltan ve şahsi olmayan bir olaylar bütününe kolayca indirgenebilir: genler kopyalanır, sinir taşıyıcıları reseptörlere bağlanır, kas lifleri kasılır ve isimsiz adamımız tetiği çeker. Sağduyumuzun faaliyetini sürdürebilmesi için, hareketlerimizin; biyolojimizin, şartlanmamızın veya başkalarının onları öngörebilmesini sağlayacak herhangi başka bir şeyin sıkı kontrolünde bulunmaması gerekir; ama yine de, eylemlerimiz bu tür sıradan ağlardan tamamen ayrılmış olsaydı, bu kez de onların üzerinde hiçbir sorumluluk iddiasında bulunamazdık. Son birkaç on yıldır, nöron ve onun bileşenleri seviyesinde, kuantum süreçlerinin belirsizliğinin, sıradan düzenden ayrı duran bir zihinsel yaşam oluşturabileceği davranışı hakkında kafa yormak moda olmuştur; ama söz konusu meselede böylesi bir akıl yürütme fazlasıyla dolambaçlıdır; çünkü şans ve kuantum ihtimalleriyle yönetilen muğlak bir dünya, insanlara, sürekli çekilen bir kuraya verdiğinden daha fazla özerklik veremez. Öncül sebeplerden herhangi bir şekilde gerçek bağımsızlık karşısında, her hareket, "Başıma ne geldiğini bilmiyorum," şeklindeki ifadenin değerini ortaya çıkaracaktır. Bu ikilem karşısında, özgür irade meraklılarının, bir kişinin ahlaki sorumlulukları hakkındaki sezgilerimizi nedensellik endişelerine bağışıklı hale getirme girişiminde bulunarak, felsefi dili cinfikirli bir şekilde kullandığı görülebilir. (Bkz: Ayer, Chisholm, Strawson, Frankfurt, Dennett, and Watson—all in G. Watson, ed., Free Will [Oxford: Oxford Univ. Press, 1982].) Sıradan düzende buna yer olmasa da, özgür irade fikri felsefi ve bilimsel literatürde, hatta zihnin tamamen beynin faaliyetlerine bağlı olduğuna inanan bilim insanları arasında bile büyük bir hürmet görmektedir.

Birçok insanın görmediği şey ise özgür iradenin, bizimle ilgili herhangi bir nesnel gerçekle örtüşmediğidir. Sonuç olarak, özenli bir içgörü bile, fizikteki denklemlerde olduğu gibi, özgür iradeye de düşman kesilir; çünkü apaçık irade eylemleri (sebepli, sebepsiz veya olasılığa dayalı bir şekilde olup olmadığı fark etmeksizin) kendiliğinden, öylece ortaya çıkar ve bilinç akımında bir köken noktasına kadar takip edilemez. Bir iki saniyelik özirdeleme sonucu, okuyucu da kendisinin, benim yazacağım bir sonraki düşünceye hakim olmadığım gibi, kendisinin bir sonraki düşüncesine de hakim olmadığını fark edecektir.

Gelecek nesiller için belirli kayaları koruma altına almak gibi etik bir yükümlülüğümüz olabilir, ama bu, başka insanlara karşı taşıdığımız bir yükümlülüktür, kayaların kendilerine karşı değil. T. Nagel'ın Ölümlü Sorular'daki(Mortal Questions) (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979) "Bir Yarasa Olmak"taki ("What Is It like to Be a Bat") yaratık, bir yaratığın bilinçli var oluşunu, "kendisi olmak gibi bir şey" olarak tanımlıyor.

9. Yani, fenomenal anlamda, hiç acı hissetmemişlerdi; hayvanların belirli uyarıcılardan kaçındığını Descartes bile gözlemlemişti- yalnızca, onların da öyle yapabilmeleri için "kendileri olmak gibi bir şey"in olduğunu düşünmemişti. Kendisinin buradaki hatası, bir gerçeklik çekirdeğine dayanıyor: bir şeyin, gerçekten bilinçli olmadan bilinçliymiş gibi görünebileceği anlaşılabilirdir (yani, Turing testini geçmiş olmak, bir fiziksel sistemin gerçteken bilinçli olup olmadığıyla ilgili hiçbir şey söylemez; yalnızca, dışarıdan, öyle olduğu hissi uyandırır). Davranışçılık, bilinçli olmakla ilgili her şeyin, bilinçli gibi görünmek olduğu anlamına gelir. Eğer gerçekliğin bir zerresi dahi buralarda bulunmayı bekliyorsa bile, ben henüz onu bulabilmiş değilim.

10. Geçtiği yer için: J. M. Masson and S. McCarthy, When Elephants Weep: The Emotional Lives of Animals (New York: Delacorte Press, 1995), 18.

11. Buradaki oranlar apaçık ortadadır. Bir şempanze olmak nasıl bir şeydir? Şempanzelerin deneyimlerinin detayları hakkında daha fazla bilgiye sahip olsaydık, bu bilgilerin araştırmalarda en muhafazakar kullanımı bile vicdansızca zalim gelmeye başlayacaktır. Bu yaratıklardan biriyle yer değiştirmemiz mümkün olsaydı, o günden itibaren sırf merak uğruna iki kardeş şempanzeyi birbirinden ayırıp, vücutlarını bozarak kimi işlemlerden geçirmeyi pek de etik bulmazdık. Onları bulabilmek için gerekli cihazları geliştirip geliştirememizden bağımsız olarak, bu noktada, maddeyle ilgili bulunması gereken gerçeklerin var olduğunun altını yeniden çizmek gerekmektedir. Katledilmeye götürülen domuzlar, dehşet veya ona benzer bir şey hisseder mi? Hiçbir düzgün kadın veya erkeğin, duygulara sahip canlılara bilerek rahatsızlık vermeyeceğine dair bir dehşet duygusu hisseder mi? Şu anda, bu konuda hiçbir fikrimiz yok. Bildiğimiz (veya bilmemiz gereken) şey ise, halihazırdaki pratiklerimiz düşünüldüğünde, bu soruya verilecek cevapların oldukça derin sonuçlar taşıyabileceğidir.

Tüm bunlar, merhamet ve etik sorumluluk duygularımızın, bir yaratığın olası fenomenolojisiyle ilgili duygularımızın izin sürmesi anlamına gelmektedir. Ne de olsa merhamet, acıya verilen bir yanıttır ve nitekim bir yaratığın acı çekme kapasitesi de devasadır. Bir sineğin "bilinçli" olup olmaması önemli değildir. Etik öneme sahip olan soru, bu sineğin, neyin bilincinde olduğudur.

Hayvanların bilinçli zihinlere sahip olup olmadığı sorusu üzerine çok kafa yoruldu. Belirli bir hayvanın deneyimlerinin nasıl ve ne dereceye kadar bizimkilerden farklı olduğu sorusu meşrudur (Bir şempanze, haleti ruhiyesini diğer şempanzelere bağlar mı? Bir köpek, kendisini aynada tanıyabilir mi?), ama insan olmayan herhangi bir hayvanın bilinçli deneyimler yaşayıp yaşamadığıyla ilgili bir soru gerçekten de var mıdır? Ben buna olumsuz yanıt vermeyi tercih ediyorum. Bu konuda elimizde yeterli miktarda deneysel kanıt olduğundan değil; yalnızca, bu tür şüpheler mantıksız olmadığından. İşe yarayan hipotezimizin tersini düşünecek olsaydık, elbette, hiçbir deney, diğer insanların bilinçli deneyimler yaşayıp yaşamadığını da kanıtlayamazdı.

Bilimsel pintilik sorusuyla da burada karşılaşmaktayız. Pintiliğin yaygın bir biçimde yanlış yorumlanması, sürekli olarakhayvanların zihinlerine dair kısıtlı açıklamalar getirilmesine sebep olmaktadır. Bir köpeğin davranışlarını, bilinçle veya haleti ruhiyeyle ilgili kavramlara başvurmadan açıklayabiliyor oluşumuz, bu yolun daha kolay veya daha zekice olduğu anlamına gelmemektedir. Öyle değildir. Aslına bakılırsa, bu bize, insan beyni bilinçlilik açısından yeterliyken, bir köpeğin beyninin (korteks ve diğer kısımlar) neden buna elverişli olmadığını açıklama sorumluluğunu yüklemektedir. Bu açıdan bakıldığında, şempanzelerin bilinçliliğine karşı şüphecilik, daha büyük bir yükümlülük getirmektedir. Diğer memelilere bilinç atfetmeye gönülsüz olan tarafta olmak, bilimsel anlamda hiç de pintilik etmek değildir. Aslında bu, ciddi biçimde ele alınmış olsaydı solipsizmin* de yapmış olabileceği gibi,daha keyfi bir kuram yaygınlığı gerektirmektedir. Diğer insanların da kendim gibi bilinçli olduğunu nereden bilebilirim? Filozoflar buna, "başka zihinler" sorunu der ve bu sorun, bir kez ciddi şekilde ele alındığında tatmin edici hiçbir çıkışa sahip olmadığı uzun süredir gözlemlendiğinden, aklın birçok çıkmaz sokağından biri olarak kabul edilir. Ama biz onu ciddiye alıyor muyuz?

İlk bakışta, solipsizm, oldukça pinti bir görüş gibi durmaktadır; ta ki ben neden diğer insanların da zihinlere sahip gibi göründüğünü, neden onların davranışlarının veya fiziksel yapılarının aşağı yukarı

benimkilerin aynısı olduğunu ve bununla birlikte benim de benzersiz biçimde bilinçli olduğumu açıklamaya çalışana kadar; kaldı ki, bu kez de solipsizm, pinti olmaktan en uzak kuram olarak çıkacaktır karşımıza. Tam aksinin (yani solipsizmi ciddiye almanın), zombilerin (görünüşe göre bilinçli olan) davranışlarını açıklama yükünü üstlenmek anlamına gelmesinden ayrı olarak, başka insanların zihinlerinin varlığına dair hiçbir argüman yoktur. Bir solipsist için, şeytan ayrıntıda gizlidir; onun yalnızlığı, bir anlam çıkarılması gereken ve oldukça maskülen ve zarafetsiz olan bir kuramlaştırma gerektirmektedir. Böylesi bir görüşü savunmak için ne söylenirse söylensin, bu hiçbir şekilde "pintilik" olamaz.

Aynı eleştiri, insan beynini, zihinsel yaşamda benzersiz bir ada haline getiren her görüş için geçerlidir. Eğer "pintilik" adı altında, bilinçli duygu durumlarını şempanzelerden esirgiyorsak, o halde, yalnızca bu durumların bizim durumumuza özgü olarak nasıl tanındığını değil, aynı zamanda şempanzelerin yaptığı birçok şeyin görünüşteki duygusal ifadesinin neden göründüğü gibi olmadığını da açıklamamız gerekmektedir. Şu anda, sinirbilimciler, aniden şempanze ve insan beyni arasında ayrı ayrı var oluşları ve duygusal durumların yokluğunu açıklayacak farklılıkları bulma göreviyle karşı karşıyadır; ve görünüşe göre bir şempanze kadar kızgın bir varlığın, ortada hiçbir duygu yokken rakiplerinden birine neden saldırdığını açıklamak da etologlara kalmıştır. Eğer felsefi dogmaların empirik sorunlara yol açmasının bir örneği varsa, o da budur.

12. Bilişsel sinirbilim ve ahlaki bilinçle ilgili son zamanlarda yapılmış bir inceleme için bkz: W. D. Casebeer, "Moral Cognition and Its Neural Constituents," Nature Reviews Neuroscience 4 (2003): 840-46. Bu araştırmadan herhangi güçlü bir sonuç çıkarmak için fazla erkendir.

13. Ahlak ve etiğe –bu iki kelimeyi değişmeli olarak kullanıyorum- dair geniş bir literatür vardır; ama "ilk felsefe"nin çekimine kapılan birçok yazar gibi, ben de onlar için burada çok fazla kullanım alanı buldum. Bence, etikle ilgili soruları ele alırken, geçmiş felsefelerin cephaneliğini yoklamadan önce, sağduyunun kaynaklarını tüketmemiz gerekmektedir. Bunda ise fazlasıyla Kantçı sezgilere sahibim ve dolayısıyla bu sezgiler, beni, Kant konusunda diğer filozoflar kadar açık olmaya itmektedir. Meseleyi bu şekilde ele almak –başkaları detaylara boğulmuşken, "sağduyu"yu irdeleme iddiasında olmak-, bazı okuyucuların sormak isteyebileceği soruları da beraberinde getirme riskine girmek demektir. Elbette, bir kişinin sağduyusu, her

zaman için bir başkasının ilk günah adayı olacaktır. Etiğin alanını sınırlama biçimim de bir şekilde nevi şahsına münhasırdır ve sonuç olarak, yapacağım açıklama, birçok insanın konuya dahil olduğunu düşündüğü endişeleri yakalamakta başarısız olacaktır. Görebildiğim kadarıyla bu, yaklaşımımın zayıf yanlarından biri değildir; çünkü ben, ahlaki alanlarımızın yeniden düzenlenmesi gerektiğine inanıyorum. Ahlak, yasa ve siyaset arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkiler de şu an için bir kenara bırakılmalıdır. Bu alanlar kesinlikle birbiriyle örtüşse de, bunların birbirleri üzerindeki ortak (ve iyice tartışılmış) etkileri, bu kitabın kapsamının ötesindedir.

14. Yalnızca, kümelenmenin gereken derecesini gösterebilmiş olanlar "münasip" olarak niteleneceğinden, burada bir döngüselliğin olduğu kesin gibidir. Ancak bu döngüsellik, ne etiğe özgüdür ne de bir sorun teşkil etmektedir. İnsanların görüşlerini ciddiye almadan önce şu anki teorilere dair anlayışlarını göstermelerini istememiz, dünyayı anlayış biçimimizde devrimlerin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmemektedir.

15. C. Hitchens, "Mommie Dearest," Slate, Oct. 20, 2003, slate.msn.com.

16. R. Rorty, Hope in Place of Knowledge: The Pragmatics Tradition in Philosophy (Taipei: Institute of European and American Studies, Academia Sinica, 1999), 90-91.

17. William James'in, faydacılığın babası olduğu düşünülür. Charles Peirce'ın felsefesini genişletmiş olduğu mu yoksa mahvetmiş olduğu mu sorusu, açık bir sorudur; ama tabii, James'in huysuzluğunun en azından yarıya indiği bir zamanda kendisine sorulursa, ikna edici bir yanıt alınabilir. Bu harika adamın büyük ölçüde kendisiyle çelişmiş olduğuna şüphe yoktur. George Santayana'nın da dediği gibi, "Amerika'da onun [James] muhteşem bir insan olduğunu söyleyerek övmek ve söze devam etmek üzerine yapılan söz birliği, kendisinin nereye gittiği umursanmadan, yalnızca başladığı zamanlardaki keyif dikkate alınarak gerekçelendirilir." (bkz: Persons and Places [Cambridge: MIT Press, 1963], 401.) Faydacılığın ilkeleri için, prensip olarak, felsefi konumunu, kendisinin hayranları veya eleştirmenlerinin dileyebileceği kadar net ve tutarlı biçimde ifade eden Richard Rorty'nin çalışmalarını temel aldım.

18. Gerçeklerden ziyade kullanışlılığa yapılan vurgu, kolayca karikatürize edilebilir ve yanlış anlaşılabilir; kaldı ki, William James'in 1898'deki Kaliforniya Üniversitesi Felsefe Birliği'nden önce verdiği

bir derste faydacılığın prensiplerini açıkça dile getirmesinden beri de böyle yapılmıştır. Bertrand Russell'ın Batı Felsefesi Tarihi'nde – aynı eserde, gördüğü her adamın isminin Ebenezer Wilkes Smith olduğuna inanan, aksi bir faydacıyla karşılaşırız- hicvettiği hüsnükuruntu saçmalığının ötesinde, pragmatizm, bütün incelikleriyle sunulduğunda, her türden aklıselimle eş anlamlı olarak görülebilmektedir. İnsan kendini bir saat içinde, James'in başarılı bir teori için hazırladığı taslakların arasında hızla gezinirken bulabilir: en başta saçma gelir; sonra doğru, ama boşuna; sonrasında ise öyle önemli bir hale gelir ki, kişi kendini, tüm bunları en başından beri bildiğini söylemekten alamaz.

19. P. Berman, Terror and Liberalism (New York: W. W. Norton, 2003), 171.

20. Gerçekçiliğin ontolojik değil, epistemolojik olduğunun altını çizmemiz gerekmektedir. Bu, felsefede en yaygın kafa karışıklığı kaynaklarından biridir. Örneğin, gerçekçiliğin, sıklıkla idealizmin ve öznelciliğin çeşitli biçimlerine ve tabii, zihne yaratıcılığın yönetilmesinde olağanüstü bir rol bahşeden fiziksel bilimlerdeki (Bohr'un kuantum mekaniği yorumu gibi) gelişmelere karşı olduğu varsayılır. Ama eğer birisi ona bakmadığı sürece Ay da var değilse, bu yine de gerçekçi bir doğru olur (bu açıdan, herhangi birinin Dünya'nın çalışma şeklinin böyle olduğunu bilip bilmemesinden bağımsız olarak doğru olur). Gerçekliğin kati bir karakterinin olduğunu söylemek, bu karakteri bizim anlayabileceğimizi veya onun sapkınca değişken olmadığını; ya da tabii, bilincin ve düşüncenin onu tanımlamada temel bir rolü olmadığını söylemek değildir. Eğer gerçeklik, bir fizikçinin her göz kırpışında renk değiştirseydi, bu hala gerçekçi bir doğru olurdu.

21. Gerçekçiliğin, bugün çok az savunucusu olan, saf bir modeli vardır. Bu, birçoğumuzun doğuşumuzla edindiğimiz ve felsefenin masumiyetinde sürdürdüğümüz dünya görüşüdür. Bu tür bir gerçekçilik, dünyanın şimdiki halinin, sağduyunun hakim olduğunda sahip olabileceği haliyle hemen hemen aynı olduğunu kabul eder: masalar ve sandalyeler, üç boyutun fiziksel boşluğunda gerçekten vardır; çimenler yeşildir; gökyüzü mavidir; her şey atomlardan oluşmuştur; ve her atom da daha küçük parçacıklarla doludur. Temel görüş, uzantılarıyla –teleskoplar, mikroskoplar, vb.- birlikte duyularımızın yalnızca evrenin gerçeklerini oldukları gibi bize ulaştırdığı şeklindedir. Bunlar, kişinin dünyada kendi yolunu çizmesinde zaruri olmakla birlikte, mevcut bilimsel ve felsefi kuramları oluşturan şeyler değildir. Bu görüş aynı zamanda şu anda hiçbir felsefi gerçekçinin desteklediği bir gerçekçilik formu da değildir.

En etkili faydacılık karşıtlarından biri olan Thomas Nagel, The Last Word'de (Oxford: Oxford Univ. Press, 1997, 30) bize, yalnızca gerçekçilik tarafından doğru biçimde açıklanabilecek üç önerme sunar:

1. Dünya hakkında, hiçbir zaman bilemeyeceğimiz ve ortaya çıkarmamızın hiçbir yolunun olmadığı birçok gerçek vardır.
2. İnançlarımızdan bazıları yanlıştır ve bunun böyle olduğu hiçbir zaman ortaya çıkmayacaktır.
3. Eğer bir inanç doğru ise, ona hiç kimse inanmasa bile o doğru olmak zorundadır.

Rorty gibi bir faydacı, bunun bir anlamda anlaşılabilir olduğunu kabul etmekle birlikte, yalnızca o kadar –yani sözün gelişi- olduğunu ve "gerçek" gibi sözcükleri daldan dala atlayarak okuyup bu tür ifadelerin kendi faydacılığının içinde mekik dokumasını sağladıktan sonra, şık bir piruetle* kendi tezine geri dönecektir: "Bu şekilde konuşabiliriz tabii ki, ama herhangi bir şeyin doğasını bilmek, yalnızca, o şey hakkında konuşulanların tarihini bilmek demektir." Bir faydacı, bizim gerçekçi sezgilerimizi muhafaza etmek için, eğer bir kişi kimi dil oyunlarını doğru bir şekilde oynayacak ve doğru anlaşılmak için "gerçek" gibi gelimeler kullanacaksa, bu kişinin elbette ki, "Hiç kimse dağlar hakk·nda konuşmadan önce de dağlar vardı," gibi ifadeleri onaylayacağını kabul eder; ama aynı faydacı, bu tür bir ifadenin "gerçek"liğinin, yalnızca bizim ortak uzlaşmamızın bir ürünü olduğunu eklemek için hiç tereddüt etmeyecektir.

22. J. Habermas, On the Pragmatics of Communication, ed. M. Cooke (Cambridge: MIT Press, 1998), 357.

23. Bilginin faydacı yorumunun ilintili tüm özelliklerini önümüze serebilmek için, Donald Davidson'ın çalışmasına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Davidson felsefe camiasında fazlasıyla nüfuzlu biri olmuştur ve zihin ve anlam üzerine görüşleri, Rorty'nin faydacılığını da etkilemiş gibi görünmektedir. Davidson, "Nesnellik Miti (The Myth of the Subjective)" isimli tarihlendirilmemiş bir müsveddesinde, kavramları ve gerçeklik iddialarıyla birlikte tüm dünya görüşlerinin diğer bir dünya görüşüne çevrilebilir olması gerektiğini öne sürmüştür:

Elbette, devirden devire, kültürden kültüre ve insandan insana, bizim de bildiğimiz ve mücadele ettiğimiz bir karşıtlık vardır; ama bunlar, anlayış ve çaba göstererek anlayabileceğimiz karşıtlıklardır. Sorun, daha kapsamlı farklılıkların olabileceği düşüncesini kucakladığımız-

da çıkar; çünkü bu, (saçma bir şekilde)dış dünyaya karşı kendi düşünce biçimlerimizi temel alarak bir tutum takınmamızı istemekten farksızdır.

Bana kalırsa, biz, gerçekten böylesine yabancı bir plan fikrini anlamıyoruz. Haleti ruhiyelerin ne olduğunu ve bunların nasıl doğru biçimde tanımlanabildiğini biliyoruz; bunlar, içerikleri, çok iyi bilinen yollarla kolayca anlaşılabilecek durumlardır. Eğer başka insanlar veya yaratıklar bu tür yöntemlerle keşfedilemiyorsa, bu, o yöntemlerin bizi yüzüstü bıraktığı anlamına gelmez, bu durumlara haleti ruhiye denmesinin doğru olmadığı anlamına gelir; bu durumlar inanç, arzu, dilek veya niyet değildir.

Belki de bir gerçekçinin bu düşüncelere cevap olarak söyleyebileceği ilk şey, evrene dair kesin biçimde farklı düşüncelerin var olabileceği iddiasından bir anlam çıkarabilmek için ("saçma bir biçimde") dış dünyaya karşı bir tavır takınmamızın gerekmeyeceği olabilir. T. Nagel'ın The View from Nowhere'de (Oxford: Oxford Univ. Press, 1986) belirttiği gibi, zeka yaşı dokuz olan faydacılardan oluşan bir topluluk, "gerçeğin", yalnızca kendi aralarındaki bir ispattan ibaret olduğunu düşünmekte haksız; diğer insanların, dünyayla ilgili olan ve kendi söylemlerine asla çeviremeyecekleri gerçeklerin var olduğunu anladıklarını düşünmekte ise haklıdır. Kendi dünya görüşümüzün bir başka bakış açısından benzer biçimde sınırlandırılmamış olduğunu kim söyleyebilir?

Davidson'ın çevrilebilirlik doktrini, yine kendisinin "hayır ilkesi" adını verdiği şeye sarmalanmış halde gelmektedir: inançlar, devasa bir uzlaşma geçmişine karşın yalnızca inanç olarak kabul edilebileceğinden, tüm dil kullanıcılarının çoğunlukla doğru inançlara sahip olması gerekmektedir. O halde, muhatap aldığımız herkesin temelde akılcı olduğu tarafımızca tasdik edilmelidir; çünkü baştan aşağı yanlış inançlarla dolu bir zihinle karşılaştığımızı düşündüğümüzde, buna en başından "zihin" dememiz için hiçbir dayanak göremediğimizi fark ederiz. Davidson'ın buradaki görüşü, Wittgenstein'ın, "Eğer bir aslan konuşabilseydi, onu anlamazdık," sözüyle aynı anlama gelmektedir. Davidson'a göre, eğer biz birisini anlayamıyorsak, o kişi konuşuyor olamaz.

Davidson'ın çıkarımları inanılmaz gibi görünmektedir. Peki ya bir konuşmacı ve bir çevirmen ortak olarak anlaşılabilir ve yanlış inanç kaidelerine sahipse? Belirli bir topluluğun gerçeklik hakkındaki inançlarının ortak olarak çevrilebilir olup olmamasının, bu inanç-

ların doğru olup olmamasıyla bir ilgisinin olması gerekmez. Ortak anlaşılabilirlik, bir hata benzeşiminden başka hiçbir şeye delalet etmiyor olabilir; benim hatalarım, sizin söyleminizdeki "gerçeklik" testini geçmek için sizin hatalarınız kadar yeterli olabilir. Bunu sınamak için, yalnızca goril ve şempanze topluluklarının, erken gelişmiş ve dil eğitimi almış üyelerini, bir araya getirdiğini düşünmemiz yeterlidir: her biri bir diğerinin ifadelerini anlamada başarısız olabilir (belki de birbiriyle uyuşmayan işaret dilleri üzerine eğitim almışlardır) ve diğerinin bir dil kullanıcısı bile olmadığı sonucuna varabilir. Bu durumda, iki taraftaki çevirmen maymunlar da yanlıştır. Öte yandan, eğer gerçekten başarılı bir şekilde iletişim kurabilirlerse ve "gerçeğin" yalnızca kendi söylemlerinde geçerli olandan ibaret olduğu üzerinde Rorty'yle anlaşabilirlerse, aynı şekilde yanlış olurlar; çünkü onların etkileşimini izleyen kadınlar ve erkekler, anlamalarının asla mümkün olmayacağı çeşitli gerçeklere aşina olabilirler.

Faydacılığa göre, inançlar, amaçlarını farklı bağlamlarda gerçekleştirir ve "olguların nasıl olduğuna" veya "gerçekliğin gerçekte ne olduğuna" karşılık gelen bilişsel bir izdüşüm yoktur. Faydacı maymunlarımız muhtemelen aynı fikirde olurdu, ama aynı zamanda, "aya nasıl uçulduğunu bilmeye" veya "bebeklerin nereden geldiğini bilmeye" dair bir izdüşüm olmadığını da söyleyebilirlerdi. Maymunların, bizim bildiğimiz halleriyle roket tasarımına veya biyolojiye bilişsel olarak kapalı olduğunu farzedelim; yani, hiçbir maymun bilim insanı, ne kadar denerse denesin, bunlardan teorik anlamlar çıkarmak şöyle dursun, ilgili bilgileri ortaya çıkarmak için gerekli bilişsel kabiliyetlere hiçbir zaman vakıf olamayacaktır. Bu faydacı topluluğuna göre, böylesi gerçekler yoktur. Eğerbizim dünya görüşümüzü bu şekilde geçersiz kılabilecek bir dünya görüşü var olabilirse, o zaman söylemimizde "gerçek" olarak geçen şeylerin, doğru olanın nihai ölçütü olamayacağı apaçıktır. Rorty'nin, dilin bu sürekli büyüyen bağlamlarının içine kayıp düşmeye direnmek için bulduğu tek yol, her dili kendi dilimize çevirebileceğimiz ve dolayısıyla da daha gelişmiş dil kullanıcılarının dile getirdiği gerçekleri bir araya toplayabileceğimiz iddiasında Davidson'ı takip etmek olmuştur. Aslına bakılırsa, Davidson'ın buradaki akıl yürütmesi döngüseldir; çünkü herhangi bir dili çevirebiliyor oluşumuzun tek sebebi, Davidson'ın en başından bir dili seçmedeki kriterinin çevrilebilirlik olmasıdır. Bu da ortadaki soruyu beraberinde getirmektedir. Davidson'ın çevrilebilirlik iddiaları, aynı zamanda biraz doğrulamacılık safsatasına dayanıyor gibi görünmektedir: Davidson, dünyadaki dil kullanımını seçiş biçimi-

mizle dilin kendisinin ne olduğunu birbirine karıştırmaktadır. Başka bir yaratığa dil atfetmek için ilk önce o yaratığın dilini kendi dilimize çevirmemiz gerektiği gerçeği, bu yaratığın gerçekte bir dil kullanıcısı olup olmadığı, bir zihninin olup olmadığı veya kendi türüyle iletişimde bulunup bulunmadığı sorularıyla alakasızdır. Buradaki hatanın izleri, bizi, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde zihin bilimlerinin üzerine boğucu bir gölge düşüren davranışçılığa götürmektedir. Davranışları veya sözel ifadelerinden yola çıkarak başkalarında zihniyet aramak durumunda oluşumuz, dışarıdan görülen bu tür işaretlerin zihni oluşturduğu anlamına gelmemektedir.

Rorty ve Davidson'a göre, prensipte, insanoğlunun oynayamayacağı bir dil oyunu yoktur. Dolayısıyla, muhtemel zihinlerin, bakış açılarının ve dünyanın "doğru" tanımlarının yelpazesi süreklidir. Muhtemel tüm diller, aynı ölçü birimine tabidir; tüm bilişsel ufuklar, eninde sonunda birbirine kaynamıştır. Bunun doğru olup olmaması gerçekten konu dışıdır. Mesele, bunun, dil ve bilincin doğasına dair gerçekçi bir iddia olmasıdır.

Görünüşe göre, faydacılığa danışmanın iki muhtemel biçimi vardır: ilkin, bunun faydacı olmadığını, özellikle de gerçekçilik kadar faydacı olmadığını gösterme arayışına gireriz. Buradaki yaklaşım, bunun ne dünyanın tutarlı bir resmini çizme niyetimize ne de amaçladığımız diğer niyetlere hizmet etmediğini göstermek şeklinde olabilir. Örneğin, Rorty'nin de yaptığı gibi insan "dayanışması" açısından gerçek ve bilgi hakkında konuşulması, en nihayetinde söz konusu dayanışmanın kendisini altüst edebilir. Faydacılığa, faydacı bir tavırla karşı konabileceğine inanmakla birlikte, burada onu yapmadım (B. Williams, "Auto-da-Fé,"de New York Review of Books, 28 Nisan, 1983, bunu denemiştir). Bunun yerine ben, bir faydacının, gerçekçiliğin günahlarından kendisini uzaklaştırırken boğazına kadar hem gerçekçiliğe hem de faydacılığa battığını tartışarak, faydacılığın aslında örtük biçimde gerçekçilik olduğunu göstermeyi denedim. Bir faydacı, üstü kapalı bir şekilde, (yalnızca kendisinin veya yalnızca insanların değil) muhtemel tüm bilinç eylemlerini enine boyuna incelediğini ve tüm bilgilerin dolaylı olduğunu ve tüm söylem alanlarının potansiyel olarak birbirlerine kaynayabileceğini bulduğunu söylüyor gibi görünmektedir. O halde faydacılık, kendimizinkinden daha geniş tüm epistemik bağlamların prensipte hükümsüz kılınabileceğini iddia etmek anlamına gelmektedir. Ben, bu iddiaları inanılmaz bulmakla birlikte, daha önemli bir noktanın, bir faydacının bu durumun aksine yalnızca bir gerçekçi olarak inanabileceğini düşünüyorum.

Son bir not olarak, faydacılığa gelen hem faydacı hem de gerçekçi itirazların birbirlerine yakınsayabileceğine işaret etmek istiyorum. Önce faydacılığı ve gerçekçiliği, temel tezlerine indirgeyelim (sırasıyla F ve G):

F: Dünyayla ilgili tüm ifadeler, bir söylem alanında doğrulanmalarına binaen "doğru"dur.

G: Doğrulanıp doğrulanmadıkları fark etmeksizin, dünyayla ilgili bazı ifadeler doğrudur; ve doğrulanmış olan kimi ifadelerin de yanlış olduğu ortaya çıkabilir.

Faydacı için uçurumdan aşağı iki yol görünmektedir ve, "Ya F herkese haksız görünüyorsa ve G haklı görünüyorsa?" sorusunu sorduktan sonra iki yola da ulaşılabilir. Ne de olsa, bir faydacı, F'nin doğrulanmakta başarısız olabileceği bir dünyada (yani faydacılığın kendisinin "faydasız" olabileceği bir dünyada) yaşadığımızı kabul etmek zorundadır; ve bu da F'nin kendi kendisi için geçerli olup olmadığı sorusunu doğurur. Eğer F kendisi için geçerliyse ve doğrulanamıyorsa, o halde faydacılık, takipçilerini kaybettiği anda kendi kendini imha eder. Faydacı, F'yi yanlışlayıp G'yi onaylamış olacağından, buna karşılık F'nin kendisi için gerçerli olmadığını söyleyemez; veya aynı şekilde, F'nin her zaman doğrulanmasının gerekli bir gerçek olduğunu da söyleyemez.

Faydacı için bir başka mantıksal risk, F doğrulandığında ortaya çıkar. F'ye göre, eğer G doğrulanmışsa, "gerçek"tir; ama G sırf doğrulanmış olduğu için gerçek kalmaya devam edemez. Eğer faydacı, G'nin gerçekten gerçek (gerçeklikle örtüşmesi anlamında) olamayacağını söyleyerek, G'nin bize dayattığı "gerçeğin" yeniden değerlendirilmesine direnmeye teşebbüs ederse, bu, F'nin kendisinin gerçekçi olarak gerçek olduğunu söylemekle eşdeğer olur. Dolayısıyla F, bir kez daha kendi teziyle çelişkiye düşer. O halde, gerçekçilik kayasının altı –veya üstü-, faydacıları aramamız gereken yerin ta kendisidir.

24. Buna sıklıkla ve hatalı bir şekilde, "doğalcılık safsatası" denmektedir. G. E. Moore'a göre, doğalcılık safsatası farklı bir tür safsatadır. Moore, iyiliğe dair yargılarımızın, mutluluk gibi diğer özelliklere indirgenemeyeceğini iddia etmiştir. Şüphesiz ki kendisi, etiği insan mutluluğu açısından tanımlarken doğalcılık safsatasına düştüğümü öne sürerdi. Moore burada, kendisinin "açık soru argümanı"nın belirleyici olduğunu düşünüyordu: örneğin, her zaman tüm mutluluk durumlarında, "Mutluluğun kendisinin bu biçimi iyi midir?"

sorusunu soruyor gibi görünebilirdik. Bu sorunun yine de bir anlamının olması, mutlulukla iyiliğin aynı şeyler olamayacağına işaret etmektedir. Ancak ben, bu tip bir durumda, "Mutluluğun bu hali daha büyük bir mutluluğa taşıyıcı nitelikte midir (ya da onu engelleyici nitelikte midir)?" sorusunu soracağımızı düşünüyorum. Bu soru da tutarlıdır ve neyin iyi olduğuna dair düşüncelerimizi duygulara sahip varlıkların deneyimleriyle bağlantılı kılmaktadır.

25. S. Pinker, The Blank Slate (New York: Viking, 2002), 53-54.

26. J. Glover, Humanity: A Moral History of the Twentieth Century (New Haven: Yale Univ. Press, 1999), 24.

27. Geçtiği yer için bkz: O. Friedrich, The End of the World: A History (New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1982), 61.

28. Cinsel sinir hastalıklarını kültürel bir baskı ilkesine dönüştürmede Hıristiyan dogmasının rolünde ayrıntıya inmeye gerek yoktur. Son yıllardaki belki de en sarsıcı ifşa olaylarından bir tanesi (tabii, ABD'deki binlerce pedofil rahiple ilgili haberlerin yanında), 1950 ve 1960'larda, tüm İrlanda'da yetimhaneler işleten bir grup rahibeyle ilgili olanıydı. Yaptıklarıyla hiç bağdaşmayan, Sisters of Mercy (Merhametli Rahibeler) isimli grup, en küçükü on bir aylık olan çocuklara, "ebeveynlerinin günahları yüzünden" (örn. evlilik dışı doğmuş olmaları) işkence etmişti (dudak uçuklatan psikolojik zulüm eylemlerine maruz bıraktıkları kadar, dayak atmışlar, çocukları kaynar suyla haşlamışlardı). Kadın cinselliği, ilk günah, bakireden doğum vb. antik fikirlerin hizmetinde, binlerce çocuk, bekar annelerinin bakımından alınıp, evlat edindirilmek üzere zorla denizaşırı yerlere gönderilmişti.

29. Namus cinayeti haberleri, Müslüman ülkelerden yıllardır durmaksızın gelmektedir. Yakın bir örnek için bkz: N. Banerjee, "Rape (and Silence about It) Haunts Baghdad," New York Times, 16 Temmuz, 2003. UNICEF'in internet sitesi ise şu istatistikleri vermektedir:

    1997'de, yalnızca Pakistan'in bir ilinde, yaklaşık 300 kadının "namus" adı altında öldürüldüğü tahmin edilmektedir. 1999 tahminlerine göre, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki cinayetlerin üçte ikisinden çoğunun "namus" cinayeti olduğu düşünülmektedir. Ürdün'de yılda ortalama 23 namus cinayeti işlenmektedir.

    1996 ve 1998 yılları arasında, Lübnan'dan, başta küçük şehirler ve köyler olmak üzere otuz sekiz "namus" suçu haberi gelmiştir. Raporlar, zanlıların sıklıkla 18 yaşın altında olduğuna ve içinde bulundukları toplumda birer kahraman gibi görüldüklerine işaret etmek-

tedir. 1997 yılında Yemen'de, 400'e yakın "namus" cinayeti işlenmiştir. 1997 yılında Mısır'dan 57 "namus" cinayeti haberi gelmiştir.

30. Bu tür durumların yaygınlaşmasında en sistematik yaklaşıma sahip olan Budist geleneğinde, sevgi ve merhamet duygularıyla birlikte, ağırbaşlılık ve ortak keyif (yani başkasının mutluluğundan keyif alma) duyguları da yaygınlaştırılır. Her durumun, diğerlerini dengelediğine inanılır.

31. Bütün insanların eşit seviyede etik zekaya sahip olmadığı açıktır. Hususi olarak, bütün insanlar, başkalarına karşı besledikleri niyetler ve kendi mutlulukları arasındaki bağlantıyı fark etmede eşit oranda usta değildir. Ahlaki bilgi için bir hiyerarşi önermek demokratik değilmiş gibi görünse de, bilginin dünyaya eşit olarak dağıtılmasının mümkün olmadığını biliriz. Bu, birisinin ahlaklı olabilmek için birçok bilgiye vakıf olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Ahlak, bir ilaçtan çok, satranca benziyor olabilir: anlaşılması gereken çok az hakikat olabilir, ama yine de kişinin öğrendiklerini hatasız biçimde kullanabilmesi oldukça zordur. Hem Kantçıların hem de Kant karşıtlarının yaptığı gibi, ahlakta bir "uzman"ın olmaması gerektiğini iddia etmek, bana göre, satrançta uzman diye bir şeyin olmaması gerektiğini söylemeye, belki de söylemimize katılan tüm tarafların, taşların nasıl hareket ettiğini doğrudan görebileceği şeklinde bir kanıt öne sürmeye benzer. Maddenin nasıl durduğunu bize söylemesi için bir uzmana ihtiyacımız yoktur; aynı şekilde, zalimliğin yanlış olduğunu söylemesi için de kimseye ihtiyacımız yoktur. Ama belirli bir konumdayken yapılacak en iyi hamlenin hangisi olduğunu söylemesi için bir uzmana ihtiyacımız vardır; ve insanları ayrım yapmadan sevmenin, yakınlarımıza duyduğumuz öncelikli sevginin verdiğinden (eğer durum gerçekten buysa) daha fazla mutluluk vereceğini söylemesi için birisine ihtiyacımız olduğuna dair de çok az şüphe vardır.

Neden içtenlikle etik bir yaşam sürmenin, harika satranç oynamaktan daha yaygın bir beceri olduğunu düşünelim ki? Kişinin etik inançları arasındaki mantık ilişkilerine bir içgörüyle bakmak, neden bir başka mantık çerçevesine içgörüyle bakmaktan daha kolay olsun? Her alanda olduğu gibi, el üstünde tutulan bazı sezgiler diğerleriyle uzlaşamaz ve tutarlılık arayışı, kendisini pratik bir gereklilik olarak dayatır. Herkes bir şampiyon gibi satranç oynayamaz ve aynı şekilde, herkes de mümkün olduğunca mutlu bir yaşam sürebilmek için gerekli yolları bulamaz. Satrançta kazanabilmesi için bir kişiyle deneyime dayalı bilgilerimizi paylaşabiliriz elbette (tahtanın ortasını güvende tutmak, piyonların dizilişini düzgün tutmak vb.); ve aynı şekil-

de, etik gerçekleri gün ışığına çıkarmak için de deneyime dayalı bilgilere başvurabiliriz (Kant'ın kesin buyrukları, Rawls'un "ilk konum"u vb.). Bunlardan her birimizin bir anlam çıkaramıyor oluşu, bunların kullanışlılığına gölge düşürmemektedir. Etik kaidelerimiz ve sezgilerimiz arasındaki ilişkilerin, bizim kavrayışımız için gittikçe artan boyutlarda entelektüel kapasiteye gereksinim duyarak içgörünün derinleşmesine imkan verdiğine ve kavrayışın da beraberinde pratiği getireceğine şüphe yoktur. Etik normativiteye getirilecek bir içgörü, etkili olabilmek için duygularımız üzerinde hak iddia edeceğinden, (beraberinde etik ve epistemik alanlardaki en büyük farklılıkla birlikte) bence bireyler arasındaki en büyük farklılık burada bulunabilir. Pi sayısının bir dairenin çevresinin çapına oranı olduğunu bir kez anladığında, en serbest düşünceli geometrici bile dairenin alanını ölçmek için bir başka ölçüte yönelme ihtiyacı duymayacaktır. Ancak bir kişi, yalan söylemenin genellikle yanlış olduğunu gördüğünde, bir kez fethedilen bu normatif bölge, hisler tarafından güvenceye alınmalıdır. Bu kişi, yalan söylemenin onun aşağısında olduğunu (onu mutluluktan uzaklaştırabileceğini) hissetmelidir ve ahlak duygularındaki bu tür bir dönüşüm, sade kavramsal anlayıştan fazlasını gerektirmektedir. Ama aynı şekilde, belirli akıl yürütme türleri de bunu yapmaktadır. Bkz: A. Damasio, Descartes' Error. Emotion, Reason, and the Human Brain (New York: Avon Books, 1994).

Diğer bir deyişle, yalan söylemenin kendilerini mutluluğa götürmeyeceğini öğrenmiş olan iki kişinin, bu önermenin doğru olduğunu hissettikleri ve dolayısıyla da davranışlarında buna riayet etmeye zorunlu hissettikleri dereceye kadar birbirlerinden ciddi ölçüde farklı olabileceğini görmek zor değildir. Ahlak alanında, inanç ve eylem arasındaki farklılığa dair bir sürü örnek vardır: dünyanın başka bir yerinde insanların kıtlık çekmesinin yanlış olduğunu düşünmek bir şeydir; bu insanların bir kişinin arkadaşı olması durumunda bu kişinin bunu kabul edilemez bulması başka bir şeydir. Aslına bakılırsa, başka insanlar kıtlık çekerken, biz şanslı olanların işimize gücümüze bakması, etik açıdan haklı gösterilemez (Bkz: P. Unger, Living High & Letting Die: Our Illusion of Innocence [Oxford: Oxford Univ. Press, 1996]). Meseleyi net bir şekilde görmek (yani mutluluğumuzun dinamiklerini net bir şekilde görmek), bizi, her bir yabancının açlığını, kendimizinmiş gibi, yorulmak bilmeden dindirmeye çalışmaya zorlayabilir. Bu açıdan, nasıl hem sinemaya gidip hem de etik kalabiliriz? Bunu yapamayız. Yalnızca, başka birinin etiğinden biraz çalmış oluruz.

32. 60 Minutes, 26 Eylül, 2002.

33. Ancak, bu adamların herhangi yasal bir danışmaya erişimleri olmaksızın, süresiz olarak tutulmalarının normalde başımıza iş açması gerekmektedir. Buradaki etik ve yasal meselelerin iyi bir tahlili için bkz: R. Dworkin, "Terror and the Attack on Civil Liberties," New York Review of Books, 6 Kasım, 2003, pp. 37-41.

34. Bölüm 4'te sunulan "mükemmel silah" argümanına başvurarak, engizisyona doğru gerçekleşen bu ilerleyişi durdurmamız mümkün gibi görünmektedir. Ne de olsa, masum bir insana acı çektirmeye niyetli olmakla bunu kazara yapmak arasında fark vardır. İşkence aletlerinin arasına şüpheli bir teröristin ailesini katmak, bu ilkeyi alçakça ihlal etmek anlamına gelmektedir.

35. Alıntı için bkz: Glover, Humanity, 55.

36. Bana kalırsa, eğer medya daha rahatsız edici savaş görüntülerini sansürlemeseydi, ahlak duygularımız iki cepheden düzeltmeye uğrardı: ilk olarak, düşmanlarımız tarafından bize getirilen dehşet yüzünden daha motive olurduk: örneğin, Daniel Pearl'ün başının kesilişini görmek, bu tür bir görüntünün yokluğunda ortaya çıkmamış olan, ulusal bir ayaklanmayı kışkırtabilirdi. İkinci olarak, eğer korkunç sivil zayiat gerçeğini kendi kendimizden gizleyemiyor olsaydık, "aptal" bombaların ve hatta "akıllı" olanların bile fırlatılmasını desteklemekten çok uzak olurduk. Her ne kadar gazeteler ve haber bültenleri bakılamayacak kadar korkunç olursa da, ben, bu tür bir durumda, terörizmle yürüttüğümüz savaşta hem daha büyük bir aciliyet hem de daha büyük bir sınırlama hissedeceğimize inanıyorum.

37. Bkz: J. D. Greene et al., "An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment," Science 293 (14 Eylül, 2001): 2105-8; ve J. D. Greene, "From Neural 'Is' to Moral 'Ought': What Are the Moral Implications of Neuroscientific Moral Psychology?" Nature Reviews Neuroscience 4 (2003): 846-49.

38. ABD'li ve İsrailli sorguculuların "baskı" kullanımına dair aydınlatıcı bir açıklama için bkz: M. Bowden, "The Dark Art of Interrogation," Atlantic Monthly, 2003 Mart, s. 51-77.

39. Pasifizmin birçok türüne, felsefi literatürde de rastlanabilir. Benim burada göz önünde bulundurduğum hali, "kesin" pasifizm, yani ne nefsi müdafaada ne de başkalarının yararına şiddet kullanmanın ahlaki olarak asla kabul edilemeyeceğine duyulan inançtır. Bu, Gandhi'nin pratik ettiği türden pasifizmdir ve aynı zamanda ahlaki olarak zaptedilemezlik savını taşıyan tek türdür.

40. Bir yanlış alenen karşıt bir tutum almanın etik standart olduğunu mu söylüyorum? Evet, eğer risk büyükse, bence öyledir. Özellikle tehlikeli durumlarda (karşıdaki, bir kişinin yaşamına kastediyorsa) örtük bir direnişin olası en iyi çözüm olduğu şeklindeki argüman her zaman öne sürülebilir. Kitaplar, İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudileri bodrumlarında saklayan veya onların güvenli ülkelere kaçmalarına yardımcı olan harika insanların örnekleriyle doludur. Bu insanlar elbette ki başkalarına gizlice yardım ederek, açık açık Nazilere karşı durup prensip gereği ölmekten çok daha iyi bir şey yaptılar. Ama bu durum yalnızca onlar için geçerliydi; çünkü zaten halihazırda açık açık bir karşıtlık öneren çok az sayıda insan vardı. Eğer daha fazla insan olsaydı, bodrumlarda saklanıp, onları çoktan terk etmiş olan tanrıya mektuplar yazanlar Naziler olurdu; Auschwitz'e giden küçük kızlar değil. Bu yüzden, bir kesin buyruk olarak, kötülüğe karşı durmak, elimizdeki en iyi buyruktur. Bu karşı duruşun biçimi, elbette, tartışmaya açıktır. Ama insani kötülük için yer açmak veya ondan kaçınmaya çalışmak, etik açıdan pek de tekin bir seçenek gibi görünmemektedir.

41. G. Orwell, "Reflections on Gandhi," in The Oxford Book of Essays, ed. J. Gross (Oxford: Oxford Univ. Press, 1949), 506

Bölüm 7 Notları
Bilinç Üzerine Deneyler

1. Düşüncelerin belirli beyin hallerine denk gelmediğini iddia etmiyorum. Ne var ki geleneksel anlamda, yeni bir ilaç almakla yeni bir fikir öğrenmek arasında oldukça büyük bir fark var. İnsan zihnine dair müthiş gerçeklerden biri, bunların her ikisinin de algımızı değiştirebilme gücü taşımasıdır.
2. Bu konudaki kaynaklar burada yer vermek için çok geniş olsa da, kaynakçada bu türden pek çok metin örneği yer alıyor.
3. Tıpkı bilinçle fiziksel dünya arasındaki ilişki gibi, ölümden sonra ne olduğu da şüphesiz esrarlı bir konu. Fakat zihnimizin sergilediği özelliklerin beynimizin işleyişine bağlı olduğu konusunda artık hiçbir şüphemiz yok. Üstelik bu bağ hiç de ummadığımız özelliklere sahip. Ölüme-yakın deneyimin yaygın özelliklerinden birine bakalım: ölmek üzere olanlar sık sık sevdikleri ve kendilerinden önce ölmüş olanlarla karşılaştıklarını belirtir. Bkz. A. Kellehear, *Experiences Near Death: Beyond Medicine and Religion* (Oxford: Oxford Univ. Press, 1996). Halbuki bir insanın yüzünü tanımak için sağlam bir "fusiform korteks" olması gerektiğini biliyoruz. Beynin büyük oranda sağ yarısında yer alan bu bölge hasar gördüğünde (diğer etkiler bir yana,) beyin yüzleri tanıyamaz olur. Bu duruma "prosopagnosia" denir. Bu durumdan muzdarip olanların görme duyularında hiçbir sorun yoktur. Renkleri ve şekilleri tamamen normal görürler. Çevrelerindeki hemen hemen her şeyi fark edebilir, ama en yakınlarının, hatta aile üyelerinin yüzlerini bile ayırt edemezler. Bu durumlarda kişinin sevdiklerini fark edebilmesini sağlayan hasarsız bir ruha sahip olduğunu mu varsaymalıyız? Öyleymiş gibi gözüküyor. Zaten ruh sağlıklı bir beynin tüm normal zihinsel ve algısal kapasitelerini koruyamıyorsa, cennetin her türden nörolojik bozukluğa sahip insanla dolup taşması gerekir. Peki ama o zaman yaşarken nörolojik bozuklukları olanların durumu ne olur? Afaziden muzdarip olanların ruhu kusursuz biçimde konuşabilir ve yazılanları okuyabilir mi? Motor becerileri beyincik ataksisiyle gerilemiş olanların ruhlarında el-göz koordinasyonu düzgün olur mu? Bu sanki her hurdaya çıkmış arabanın içinde dışarı çıkmayı bekleyen yeni bir araba olduğuna inanmak gibi bir şey.

Beyinden bağımsız güçlere sahip bir ruhun olma ihtimali, normal beyinlerin bile patolojik yelpazenin farklı noktalarında yer aldığını düşündüğümüzde daha da azalır. Ruhumun İngilizce konuştuğunu biliyorum, çünkü konuşurken veya yazarken içimden gelen dil bu. Eskiden biraz Fransızca da bilirdim. Ama Fransa'dayken iletişim kurma girişimlerim yerel ahali arasında gülüşme ve donup kalmalara yol açmaktan başka bir işe yaramayınca çoğunu unuttum gitti. Fakat bir şeyi hatırlayıp hatırlamamak arasındaki farkın beyindeki nöral devrelerde meydana gelen fiziksel farklılıklardan kaynaklandığını, özellikle de bilgi kodlama, bilgi geri çağırma veya ikisinden birden sorumlu olan sinaptik bağlantılardaki farklılıklardan kaynaklandığını biliyoruz. Dolayısıyla Fransızcayı unutmam bir tür nörolojik bozukluk olarak değerlendirilebilir. Fransızcası benimkinin seviyesine düşen herhangi bir Fransız herhalde apar topar hastaneye koşardı. Ruhu yine de dil becerisini korur muydu peki? Benim ruhum *bruire* fiilinin nasıl çekildiğini hatırlıyor mu? Bu ruh-beyin bağımsızlığı kavramı nerede sonlanıyor? Bantu dillerinden birini konuşan bir yerli, dil korteksimin işleyişini daha da vahim bulurdu. Küçükken hiç Bantu sesi duymadığımı göz önünde bulundurursak, bırakın yerli gibi konuşmayı, sesler arasındaki ayrımları fark etmekte bile son derece zorlanırdım kesin. Ama belki ruhum Bantu dillerini de ustaca konuşuyordur. Topu topu beş yüz tane var şunun şurasında.

4. Yaklaşım türleri, gerek hazırlama (priming) etkileri ve görsel maskeleme olsun, gerek fark körlüğü (D. J. Simons ve diğ., "Evidence for Preserved Representations in Change Blindness," *Consciousness and Cognition* 11, sayı 1 [2002]: 78-97), gerek görsel sönümleme ve görsel-mekansal ihmal (G. Rees ve diğ., "Neural Correlates of Consciousness in Humans," *Nature Reviews Neuroscience* 3 [Nisan 2002]: 261-70), gerek binoküler rekabet ve diğer çift-istikrarlı algılar (R. Blake ve N. K. Logothetis, "Visual Competition," *Nature Reviews Neuroscience* 3, sayı 1 [2002]: 13-21; N. K. Logothetis, "Vision: A Window on Consciousness," *Scientific American Special Edition* 12, sayı 1 [2002] 18-25) veya kör-bakış olsun (L. Weiskrantz, "Primesight and Blindsight," *Consciousness and Cognition* 11, sayı 4 [2002]: 568-81), bilinçli algının kendini gösterişi hep aynıdır: özne (insan veya maymun fark etmez) bize sözlerle veya hareketlerle deneyiminde bir değişiklik olup olmadığını kendi haber verir.

5. Genel anestezi neden soruyu yanıtlamaya yetmiyor? Beyne gerekli kimyasalları gönderdiğimizde insanlar bilinçlerini kaybederler; o zaman mesele çözülmüştür. Yalnız ufak bir sorun var: anestezi sı-

rasında bilincin gerçekten kapanıp kapanmadığını bilmiyoruz. Bilinci rapor edilebilirlikle eşdeğer gördüğümüzde ortaya çıkan sorun, bilinç sahiden kesintiye mi uğradı yoksa hafızada mı bir sorun var ayırt edemiyor oluşumuz. Dün gece uyurken neler hissettiniz? Hiçbir şeye benzemiyordu diyebilirsiniz; bilinciniz yerinde değildi. Peki ya hatırlamadığınız rüyalar? Onları görürken bilinciniz yerindeydi şüphesiz. Belki de bilinciniz uykunun tüm evrelerinde yerindeydi. Öznel rapor edilebilirliğe bakarak bu olasılığın üstünü çizemeyiz.

6. Yine de "benlik" üzerinde çalışan bilim insanları ve filozoflar, bu türden özdeşleşlikleri kurma eğilimindeler. Geçenlerde New York Bilimler Akademisi'nde "Benlik: Ruhtan Beyine" adlı bir konferans yapıldı. Beyinle ilgili onca şey söylenmesine rağmen tek bir konuşmacı bile benliği "insan zihni" veya "kişilik"ten ayırt edecek biçimde tanımlamadı. "Ben" dediğimiz his öylece dokunulmadan kaldı.

7. Bazı filozoflar, uygulamada nesne/özne ikiliğinin ötesine sürekli bir geçiş sağlayamamışlarsa da, bunu düşüncelerinde kavramsal olarak ifade etmişlerdir. Örneğin Sartre bilinç söz konusu olduğunda öznenin diğer nesnelerden bir farkı olmadığını görmüş bu açıdan "Dünyayla eşzamanlı" olduğunu dile getirmiştir:

> "Ben"i Dünya yaratmadı; Dünyayı da "ben" yaratmadı. Bunlar kişisel olmayan mutlak bilincin iki nesnesidir. Ve aralarındaki bağı bu bilince borçludurlar. "Ben"den arındığı zaman, bu mutlak bilinçte *özneden* geriye hiçbir şey kalmaz... Bu açıkça, varolmanın ilk koşulu ve mutlak kaynağıdır. "Ben" ve Dünya arasında bu mutlak bilinç tarafından kurulan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, "ben"in Dünya karşısında "varlığı tehdit altında" gibi görülmesi için yeterlidir; ve "ben"in bütün içeriğini (dolaylı yoldan ve ara basamaklardan geçerek) Dünyadan alması için de yeterlidir. Siyaset ve ahlakı tamamen pozitif bir felsefi temele oturtma yolunda bundan daha fazlası gerekmez.

J. P. Sartre, *The Transcendence of the Ego: An Existentialist Theory of Consciousness*, çev. F. Williams ve R. Kirkpatrick (New York: Hill and Wang, 1937), 105-6.

Maurice Merleau-Ponty, kendini özne/nesne diline hapsetse de benzer bir noktaya değinmişti: "Dünya özneden ayrılamaz. Fakat dünyanın bir yansımasından başka birşey olmayan bir özneden. Özne de dünyadan ayrılamaz. Fakat öznenin yansıttığı bir dünyadan." Geçtiği yer: F. Varela ve diğ., *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience* (Cambridge: MIT Press, 1991), 4.

8. Bu, bebekler mistiktir anlamına gelmez. Yine de, doğumdan itibaren başlayan bir bireyselleşme sürecinin devrede olduğu açıktır. Wilber'in "mantık-öncesi"[1] ve "mantık-ötesi"[2] olarak adlandırdığı dönemler arasındaki yanlış bir eşitlemenin eleştirisi için bkz. K. Wilber, *Sex, Ecology, Spirituality* (Boston: Shambhala, 1995). Wilber'in belirttiği gibi çocukluğu ruhsal anlamda romantikleştirmenin gereği yoktur. Zaten eğer Göklerin Egemenliği çocuklarımıza aitse onları neden durduralım?[3] Kıskançlığımızı primat akrabalarımıza yönlendirelim daha iyi. Sonuçta yamyamlık, toplu tecavüz, çocuk öldürme gibi zevklerle kendilerinden geçmedikleri durumlarda en neşeli çocuklar onlar değil midir?

9. Bu sayede Heidegger gibi bir adam, Hitler'in aşağılık bir hayranı olmasına rağmen en ufak bir utanma duygusu olmaksızın Avrupa düşüncesinin devlerinden biri olarak önümüze konabiliyor. Zeki birisi olduğu su götürmeyen Schopenhauer, (söylenene bakılırsa sesinden rahatsız olduğu için) bir terzi kadını merdivenlerden aşağı atmış ve sakat kalmasına neden olmuştu. Daha başka seçkin filozoflardan da örnek verebiliriz. Acı çeken bir ruh olduğu her halinden belli olan Wittgenstein, kurallara uymayan kız öğrencilere dayak atmaktan zevk alırdı. Fakat asıl hayret verici gerçek, Doğunun büyük filozof-mistikleriyle boy ölçüşebilecek tek bir Batılı düşünürün dahi çıkmamış olmasıdır. Batıda Doğu anlayışıyla yükselmiş bir örnek olarak Plotinus'a kadar geçmişe gitmekten gocunmayanlar var. Fakat Plotinus'un son derece canlı bir şekilde betimlediği dünyaya kendisinin yalnızca kaçamak bir bakış atabildiğini yine kendisi itiraf eder. Doğunun mistik okullarından birinin bağlamında ifade edecek olursak, Plotinus'un hedefe doğru içtenlikle yola çıkmış olduğunu söyleyebiliriz olsa olsa.

   Antik dünyada durumun biraz daha farklı olduğu görülüyor. Yunan filozoflar sık sık *eudaimonia* halinden, yani iyi bir yaşama eşlik ettiği düşünülen mutluluk halinden bahsederdi. Fakat bu hale ulaşma çabaları pek gelişmiş sayılmazdı. Antik Yunanlarda Doğu mistisizmine en yakın şey, Elis'li Pirrho'nun (y. MÖ 365-270) şüphecilik anlayışıydı. Ne var ki Pirrho'nun öğretileri, felsefenin toptan inkarı anlamına geliyordu. Mutluluk o günden bu yana ahlak felsefesinin ontolojik karasularına sürgün edilmiştir. Bilge olan filozof ideali ise artık uzak bir hayalden fazlası değil.

1 pre-rational –*çev.n.*

2 trans-rational –*çev.n.*

3 "O sırada bazıları küçük çocukları İsa'nın yanına getirdiler; ellerini onların üzerine koyup dua etmesini istediler. Öğrenciler onları azarlayınca İsa, 'Bırakın çocukları' dedi. 'Bana gelmelerine engel olmayın! Çünkü Göklerin Egemenliği böylelerinindir.' " Matta 19:13-14

İkinci yüzyıl hekimi Sekstus Empirikus›un yazıları sayesinde günümüze kalabilen Pirrho›nun öğretileri, açıkça ruhani bir disiplin ortaya koyar. Bunlar Mahayana Budizmindeki Madhyamika›nın dialektiğinden çok da farklı sayılmaz. Şüpheci (büyük Ş ile) dünyaya dair gerçek inanışları toplamaya çalışmış ama günün sonunda sepetini boş bulmuş, işinde başarısız bir filozof değildir; böyle bir başarısızlığın yol açabileceği huzuru (Yunanca *ataraksia*) bulmuş olan kişidir.

Pirrho'nun anlayışına göre şüphecilik, hiçbir şeyin bilinemeyeceğini söyleyen dogmatik bir sav değildir. "Şu anda bildiklerimizin tümü, nasıl *görünüyor* olduklarından ibarettir" fikrinin onaylanmasıdır. Şüpheci, fizikötesi görüşlerin şafağına doğru bir adım daha atmayı reddeder. Görüngülerin dışında birşey bilmediğini bilir. Bunun deneyimin doğasına dair bir gerçek gibi gözükmesi de aynı şekilde ona şu anda böyle gözükmesinden başka bir şey değildir. Sekstus'un deyişiyle, "Şüpheci, hüküm (Yunanca *epoké*) vermekten kaçınarak arayışını sürdürür." Bu görüşün bile mutlaka korunması gerektiği hükmünde değildir. Ona göre her inanış, zıddını da yanında davet etmektedir. Şüpheci ise sadece şu ana kadarki durumun tatmin edicilikten uzak olduğunu not eder. Aklı karışıktır ve böyle olmaktan mutludur.

Bu bakış Batıda hakettiği saygıyı yeterince görmemiştir. Çünkü insanın kafasına darbe üstüne darbe almadan bu konumu samimiyetle koruyabileceğine şüpheyle bakılmıştır. Ayrıca bu bakış, iki yüz yıl boyunca tüm dogmaların inkarıyla meşgul olan Platon Akademisindeki Arkesilaos, Karneades ve diğer hocaların, bilgiye daha dogmatik yapıdaki şüpheci yaklaşımlarıyla harmanlanmıştır. Bu okul, geleneğindeki açık tezatlıklara rağmen, ilhamını Sokrates'in genel yaklaşımından değil de yalnızca şüpheci ruh halinden almaya karar vermişti. Eskiden akademik şüphecilik, başkalarının bilgilerinin daha sert bir eleştirisi, dolayısıyla aslında kimsenin hiçbir şey bilmediği "gerçeğinin" beyanıymış gibi duruyor. Gerçi konuşmada Pirrho'nun inanmayı askıya alan tutumuyla aynı kapıya çıkıyordu. Sonuç olarak çoğu filozof, Pirrho'nun bilgeliğe ulaşmak için saptığı deneysel yolun yeniliğini göremedi. Pirrho'nun öğretilerini, Büyük İskender'in Hindistan sınırına yaptığı sefer sırasında çıplak bir sofudan (Yunanca *jimnosofist*) aldığı söylenir. Ayrıca ermişlere yaraşır bir görünüme sahipmiş; herhalde fikirlere saplanıp kalmamasının getirdiği huzurun bir yansıması olsa gerek. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki Sekstus'un "*Pirrhoculuğun Temel Hatları*" adlı eserinde açıkladığı ataraksia, Doğu felsefesindeki "aydınlanma"yla aynı şey değildir; daha ziyade sıradan insanların çektiği ızdırapları çekmeme halidir. Ne olursa olsun, ataraksia sağlam

mantıksal argümanların desteklediği varılabilir bir ruhsal hedefti ve soyut felsefenin amaçlarıyla karşılaştırıldığında deneysellik yolunda bir ilerleme sayılırdı.

10. Diamond'un tezi bununla kalmaz. Fakat temel olarak evcilleştirilebilir hayvanların ve yiyeceklerin coğrafi dağılımındaki eşitsizliği dile getirir.

11. En azından kağıt üzerinde. Yine de, Batı felsefe tarihinde sorgulama yetisi doruğa ulaşmış insanların (örneğin Schelling gibi birinin veya Cenevre'deki bir gölde bir kayığa yayılıp uzanmış bir Rousseau'nun) bilincin ikiliksiz doğasına dair deneysel içgörüleri ender ve kısa süreliğine olurken, Doğudaki filozoflar binlerce yıl boyunca bu gibi içgörüleri dile getirmiş ve belirgin uygulama yöntemlerine dökmüş, böylece diğerleri tarafından da uygulanabilir ve sınanabilir kılmışlardır.

12. Çoğu okurum, benim çeşitli tefekkür geleneklerine olan borcumun Hindistan›dan kaynaklandığını biliyordur. Benim ruhani olasılıklar hakkındaki görüşlerim, Budizmin (ör. Vacrayana›nın Dzogçen öğretileri) ve Hinduizmin (ör. Advaita Vedanta›nın öğretileri) batıni öğretileri ve çeşitli meditasyon tekniklerinin yıllarca uygulanmasıyla kaynaşarak şekillendi. Bu gelenekler zihnin doğasına veya ruhsal hayatın ilkelerine dair ortak bir görüş sunmasalar da, insanoğlunun bunları içgörü yoluyla anlamak için sergilediği en yoğun çabaları temsil ederler. Özellikle Budizm son derece gelişkindir. Başka hiçbir gelenek insan zihninin kendi kendini dönüştürebilmesi için bu kadar çok yöntem geliştirmemiştir. Dikkatli okurlar Museviliğe, Hıristiyanlığa, İslama ve hatta Hinduizme çok sert eleştiriler yöneltirken Budizm hakkında negatif pek bir şey söylemediğimi fark etmiştir. Bu tesadüf değil. Budizm de arada sırada şiddet ve cahillik kaynağı olmuşsa da, inanca bağlı bir din değildir; hatta Batının anladığı anlamda bir din bile değildir. Bunu bilmedikleri anlaşılan milyonlarca Budist var; onları Güneydoğu Asya boyunca tapınaklarda görebilirsiniz. Hatta Batıda Buda›ya sanki Doğulu Noel Babaymış gibi dua edenler var. Bu bozulmalar bir yana, Budizmin batıni öğretileri, bilincin içgörüsel özgürlüğünü dogmaların kamburu olmaksızın keşfetmek için en eksiksiz metodolojiyi sunar. Dalai Lama ve Hıristiyan rahiplerin birbirlerinin dinsel geleneklerini onurlandırmak için yaptıkları toplantılar, Cambridge›li fizikçilerle Kalahari›li yerlilerin birbirlerin fiziksel evreni anlayışlarını karşılıklı onurlandırmak için toplantı yapmalarından farksızdır desek abartmış sayılmayız. Tibetli Budistlerin de sırtlarında taşıdıkları dogmalar yoktur demek istemiyorum (aynı şey fizikçiler için de geçerli). Ya da yerlilerin kafa-

sında atom kavramı oluşmamıştır da demiyorum. Her iki literatürle de haşır neşir olanlar, İncil›de Budist külliyattaki keskin ruhsal talimatlarından bir nebze olsun bulunmadığını bilirler. Budizmde benim de anlamadığım, son derece mantıksız bir sürü şey de var elbet. Fakat entellektüel açıdan dürüst olacaksak, ruhsal talimatlar sistemi olarak üstünlüğünü teslim etmemiz gerekir.

Hıristiyanlığın kirli tarihini şereflendiren Meister Eckhart, Aziz Yuhanna, Avilalı Azize Teresa, Sarovlu Serafim, kutsal Çöl Babaları gibi seçkin ermişlerin sıradışı insanlar olduklarına şüphe yok, fakat onların mistik içgörüleri de çoğunlukla kilise doktrininin ikiliğine kelepçelenmiş olarak kaldı ve uçmayı başaramadı. Neoplatonizm ve inanca aykırı diğer görüşlerin rüzgarıyla havalanmayı başardıkları anlar ise bizzat kutsamaya çalıştıkları geleneklere muhalefet ettikleri anlar oldu. Dolayısıyla bunlar genel kuralların kutsal istisnaları olarak kaldılar. Mistik Hıristiyanlık, Saul Şam'a ayak bastığı gün ölmüştü.

Diğer Semavi dinlerin mütefekkirleri de mistik dürtülerini gemlemek durumunda kaldılar. Budizm, Hinduizm, Zerdüştlük ve Hıristiyan manastır sisteminden etkilenmiş olan Sufizm, Hallac-ı Mansur (854-922) ve diğer başka Sufilerin korkunç ölümlerinin de kanıtladığı üzere genel olarak İslam dünyasında bir tür kafirlik olarak görüldü. Öğretilerinin Kuran'a riayet ettiği yerlerde Sufizme katışıksız bir ikilik anlayışı hakim oldu. Aynı şekilde (Hıristiyan Gnostisizmi, Sufizm ve Neoplatonizmin izlerini taşıyan) Musevi Kabalacıları, gerçek anlamda ikiliksiz bir mistisizm olasılığını göz önünde bulundurmamışa benziyor. Bkz. G. Scholem, *Kabbalah* (New York: Dorsette Press, 1974).

Pek çok Musevi, Hıristiyan ve Müslüman ermişin mistik yeteneklerini inkar etmiyorum. İnanışları ne olursa olsun her dini geleneğin, bilincin içsel özgürlüğünü derinden kavramış insanlar yetiştirmesi olasıdır.

Bilinç, özne/nesne ikiliğinden zaten bağımsız olduğuna göre, bir Eckhart veya Mevlana'nın ortaya çıkışı sürpriz sayılmamalıdır. Öte yandan bu gibi ışık saçan ruhsal bilgelerin varlığı İncil'in veya Kuran'ın tefekkür el kitapları olarak uygunluğunu göstermez. Tren altında kalmış veya bir korsan gemisinin pruvasından fırlamış birilerinin de aydınlanma yaşadığı olmuştur belki. Bundan bu tür kazaların ruhsal gelişim için uygun yöntemler olduğu sonucunu çıkartabilir miyiz? Doğu veya Batı kaynaklı her geleneğin, içgörüleri dinlerinin altın kaplama hapishanesinden kaçmayı başarmış birkaç mistik ye-

tiştirdiğini inkar etmiyorum. Fakat inanç temelli dinlerin yanlışları o kadar çarpıcı, tarihsel bozulmaları o kadar büyük, hoşgörüsüzlükleri o kadar çığrından çıkmış düzeyde ki, artık onlar adına mazeret uydurmayı bırakma zamanımızın geldiğini düşünüyorum.

Yeni Çağ (New Age) ruhsal akımı da bu açıdan pek bir açılım sağlayamamıştır. Çünkü ruhsal hayatı adeta beyin hücrelerini kullanmamayla eşanlamlı hale getirmiştir. Yeni Çağ akımında "ruhsal" olarak tanımlanan çoğu inanç ve uygulama, eleştirel zekadan tamamen yoksun bir ortamda filizlenmiş ve serpilmiştir. Gerçekten de Yeni Çağ fikirlerinin bazıları o kadar saçmadır ki en alakasız insanları bile dehşete düşürmeyi başarmıştır. Her yıl düzenlenen Whole Life Expo gibi etkinliklerdeki saçmalıklar yüzünden, biliminsanları ve diğer mantıklı insanların ellerine tüm ruhsal iddiaları ve kanıtlarını eleştirmek ve reddetmek için yeni nedenler geçmektedir. İşte bu yüzden daha kendi fikirlerinin anlamını ortaya çıkarmadan gezegenlerin konumlarından anlamlar çıkarmaya çalışan herkes alaycıların ateşini körüklemiş olur.

Fakat alay konuları bunlarla bitmiyor. Ruhsal uygulamaların mutlaka uzmanlar tarafından öğretilmesi gerekir. Fakat uzman olduklarını, gerçek guru olduklarını iddia edenlerin hepsi ileri sürdükleri kadar uhrevi olmuyor. Yaptıkları soytarılıkların neticesinde, çoğu eğitimli insanın aklına guru deyince herkese sevgi beslemesinin yanında gizliden gizliye güzel ve genç kızlarla dolu bir aşram kurma hayali besleyen bir tip geliyor. Bu klişenin örnekleri de yok değil. Nadiren şöhretli bir yogi bir cüzzamlının yaralarını yalamaya istekli olabilse de, çoğu çok daha sıradan istekler peşinde koşuyor.

Ruhanilik arayışında olan eski bir grup tanıyorum. Aylarca Himalayalardaki mağaralarda ve kuytuluklarda bir hoca aradıktan sonra nihayet onları semalara ulaştıracak seviyede bir Hindu yogi bulmuşlar. Adam İsa kadar ince ve bir orangutan kadar esnekmiş. Keçeleşmiş saçları dizlerine geliyormuş. Bu müthiş adamı Amerika'ya getirip ruhsal adanmışlık konusunda kendilerini eğitmesini istemişler. Kültüre ayak uydurma süresi geçtikten sonra, bizimkisi kendini getirenlerin karılarıyla cinsel ilişkiye girmenin eğitim amaçları için uygun olacağını söylemiş. Bu arada adamın fiziksel güzelliği ve davulunu çalışı da hayranlık uyandıracak seviyedeymiş. İlişki istekleri hemen yerine getirilmeye başlanmış. Üstelik karısı ve gurusuna olan bağlılığı çok ciddi bir sınavdan geçmekte olan bir adam uzunca bir süre hiç sesini çıkarmamış. Bildiğim kadarıyla karısı da bu "tantrik" egzersizlere pek meraklıymış. Çünkü gurusu bu konu-

da "tamamen aydınlanmış" ve Efendi Krişna kadar ateşliymiş. Guru, zamanla ruhani ihtiyaçlarının yanında midesinin zevklerini de inceltmeye başlamış. Öyle ki kahvaltıda Häagen-Dazs kajulu vanilya dondurması dışında birşey yemez olmuş. Süpermarketin donmuş gıda reyonunda bir aşağı bir yukarı dolaşan ve sürekli boynuzlanan bir kocanın meditasyonlarından medet ummak biraz zor. Sonunda guruyu davuluyla birlikte Hindistan'a geri yollamışlar.

13. Padmasambhava, *Self-liberation through Seeing with Naked Awareness*, çev. J. M. Reynolds (New York: Station Hill Press, 1989), 12.
14. Padmasambhava, Budizmin öğretilerini (özellikle Tanta ve Dzogçeni) Hindistan'dan Tibet'e getirdiğine inanılan 8. yüzyıl mistiğidir.
15. Şüphe yok ki, Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamın batıni yorumlarını benimseyenler, benim kendi kitaplarını düz anlamlarıyla okumamın cahilliğimi ele verdiğini ileri süreceklerdir. İncil ve Kuran›daki bazı bölümlerin tarikatların, simyacıların ve mistiklerin kendilerine özgü yorumları kitapların kendileri kadar eskidir kuşkusuz. Fakat bu tarz tefsir çalışmalarının sorunu, metinlerin içeriklerinden bağımsız olmalarıdır. Neredeyse her metin, içinden istenilen mistik veya esrarlı mesaj çıkartılabilecek şekilde yorumlanabilir. Bunlara örnek olarak numerologların Tevrat›ın harflerinin sayısal değerlerini hesaplayarak metindeki gizli mesajları ortaya çıkardıkları «gematria»yı veya Joseph Campbell gibi popüler alimlerin kendi kafalarına göre simgeler bulmalarını sayabiliriz.

    İşte size bir örnek: Yine rasgele bir kitap seçiyorum. Bu sefer bir kitapçıdaki yemek kitapları reyonundan. Kitabın adı *A Taste of Hawaii: New Cooking from the Crossroads of the Pacific*. İçinde daha önce kimsenin önemini idrak edemediği mistik bir yazı buluyorum. İlk bakışta «*wok tavada ogo domates soslu balık ve karides köftesi*" tarifi gibi gözükmesine rağmen eşi benzeri bulunmayan ruhsal bir zekanın huzurunda olduğumu fark etmem için malzemelerine bakmam yetiyor:

    mercan fileto, küp şeklinde kesilmiş

    3 çay kaşığı kıyılmış taze soğan

    tuz ve taze çekilmiş karabiber

    bir tutam kırmızı biber

    2 çay kaşığı kıyılmış taze zencefil

    1 çay kaşığı kıyılmış sarımsak

    8 adet soyulup siniri ayıklanmış karides, küp şeklinde kesilmiş

1/2 bardak ağır krema; 2 adet hafifçe çırpılmış yumurta

3 çay kaşığı pirinç şarabı; 2 bardak galeta unu

3 çay kaşığı bitkisel yağ; 2 1/2 bardak ogo domates rendesi

Mercan fileto, tabii ki, beni veya seni, yani varoluş denizinde kaybolmuş bireyi temsil ediyor. Fakat aynı zamanda küp şeklinde olduğunu görüyoruz; yani içinde bulunduğumuz duruma beden, zihin ve ruh olmak üzere üç açıdan derman bulmamız gerekiyor.

3 çay kaşığı kıyılmış taze soğan, kübik simetriyi daha da ileri götürüyor. Varlığımızın her bir seviyesine uygulamamız gereken panzehiri eşit oranlarda dağıtmalıyız. Metnin anlamı açık: beden, zihin ve ruha eşit özen göstermeliyiz.

Tuz ve taze çekilmiş karabiber: burada zıtların, yani doğamızın siyah ve beyaz yönlerinin ebedi yakarışlarını görüyoruz. Eğer ruhsal hayatın reçetesini yerine getirmek istiyorsak iyinin yanında kötüyü de anlamamız gerekir. Sonuçta hiçbir şey insan deneyiminin dışında tutulamaz (bu Tantrik bir metin galiba). Dahası, tuz ve karabiber bizlere tanecikler halinde veriliyor. Bunun anlamı iyi ve kötü özelliklerimizin en ufak eylemlerimizden doğduğu. Yani genel olarak iyi veya kötü değiliz; varlığımızın akışını renklendiren sayısız anın tekrarları sonucunda şekilleniyor bu özelliklerimiz.

Bir tutam kırmızı biber: Bu denli keskin bir renk ve tadı olan şeyin aydınlanmış bir ustanın ruhani etkisini tanımladığı bariz. Peki ya ölçümündeki muğlaklığa ne demeli? Bir tutam ne kadardır? Bu noktada sırtımızı evrenin bilgeliğine yaslamak durumundayız. Hoca neye ihtiyacımız olduğunu tam olarak bilecektir. Zaten metinde ruhsal çabaların acılığına değinen malzemelerden de tam bu noktada bahsedilmeye başlanıyor: bir tutam kırmızı biberden sonra *iki çay kaşığı kıyılmış taze zencefil* ve *bir çay kaşığı kıyılmış sarımsak* geldiğini görüyoruz. Bunları bir tür ikizkenar üçgen gibi düşünebiliriz: ruhsal doğamızın kadın ve erkek olmak üzere iki yanını ve meditasyonu simgeliyorlar.

Sırada *sekiz adet soyulup siniri ayıklanmış ve küp şeklinde kesilmiş karides* var. Sekiz karides elbette bu yola başkoymuş her gönüllünün lanetlemesi gereken sekiz dünyevi kaygıyı temsil ediyor: şan ve utanç; kayıp ve kazanç; sefa ve cefa; övgü ve sövgü. Her birinin soyulması, sinirinin ayıklanması ve küp şeklinde doğranması, yani bizleri etkileri altına alma güçlerinden arındırılmaları ve doğru yolun bir parçası haline getirilmeleri gerekir.

Bu tarz metaforik akrobasiyi neredeyse her türlü metin üzerinde uygulayabiliriz. Dolayısıyla bundan bir anlam çıkarmanın doğru olmayacağı da açık olsa gerek. Kutsal metinler psikolojideki Rorschach mürekkep lekesi testi gibidir: orada büyülere inanan birisi, büyünün ilkelerini bulur; geleneksel mistik, transa geçmenin reçetesini bulur; totaliter dogmacı, diğerlerinin zekasını ve yaratıcılığını bastırmasını söylenen Tanrının sesini duyar. Ruhsal veya mistik bilgileri alegoriyle yazmış yazarlar da vardır elbette; bazı metinlerin anlamına ancak ciddi bir yeniden yorumlamayla mazhar olunabilir. Sözgelimi *Finnegans Wake* romanını okuyup da evrenin yaratılışıyla ilgili çeşitli efsanelere veya simyasal düzeneklere göndermeler bulduğunuzu düşünüyorsanız muhtemelen doğrudur, çünkü onları oraya James Joyce yerleştirdi. Fakat kutsal metinleri tırmıklayarak nadir inciyi bulmaya çalışmak, edebi bir oyundan fazlasıdır.

16. Benim buradaki kullanımımla uyuşan Budist meditasyon fenomenolojisine güncel bir akademik yaklaşım için bkz. B. A. Wallace, "Intersubjectivity in Indo-Tibetan Buddhism," *Journal of Consciousness Studies* 8, sayı. 5-7 (2001): 209-30. Nörobilimcilerin meditasyon üzerine ayrıntılı yorumları için bkz. J. H. Austin, *Zen and the Brain* (Cambridge: MIT Press, 1998) ve C. deCharms, *Two Views of Mind: Abhidharma and Brain Science* (Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1998).

17. Bu metaforun Sri Nisargadatta Maharaj'dan geldiğini sanıyorum, ama hangi eserinde rastlamıştım hatırlamıyorum.

18. İnsanın bunları kitaptan okuyarak öğrenemeyeceği söylenir sık sık. Genel anlamda bu şüphesiz doğrudur. Fakat sırf seçkin bir meditasyon ustası gösterdi diye bilincin ikiliksiz içsel doğasının farkına varacağımızın garantisi yoktur. Koşullar da tam uygun olmalıdır: hoca ne yaptığını biliyor olmalı, neyin fark edileceği konusunda kavramsal şüphelere yer bırakmamalıdır; öğrenci ise onun talimatlarını takip edebilmek için yeterli zihinsel konsantrasyona sahip olmalı ve fark edilecek şeyleri fark etmelidir. Bu anlamda meditasyon şüphesiz öğrenilen bir beceridir.

19. Bilincin ikiliksiz doğasının ayrımına varış, dilsel açıdan analize elverişli değildir. Yalnızca kendi düşüncelerinden haberdar olan insanların her şeyi dile indirgemesi gayet doğal olsa da, Wittgenstein ve felsefedeki taklitçilerinin çabaları bu konuya ışık düşürebilecek kadar derine işlemez. Belki Wittgenstein›ın «Hakkında konuşamadığımız şeyin sessizce üzerinden geçmek zorunda kalırız» sözüyle bu nok-

tayı sezdirdiği yorumu yapılabilir. Fakat asıl ilginç olan, hakkında konuşamadığımız şeyi yine de fark edebiliyor olmamızdır.

20. Aslına bakarsanız meditasyon uzun zamandır bilimsel araştırmalara konu olmakta. Kapsamlı bir inceleme için bkz. J. Andresen, "Meditation Meets Behavioral Medicine: The Story of Experimental Research on Meditation," *journal of Consciousness Studies* 7, sayı 11-12 (2000): 17-73. Bu araştırmaların çoğu EEG ve fizyolojik ölçümler kullanmış ve bunu yaparken beyin fonksiyonundaki değişiklikleri yerelleştirmeye çalışmamıştır. Modern nöro-görüntüleme tekniklerini kullanan çalışmaların çoğu meditasyonu benlik sezgisi açısından incelememiştir. Bir SPECT çalışmasının sonuçları için bkz. A. B. Newberg ve diğ., "The Measurement of Regional Cerebral Blood Flow during the Complex Cognitive Task of Meditation: A Preliminary SPECT Study," *Psychiatry Research: Neuroimaging Section* 106 (2000 ve 2001): 113-22. Benim bildiğim kadarıyla, benlik duygusunu kaybetme öznel etkisi yaratan meditasyoncularla çalışmaya başlamış yalnızca tek bir grup var. Bu çalışmalara dair bir ön rapor için bkz. D. Goleman, *Destructive Emotions: A Scientific Dialogue with the Dalai Lama* (New York: Bantam, 2003).

21. F. Varela, "Neurophenomenology," *Journal of Consciousness Studies* 3, sayı 4 (1996): 330-49, "öznel" verilerin bilimsel geçerliliği konusunda şu noktaya dikkat çekiyor: "Bilimsel titizlik ve özensizlik arasındaki ayrım çizgisi, birinci ve üçüncü şahıs anlatımları arasından geçmez, daha ziyade müşterek onaya ve paylaşılan bilgiye yol açan açık metodolojik bir zemin olup olmamasıyla belirlenir.

22. Meditasyonun doğurduğu ikiliksizlik deneyiminin tamamen kişiye özel, dolayısıyla bağımsız doğrulamaya uygun olmadığı yolundaki endişelere kısaca değinmek isterim. Meditasyon yapan kişinin sözüne inanmak durumunda mıyız? Eğer öyleyse bu herhangi bir sorun doğurur mu?

    Zihinsel olayların bağımsız ölçümlerini talep edenlerin iki şeyi göz önünde bulundurmaları gerekir: (1) insani deneyimlerin pek çok yönden kişiye özel olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı varlıkları hakkındaki tek kılavuzumuz kişisel bildirimlerdir. Depresyon, kızgınlık, neşe, görsel ve işitsel halüsinasyonlar, rüyalar, hatta acı, yalnızca kişisel bildirimle belirlenebilecek sayısız "birinci şahıs" gerçeğinden yalnızca birkaçıdır. (2) içsel halimizin bağımsız ölçümlerinin mevcut olduğu durumlarda ise, bu mevcudiyet yalnızca kişisel bildirimle uyum gösteriyor olmasından kaynaklanır. Yüksek

irkilme tepkisi, yüksek kortizol seviyesi, yüksek deri iletkenliği gibi çeşitli fizyolojik ve davranışsal ölçümlerle artık güvenilir bağlantılar belirlenmiş olan korkuda bile altın ölçü kişisel bildirim kabul edilir. Eğer korkuya dair öznel değerlendirmeler bu "bağımsız" ölçümlerde göz önünde bulundurulmasa ne olurdu bir düşünün: sözgelimi deneklerin yüzde ellisi kortizol seviyeleri yükseldiğinde korku duymadıklarını, düştüğündeyse korktuklarını söylüyor olsunlar. Kortizol ölçümleri korku çalışmalarında işe yaramaz olurdu. Fizyolojik ve davranışsal değişkenleri değerli yapan şeyin ne olduğunu gözden kaçırmamamız gerekir: *bunların iyi olması kişilerin iyi demesine bağlıdır*. (İnsanlar öznel açıdan sınıflandırmaya tabi tutulamaz demek istemiyorum. Her zihinsel olay en iyi kişisel bildirimle anlaşılır da demek istemiyorum. Gelgelelim, konu şeylerin *kişiye nasıl geldiğiyse*, kişisel bildirim tek pusulamızdır.)

Aslında gelecek bu açıdan geçmişe oldukça benziyor. Geleneksel mistisizmin tüm alt dalları - şamanizm (Sibirya veya Güney Amerikan), Gnostisizm, Kabala, Hermetizm ve Rönesansta sihirli bir şekilde tekrar ortaya çıkışı (Hermetisizm) ve insanoğlunun kavram perdelerinin ardında Diğerini aradığı tüm diğer labirentimsi yollar - belki günün birinde teknik açıdan kusursuzluğa ulaşacaktır. Fakat ruhanilik yolundaki tüm bu yaklaşımlar, batıni bilgi açlığından ve kutsal olana ulaşmak için zihnin düş katmanında (rüyalarla, transla veya psikedelik kendinden geçişlerle) kazı yapma arzusundan doğar. Bu yanyolların her birinde çok değerli deneyimlerin yeni başlayanları beklemekte olduğuna şüphem olmasa da, bilincin her zaman öncelikli bağlam olduğu ve her algı deneyiminin önkoşulu olduğu, dolayısıyla diğer sapmaları aslen gereksiz kıldığı temel bir gerçektir. Her inancın mütefekkirlerinin de kendi deneyimleriyle onaylayacağı üzere, batıniliğin havai fişek gösterisi bilincin gelişimine - boşalmasına, daha mistik veya aşkın (transandant) hale gelmesine vs - bir katkı sağlamaz.

Düşsel merakların modern versiyonunda ruhani aşkınlık, aşkın türden *deneyimlerle* aynı şeymiş gibi ele alınır. Bunun belki de en iyi örneği Terence McKenna'nın kendine özgü uçuk söylemleridir. Bu anlayışa göre, zihnin paradoksal esinlerin akınına uğradığı (ve en etkili biçimde psikedelik ilaçlarla yaratılan) deneyimler (örneğin başka diyarların hayalleri, fiziküstü varlıklar, uzaylı zekaların gramatolojisi, vs) sıradan bilince göre üstün kabul edilir. Ne var ki bu bilinçaltı düşler, bilincin özne/nesne algısının öncesindeki görkemini gözden kaçırır. Bu esinlerin ve düşlerin ("doğru" olsun olma-

sın) zihni cezbedici olduklarına şüphe yoktur. Fakat geçici oluşları (her düş doğduğu gibi geçip gitmeye mahkumdur) bu tür olguların kalıcı bir dönüşüme temel oluşturamayacağını gösterir.

Öte yandan bu «içsel» diyarların keşfedilmemesini savunmuyorum. Bilinçaltının görüngüleri beden, zihin ve genel olarak evren hakkında bilgi edinmek isteyenler için doğal bir merak konusudur. Benim dile getirmek istediğim, *özgürlüğü* olası esinlerin ırmağı içinde aramanın yanlış olacağı. Bu noktayı gerektiği gibi vurgulayıp eleştirenler yalnızca ikiliksiz mistisizm okulları olmuştur. Dahası, Batıda ruhaniliğe dair çoğu ifadeye eşlik eden saflık ve çocuksuluğun sorumlusu da bu tarz gizemlere olan hevestir. Bir yanda kendi yeterliliğine dair gizli bir varsayım barındıran saf inancı görüyoruz, diğer yanda psişik deneyimler, kıyamet veya altın çağ kehanetleri ve Tanrının kişiliğine dair bin bir türlü acaip görüşün yeraldığı çılgınca bir yenilik arayışını. Deneyim akışımızda ne gibi değişiklikler olursa olsun, isterse İsa hepimize görünsün, isterse insan bilgisinin tamamı doğrudan sinapslarımıza yüklensin, bir gerçek hiç değişmeden duracak: ruhsal anlamda öncelikle ve yalnızca bilinç olarak varolacağız, "ben"den bağımsız bir bilinç olarak. Bunu fark etmemiz için erken sayılmaz artık.

23. Mistisizmin tüm kavramların ötesinde olmayı gerektirip gerektirmediği açık bir sorudur. Buradaki iddia sadece, mistiklerin dünyayı ikili algılayışımızla ilgili kavramlarla ilgilenmediğidir.

KAYNAKÇA

Aarons, M. ve **J. Loftus.** *Unholy Trinity: The Vatican, the Nazis, and the Swiss Banks.* Rev. ed. New York: St. Martin's Griffin, 1998.

Abraham, R., T. McKenna ve **R. Sheldrake.** *Trialogues at the Edge of the West:Chaos, Creativity, and the Resacralization of the World.* Santa Fe: Bear Publishing, 1992.

Adolphs, R., D. Tranel ve **A. R. Damasio.** "The Human Amygdala in Social Judgment." *Nature* 393 (June 4,1998): 470-74.

Ahmad, Z., L. M. Balsamo, B. C. Sachs, B. Xu ve **W. D. Gaillard.** "Auditory Comprehension of Language in Young Children: Neural Networks Identified with fMRI." *Neurology* 60 (2003): 1598-605.

Albert, D. Z. *Quantum Mechanics and Experience.* Cambridge: Harvard Univ. Press,1992.

Allman, J. M. *Evolving Brains.* New York: Scientific American Library, 1999.

Anderson, J. R. "The New Theoretical Framework." In *The Adaptive Character of Thought.* Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1990.

Andresen, J. "Meditation Meets Behavioral Medicine: The Story of Experimental Research on Meditation." *Journal of Consciousness Studies* 7, nos. 11-12 (2000): 17-73.

Anonymous. *Terrorist Hunter.* New York: HarperCollins, 2003.

Anscombe, G. E. M. "The First Person." In *Self-knowledge,* ed. Q. Cassam. Oxford: Oxford Univ. Press, 1975.

Appleyard, B. *Understanding the Present: Science and the Soul of Modern Man.* New York: Doubleday, 1992.

Armstrong, K. *A History of God.* New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Astavakra. *The Ashtavakra Gita.* Translated by Thomas Byrom. Boston: Shambhala, 1990.

Augustine, Saint. *The City of God.* Translated by M. Dods. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1952.

Augustine, Saint. *Confessions.* Translated by J. G. Pilkington. Great Britain: Folio Society, 1993.

Austin, J. H. *Zen and the Brain: Toward an Understanding of Meditation and Consciousness.* Cambridge: MIT Press, 1998.

Austin, J. L. *Sense and Sensibilia.* London: Oxford Univ. Press, 1962.

Ayer, A. J. *Wittgenstein.* New York: Random House, 1985.

Bacovcin, H., trans. *The Way of a Pilgrim and A Pilgrim Continues His Way.* New York: Doubleday, 1978.

Baddeley, A. "The Fractionation of Working Memory." *Proceedings of the National Academy of Sciences U.S.A.* 93 (1996): 13468-72.

Baier, A. C. *Moral Prejudices: Essays on Ethics.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1994.

Baker, L. R. *Saving Belief: A Critique of Physicalism.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1987.

Bankei. *The Unborn: The Life and Teaching of Zen Master Bankei (1622-1693).* Translated by N. Waddell. San Francisco: North Point Press, 1984.

Barnstone, W., ed. *The Other Bible: Jewish Pseudepigrapha, Christian Apocrypha, Gnostic Scriptures, Kabbalah, Dead Sea Scrolls.* San Francisco: Harper San Francisco, 1984.

Barrett, W., and H. D. Aiken., eds. *Philosophy in the 20th Century.* 4 vols. New York: Random House, 1962.

Baudrillard, J. *The Spirit of Terrorism.* Translated by C. Turner. New York: Verso, 2002.

Baumgartner, P. ve **S. Payr,** eds. *Speaking Minds: Interviews with Twenty Eminent Cognitive Scientists.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1995.

Bechara, A., H. Damasio, D. Tranel ve **A. R. Damasio.** "Deciding Advantageously before Knowing the Advantageous Strategy." *Science* 275 (1997): 1293-95.

Becker, E. *The Denial of Death.* New York: Free Press, 1973.

Beedle, A. S. "A Philosopher Looks at Neuroscience." *Journal of Neuroscience Research* 55 (1999): 141-46.

Beloff, J. "Minds and Machines: A Radical Dualist Perspective." *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 32-37.

Bennet, J. "In Israeli Hospital, Bomber Tells of Trying to Kill Israelis." *New York Times,* June 8, 2002.

Bennett, J. "How Is Cognitive Ethology Possible?" In *Cognitive Ethology: The Minds of Other Animals,* ed. C. A. Ristau. Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1991.

Benson, H., with M. Stark. *Timeless Healing: The Power and Biology of Belief.* New York: Charles Scribner, 1996.

Bergson, H. *Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness.* Translated by F. L. Pogson. 1910; reprint, London: George Allen & Unwin, 1971.

Berkow, R., ed. *The Merck Manual of Diagnosis and Therapy.* 16th ed. Rahway, N.J.: Merck Research Laboratories, 1992.

Berman, P. "The Philosopher of Islamic Terror." *New York Times Magazine,* March 23, 2003.

Berman, P. *Terror and Liberalism.* New York: W. W. Norton, 2003.

Beyerstein, B. L. "Neuropathology and the Legacy of Spiritual Possession." *Skeptical Inquirer* 12, no. 3 (1998): 248-61.

Binder, L. *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies.* Chicago: Univ. of Chicago Press, 1988.

Blake, R., and N. K. Logothetis. "Visual Competition." *Nature Reviews Neuroscience* 3, no. 1 (2002): 13-21.

Blakemore, C ve **S. Jennett,** eds. *The Oxford Companion to the Body.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2001.

Block, N. "Troubles with Functionalism." In *The Nature of Mind,* ed. D. Rosenthal. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Block, N. "The Mind as the Software of the Brain." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Block, N., O. Flanagan ve **G. Güzeldere,** eds. *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates.* Cambridge: MIT Press, 1997.

Bloom, H. *Omens of the Millennium: The Gnosis of Angels, Dreams, and Resurrection.* New York: Riverhead Books, 1996.

Bloom, H, ed. *The Book of J.* Translated by D. Rosenberg. New York: Vintage, 1990.

Bobrow, R. S. "Paranormal Phenomena in the Medical Literature: Sufficient Smoke to Warrant a Search for Fire." *Medical Hypotheses* 60 (2003): 864-68.

Bogen J. E. "Mental Duality in the Intact Brain." *Bulletin of Clinical Neuroscience* 51 (1986): 3-29.

Bogen J. E. "On the Neuropsychology of Consiousness: Parts I and II." *Consciousness and Cognition* 4 (1995): 52-62,137-58.

Bohm, D. ve **B. J. Hiley.** *The Undivided Universe.* London: Routledge, 1993.

Bok, S. *Lying: Moral Choice in Public and Private Life.* New York: Vintage, 1978.

Bouveresse, J. *Wittgenstein Reads Freud: The Myth of the Unconscious.* Translated by C. Cosman. Princeton: Princeton Univ. Press, 1995.

Bowden, M. "The Dark Art of Interrogation." *Atlantic Monthly,* March 2003, pp. 51-77.

Bowker, J., ed. *The Oxford Dictionary of World Religions.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1997.

Bowker, J. *What Muslims Believe.* Oxford: Oneworld, 1998.

Boyer, P. *When Time Shall Be No More: Prophecy Belief in Modern American Culture.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1992.

Braun, S. *The Science of Happiness: Unlocking the Mysteries of Mood.* New York: John Wiley, 2000.

Briggs, R. *Witches and Neighbors: The Social and Cultural Context of European Witchcraft.* New York: Viking, 1996.

Brisick, W, ed. *Crystal Cave: A Compendium of Teachings by Masters of the Practice Lineage.* Translated by E. P. Kunsang. Katmandu: Rangjung Yeshe Publications, 1990.

Brockman, J., ed. *The Next Fifty Years: Science in the First Half of the Twenty-first Century.* New York: Vintage, 2002.

Brockman, J., ed. *The Third Culture.* New York: Simon and Schuster, 1995.

Buber, M., ed. *Ecstatic Confessions.* Translated by E. Cameron. New York: Harper and Row, 1985.

Buber, M., *7 and Thou.* Translated by W. Kaufmann. New York: Charles Scribner, 1970.

Buckley, W. R, Jr. "The War on Drugs Is Lost." *National Review,* Feb. 12,1996.

Buckley, W. R, Jr. "Abolish Drug Laws?: 400 Readers Give Their Views." *National Review,* July 1,1996.

Buddhaghosa. *The Path of Purification.* Translated by Bhikkhu Nanamoli. Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1975.

Burt, A. M. *Textbook of Neuroanatomy.* Philadelphia: W. B. Saunders, 1993.

Campbell, A. "Cartesian Dualism and the Concept of Medical Placebos." *Journal of Consciousness Studies* 1, no 2 (1994): 230-33.

Campbell, J. *The Hero with a Thousand Faces.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1949.

Canetti, E. *Crowds and Power.* Translated by C. Stewart. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1962.

Carroll, J. "The Silence." *New Yorker,* April 7,1997.

Carroll, J. *Constantine's Sword: The Church and the Jews.* Boston: Houghton Mifflin, 2001.

Casebeer, W. D. "Moral Cognition and Its Neural Constituents." *Nature Reviews Neuroscience* 4 (2003): 840-46.

Chalmers, D. J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

Cheney, D. L. ve **R. M. Seyfarth.** *How Monkeys See the World: Inside the Mind of Another Species.* Chicago: Univ. of Chicago Press, 1990.

Chisholm, R. M. "On the Observability of the Self." *Philosophy and Phenomenological Research* 30 (1969): 7-21.

Chomsky, N. *9-11.* New York: Seven Stories Press, 2001.

Chuang Tzu. *Basic Writings.* Translated by B. Watson. New York: Columbia Univ. Press, 1964.

Churchland, P. M. *Scientific Realism and the Plasticity of Mind.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979.

Churchland, P. M. *Matter and Consciousness.* Cambridge: MIT Press, 1988.

Churchland, P. M. "Knowing Qualia: A Reply to Jackson." In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere**. Cambridge: MIT Press, 1997.

Churchland, P. S. ve **P. M. Churchland.** "Neural Worlds and Real Worlds." *Nature Reviews Neuroscience* 3 (2002): 903-7.

Cialdini, R. B. *Influence: The Psychology of Persuasion.* New York: Quill, 1993.

Cohen, J. D. ve **K. I. Blum.** "Reward and Decision." *Neuron* 36, no. 2 (2002): 193-98.

Collins, L. ve **D. Lapierre.** *Freedom at Midnight.* New York: Simon and Schuster, 1975.

Conway, M. A. "Repression Revisited." *Nature* 410 (March 15, 2001): 319-20.

Conze, E. *A Short History of Buddhism.* Oxford: Oneworld, 1980.

Conze, E. trans, and ed. *Buddhist Texts through the Ages.* Boston: Shambhala, 1990.

Copleston, F. *A History of Philosophy.* 9 vols. New York: Image, 1960-77.

Corballis, M. C. "Sperry and the Age of Aquarius: Science, Values, and the Split Brain." *Neuropsychologia 36* (1998): 1083-87.

Crick, F. *The Astonishing Hypothesis: The Scientific Search for the Soul.* New York: Charles Scribner, 1994.

Crick, F. ve C. Koch. "Consciousness and Neuroscience." *Cerebral Cortex* 8 (1998): 97-107.

Crick, F. ve C. Koch. "The Unconscious Humunculus." In *The Neural Correlates of Consciousness,* ed. T. Metzinger. Cambridge: MIT Press, 1999.

Crick, F. ve C. Koch. "The Problem of Consciousness." *Scientific American Special Edition* 12, no. 1 (2002): 10-17.

Dahlbom, B., ed. *Dennett and His Critics.* Oxford: Blackwell, 1993.

Damasio, A. *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain.* New York: Avon Books, 1994.

Damasio, A. "How the Brain Creates the Mind." *Scientific American Special Edition* 12, no. 1 (2002): 4-9.

Damasio, A. *Looking for Spinoza: joy, Sorrow, and the Feeling Brain.* New York: Harcourt, 2003.

Daprati, E., N. Franck, N. Georgieff, J. Proust, E. Pacherie, J. Dalery, M. Jeannerod. "Looking for the Agent: An Investigation into Consciousness and Selfconsciousness in Schizophrenic Patients." *Cognition 65* (1997): 71-86.

Davidson, D. "A Coherence Theory of Truth and Knowledge." Undated MS.

Davidson, D. "A Nice Derangement of Epitaphs." Undated MS.

Davidson, D. "The Myth of the Subjective." Undated MS.

Davidson, D. "Actions, Reasons, and Causes." In *Essays on Actions and Events.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1980.

Davidson, D. "Paradoxes of Irrationality." In *Philosophical Essays on Freud,* ed. R. Wollheim and J. Hopkins. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1982.

Davidson, D. *Inquiries into Truth and Interpretation.* Oxford: Clarendon Press, 1984.

Davidson, D. "Deception and Division." In *The Multiple Self,* ed. J. Elster. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1985.

Davidson, D. "Knowing One's Own Mind." *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 60 (1987): 441-58.

Davidson, D. "Who Is Fooled?" In *Self-Deception and Paradoxes of Rationality,* ed. J. P. Dupuy. Stanford: CSLI Publications, 1998.

Davies, N. *Europe: A History.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

Davies, P. *Are We Alone?: Philosophical Implications of the Discovery of Extraterrestrial Life.* New York: Basic Books, 1995.

Davies, P. ve **J. Gribbin.** *The Matter Myth.* New York: Simon and Schuster, 1992.

Davies, P. ve **J. R. Brown,** eds. *The Ghost in the Atom.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1986.

Davies, R. R., J. H. Xuereb ve **J. R. Hodges.** "The Human Perirhinal Cortex in Semantic Memory: An in Vivo and Postmortem Volumetric Magnetic Resonance Imaging Study in Semantic Dementia, Alzheimer's Disease and Matched Controls." *Neuropathology and Applied Neurobiology* 28, no. 2 (April 2002): 167-68 [abstract].

Davis, M. H. ve **I. S. Johnsrude.** "Hierarchical Processing in Spoken Language Comprehension." *Journal of Neuroscience* 23 (2003): 3423-31.

Davis, P. J. ve R. Hersh. *The Mathematical Experience.* Boston: Houghton Mifflin, 1981.

Dawkins, R. *Climbing Mount Improbable.* New York: W. W. Norton, 1996.

Dawood, N. J., trans. *The Koran.* New York: Viking, 1956. de Quincey, C. "Consciousness All the Way Down?" *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 2 (1994): 217-29.

Dawood, N. J., "Conceiving the 'Inconceivable'?" *Journal of Consciousness Studies* 7, no. 4 (2000): 67-81.

deCharms, C. *Two Views of Mind: Abhidharma and Brain Science.* Ithaca, N.Y: Snow Lion Publications, 1998.

Delacour, J. "An Introduction to the Biology of Consciousness." *Neuropsychologia* 33 (1995): 1061-74.

Denes, G. ve M. Signorini. "Door But Not Four and 4 a Category Specific Transcoding Deficit in a Pure Acalculic Patient." *Cortex* 37, no. 2 (2001): 267-77.

Dennett, D. C. "Intentional System in Cognitive Ethology: The Tanglossian Paradigm' Defended." *Behavioral and Brain Sciences* 6 (1983): 343-90.

Dennett, D. C. *Elbow Room: The Varieties of Free Will Worth Wanting.* Cambridge: MIT Press, 1984.

Dennett, D. C. *Consciousness Explained.* Boston: Little, Brown, 1991.

Dennett, D. C. *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life.* New York: Simon and Schuster, 1995.

Dennett, D. C. "Facing Backwards on the Problem of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies* 3, no. 1 (1996): 4-6.

Dennett, D. C. "It's Not a Bug, It's a Feature." *Journal of Consciousness Studies* 7, no. 4 (2000): 25-27.

Dershowitz, A. *The Case for Israel.* Hoboken, N.J.: John Wiley, 2003.

Descartes, R. *Discourse and Method and Meditations.* Translated by L. J. Lafleur. Indianapolis: Library of Liberal Arts, 1960.

Deutsch, D. *The Fabric of Reality.* New York: Penguin, 1997.

Dewey, J. *Reconstruction in Philosophy.* 1920; reprint, Boston: Beacon Press, 1957.

Diamond, J. *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies.* New York: W. W Norton, 1997.

Diamond, J. "The Last Americans: Environmental Collapse and the End of Civilization." *Harper's,* June 2003, pp. 43-51.

Didion, J. "Mr. Bush and the Divine." *New York Review of Books,* Nov. 6, 2003, pp. 81-86.

Dobbie-Bateman, A. F. *The Spiritual Instructions of St. Seraphim of Sarov.* Clearlake: Dawn Horse Press, 1973.

Doherty, C, ed. *What the World Thinks in 2002.* Washington, D.C.: Pew Research Center for the People & the Press, 2002.

Doty, R. W. "The Five Mysteries of the Mind, and Their Consequences." *Neuropsychologia* 36 (1998): 1069-76.

Du Pasquier, R. *Unveiling Islam.* Translated by T J. Winter. Cambridge: Islamic Texts Society, 1992.

Dudjom Rinpoche. *The Nyingma School of Tibetan Buddhism, Its Fundamentals and History.* Translated by G. Dorje and M. Kapstein. 2 vols. Boston: Wisdom Publications, 1991.

Dupuy, J. P. 1989. "Common Knowledge, Common Sense." *Theory and Decision, 27* (1989): 37-62.

Dupuy, J. P., ed. *Self-Deception and Paradoxes of Rationality.* Stanford: CSLI Publications, 1998.

Durant, W *The Age of Faith.* 1950; reprint, Norwalk, Conn.: Easton Press, 1992.

Dworkin, R. "Terror & the Attack on Civil Liberties." *New York Review of Books,* Nov. 6, 2003, pp. 37-41.

Dyson, F. *Imagined Worlds.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1997.

Eccles, J. C. *How the Self Controls Its Brain.* Berlin: Springer-Verlag, 1994.

Edelman, G. M. ve **G. Tononi.** *A Universe of Consciousness.* New York: Basic Books, 2000.

Edwards, P. *Reincarnation: A Critical Examination.* Amherst: Prometheus Books, 1996.

Edwards, P., ed. *The Encyclopedia of Philosophy.* 8 vols. New York: Collier Macmillan, 1967.

Einstein, A. *Ideas and Opinions.* New York: Wings Books, 1954.

Einstein, A. *Out of My Later Years.* New York: Wings Books, 1956.

Einstein, A. *Einstein On Peace.* Edited by O. Nathan and H. Norden. New York: Avenel Books, 1960.

Einstein, A. *Relativity: The Special and the General Theory.* New York: Crown, 1961.

Fain, G. L. *Molecular and Cellular Physiology of Neurons.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1999.

Farah, C. E. *Islam.* Hauppauge, N.Y.: Barron's Educational Services, 2000.

Feigl, H. *The "Mental" and the "Physical."* Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1958.

Feinberg, T. E. *Altered Egos: How the Brain Creates the Self.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2001.

Feldman, D. H. ve **L. T. Goldsmith.** *Nature's Gambit: Child Prodigies and the Development of Human Potential.* New York: Basic Books, 1986.

Feldman, F. *Confrontations with the Reaper: A Philosophical Study of the Nature and Value of Death.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1992.

Feser, E. "Can Phenomenal Qual.ties Exist Unperceived?" *Journal of Consciousness Studies* 5, no. 4 (1998): 405-14.

Feynman, R. *The Character of Physical Law.* New York: Modern Library, 1965.

Feynman, R. *Six Easy Pieces.* New York: Addison-Wesley, 1995.

Feynman, R. *The Meaning of It All: Thoughts of a Citizen Scientist.* Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1998.

Fingarette, H. *Self-Deception.* Berkeley: Univ. of California Press, 2000.

Flanagan, O. *Consciousness Reconsidered.* Cambridge: MIT Press, 1992.

Flanagan, O. "Consciousness as a Pragmatist Views It." In *The Cambridge Companion to William James,* ed. R. A. Putnam. Cambridge: Cambridge Univ. Press. 1997.

Fletcher, P. C, F. Happe, U. Frith, S. C. Baker, R. J. Dolan, R. S. J. Frackowiak ve **C. D. Frith.** "Other Mind in the Brain: A Functional Imaging Study of Theory of Mind' in Story Comprehension." *Cognition* 57 (1995): 109-28.

Flew, A., ed. *Readings in the Philosophical Problems of Parapsychology.* Buffalo: Prometheus Books, 1987.

Fodor, J. *The Mind Doesn't Work That Way.* Cambridge: MIT Press, 2000.

Fodor, J. A. ve **Z. W. Pylyshyn.** "Systematicity of Cognitive Representation." Excerpt from "Connectionism and Cognitive Architecture." In *Connections and Symbols,* ed. S. Pinker and J. Mehler. Cambridge: MIT Press, 1988.

Follesdal, D. "What Computers Cannot Do: Two Strategies." In *Transcendental Philosophy and Everyday Experience,* ed. T. Rockmore and V. Zeman. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press, 1997.

Forman, R. K. C. "Mysticism, Language, and the *Via Negativa." Journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 38-49.

Freeman, W. J. "Self, Awareness of Self, and the Illusion of Control." *Behavioral and Brain Sciences* 20 (1997): 112-13.

Freeman, W. J. "Three Centuries of Category Errors in Studies of the Neural Basis of Consciousness and Intentionality." *Neural Networks* 10 (1997): 1175-83.

Freud, S. *The Major Works of Sigmund Freud.* Chicago: Univ. of Chicago Press, 1952.

Friedman, M. "Prohibition and Drugs." *Newsweek,* May 1,1972.

Friedrich, O. *The End of the World: A History.* New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1982.

Friedrich, O. *The Kingdom of Auschwitz.* New York: Harper Perennial, 1994.

Frith, C. D. "Attention to Action and Awareness of Other Minds." *Consciousness and Cognition* 11 (2002): 481-87.

Frith, C. D. ve **U. Frith.** 1999. "Interacting Minds—A Biological Basis." *Science's Compass* 286 (1999): 1692-95.

Fuller, G. E. *The future of Political Islam.* New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Fuster, J. M. *Cortex and Mind: Unifying Cognition.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2002.

Gallup, G. H., Jr. *Religion in America 1996.* Princeton: Princeton Religion Research Center, 1996.

Gallup, G. H., Jr. ve **R. Bezilla.** *The Role of the Bible in American Society.* Princeton: Princeton Religion Research Center, 1990.

Garab Dorje. *The Golden Letters: The Three Statements of Garab Dorje the First Teacher of Dzogchen together with a Commentary by Dza Patrul Rinpoche.* Translated and edited by J. Reynolds. Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1996.

Gardner, M. *The New Ambidextrous Universe: Symmetry and Asymmetry from Mirror Reflections to Superstrings.* New York: W. H. Freeman, 1990.

Gardner, M. *The New Age: Notes of a Fringe-Watcher.* New York: Prometheus Books, 1991.

Gardner, M. *Relativity Simply Explained.* New York: Dover, 1996.

Gazzaniga, M.S. "Legalizing Drugs: Just Say Yes." *National Review,* July 10, 1995.

Gazzaniga, M.S. "The Split Brain Revisited." *Scientific American Special Edition* 12, no. 1 (2002): 26-37.

Gazzaniga, M.S., ed. *The New Cognitive Neurosciences.* 2d ed. Cambridge: MIT Press, 2000.

Gazzaniga, M. S., J. E. Bogen ve **R. W. Sperry.** "Some Functional Effects of Sectioning the Cerebral Commissures in Man." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 48 (1962): 1765-69.

Gazzaniga, M. S., R. B. Ivry ve G. R. Mangun. *Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind.* New York: W. W. Norton, 1998.

Gentner, D. ve A. B. Markman. "Structure Mapping in Analogy and Similarity." *American Psychologist* 52 (1997): 45-56.

George, L. *Crimes of Perception: An Encyclopedia of Heresies and Heretics.* New York: Paragon House, 1995.

Gigerenzer, G. "On Narrow Norms and Vague Heuristics: A Reply to Kahneman and Tversky." *Psychological Review* 103 (1996): 592-96.

Gilbert, D. T. "How Mental Systems Believe." *American Psychologist* 46 2 (1991): 107-19.

Gilbert, D. T, et al. "Unbelieving the Unbelievable: Some Problems in the Rejection of False Information." *journal of Personality and Social Psychology* 59 (1990): 601-13.

Gilbert, M. *The Holocaust: A History of the jews of Europe during the Second World War.* New York: Henry Holt, 1985.

Gilovich, T. *How We Know What Isn't So.* New York: Free Press, 1991.

Giovagnoli, A. R., A. Erbetta ve **O. Bugiani.** "Preserved Semantic Access in Global Amnesia and Hippocampal Damage." *Clinical Neuropsychology* 15 (2001): 508-15 [abstract].

Gleick, J. *Isaac Newton.* New York: Pantheon Books, 2003.

Glenny, M. "Why the Balkans Are So Violent." *New York Review of Books,* Sept. 19, 1996, pp. 34-39.

Glimcher, P. W. "Decisions, Decisions, Decisions: Choosing a Biological Science of Choice." *Neuron* 36, no. 2 (2002): 323-32.

Glover, J. *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century.* New Haven: Yale Univ. Press, 1999.

Glynn, I. *An Anatomy of Thought: The Origin and Machinery of the Mind.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1999.

Goel, V., B. Gold, S. Kapur ve **S. Houle.** "The Seats of Reason? An Imaging Study of Deductive and Inductive Reasoning." *Neuroreport* 8 (March 24,1997): 1305-10.

Goel, V. ve **R. J. Dolan.** "Explaining Modulation of Reasoning by Belief." *Cognition* 87, no. 1 (2003): B11-22.

Goenka, S. N. *The Art of Living: Vipassana Meditation as Taught by S. N. Goenka.* Edited by W. Hart. New York: Harper and Row, 1987.

Goffman, E. *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior.* New York: Pantheon Books, 1967.

Gold, J. I. ve **M. N. Shadlen.** "Representation of a Perceptual Decision in Developing Oculomotor Commands." *Nature* 404 (March 23, 2000): 390-94.

Gold, J. I., "Banburismus and the Brain: Decoding the Relationship between Sensory Stimuli, Decisions, and Reward." *Neuron* 36, no. 2 (2002): 299-308.

Goldberg, E. *The Executive Brain: Frontal Lobes and the Civilized Mind.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2001.

Goldberg, J. "Letter from Cairo: Behind Mubarak." *New Yorker,* Oct. 8, 2001, pp. 48-55.

Goldhagen, D. J. *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust.* New York: Alfred A. Knopf, 1996.

Goleman, D. *Destructive Emotions: A Scientific Dialogue with the Dalai Lama.* New York: Bantam Books, 2003.

Goodenough, E. R. "Depth Psychology: Wish Projection." In *Toward a Mature Faith.* Lanham, Md.: Univ. Press of America, 1955.

Goodenough, E. R. "A Historian of Religion Tries to Define Religion." *Zygon 2* (1967): 7-22.

Gorenberg, G. *The End of Days: Fundamentalism and the Struggle for the Temple Mount.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2000.

Gould, S. J. "Nonoverlapping Magisterial *Natural History,* March 1997.

Gourevitch, P. "Letter from Korea: Alone in the Dark." *New Yorker,* Sept. 8, 2003, pp. 55-75.

Govinda, A. Lama. *A Living Buddhism for the West.* Translated by M. Walshe. Boston: Shambhala, 1989.

Graham, G. ve **G. L. Stephens,** eds. *Philosophical Psychopathology.* Cambridge: MIT Press, 1994.

Green, D. *Gold in the Crucible: Teresa of Avila and the Western Mystical Tradition.* Longmead, Eng.: Element Books, 1989.

Greene, J. D. "From Neural 'Is' to Moral 'Ought': What Are the Moral Implications of Neuroscientific Moral Psychology?" *Nature Reviews Neuroscience* 4 (2003): 846-49.

Greene, J. D., et al. "An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment." *Science* 293 (Sept. 14, 2001): 2105-8.

Gregory, R. L., ed. *The Oxford Companion to the Mind.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1987.

Griffin, D. R. *Animal Minds.* Chicago: Univ. of Chicago Press, 1992.

Griffin, D. R. "Panexperientialist Physicalism and the Mind-Body Problem." *Journal of Consciousness Studies* 4, no. 3 (1997): 248-68.

Griffiths, P. J. *On Being Mindless: Buddhist Meditation and the Mind-Body Problem.* La Salle, III: Open Court, 1986.

Guttenplan, S., ed. *A Companion to the Philosophy of Mind.* Oxford: Blackwell, 1994.

Haack, S. "Science, Scientism, and Anti-Science in the Age of Preposterism." *Skeptical Inquirer* 21, no. 6 (1997): 37-42.

Habermas, J. *The Philosophical Discourse of Modernity.* Translated by F. Lawrence. Cambridge: MIT Press, 1990.

Habermas, J. *The Past as Future.* Translated and edited by M. Pensky. Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1994.

Habermas, J. *On the Pragmatics of Communication.* Edited by M. Cooke. Cambridge: MIT Press, 1998.

Hadamard, J. *The Mathematician's Mind: The Psychology of Invention in the Mathematical Field.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1945.

Hagen, S. *How the World Can Be the Way It Is.* Wheaton, Ill.: Quest Books, 1995.

Haggard, P. "The Psychology of Action." *British Journal of Psychology* 92 (2001): 113-28.

Haggard, P. ve **E. Magno.** "Localizing Awareness of Action with Transcortical Magnetic Stimulation." *Experimental Brain Research* 127 (1999): 102-7.

Haggard, P. ve **M. Eimer.** "On the Relation between Brain Potentials and the Awareness of Voluntary Movements." *Experimental Brain Research* 126 (1999): 128-33.

Hall, M. P. *The Secret Teachings of All Ages.* Los Angeles: Philosophical Research Society, 1977.

Hameroff, S. R. "Quantum Coherence in Microtubules: A Neural Basis for Emergent Consciousness?" *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 91-118.

Hameroff, S., A. W. Kaszniak ve **A. C. Scott,** eds. *Toward a Science of Consciousness: The First Tucson Discussions and Debates.* Cambridge: MIT Press, 1996.

Hardcastle, V. G. "The Naturalists versus the Skeptics: The Debate over a Scientific Understanding of Consciousness." *Journal of Mind and Behavior* 14, no. 1 (1993): 27-50.

Hardcastle, V. G. "Psychology's Binding Problem and Possible Neurobiological Solutions." *journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 66-90.

Hardcastle, V. G. ve O. Flanagan. "Multiplex vs. Multiple Selves: Distinguishing Dissociative Disorders." *Monist* 82 (1999): 645-57.

Harding, D. E. *On Having No Head: Zen and the Re-discovery of the Obvious.* London: Arkana, 1961.

Harman, G. "Rationality." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Harman, W. "The Scientific Exploration of Consciousness: Towards an Adequate Epistemology." *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 140-48.

Hart, J., R. Sloan Berndt ve A. Caramazza. "Category-Specific Naming Deficit following Cerebral Infarction." *Nature* 316 (Aug. 1,1985): 439-40.

Haught, J. A. *Holy Hatred: Religious Conflicts of the '90s.* Amherst: Prometheus Books, 1995.

Hauser, M. D. *Wild Minds: What Animals Really Think.* New York: Henry Holt, 2001.

Hauser, M. D. "Swappable Minds." In *The Next Fifty Years,* ed. J. Brockman. New York: Vintage, 2002.

Hauser, M. D., N. **Chomsky ve W. Tecumseh Fitch.** "The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve?" *Science* 298 (2002): 1569-79.

Hawking, S. ve R. Penrose. *The Nature of Space and Time.* Princeton: Princeton Univ. Press. 1996.

Hegel, G. W. F. *The Phenomenology of Mind.* Translated by J. B. Baillie. New York: Harper and Row, 1967.

Heisenberg, W. *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science.* New York: Harper and Row, 1958.

Hill, F. *A Delusion of Satan: The Full Story of the Salem Witch Trials.* New York: Doubleday, 1995.

Hille, B. *Ionic Channels of Excitable Membranes.* 2d ed. Sunderland, Mass.: Sinauer Associates, 1992.

Hitchens, C. "Mommie Dearest." *Slate,* Oct. 20, 2003. http://slate.msn.com.

Hobbes, T. *Leviathan.* 1651; reprint, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1952.

Hobson, J. A. *The Chemistry of Conscious States.* Boston: Little, Brown, 1994.

Hoffman, B. "The Logic of Suicide Terrorism." *Atlantic Monthly,* June 2003, pp. 40-47.

Hoffmann, R. J., trans. *Porphyry's Against the Christians.* Amherst: Prometheus Books, 1994.

Hofstadter, D. R. *The Tumult of Inner Voices or What Is the Meaning of the Word "I"?.* Cedar City, Utah: Grace A. Tanner Lecture in Human Values, 1982.

Hofstadter, D. R. ve D. C. Dennett. *The Mind's I: Fantasies and Reflections on Self and Soul.* New York: Bantam Books, 1981.

Holton, G. *Einstein, History, and Other Passions: The Rebellion against Science at the End of the Twentieth Century.* Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1996.

Holyoak, K. J. "Problem Solving." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* eds. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Holyoak, K. J. ve J. E. Hummel. "Toward an Understanding of Analogy within a Biological Symbol System." In *The Analogical Mind: Perspectives from Cognitive Science,* ed. D. Gentner, K. J. Holyoak, and B. N. Kokinov. Cambridge: MIT Press, 2001.

Holyoak, K. J. ve P. C. Cheng. "Pragmatic Reasoning with a Point of View." *Thinking and Reasoning* 1 (1995): 289-313.

Honderich, T., ed. *The Oxford Companion to Philosophy.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1995.

Hopkins, J. *Emptiness Yoga: The Tibetan Middle Way.* Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1987.

Horgan, J. *The End of Science: Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of the Scientific Age.* Reading, Mass.: Helix Books, 1996.

Horgan, J. *The Undiscovered Mind: How the Human Brain Defies Replication, Medication, and Explanation.* New York: Free Press, 1999.

Horgan, J. *Rational Mysticism: Dispatches from the Border between Science and Spirituality.* Boston: Houghton Mifflin, 2003.

Horner, I. B., trans. *Milinda's Questions.* 2 vols. Oxford: Pali Text Society, 1990.

Howard, M. "What's in a Name? How to Fight Terrorism." *Foreign Affairs* 81, no. 1 (2002): 8-13.

Hume, D. *The Philosophical Works of David Hume.* 4 vols. 1854; reprint, Bristol, Eng: Thoemmes Press, 1996.

Humphrey, N. "How to Solve the Mind-Body Problem." *Journal of Consciousness Studies* 7, no. 4 (2000): 5-20.

Huntington, S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.* New York: Simon and Schuster, 1996.

Huxley, A. *The Perennial Philosophy.* New York: Harper and Row, 1944.

Ignatieff, M. "Why Are We in Iraq? (And Liberia? And Afghanistan?)." *New York Times Magazine,* Sept. 7, 2003.

Inge, W. R. *The Philosophy of Plotinus.* 2 vols. 1929; reprint, Westport, Conn.: Wood Press, 1968.

Jackson, F. "What Mary Didn't Know" In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere**. Cambridge: MIT Press, 1997.

Jackson, R. R., ed. and trans. *Is Enlightenment Possible?: Dharmakirti and rGyal tshab rje on Knowledge, Rebirth, No-Self and Liberation.* Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1993.

James, W. *The Principles of Psychology.* 2 vols. 1890; reprint, New York: Dover, 1950.

James, W. *The Will to Believe.* 1897; reprint, New York: Longmans, Green, 1919.

James, W. *Essays in Radical Empiricism.* 1912; reprint, Lincoln: Univ. of Nebraska Press.

James, W. *The Writings of William James: A Comprehensive Edition.* Edited by J. J. McDermott. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1997.

Jeannerod, M. "To Act or Not to Act: Perspectives on the Representation of Actions." *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 52A, no. 1 (1999): 1-29.

Jeannerod, M. 2001. "Neural Simulation of Action: A Unifying Mechanism for Motor Cognition." *Neurolmage* 14 (2001): S103-S109.

Jenkins, P. "The Next Christianity." *Atlantic Monthly,* Oct. 2002, pp. 53-68.

John Paul II (pope). *Crossing the Threshold of Hope.* New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Johnson, E. "Grace Halsell's Prophecy and Politics: Militant Evangelists on the Road to Nuclear War." *Journal of Historical Review* 7, no. 4 (Winter 1986).

Johnson, P. *A History of Christianity.* New York: Simon and Schuster, 1976.

Johnson-Laird, P. N. ve **R. M. J. Byrne.** *Deduction.* Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1991.

Jung, C. G. *Answer to Job.* Translated by R. F. C. Hull. Princeton: Princeton Univ. Press, 1958.

Kafatos, M. ve **R. Nadeau.** *The Conscious Universe.* New York: Springer-Verlag, 1990.

Kahneman, D. ve **A. Tversky.** "On the Reality of Cognitive Illusions." *Psychological Review* 103 (1996): 582-91.

Kaku, M. *Hyperspace.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1994.

Kalat, J. W. *Biological Psychology.* 6th ed. Pacific Grove, Calif.: Brooks/Cole Publishing, 1998.

Kandel, E. R., et al. *Principles of Neural Science.* 4th ed. New York: McGraw-Hill, 2000.

Kant, I. *The Critique of Pure Reason.* Translated by T. K. Abbott. Chicago: Univ. of Chicago Press, 1952.

Kaplan, R. D. *The Ends of the Earth: A Journey at the Dawn of the 21st Century.* New York: Random House, 1996.

Kaplan, R. D. "Was Democracy Just a Moment?" *Atlantic Monthly,* Dec. 1997, pp. 55-80.

Kaplan, R. D. "The Lawless Frontier." *Atlantic Monthly,* March 2000, pp. 66-80.

Kaplan, R. D. "Looking the World in the Eye." *Atlantic Monthly,* May 2001, pp. 68-82.

Kaplan, R. D. "The World in 2005." *Atlantic Monthly,* March 2002, pp. 54-56.

Kaplan, R. D. "Supremacy by Stealth." *Atlantic Monthly,* Jan. 2003, pp. 65-83.

Kaufmann, W. *Existentialism from Dostoevsky to Sartre.* New York: New American Library, 1956.

Kaufmann, W. *Critique of Religion and Philosophy.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1958.

Kaufmann, W. *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Anti-Christ.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1974.

Kellehear, A. *Experiences near Death: Beyond Medicine and Religion.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

Keller, B. "The Thinkable." *New York Times Magazine,* May 4, 2003.

Kennedy, P. *Preparing for the Twenty-first Century.* New York: Vintage, 1993.

Kershaw, I. *Hitler, 1889-1936: Hubris.* New York: W. W. Norton, 1998.

Kertzer, J. I. "The Modern Use of Ancient Lies." *New York Times,* May 9, 2002.

Kim, J. "Epiphenomenal and Supervenient Causation." In *The Nature of Mind,* ed. D.Rosenthal. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Kim, J. "The Myth of Nonreductive Materialism." In *Supervenience and Mind.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1993.

Kim, J. *Mind in a Physical World: An Essay on the Mind-Body Problem and Mental Causation.* Cambridge: MIT Press, 1998.

Kircher, T. T. J., C. Senior, M. L. Phillips, P. J. Benson, E. T. Bullmore, M. Brammer, A. Simmons, S. C. R. Williams, M. Bartels ve **A. S. David.** "Towards a Functional Neuroanatomy of Self Processing: Effects of Faces and Words." *Cognitive Brain Research* 10 (2000): 133-44.

Kircher, T. T J., C. Senior, M. L. Phillips, S. Rabe-Hesketh, P. J. Benson, E. T. Bullmore, M. Brammer, A. Simmons, M. Bartels ve **A. S. David.** "Recognizing One's Own Face." *Cognition* 78 (2001): B1-B15.

Klagge, J. C. "Wittgenstein and Neuroscience." *Synthese* 78 (1989): 319-43.

Klein, E. *Conversations with the Sphinx: Paradoxes in Physics.* Translated by D. Le Vay. London: Souvenir Press, 1996.

Korsgaard, C. M. *The Sources of Normativity.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996.

Krakauer, J. *Under the Banner of Heaven: A Story of Violent Faith.* New York: Doubleday, 2003.

Kripke, S. "From *Naming and Necessity.*" In *The Nature of Mind,* ed. D. Rosenthal. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Krishnamurti, J. ve **D. Bohm.** *The Ending of Time.* San Francisco: Harper San Francisco, 1985.

Kristof, N. "When Prudery Kills." *New York Times,* Oct. 8, 2003.

Krugman, P. "'Some Crazy Guy.'" *New York Times,* June 13, 2003.

Kuhn, T. S. *The Structure of Scientific Revolutions.* 1962; reprint, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1970.

Kurzweil, R. *The Age of Spiritual Machines.* New York: Penguin, 1999.

Lahav, R. "The Conscious and the Non-conscious: Philosophical Implications of Neuropsychology." In *Mindscapes: Philosophy, Science, and the Mind,* ed. M. Carrier and P. K. Machamer. Pittsburgh: Univ. of Pittsburgh Press, 1997.

Lanier, J. "Death: The Skeleton Key of Consciousness Studies?" *Journal of Consciousness Studies* 4, no. 2 (1997): 181-85.

Lazare, D. "False Testament: Archeology Refutes the Bible's Claim to History." *Harper's,* March 2002, pp. 39-47.

Lehrer, K. *Self Trust.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1997.

Lelyveld, J. "All Suicide Bombers Are Not Alike." *New York Times Magazine,* Oct. 28, 2001.

Leslie, J. *The End of the World: The Science and Ethics of Human Extinction.* London: Routledge, 1996.

Levi, P. *The Drowned and the Saved.* New York: Vintage, 1989.

Levine, J. "On Leaving Out What It's Like." In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere**. Cambridge: MIT Press, 1997.

Levy, L. W. *Blasphemy.* Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press, 1993.

Lewis, B. "The Roots of Muslim Rage." *Atlantic Monthly,* March 1990, pp. 47-60.

Lewis, B. "The Revolt of Islam." *New Yorker,* Nov. 19, 2001, pp. 50-63.

Lewis, B. *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror.* New York: Modern Library, 2003.

Lewis, D. "Mad Pain and Martian Pain." In *The Nature of Mind,* ed. D. Rosenthal. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Lewis, D. "What Experience Teaches." In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere.** Cambridge: MIT Press, 1997.

Lewontin, R. C. "The Evolution of Cognition: Questions We Will Never Answer." In *Invitation to Cognitive Science.* Vol. 4, *Methods, Models, and Conceptual Issues,* ed. D. Scarborough and S. Sternberg. Cambridge: MIT Press, 1998.

Lewontin, R. C. *It Ain't Necessarily So: The Dream of the Human Genome and Other Illusions.* New York: New York Review Books, 2000.

Libet, B. "A Testable Field Theory of Mind-Brain Interaction." *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 1 (1994): 119-26.

Libet, B. "Do We Have Free Will?" *Journal of Consciousness Studies* 6, nos. 8-9 (1999): 47-57.

Libet, B. "'Consciousness, Free Action and the Brain': Commentary on John Searle's Article." *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 59-65.

Libet, B. "The Timing of Mental Events: Libet's Experimental Findings and Their Implications." *Consciousness and Cognition* 11 (2002): 291-99.

Lockwood, M. *Mind, Brain & the Quantum: The Compound "I."* Oxford: Blackwell, 1989.

Lockwood, M. "Unsensed Phenomenal Qualities: A Defense." *Journal of Consciousness Studies* 5, no. 4 (1998): 415-18.

Logothetis, N. K. "Vision: A Window on Consciousness." *Scientific American Special Edition* 12, no. 1 (2002): 18-25.

Logothetis, N. K., et al. "Neurophysiological Investigation of the Basis of the fMRI Signal." *Nature* 412 (July 12, 2001): 150-57.

Longchenpa. *Kindly Bent to Ease Us.* 3 vols. Translated by H. V. Guenther. Berkeley, Calif.: Dharma Publishing, 1975.

Longchenpa. *The Four-Themed Precious Garland.* Translated by A. Berzin. Dharmsala: Library of Tibetan Works and Archives, 1978.

Longchenpa. *Buddha Mind: An Anthology of Longchen Rabjam's Writings on Dzogpa Chenpo.* Translated by Tulku Thondup Rinpoche, edited by H. Talbott. Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1989.

Luria, A. R. *The Mind of a Mnemonist.* Translated by L. Solotaroff. 1968; reprint, Cambridge: Harvard Univ. Press, 1987.

Lyon, J. ve P. Corner. *Altered Fates: Gene Therapy and the Retooling of Human Life.* New York: W. W. Norton, 1995.

Lyons, R, J. R. Hanley ve **J. Kay.** "Anomia for Common Names and Geographical Names with Preserved Retrieval of Names of People: A Semantic Memory Disorder." *Cortex* 38, no. 1 (2002): 23-35 [abstract].

MacIntyre, A. *The Unconscious: A Conceptual Analysis.* Bristol, Eng.: Thoemmes Press, 1958.

Mackay, C. *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds.* 1841; reprint, New York: Barnes & Noble, 1993.

Maguire, E. A., R. S. J. Frackowiak ve **C. D. Frith.** "Recalling Routes around London: Activation of the Right Hippocampus in Taxi Drivers." *Journal of Neuroscience* 17 (1997): 7103-10.

Maguire, E. A., C. D. Frith ve **R. G. Morris.** "The Functional Neuroanatomy of Comprehension and Memory: The Importance of Prior Knowledge." *Brain* 122 (1999): 1839-50.

Maha Boowa Nanasampanno. *Straight from the Heart: Thirteen Talks on the Practice of Meditation.* Translated by Thanissaro Bhikkhu. Bangkok: P. Sumphan Panich, 1987.

Maha Boowa Nanasampanno. 1988. *Things as They Are.* Translated by Thanissaro Bhikkhu. Bangkok: P. Samphan Panich, 1988.

Mahasi Sayadaw. *Buddhist Meditation and Its Forty Subjects.* Translated by U Pe Thin. N.p.: Buddha Sasana Council Press, 1957.

Mahasi Sayadaw. *Thoughts on the Dhamma.* Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1983.

Mahasi Sayadaw. *The Progress of Insight.* Translated by Nyanaponika Thera. Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1985.

Malachowski, A., ed. *Reading Rorty.* Oxford: Blackwell, 1990.

Manchester, W. *A World Lit Only by Fire: The Medieval Mind and the Renaissance.* Boston: Little, Brown, 1992.

Margulis, L. ve **D. Sagan.** *Slanted Truths: Essays on Gaia, Symbiosis, and Evolution.* New York: Springer-Verlag, 1997.

Marks, C. E. *Commissurotomy, Consciousness, and the Unity of Mind.* Montgomery, Vt.: Bradford Books, 1980.

Marr, D. "Understanding Complex Information-Processing Systems." In *Vision.* New York: W. H. Freeman, 1982.

Martin, J. H. *Neuroanatomy: Text and Atlas.* Stamford, Conn.: Appleton and Lange, 1996.

Masson, J. M. *My Father's Guru.* Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1993.

Masson, J. M. ve **S. McCarthy.** *When Elephants Weep: The Emotional Lives of Animals.* New York: Delacorte Press, 1995.

Mates, B., ed. and trans. *The Skeptic Way: Sextus Empiricus's Outlines of Pyrrhonism.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

McCormick, P. J., ed. *Star Making: Realism, Anti-realism, and Irrealism.* Cambridge: MIT Press, 1996.

McGinn, C. "Consciousness and Space." *Journal of Consciousness Studies* 2, no. 3 (1995): 220-30.

McGinn, C. "Can We Solve the Mind-Body Problem?" In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere.** Cambridge: MIT Press, 1997.

McGinn, C. *The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World.* New York: Basic Books, 1999.

McKenna, T. *The Archaic Revival.* San Francisco: Harper San Francisco, 1991.

McKenna, T. *Food of the Gods: The Search for the Original Tree of Knowledge.* New York: Bantam Books, 1992.

McKenna, T. *True Hallucinations.* San Francisco: Harper San Francisco, 1993.

Medin, D. L. "Concepts and Conceptual Structure." *American Psychologist* 44 (1989): 1469-81.

Mele, A. R. "Real Self-Deception." *Behavioral and Brain Sciences* 20 (1997): 91-102.

Mele, A. R. "Understanding and Explaining Real Self-Deception." *Behavioral and Brain Sciences* 20 (1997): 127-36.

Mele, A. R. *Self-Deception Unmasked.* Princeton: Princeton Univ. Press, 2001.

Melton, J. G., ed. *American Religious Creeds.* 3 vols. New York: Triumph Books, 1991.

Menand, L. *The Metaphysical Club: The Story of Ideas in America.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001.

Merikle, P. M. ve **M. Daneman.** "Conscious vs. Unconscious Perception." In *The New Cognitive Neurosciences.* 2d ed. Edited by M. S. Gazzaniga. Cambridge: MIT Press, 2000.

Metzger, B. M. ve **M. D. Coogan.,** eds. *The Oxford Companion to the Bible.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1993.

Miller, W. I. *Humiliation: And Other Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence.* Ithaca: Cornell Univ. Press, 1993.

Miller, W. I. *The Anatomy of Disgust.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1997.

Minsky, M. *The Society of Mind.* New York: Simon and Schuster, 1985.

Minsky, M. "Consciousness Is a Big Suitcase." 1998 Interview, www.edge.org/3rd_culture/minsky/index.html

Mischel, W. *Introduction to Personality.* 6th ed. Orlando: Harcourt Brace College Publishers, 1999.

Mishra, P. "The Other Face of Fanaticism." *New York Times Magazine,* Feb. 2, 2003.

Mitchell, S. *The Gospel according to Jesus.* New York: HarperCollins, 1991.

Monk, R. *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius.* New York: Viking Penguin, 1990.

Monk, R. *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude, 1872-1921.* New York: Free Press, 1996.

Montaigne. *The Complete Works of Montaigne.* Translated by D. M. Frame. Stanford: Stanford Univ. Press, 1943.

Murphy, J. P. *Pragmatism: From Peirce to Davidson.* Boulder, Colo.: Westview Press, 1990.

Murphy, M. P. ve **L. A. J. O'Neill,** eds. *What Is Life? The Next Fifty Years: Speculations on the Future of Biology.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995.

Murti, T. *The Central Philosophy of Buddhism.* London: Allen and Unwin, 1974.

Naess, A. *A Skeptical Dialogue on Induction.* Assen, Netherlands: Vangorcum, 1984.

Nagarjuna. *Nagarjuna's Seventy Stanzas: A Buddhist Psychology of Emptiness.* Translated by D. R. Comito. Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1987.

Nagarjuna. *The Fundamental Wisdom of the Middle Way: Nagarjuna's Mulamadhyamakakarika.* Edited and Translated by J. L. Garfield. Oxford: Oxford Univ. Press, 1995.

Nagel, T. *Mortal Questions.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979.

Nagel, T. *The View from Nowhere.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1986.

Nagel, T. *What Does It All Mean?: A Very Short Introduction to Philosophy.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1987.

Nagel, T. *Other Minds.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1995.

Nagel, T. *The Last Word.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1997.

Nahmias, E. A. "Verbal Reports on the Contents of Consciousness: Reconsidering Introspectionist Methodology." *Psyche,* Oct. 2002.

Naipaul, V. S. *Among the Believers: An Islamic journey.* New York: Vintage, 1981.

Naipaul, V. S. *India: A Million Mutinies Now.* New York: Viking, 1990.

Namgyal, T. T. *Mahamudra: The Quintessence of Mind and Meditation.* Translated by L. P. Lhalungpa. Boston: Shambhala, 1986.

Nanamoli Thera, ed. *Selected Buddhist Texts.* Vol. 1. Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1958.

Nanamoli Thera, trans. *Mindfulness of Breathing.* Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1982.

Nanamoli, Bhikkhu, trans. *The Middle Length Discourses of the Buddha: A New Translation of the Majjhima Nikaya.* Edited by Bhikkhu Bodhi. Boston: Wisdom Publications, 1995.

Narada Maha Thera. *The Buddha and His Teachings.* Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1973.

Newberg, A. B. "The Neuropsychology of Religious and Spiritual Experience." *Journal of Consciousness Studies* 7, nos. 11-12 (2000): 251-66.

Newberg, A. B., A. Alavi, M. Baime, M. Pourdehnad, J. Santanna ve **E. d'Aquili.** "The Measurement of Regional Cerebral Blood Flow during the Complex Cognitive Task of Meditation: A Preliminary SPECT Study." *Psychiatry Research: Neuroimaging Section* 106 (2001): 113-22.

Nichols, M. J. ve **W. T. Newsome.** "The Neurobiology of Cognition." *Nature* 402 (1999): SUPP,C35-C38.

Niemeier, M., J. Douglas Crawford ve **D. B. Tweed.** "A Bayesian Approach to Change Blindness." *Annals of the New York Academy of Sciences* 956 (2002): 474-75. [abstract]

Nietzsche, F. *The Portable Nietzsche.* Translated by W. Kaufmann. New York: Viking, 1954.

Nietzsche, F. *Thus Spoke Zarathustra.* Translated by W. Kaufmann. New York: Penguin Books, 1954.

Nietzsche, F. *Beyond Good and Evil.* Translated by W. Kaufmann. New York: Vintage Books, 1966.

Nietzsche, F. *On the Genealogy of Morals* and *Ecce Homo.* Translated by W. Kaufmann. New York: Vintage Books, 1967.

Nietzsche, F. *The Birth of Tragedy.* New York: Dover, 1995.

Nikhilananda, Swami, trans. *The Bhagavad Gita.* New York: Ramakrishna-Vivekananda Center, 1979.

Nisargadatta Maharaj. *I Am That.* Translated by M. Frydman, edited by S. S. Dikshit. Durham, N.C.: Acorn Press, 1973.

Nisargadatta Maharaj. *Prior to Consciousness.* Edited by J. Dunn. Durham, N.C.: Acorn Press, 1985.

Nisargadatta Maharaj. *The Nectar of the Lord's Feet.* Edited by R. Powell. Great Britain: Element Books, 1987.

Nisargadatta Maharaj. *The Ultimate Medicine.* Edited by R. Powell. San Diego: Blue Dove Press, 1994.

Niznik, J. ve **J. T. Sanders,** eds. *Debating the State of Philosophy: Habermas, Rorty, and Kolakowski.* Westport, Conn.: Praeger, 1996.

Norbu, N. *The Small Golden Key.* Translated by L. Anderson. New York: Jewel Publishing House, 1977.

Norbu, N. *The Crystal and the Way of Light.* Edited by J. Shane. New York: Routledge and Kegan Paul, 1986.

Norbu, N. *The Cycle of Day and Night.* Translated by J. M. Reynolds. New York: Station Hill Press, 1987.

Norbu, N. *Dzogchen: The Self-Perfected State.* Translated by J. Shane. London: Arkana, 1989.

Norbu, N. *Dream Yoga and the Practice of Natural Light.* Edited by M. Katz. Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1992.

Norbu, T. *Magic Dance.* New York: Jewel Publishing House, 1981.

Norbu, T. *White Sail.* Boston: Shambhala, 1992.

Norretranders, T. *The User Illusion: Cutting Consciousness Down to Size.* New York: Viking, 1998.

Nozick, R. *Philosophical Explanations.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1981.

Nuland, S. B. *How We Die: Reflections on Life's Final Chapter.* New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Nyanaponika Thera. *The Heart of Buddhist Meditation.* York Beach, Maine: Samuel Weiser, 1962.

Nyanaponika Thera. *The Vision of Dhamma.* Edited by Bhikkhu Bodhi. York Beach, Maine: Samuel Weiser, 1986.

Nyanaponika Thera., ed. *The Three Basic Facts of Existence.* Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society 1974.

Nyanaponika Thera., ed. *The Road to Inner Freedom: A Survey of the Buddha's Teachings.* Kandy Sri Lanka: Buddhist Publication Society, 1982.

Nyanatiloka. *Fundamentals of Buddhism.* Bauddha Sahitya Sabha, 1949.

Nyanatiloka. *The Buddha's Path to Deliverance.* Kandy, Sri Lanka: Buddhist Publication Society 1952.

Nyanatiloka., trans, and ed. *The Word of the Buddha.* Santa Barbara: J. F. Rowny Press, 1959.

Nyoshul Khenpo Rinpoche. *Natural Great Perfection.* Translated by Surya Das. Ithaca, N.Y.: Snow Lion Publications, 1995.

O'Brien, C. C. *On the Eve of Millennium: The Future of Democracy through an Age of Unreason.* New York: Free Press, 1994.

Ojemann, G., J. Ojemann, E. Lettich ve **M. Berger.** "Cortical Language Localization in Left, Dominant Hemisphere: An Electrical Stimulation Mapping Investigation in 117 Patients." *Journal of Neurosurgery* 71, no. 3 (1989): 316-26.

Oltmanns, T. F., J. M Neale ve **G. C. Davison.** *Case Studies in Abnormal Psychology.* New York: John Wiley, 1999.

Ornstein, R. *The Right Mind.* New York: Harcourt Brace, 1997.

Orwell, G. "Reflections on Gandhi." In *The Oxford Book of Essays,* ed. J. Gross. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Osherson, D. N. "Probability Judgment." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Osherson. D.N., D. Perani, S. Cappa, T. Schnur, F. Grassi ve **F. Fazio.** "Distinct Brain Loci in Deductive versus Probabilistic Reasoning." *Neuropsychologia 36* (1998): *369-76.*

Osserman, R. *Poetry of the Universe: A Mathematical Explanation of the Cosmos.* New York: Doubleday, 1995.

Ott, H. *Martin Heidegger: A Political Life.* New York: HarperCollins, 1993.

Ott, J. *Pharmacotheon: Entheogenic Drugs, Their Plant Sources and History.* Kennewick, Wash.: Natural Products Company, 1993.

Padmasambhava. *Self-liberation through Seeing with Naked Awareness.* Translated by J. M. Reynolds. New York: Station Hill Press, 1989.

Padmasambhava. *Dakini Teachings: Padmasambhava's Oral Instructions to Lady Tsogyal.* Translated by E. P. Kunsang. Boston: Shambhala, 1990.

Padmasambhava. *Advice from the Lotus-Born.* Translated by E. P. Kunsang. Boudhanath: Rangjung Yeshe Publications, 1994.

Padmasambhava. *The Light of Wisdom with Commentary by Jamgon Kongtrul the Great.* Translated by E. P. Kunsang. Boston: Shambhala, 1995.

Pape, R. A. "The Strategic Logic of Suicide Terrorism." *American Political Science Review* 97, no. 3 (2003): 20-32.

Pascal, B. *Pensées.* Translated by A. J. Krailsheimer. New York: Penguin Books, 1966.

Patrul Rinpoche. *The Heart Treasure of the Enlightened Ones with Commentary by Dilgo Khyentse.* Boston: Shambhala, 1992.

Patrul Rinpoche. *Kunzang Lama'i Shelung: The Words of My Perfect Teacher.* San Francisco: HarperCollins, 1994.

Pelikan, J. *Jesus through the Centuries.* New York: Harper and Row, 1987.

Peng, K. ve **R. E. Nisbett.** "Culture, Dialectics, and Reasoning about Contradiction." *American Psychologist* 54 (1999): 741-54.

Pennisi, E. "Are Our Primate Cousins 'Conscious'?" *Science* 284 (1999): 2073-76.

Penrose, R. *The Emperor's New Mind.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1989.

Penrose, R. "Mechanisms, Microtubules, and the Mind." *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 2 (1994): 241-49.

Penrose, R. *The Large, the Small and the Human Mind.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1997.

Perry, J. *A Dialogue on Personal Identity and Immortality.* Indianapolis: Hackett, 1978.

Perry, J. *Knowledge, Possibility, and Consciousness.* Cambridge: MIT Press, 2001.

Perry, J., ed. *Personal Identity.* Berkeley: Univ. of California Press, 1975.

Peters, E. *Inquisition.* New York: Free Press, 1988.

Pinchbeck, D. *Breaking Open the Head.* New York: Broadway Books, 2002.

Pipes, D. *Militant Islam Reaches America.* New York: W. W. Norton, 2002.

Planck, M. *Where Is Science Going?* Translated and edited by J. Murphy. 1933; reprint, Woodbridge, Conn.: Ox Bow Press, 1981.

Plato. *The Complete Works.* Edited by J. M. Cooper. Indianapolis: Hackett, 1997.

Pollack, K. H. "'The Crisis of Islam': Faith and Terrorism in the Muslim World." *New York Times Book Review,* April 6, 2003.

Popper, K. R. *The Logic of Scientific Discovery.* 1959; reprint, London: Routledge, 1995.

Popper, K. R. *Objective Knowledge.* 1972; reprint, Oxford: Clarendon Press, 1995.

Popper, K. R. ve **J. C. Eccles.** *The Self and Its Brain.* 1977; reprint, London: Routledge, 1993.

Posner, R. A. *The Problematics of Moral and Legal Theory.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1999.

Poundstone, W. *Labyrinths of Reason: Paradox, Puzzles, and the Frailty of Knowledge.* New York: Anchor Press, 1988.

Poundstone, W. *Prisoner's Dilemma.* New York: Doubleday, 1992.

Price, A. F. ve **W. Mou-Lam.,** trans. *The Diamond Sutra and the Sutra of Hui-Neng.* Boston: Shambhala, 1990.

Prinz, J. "Functionalism, Dualism and Consciousness." In *Philosophy and the Neurosciences,* ed. W. Bechtel, P. Mandik, J. Mundale, and R. S. Stufflebeam. Oxford: Blackwell, 2001.

Pryse-Phillips, W. *The Oxford Companion to Clinical Neurology.* Oxford: Oxford Univ. Press, 2003.

Putnam, R. A., ed. *The Cambridge Companion to William James.* New York: Cambridge Univ. Press, 1997.

Quattrone, G. A. ve **A. Tversky.** "Self-Deception and the Voter's Illusion." In *The Multiple Self,* ed. J. Elster. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1985.

Quine, W. V. *From a Logical Point of View.* 1953; reprint, Cambridge: Harvard Univ. Press, 1994.

Quine, W. V. *Pursuit of Truth.* Cambridge: Harvard Univ. Press, 1990.

Radin, D. *The Conscious Universe: The Scientific Truth of Psychic Phenomena.* New York: HarperCollins, 1997.

Ramachandran, V. S., and S. Blakeslee. *Phantoms in the Brain.* New York: William Morrow, 1998.

Ramachandran, V. S. ve **W. Hirstein.** "Three Laws of Qualia: What Neurology Tells Us about the Biological Functions of Consciousness." *Journal of Consciousness Studies* 4, nos. 5-6 (1997): 429-57.

Ramana Maharshi. *Talks with Sri Ramana.* Tiruvannamalai: Sri Ramanasramam, 1955.

Ramana Maharshi. *The Collected Works of Ramana Maharshi.* Edited by A. Osborne. York Beach, Maine: Samuel Weiser, 1972.

Ramana Maharshi. *Self-enquiry.* Translated by T. M. P. Mahadevan. Tiruvannamalai: Sri Ramanasramam, 1981.

Reber, A. S. "The Cognitive Unconscious: An Evolutionary Perspective." *Consciousness and Cognition* 1 (1992): 93-133.

Rees, G., G. Kreiman ve **C. Koch.** "Neural Correlates of Consciousness in Humans." *Nature Reviews Neuroscience* 3 (2002): 261-70.

Rees, M. *Our Final Hour.* New York: Basic Books, 2003.

Rhodes, R. *Deadly Feasts: Tracking the Secrets of a Terrifying New Plague.* New York: Simon and Schuster, 1997.

Rips, L. "Deduction and Cognition." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Rorty, R. *The Consequences of Pragmatism.* Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1982.

Rorty, R. *Objectivity, Relativism, and Truth: Philosophical Papers.* Vol. 1. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1991

Rorty, R. "Universality and Truth." 1994 MS.

Rorty, R. *Hope in Place of Knowledge: The Pragmatics Tradition in Philosophy.* Taipei: Institute of European and American Studies, Academia Sinica, 1999.

Rosenbaum, R. *Explaining Hitler.* New York: Basic Books, 1998.

Rosenthal, D. *The Nature of Mind.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Roskies, A. L. "Yes, But Am I Free?" *Nature Neuroscience* 4 (2001): 1161.

Roy, A. *War Talk.* Cambridge, Mass.: South End Press, 2003.

Rumelhart, D. E. "Schemata: The Building Blocks of Cognition." In *Theoretical Issues in Reading Comprehension,* ed. R. J. Spiro, B. C. Bruce, and W. F. Brewer. Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1980.

Rumelhart, D. E. "The Architecture of Mind: A Connectionist Approach." In *Foundations of Cognitive Science,* ed. M. I. Posner. Cambridge: MIT Press, 1989.

Russell, B. *The Problems of Philosophy.* 1912; reprint, Indianapolis: Hackett, 1990.

Russell, B. *Religion and Science.* 1935; reprint, Oxford: Oxford Univ. Press, 1997.

Russell, B. *A History of Western Philosophy.* New York: Simon and Schuster, 1945.

Russell, B. *Why I Am Not a Christian.* Edited by P. Edwards. New York: Simon and Schuster, 1957.

Russell, J. "At Two with Nature: Agency and the Development of Self-World Dualism." In *The Body and The Self,* ed. J. L. Bermudez, A. Marcel, and N. Eilan. Cambridge: MIT Press, 1995.

Ruthven, M. *Islam in the World.* 2d ed. Oxford: Oxford Univ. Press, 2000.

Ryle, G. *The Concept of Mind.* 1949; reprint, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1984.

Sacks, O. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat.* New York: Harper Perennial, 1970.

Sacks, O. *An Anthropologist on Mars: Seven Paradoxical Tales.* New York: Vintage, 1995.

Saddhatissa, H., trans. *The Sutta-Nipata.* London: Curzon Press, 1985.

Sagan, C. *The Demon Haunted World: Science as a Candle in the Dark.* New York: Random House, 1995.

Sagan, C ve **A. Druyan.** *Shadows of Forgotten Ancestors.* New York: Random House, 1992.

Said, E. W. "The Clash of Ignorance." *Nation,* Oct. 4, 2001.

Said, E. W. "Suicidal Ignorance." *CounterPunch,* Nov. 18, 2001.

Said, E. W. "An Unacceptable Helplessness." *Al-Ahram,* Jan. 16-22, 2003.

Said, E. W. "A Monumental Hypocricy." *CounterPunch,* Feb. 15, 2003.

Santayana, G. *Skepticism and Animal Faith: Introduction to a System of Philosophy.* New York: Dover, 1923.

Santayana, G. *Persons and Places.* Cambridge: MIT Press, 1963.

Sartre, J. P. *The Transcendence of the Ego: An Existentialist Theory of Consciousness.* Translated by F. Williams and R. Kirkpatrick. New York: Hill and Wang, 1937.

Sartre, J. P. *Being and Nothingness.* Translated by H. E. Barnes. 1956; reprint, New York: Gramercy Books, 1994.

Saxe, R. ve **N. Kanwisher.** "People Thinking about Thinking People: The Role of the Temporo-parietal Junction in Theory of Mind.'" *Neuolmage* 19 (2003): 1835-42.

Scalia, A. "God's Justice and Ours." *First Things,* May 2002, pp. 17-21.

Schell, J. *The Fate of the Earth.* New York: Alfred A. Knopf, 1982.

Schell, J. *The Unfinished Twentieth Century.* London: Verso, 2001.

Schilpp, P. A., ed. *The Philosophy of Bertrand Russell.* La Salle, Ill.: Open Court, 1944.

Schilpp, P. A., ed. *Albert Einstein: Philosopher-Scientist.* London: Cambridge Univ. Press, 1949.

Schlosser, E. *Reefer Madness: Sex, Drugs, and Cheap Labor in the American Black Market.* Boston: Houghton Mifflin, 2003.

Schneewind, J. B. "What Has Moral Philosophy Done for Us . . . Lately?" Undated MS.

Scholem, G. Kabbalah. New York: Dorsette Press, 1974.

Schooler, J. W. ve **J. Melcher.** "The Ineffability of Insight." In *The Creative Cognition Approach,* ed. S. M. Smith, T. B. Ward, and R. A. Finke. Cambridge: MIT Press, 1995.

Schopenhauer, A. *Essays and Aphorisms.* Edited and translated by R. J. Hollingdale. London: Penguin Books, 1970.

Schrödinger, E. *My View of the World.* Translated by C. Hastings. Woodbridge, Conn.: Ox Bow Press, 1961.

Schrödinger, E. *What Is Life, Mind and Matter and Autobiographical Sketches.* Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1967.

Searle, J. R. *The Rediscovery of the Mind.* Cambridge: MIT Press, 1992.

Searle, J. R. *The Construction of Social Reality.* New York: Free Press, 1995.

Searle, J. R. "Consciousness and the Philosophers." *New York Review of Books,* March 6, 1997, pp. 43-50.

Searle, J. R. *The Mystery of Consciousness.* New York: New York Review Books, 1997.

Searle, J. R. "Consciousness." *Annual Review of Neuroscience* 23 (2000): 557-78.

Searle, J. R. "Further Reply to Libet." *Journal of Consciousness Studies* 8, no. 8 (2001): 63-65.

Searle, J. R. "Free Will as a Problem in Neurobiology." 2001 MS.

Sereny, G. *Into That Darkness: An Examination of Conscience.* New York: Vintage, 1974.

Shabkar, Lama. *Flight of the Garuda.* Translated E. P. Kunsang. Katmandu: Rangjung Yeshe Publications, 1986.

Shabkar, Lama. *The Life of Shabkar.* Translated by Matthieu Ricard. Albany: State Univ. of New York Press, 1994.

Shafir, E. ve **A. Tversky** "Decision Making." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Shankaracharya. *The Crest-Jewel of Discrimination.* Translated by Swami Prabhavananda and C. Isherwood. Hollywood, Calif.: Vedanta Press, 1947.

Shankaracharya. *Self-knowledge.* Translated and edited by Swami Nikhilananda. Mylapore, Madras: Sri Ramakrishna Math, 1987.

Shattuck, R. *Forbidden Knowledge: From Prometheus to Pornography.* New York: St. Martin's Press, 1996.

Sheldrake, R. *Seven Experiments That Could Change the World.* New York: Riverhead Books, 1995.

Sheldrake, R. *The Sense of Being Stared At, and Other Aspects of the Extended Mind.* New York: Crown, 2003.

Sheldrake, R., T. McKenna ve **R. Abraham.** *The Evolutionary Mind: Trialogues at the Edge of the Unthinkable.* Santa Cruz, Calif.: Trialogue Press, 1998.

Shoemaker, S. "Self-reference and Self-awareness." *Journal of Philosophy* 65 (1968):

Shoemaker, S. "Functionalism and Qualia." In *The Nature of Mind,* ed. D. Rosenthal. Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Simon, H. A. "What Is 'Explanation' of Behavior?" *Psychological Science* 3 (1992): 150-61.

Simons, D. J., C. F. Chabris, T. Schnur, D. T. Levin. "Evidence for Preserved Representations in Change Blindness." *Consciousness and Cognition* 11 (2002): 78-97.

Singer, P. *Writings on an Ethical Life.* New York: Ecco Press, 2000.

Singer, W. "Striving for Coherence." *Nature* 397 (Feb. 4,1999): 391-93.

Sluga, H. "'Whose House Is That?': Wittgenstein on the Self." In *The Cambridge Companion to Wittgenstein,* ed. H. Sluga and D. G. Stern. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1996.

Smith, D. W. "The Structure of (Self-) Consciousness." *Topoi* 5 (1986): 149-56.

Smith, E. E. "Concepts and Categorization." In *An Invitation to Cognitive Science: Thinking,* ed. E. E. Smith and D. N. Osherson. Cambridge: MIT Press, 1995.

Smith, G. H. *Atheism: The Case against God.* Buffalo: Prometheus Books, 1979.

Spence, S. A. ve **C. D. Frith.** "Towards a Functional Anatomy of Volition." *Journal of Consciousness Studies* 6, no. 8-9 (1999): 11-29.

Sperry, R. W. "Cerebral Organization and Behavior." *Science* 133 (1961): 1749-57.

Sperry, R. W. "A Powerful Paradigm Made Stronger." *Neuropsychologia* 36 (1998): 1063-68.

Sperry, R. W., D. Zaidel ve **D. Zaidel.** "Self Recognition and Social Awareness in the Deconnected Minor Hemisphere." *Neuropsychologia* 17 (1979): 153-66.

Squire, L. R. ve **E. R. Kandel.** *Memory: From Mind to Molecules.* New York: Scientific American Library, 2000.

Squires, E. J. "Quantum Theory and the Need for Consciousness." *Journal of Consciousness Studies* 1, no. 2 (1994): 201-4.

Stanovich, K. E. ve **R. F. West.** "Individual Differences in Rational Thought." *Journal of Experimental Psychology: General* 127 (1998): 161-88.

Stcherbatsky, T. *The Buddhist Conception of Nirvana.* Delhi: Motilal Banarsidas, 1968.

Stevenson, I. *Twenty Cases Suggestive of Reincarnation.* Charlottesville: Univ. Press of Virginia, 1974.

Stevenson, I. *Unlearned Language: New Studies in Xenoglossy.* Charlottesville: Univ. Press of Virginia, 1984.

Stevenson, I. *Where Reincarnation and Biology Intersect.* Westport, Conn.: Praeger, 1997.

Storr, A. *Feet of Clay: Saints, Sinners, and Madmen: A Study of Gurus.* New York: Free Press, 1996.

Stroud, B. *The Significance of Philosophical Scepticism.* Oxford: Clarendon Press, 1984.

Swain, J. *The Pleasures of the Torture Chamber.* New York: Dorset Press, 1931.

Swinburne, R. *The Existence of God.* Oxford: Clarendon Press, 1979.

Tarnas, R. *The Passion of the Western Mind.* New York: Harmony Books, 1991.

Taylor, E. *William fames on Consciousness beyond the Margin.* Princeton: Princeton Univ. Press, 1996.

Teilhard de Chardin, P. *Toward the Future.* Translated by R. Hague. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973.

Tenzin Gyatzo (Dalai Lama). *The Buddha Nature: Death and Eternal Soul in Buddhism.* Woodside, Calif.: Bluestar Communications, 1996.

Tenzin Gyatzo (Dalai Lama). *Sleeping, Dreaming, and Dying: An Exploration of Consciousness with the Dalai Lama.* Edited by F. J. Varela. Boston: Wisdom Publications, 1997.

Thompson-Schill, S. L., G. K. Aguirre, M. D'Esposito ve **M. J. Farah.** "A Neural Basis for Category and Modality Specificity of Semantic Knowledge." *Neuropsychologia* 37 (1999): *671-76.*

Thorne, K. S. *Black Holes and Time Warps: Einstein's Outrageous Legacy.* New York: W. W. Norton, 1994.

Tillich, P. *Dynamics of Faith.* New York: Harper and Row, 1957.

Tillich, P. *A History of Christian Thought.* New York: Simon and Schuster, 1967.

Tipler, F. *The Physics of Immortality.* New York: Doubleday, 1994.

Tononi, G. ve **G. M. Edelman.** "Consciousness and Complexity." *Science's Compass* 282 (Dec. 4,1998): 1846-51.

Trachtenberg, J. *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Anti-Semitism.* Philadelphia: Jewish Publication Society, 1943.

Trevena, J. A. ve **J. Miller.** "Cortical Movement Preparation before and after a Conscious Decision to Move." *Consciousness and Cognition* 11 (2002): 162-90.

Tsele Natsok Rangdrol. *The Lamp of Mahamudra.* Translated by E. P. Kunsang. Boston: Shambhala, 1989.

Tsele Natsok Rangdrol. *The Mirror of Mindfulness: The Cycle of the Four Bardos.* Translated by E. P. Kunsang. Boston: Shambhala, 1989.

Tsele Natsok Rangdrol. *The Circle of the Sun.* Translated by E. P. Kunsang. Hong Kong: Rangjung Yeshe Publications, 1990.

Tsele Natsok Rangdrol. *Empowerment and the Path of Liberation.* Translated by E. P. Kunsang.Hong Kong: Rangjung Yeshe Publications, 1993.

Tsele Natsok Rangdrol. *The Heart of the Matter.* Translated by E. P. Kunsang. Hong Kong: Rangjung Yeshe Publications, 1996.

Tuan, Y. *Segmented Worlds and Self: Group Life and Individual Consciousness.* Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1982.

Tversky, A. "Features of Similarity." *Psychological Review* 84 (1977): 327-52.

Tye, M. *Ten Problems of Consciousness: A Representational Theory of the Phenomenal Mind.* Cambridge: MIT Press, 1995.

U Ba Khin. *The Essentials of Buddha Dhamma in Meditative Practice.* Kandy, Sri Lanka. Buddhist Publication Society, 1981.

U Pandita, Sayadaw. *In This Very Life: The Liberation Teachings of the Buddha.* Translated by U Aggacitta, edited by K. Wheeler. Boston: Wisdom Publications, 1992.

Unger, P. *Living High & Letting Die: Our Illusion of Innocence.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1996.

Urgyen Rinpoche, Tulku. *Vajra Heart.* Translated by E. P. Kunsang. Katmandu: Rangjung Yeshe Publications, 1988.

Urgyen Rinpoche, Tulku. *Repeating the Words of the Buddha.* Translated by E. P. Kunsang. Katmandu: Rangjung Yeshe Publications, 1992.

Urgyen Rinpoche, Tulku. *Rainbow Painting.* Translated by E. P. Kunsang. Boudhanath, Nepal: Rangjung Yeshe Publications, 1995.

Urgyen Rinpoche, Tulku. *As It Is.* Translated by E. P. Kunsang. Boudhanath, Nepal: Rangjung Yeshe Publications, 1999.

Van Gulick, R. "Understanding the Phenomenal Mind: Are We All Just Armadillos? Part I: Phenomenal Knowledge and Explanatory Gaps." In *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates,* ed. N. Block, O. Flanagan, and **G. Güzeldere.** Cambridge: MIT Press, 1997.

Varela, F. "Neurophenomenology." *Journal of Consciousness Studies* 3, no. 4 (1996): 330-49.

Varela, E, E. Thompson ve **E. Rosch.** *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience.* Cambridge: MIT Press, 1991.

Vermes, G. *The Religion of Jesus the Jew.* Minneapolis: Fortress Press, 1993.

Vogeley, K., M. Kurthen, P. Falkai ve **W. Maier.** "Essential Functions of the Human Self Model Are Implemented in the Prefrontal Cortex." *Consciousness and Cognition* 8 (1999): 343-63.

Vogeley, K., P. Bussfeld, A. Newen, S. Herrmann, F. Happe, P. Falkai, W. Maier, N. J. Shah, G. R. Fink ve **K. Zilles.** "Mind Reading: Neural Mechanisms of Theory of Mind and Self -perspective." *NeuroImage* 14 (2001): 170-81.

Voltaire. *Philosophical Dictionary.* Edited and Translated by T. Besterman. London: Penguin Books, 1972.

Wallace, B. A. *Choosing Reality: A Contemplative View of Physics and the Mind.* Boston: New Science Library, 1989.

Wallace, B. A. "Intersubjectivity in Indo-Tibetan Buddhism." *Journal of Consciousness Studies* 8, nos. 5-7 (2001): 209-30.

Walshe, M., trans. *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Digha Nikaya.* Boston: Wisdom Publications, 1987.

Wansbrough, H. *The New Jerusalem Bible.* New York: Doubleday, 1990.

Washington, P. *Madame Blavatsky's Baboon: A History of the Mystics, Mediums, and Misfits Who Brought Spiritualism to America.* New York: Schocken Books, 1993.

Watson, G., ed. *Free Will.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1982.

Watts, A. "Psychedelics and Religious Experience." *California Law Review 56,* no. 1 (1968): 74-85.

Weber, M. *The Sociology of Religion.* 1922; reprint, Boston: Beacon Press, 1991.

Weil, S. *Waiting for God.* New York: Harper and Row, 1973.

Weinberg, S. "What Price Glory." *New York Review of Books,* Nov. 6, 2003, pp. 55-60.

Weiskrantz, L. "Prime-sight and Blindsight." *Consciousness and Cognition* 11 (2002): 568-81.

Whitebread, C. H. "The History of the Non-medical Use of Drugs in the United States." *Journal of Cognitive Liberties* 1, no. 3 (2000): 29-64.

Whitehead, A. N. *Religion in the Making.* 1926; reprint, New York: Fordham Univ. Press, 1996.

Wiesel, E. *Night.* Translated by S. Rodway. New York: Bantam Books, 1960.

Wigner, E. "The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences." *Communications in Pure and Applied Mathematics* 13, no. 1 (1960).

Wilber, K. *Sex, Ecology, Spirituality.* Boston: Shambhala, 1995.

Wills, G. "Before the Holocaust." *New York Times Book Review,* Sept. 23, 2001.

Wills, G. "With God on His Side." *New York Times Magazine,* March 30, 2003.

Wilson, A. N. *Jesus: A Life.* New York: W. W. Norton, 1992.

Wilson, A. N. *Paul: The Mind of the Apostle.* New York: W. W. Norton, 1997.

Wilson, E. O. *In Search of Nature.* Washington, D.C.: Island Press, 1996.

Wistrich, R. S. *Anti-Semitism: The Longest Hatred.* New York: Schocken Books, 1991.

Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-Philosophicus.* Translated by D. F. Pears and B. F. McGuinness. London: Routledge, 1922 .

Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations.* Translated by G. E. M. Anscombe. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1953.

Wittgenstein, L. *On Certainty.* Edited by G. E. M. Anscombe and G. H. von Wright, translated by D. Paul and G. E. M. Anscombe. New York: Harper and Row, 1969.

Wrangham, R. ve **D. Peterson.** *Demonic Males: Apes and the Origins of Human Violence.* New York: Houghton Mifflin, 1996.

Wright, R. *The Moral Animal: The New Science of Evolutionary Psychology.* New York: Pantheon Books, 1994.

Wu, M. ve **P. W. Cheng.** "Why Causation Need Not Follow from Statistical Association: Boundary Conditions for the Evaluation of Generative and Preventative Causal Powers." *Psychological Science* 10 (1999): 92-97.

Wyman, D. S. *The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust, 1941-1945.* New York: Pantheon Books, 1984.

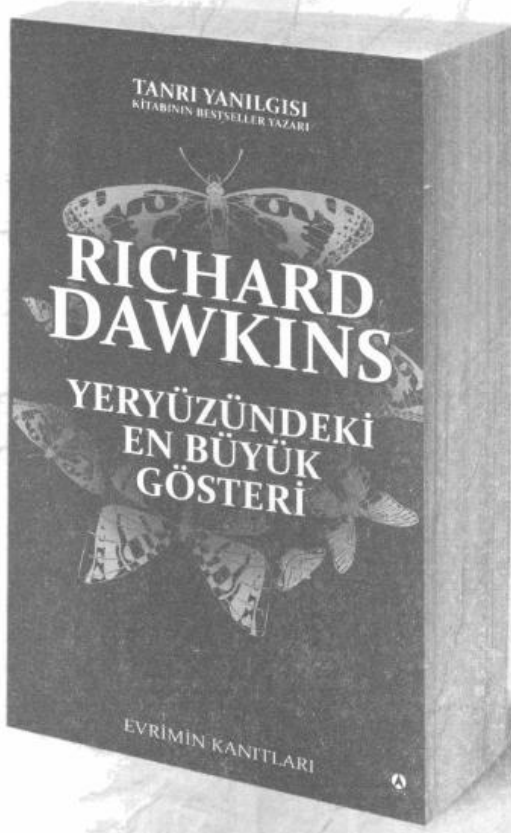
Yakovlev, A. N. *A Century of Violence in Soviet Russia.* New Haven: Yale Univ. Press, 2002.

Zakaria, F. *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad.* New York: W. W. Norton, 2003.

Zuckerman, M. B. "Graffiti on History's Walls." *U.S. News and World Report,* Nov. 3, 2003.

İngiltere, Kanada, İrlanda ve Avustralya'da Çok Satanlarda
1 NUMARA!

"Richard Dawkins bilimsel berraklığın ve espritüelliğin ustası ... bölümler muhteşem ve derinden etkileyici ... kitabın konusu belirli bir çağa ait olmayan bir değer"
Simon Ings, The Sunday Telegraph - Haftanın Kitabı

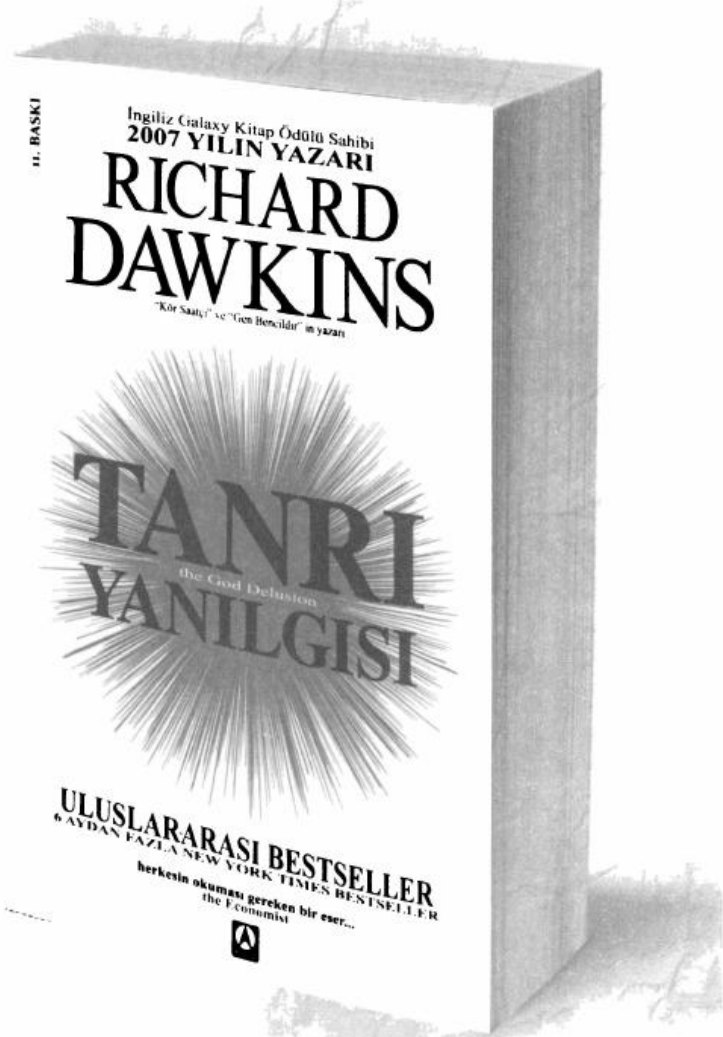

YERYÜZÜNDEKİ EN BÜYÜK GÖSTERİ
Evrim İçin Kanıtlar

Dawkins'in bu en yeni kitabı, yaradılışçıların ve evrim karşıtlarının iddialarına karşı son darbe. Yeryüzünün en ünlü evrimcilerinden biri **olan** Dawkins'ten, yeryüzünün en büyük gösterisinin kanıtları bu kitapta yer alıyor.

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=YEBG

ULUSLARARASI BESTSELLER
6 AYDAN FAZLA NEW YORK TIMES BESTSELLER

TANRI YANILGISI

"herkesin okuması gereken bir eser..."
the Economist

www.kuzeyyayinlari.com/?KOD=TAN

İNANCIN SONU

The New York Times Bestseller
2005 PEN ödülünün Edebiyat Dışı kategorisindeki sahibi

Bu önemli ve zamanlaması iyi olan kitap, günümüz dünyasında inanç ile mantığın çelişmesinin ürkütücü bir analizini yapıyor. Harris, insanoğlunun dindar inançlar lehine mantığı askıya aldığı tarihi durumlara canlı bir gezi düzenliyor ve mantığın askıya alındığı bu durumlarda bazen inancın kötü davranışları ve bazen de iğrenç suçları haklı göstermek için nasıl kullanıldığını ortaya koyuyor. Kitle imha silahlarının gölgesinde, bir gerçek tanrının diğer gerçek tanrıdan daha gerçek olduğu şeklindeki görüşleri artık hoş göremeyeceğimizi öne sürüyor. Tek yaptığı bizi köktendinciliğin gerçek tehlikelerine karşı körleştirmek olan, inancın samimiyetsizce onaylanması durumunu artık devam ettiremeyeceğimizi iddia ediyor. Harris, organize dinin dünya politikasına yaptığı saldırı hakkında bizi uyarırken aynı zamanda beyin temelli bir ihtiyaç olan ruhaniliği keşfetmek için sinirbiliminden yeni kanıtlara ve felsefeden anlayışlara yer veriyor. Bu dünyanın sorunlarını çözmek için laik insancıl yaklaşımları kullanmamızı istiyor.

"Sam Harris'in yazdığı İnancın Sonu isimli kitap terörizm ve onu haklı çıkaran ve ödüllendiren dinin merkezi rolü hakkında gerçekten irkiltici bir kitap. Diğerleri 'aşırı uçtakileri' dinin 'gerçek' mesajını 'çarpıtmakla' suçluyorlar. Harris ise sorunun kökenine yani dinin kendisine işaret ediyor. Ilımlı bir din bile bir tehdit çünkü bizi saygı duymaya ve 'bazı acayip iddialara kanıt olmadan inanılabileceği fikrinin değerli bir şey olduğuna' yönlendiriyor. Neden Bin Ladin gibi adamlar çirkin gaddarlıklarını çekinmeden seslendiriyorlar? Cevap 'söyledikleri şeye gerçekten inanıyor' olmaları. Sam Harris'i okuyun ve uyanın!"

Richard Dawkins, The Guardian

"Bu önemli bir kitap... Harris aramızdaki hatırı sayılır sayıda insanın düşündüğü ama çok azımızın söylemeyi isteyeceği şeyleri yazıyor."

Natalie Augier, New York Times Book Review

Sam Harris Stanford Üniversitesi'nin felsefe bölümünden mezun olmuştur. Hem Doğu'nun hem de Batı'nın dini gelenekleri üzerinde ve bunların yanında birçok farklı ruhani disiplinler üzerinde yirmi yıl kadar bir süre çalışmalar yapmıştır. Şu anda sinirbilimi üzerine doktorasını tamamlamaktadır. Doktorasında inancın ve inançsızlığın sinirsel temelini ve fonksiyonel manyetik görüntüleme sistemindeki belirsizlikleri çalışmaktadır. New York şehrinde yaşamaktadır.

kuzey

www.kuzeyyayinlari.com